

DET KONGELIGE
FORSVARSDPARTEMENT

Prop. 1 S

(2017–2018)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

FOR BUDSJETTÅRET 2018

Utgiftskapitler: 1700–1795

Inntektskapitler: 4700–4799

Innhold

Del I	Innledende del	9	Del II	Budsjettforslag	85
1	Hovedmål og prioriteringer	11	5	Nærmere omtale av	
1.1	Mål og oppgaver i forsvars-			bevilgningsforslagene mv.	87
	sektoren	13		Programområde 04 Militært forsvar	87
1.2	Utvikling av forsvarssektoren			<i>Programkategori 04.10 Militært forsvar mv.</i> .	87
	i perioden 2017–2020	14		Kap. 1700 Forsvarsdepartementet	90
1.3	Hovedprioriteringer og			Kap. 4700 Forsvarsdepartementet	95
	økonomiske rammer for 2018	23		Kap. 1710 Forsvarsbygg og nybygg	
1.4	Anmodningsvedtak	28		og nyanlegg	95
2	Tryggingsspolitikk	29		Kap. 4710 Forsvarsbygg og nybygg	
2.1	Tryggingss- og forsvarspolitiske			og nyanlegg	97
	mål	29		Kap. 1716 Forsvarets forskningsinstitutt	97
2.2	Utviklingstrekk og utfordringer ...	29		Kap. 1719 Fellesutgifter og tilskudd til	
2.3	Tryggingss- og forsvarss-			foretak under Forsvars-	
	politiske prioriteringer	36		departementet	98
3	Rapport for verksemda 2016 ..	40		Kap. 4719 Fellesinntekter til foretak	
3.1	Forsvarsdepartementet	40		under Forsvarsdepartementet	98
3.2	Økonomiske rammer	42		Kap. 1720 Felleskapasiteter i Forsvaret	99
3.3	Måloppnåing i Forsvaret	43		Kap. 4720 Felleskapasiteter i Forsvaret	104
3.4	Økonomi	48		Kap. 1723 Nasjonal sikkerhetsmyndighet ...	104
3.5	Interne prosessar	48		Kap. 4723 Nasjonal sikkerhetsmyndighet ...	105
3.6	Materiell og infrastruktur	50		Kap. 1725 Fellesinstitusjoner og -utgifter	
3.7	Menneske, læring og utvikling	52		under Forsvarsstaben	106
3.8	Kulturverksemda i forsvars-			Kap. 4725 Fellesinstitusjoner og -inntekter	
	sektoren	56		under Forsvarsstaben	106
3.9	Forsvarsrelaterte organisasjonar ..	56		Kap. 1731 Hæren	106
3.10	Dekorasjonar for andre verdenskrig	56		Kap. 4731 Hæren	109
3.11	Forsvarsbygg, Forsvarsmateriell,			Kap. 1732 Sjøforsvaret	109
	Nasjonalt tryggingssorgan, og			Kap. 4732 Sjøforsvaret	112
	Forsvarets forskningsinstitutt	56		Kap. 1733 Luftforsvaret	112
3.12	Gjennomføring av langtidsplanen			Kap. 4733 Luftforsvaret	114
	for perioden 2013–2016	59		Kap. 1734 Heimevernet	115
4	Investeringer	65		Kap. 4734 Heimevernet	117
4.1	Overordnet om investeringer			Kap. 1735 Etterretningstjenesten	117
	i forsvarssektoren	65		Kap. 1740 Forsvarets logistikkorganisasjon .	119
4.2	Flernasjonale programmer			Kap. 4740 Forsvarets logistikkorganisasjon .	119
	i NATO	66		Kap. 1760 Forsvarsmateriell og større	
4.3	Industrielt samarbeid	66		anskaffelser og vedlikehold	119
4.4	Kampflyanskaffelsen – status			Kap. 4760 Forsvarsmateriell og større	
	og framdrift	67		anskaffelser og vedlikehold	122
4.5	Investeringer i materiell, eiendom,			Kap. 1761 Nye kampfly med baseløsning	122
	bygg og anlegg	70		Kap. 1790 Kystvakten	126
				Kap. 4790 Kystvakten	127
				Kap. 1791 Redningshelikoptertjenesten	127
				Kap. 4791 Redningshelikoptertjenesten	129
				Kap. 1792 Norske styrker i utlandet	129
				Kap. 4792 Norske styrker i utlandet	131
				Kap. 1795 Kulturelle og allmenntnyttige	
				formål	132

Kap. 4795 Kulturelle og allmenntilgjortige formål	132	8.4	Forurensning	146
Kap. 4799 Militære bster	132	8.5	Klima	147
Del III Omtale av slerlige tema	133	8.6	Miljansvar ved forsvarssektorens anskaffelser	147
6 Informasjonssaker	135	9	NATOs vurdering av Norge	148
6.1 Regulering av godtgjoring til vernepliktige i tjeneste	135	9.1	Overordnet vurdering	148
6.2 Forsvarets flysamling Gardermoen	135	9.2	Resultatmaling	148
6.3 Regjeringens minnemedalje	135	10	Lederes ansettelsesvilkår i heleide foretak under Forsvarsdepartementet	152
6.4 Historisk gjennomgang av dekorasjonssporsmal knyttet til andre verdenskrig	135	10.1	Aerospace Industrial Maintenance Norway AS (AIM Norway AS)	152
6.5 Evaluering av husleieordningen i forsvarssektoren	136	Forslag	154	
6.6 Preparatory Action on Defence Research (PADR) i EU	137	Vedlegg 1	Ordninger i tilknytning til verneplikten	160
6.7 Anmodningsvedtak til Forsvarsdepartementet (2016–2017)	137	Vedlegg 2	Standardiserte nøkkeltall for forvaltningsorganer med sarskilte fullmakter – Forsvarets forskningsinstitutt (FFI)	162
7 Oppfolging av § 1 a i likestillingsloven	141	Vedlegg 3	Budsjettstatistikk for perioden 2015–2018	168
7.1 Forsvarsdepartementet	141	Vedlegg 4	Nokkeltall for perioden 2015–2018	172
7.2 Forsvaret	141			
7.3 Forsvarsbygg	142			
7.4 Nasjonal sikkerhetsmyndighet	143			
7.5 Forsvarets forskningsinstitutt	144			
7.6 Forsvarsmateriell	145			
8 Omtale av klima- og miljorelevante saker	146			
8.1 Innledende del	146			
8.2 Naturmangfold	146			
8.3 Kulturminner og kulturmiljo	146			

Tabelloversikt

Tabell 1.1	Regjeringens budsjettforslag for 2018 sammenliknet med saldert budsjett for 2017 – hovedstørrelser	23	Tabell 5.19	Endringer fra 2017	121
Tabell 1.2	Målsettingen i langtidsplanen	24	Tabell 5.20	LTP-formål	121
Tabell 1.3	LTP-opptrapping i 2018	24	Tabell 5.21	Kostnadsbildet for kampfly med baseløsning	123
Tabell 1.4	Oversikt over anmodnings- og utredningsvedtak, ordnet etter sesjon og nummer	28	Tabell 5.22	Finansiering av kampfly med baseløsning	123
Tabell 3.1	Endringer i løyvinga for 2016	43	Tabell 5.23	Endringer fra 2017	123
Tabell 3.2	Utvikling av operativ evne 2015–2016	43	Tabell 5.24	Endringer fra 2017	124
Tabell 4.1	Formålstabell	68	Tabell 5.25	Endringer fra 2017	126
Tabell 4.2	Kategori 1-prosjekter	69	Tabell 5.26	Endringer fra 2017	128
Tabell 4.3	Kategori 1-prosjekter innenfor materiell	71	Tabell 5.27	Endringer fra 2017	129
Tabell 4.4	Kategori 1-prosjekter innenfor EBA	78	Tabell 9.1	Input/Output Metrics – Individual Nation’s Fact Sheet. Year: 2015–2016	149
Tabell 5.1	Endringer fra 2017	90	Vedlegg 2		
Tabell 5.2	Forsvarsattacheer ved norske utenriksstasjoner i 2018	92	Tabell 2.1	Virksomhetenes brutto utgifter og inntekter fordelt etter art	162
Tabell 5.3	Militærrådgivere i 2018	92	Tabell 2.2	Virksomhetenes inntekter spesifisert etter inntektskilde	164
Tabell 5.4	Endringer fra 2017	96	Tabell 2.3	Forholdet mellom virksomhetenes kontantbeholdning, påløpte kostnader og avsetninger pr. 31. desember	165
Tabell 5.5	LTP-formål	97	Vedlegg 3		
Tabell 5.6	Endringer fra 2017	100	Tabell 3.1	Vedtatt budsjett og regnskap	168
Tabell 5.7	LTP-formål	100	Vedlegg 4		
Tabell 5.8	LTP-formål	104	Tabell 4.1	Utviklingen i forsvarsbudsjettet 2015–2018 med og uten kampfly med baseløsning	172
Tabell 5.9	Endringer fra 2017	107	Tabell 4.2	Fordeling av vedtatt budsjett 2015–2017 og forslag for 2018 ...	172
Tabell 5.10	LTP-formål	107	Tabell 4.3	Forsvarsbudsjettet og brutto nasjonalprodukt	173
Tabell 5.11	Endringer fra 2017	110			
Tabell 5.12	LTP-formål	110			
Tabell 5.13	Endringer fra 2017	112			
Tabell 5.14	LTP-formål	113			
Tabell 5.15	Endringer fra 2017	115			
Tabell 5.16	LTP-formål	116			
Tabell 5.17	LTP-formål	118			
Tabell 5.18	Endringer fra 2017	120			

Figuroversikt

Figur 3.1	Utvikling i Hæren si øving	44	Figur 3.5	Utvikling i Heimevernet si trening	46
Figur 3.2	Utvikling i Sjøforsvaret si segling	45	Figur 3.6	Utvikling i årsverk i Forsvaret, gjennomsnitt for året	53
Figur 3.3	Utvikling i Sjøforsvaret sin aktivitet i Nord-Noreg	45			
Figur 3.4	Utvikling i Luftforsvaret sin aktivitet	45			

DET KONGELIGE
FORSVARSDPARTEMENT

Prop. 1 S

(2017–2018)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

FOR BUDSJETTÅRET 2018

Utgiftskapitler: 1700–1795

Inntektskapitler: 4700–4799

*Tilråding fra Forsvarsdepartementet 22. september 2017,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Solberg)*

Del I
Innledning del

1 Hovedmål og prioriteringer

Regjeringens forslag til forsvarsbudsjett for 2018 er en klar og tydelig oppfølging av langtidsplanen. Stortingets behandling av Innst. 62 S (2016–2017) til Prop. 151 S (2015–2016) «Kampkraft og bærekraft» ga et solid grunnlag for arbeidet med å styrke forsvarsevnen. Det er bred politisk enighet om at Norge skal ha et moderne og alliansetilpasset forsvar som må fungere og være finansiert. Gradvis og systematisk bygger regjeringen framtidens forsvar. Regjeringen viderefører den store satsingen fra 2017-budsjettet med tiltak som øker Forsvarets tilgjengelighet og utholdenhet. Langtidsplanen legger opp til betydelig økte bevilgninger, modernisering og reform. Modernisering og reform er krevende, men også helt nødvendig. Langtidsplanen baserer seg på en nøye avstemt balanse og en gjensidig avhengighet mellom økte bevilgninger, modernisering og reform. Den betydelige økonomiske styrkingen som ligger til grunn for langtidsplanen, og som er nødvendig for å nå målsettingene i langtidsplanen, fases inn i forsvarsbudsjettet i grundig vurderte intervaller. Styrkingen blir dermed mulig for sektoren å omsette i det enkelte budsjettår.

Regjeringen legger opp til en betydelig, ytterligere styrking av forsvarsbudsjettet i 2018. Forslaget legger til rette for reduserte klartider, økt bemanning av operative kapasiteter og høyere aktivitetsnivå fra 2018. Regjeringen følger dermed opp den betydelige satsingen og bevilgningsmessige økningen til forsvarssektoren, slik den vedtatte langtidsplanen legger opp til. Med dette budsjettforslaget vil 44,2 pst. av den forutsatte opptrappingen i fireårsperioden være oppnådd i 2018.

Forsvar av landet er en av statens viktigste oppgaver. Evnen til å håndtere kriser og væpnet konflikt i egne og alliertes nærområder har høyeste prioritet. Forsvaret skal, sammen med våre allierte, håndtere trusler, anslag og angrep mot Norge og øvrige deler av NATO innenfor rammen av NATOs kollektive forsvar. Et bredt flertall på Stortinget stilte seg bak regjeringens sikkerhets- og forsvarspolitiske prioriteringer i langtidsplanen for 2017–2020. Sentrale målsettinger er å styrke forsvaret av Norge, styrke Norges bidrag til NATOs kollektive forsvar, i sterkere

grad bidra til internasjonal innsats og videreutvikle totalforsvaret.

Langtidsplanen legger opp til først å sørge for at det forsvaret vi har skal virke. Derfor fortsatte regjeringen i 2017 et møysommelig og langsiktig arbeid med å bygge grunnmuren for å ta igjen etterslepet på vedlikehold, fylle opp med reservedeler og bygge opp beredskapsbeholdninger. Samtidig legger regjeringen vekt på å finansiere det årlige vedlikeholdsbehovet, slik at nye etterslep ikke får bygge seg opp. Dette arbeidet fortsetter i 2018. Allerede i 2018 vil vi kunne se en positiv utvikling av den operative evnen i Forsvaret. Ved å gjennomføre nødvendig vedlikehold, prioritere anskaffelse av reservedeler og beredskapsbeholdninger, vil også reaksjonsevnen øke. Som følge av dette økte aktiviteten i Hæren og Sjøforsvaret allerede i 2017. Regjeringen følger dermed opp en flerårig forpliktelse til å etablere et bærekraftig vedlikeholds nivå innen utgangen av 2020. Målsettingen er at Forsvarets materiellsystemer i løpet av 2020 skal ha et vedlikeholds nivå som er bærekraftig, og som bidrar til økt tilgjengelighet og utholdenhet, og dermed økt operativ evne.

Fra 2018 ønsker regjeringen å redusere klartider, øke bemanningen av utvalgte operative kapasiteter og øke aktivitetsnivået. Regjeringen setter dessuten allerede fra 2018 av betydelige midler til investeringer i strategiske kapasiteter, som vil modernisere Forsvaret ytterligere. Etter hvert som et forsvarlig og bærekraftig driftsnivå kommer på plass, skal tyngdepunktet flyttes over til bemannings- og aktivitetsøkninger samt anskaffelser av strategiske kapasiteter. En omfattende modernisering blir videreført og styrket fra 2019 med påfølgende anskaffelse av materiellsystemer, som ytterligere vil styrke den operative evnen.

Den sikkerhetspolitiske situasjonen krever at situasjonsforståelsen i egne nærområder opprettholdes og at Forsvarets operative evne styrkes gjennom forbedret reaksjonsevne, økt tilgjengelighet, bedre utholdenhet, økt militær tilstedeværelse i nord, samt tilrettelegging for allierte forsterkninger. Fundamentet for norsk sikkerhet er NATO, men den sikkerhetspolitiske situasjonen

stiller krav til at Norge må være i stand til å ta et større ansvar for egen og våre alliertes sikkerhet. Selv om større militære utfordringer må håndteres med allierte forsterkninger, vil Forsvaret selvstendig måtte møte trusler og angrep på en relevant måte, også før allierte involveres. Alliert tilstedeværelse i norske nærområder i fredstid og tilrettelegging for allierte forsterkninger, om hendelser og situasjoner skulle eskalere, er av stor betydning for norsk sikkerhet.

Regjeringen foreslår en nominell økning av forsvarsbudsjettet med 3,8 mrd. kroner sammenliknet med vedtatt 2017-budsjett. Regjeringen følger med dette opp den betydelige bevilgningsøkningen av 2017-budsjettet med forslag om en ytterligere og betydelig budsjettøkning i 2018.

For å sikre økonomisk bærekraft i utviklingen av forsvarsstrukturen må det være samsvar mellom oppgaver, struktur og økonomi. For at forsvarsevnen skal kunne opprettholdes over tid, og som grunnlag for økonomisk bærekraft, er det avgjørende med realistisk planlegging som tar høyde for faktiske driftsutgifter og erfart kostnadsutvikling. I regjeringens langtidsplan, og i budsjettforslaget for 2018, tas det høyde for en slik utvikling.

Den sikkerhetspolitiske utviklingen og de operative utfordringene Forsvaret står overfor vil, selv med det historisk store økonomiske løftet, også kreve ytterligere modernisering og reform. I langtidsplanen er dette beskrevet som et dobbelt løft for bærekraft, med en kombinasjon av styrking av forsvarsbudsjettet og en rekke strukturelle tiltak for å frigjøre ressurser. Dette vil samlet legge grunnlaget for en langsiktig og bærekraftig utvikling av forsvarsstrukturen, med reell balanse mellom oppgaver, struktur og økonomi, tilpasset en ny sikkerhetspolitisk situasjon. Rettidig iverksetting av vedtatte strukturtiltak er følgelig avgjørende.

Langtidsplanen angir og forankrer hovedlinjene for sektorens videre utvikling, inkludert forsvarspolitiske mål, oppgaver og ambisjonsnivå, samt tilhørende økonomiske og strukturelle rammer. Ambisjonsnivå og krav til beredskap er endret i lys av den rådende sikkerhetspolitiske situasjonen, Forsvarets vesentlige bidrag til samfunnets samlede beredskap og behov knyttet til internasjonal innsats og beredskapsstyrker. Det er særlig viktig å styrke beredskapen og evnen til å håndtere, innenfor rammen av NATO, de mest omfattende oppgavene: kollektivt forsvar av Norge og allierte mot trusler, anslag og angrep. Norge skal ha et relevant og finansiert forsvar godt forankret i NATO.

Norsk sikkerhets- og forsvarspolitikken bygger på et internasjonalt rammeverk, et sterkt transatlantisk sikkerhetsfellesskap gjennom NATO og samfunnets samlede bidrag til forsvarsevnen. Norsk sikkerhet er nært knyttet til internasjonale utviklingstrekk. Den regionale og globale sikkerhetspolitiske utviklingen er krevende, også for Norge. Sikkerhetssituasjonen preges, mer enn enkeltutfordringer, av en samtidighet og en kombinasjon av utfordringer. Dette bidrar til økt kompleksitet og uforutsigbarhet, som på ulike måter setter Norge eller norsk politikk på prøve.

Norsk sikkerhetspolitikk har historisk i stor grad vært preget av forholdet til Russland. Russland har skapt betydelig usikkerhet gjennom sine handlinger, sin antivestlige retorikk og økte militære aktivitet i Norges og NATOs nærområder. Russland har på få år gjenetablert en sterk og modernisert militærmakt, og har vist evne og vilje til å bryte folkeretten og bruke militærmakt for å fremme sine interesser. Strategiske utviklingstrekk i Norges nærområder er en bekymring for norsk og transatlantisk sikkerhet. Videre representerer fortsatt utviklingen i Midtøsten en humanitær katastrofe med store kortsiktige og langsiktige sikkerhetskonsekvenser lokalt og regionalt. Grunnleggende demokratiske og humanitære verdier er kontinuerlig truet, og kampen mot internasjonal terrorisme er en langsiktig utfordring. Denne utviklingen har også betydning for europeisk sikkerhet, og norske bidrag til kampen mot internasjonal terrorisme bidrar til å styrke vår egen sikkerhet.

NATO forblir bærebjelken i norsk sikkerhetspolitikk. Byrdefordelingshensyn i NATO, samt den økonomiske utviklingen over mange år i flere allierte land, tilsier at forventningene til Norge blir større, både til å ta et større ansvar for egen sikkerhet og som bidragsyter til alliansen.

Skulle Norge eller allierte bli utsatt for press, anslag eller angrep, må Forsvaret kunne reagere raskt og med relevante midler. I en uforutsigbar verden er det viktig at Forsvaret videreutvikles som et forebyggende sikkerhetspolitisk instrument. Forsvaret skal, sammen med allierte styrker, virke avskrekkende og kunne forsvare norsk og alliert territorium. Dette innebærer at Norge, innenfor rammen av NATO, må råde over relevante og tilstrekkelige maktmidler.

Skal Norge ha et forsvar som kan håndtere skiftende utfordringer i det til enhver tid gjeldende trusselbildet, kreves en vedvarende vilje til å satse på Forsvaret gjennom tilstrekkelige, stabile og forutsigbare rammevilkår, kombinert med kontinuerlig fornyelse og fortsatt effektivisering internt i forsvarssektoren.

Boks 1.1 Byrdefordeling i NATO

Regjeringen står ved målet om å bevege seg i retning av å bruke to pst. av BNP på forsvarsformål innen 2024, og minimum 20 pst. av forsvarsbudsjettet på investeringer. Regjeringen foreslår for 2018 en betydelig økning i forsvarsbudsjettet, og en investeringsandel på om lag 27 pst. I perioden fram mot 2020 legger langtidsplanen opp til en årlig, fortsatt reell økning i forsvarsbudsjettet. Investeringsbudsjettet vil også øke, slik at det kan investeres i nye og moderne kapabiliteter i tråd med langtidsplanen og NATOs behov.

Fram mot 2024 vektlegger regjeringen økonomiske planrammer som legger til rette for en ytterligere, gradvis økning av ambisjonsnivået for forsvarssektoren.

1.1 Mål og oppgaver i forsvarssektoren

Forsvarssektorens hovedoppdrag er å vedlikeholde og utvikle Forsvarets operative evne for å forsvare landet innenfor rammen av NATOs kollektive forsvar.

Fem etater er underlagt Forsvarsdepartementet: Forsvaret, Forsvarsmateriell, Forsvarsbygg, Forsvarets forskningsinstitutt og Nasjonal sikkerhetsmyndighet. De fire sistnevnte etatenes primærfunksjon er å bidra til Forsvarets operative evne. Nasjonal sikkerhetsmyndighet har også viktige oppgaver som ligger under Justis- og beredskapsdepartementet.

Følgende oppdaterte sikkerhets- og forsvarspolitiske målsettinger er angitt i regjeringens langtidsplan, Prop. 151 S (2015–2016):

- Norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk har som hovedformål å sikre Norges suverenitet, territoriale integritet og politiske handlefrihet. Bærebjelken i norsk sikkerhetspolitikk er NATO-alliansen og det transatlantiske sikkerhetsfellesskapet. Norge vil bidra til å forebygge væpnet konflikt og arbeide for at fred og stabilitet ivaretas innenfor en global, multilateral rettsorden basert på prinsippene nedfelt i FN-pakten.
- Forsvaret er et grunnleggende og avgjørende sikkerhetspolitisk virkemiddel for å sikre Norges suverenitet og rettigheter, og bevare norsk handlefrihet mot militært og annet press. Forsvaret skal, sammen med allierte, ha en

avskrekkende effekt ved at kostnadene ved å true eller angripe norsk sikkerhet ikke står i forhold til mulig gevinst. Forsvaret skal bidra til at militære trusler mot Norge ikke oppstår.

- Forsvaret skal sammen med allierte sikre kollektivt forsvar av Norge og andre allierte mot trusler, anslag og angrep. Gjennom deltakelse i internasjonale operasjoner og kapasitetsbygging i utvalgte land, skal Forsvaret forebygge krig og bidra til sikkerhet og stabilitet.
- Forsvaret skal bidra til samfunnsikkerheten gjennom støtte til, og samarbeid med, sivile myndigheter i forbindelse med terrorangrep og andre alvorlige hendelser, ulykker og naturkatastrofer.

Forsvarets oppgaver er Stortingets og regjeringens overordnede oppdrag til Forsvaret. Forsvarets struktur og operative kapasiteter skal utvikles for å kunne løse oppdrag innenfor rammen av disse. Forsvarets ni overordnede oppgaver er redegjort for i Prop. 151 S (2015–2016) og sammenfattes som følger:

- Sikre troverdig avskrekking med basis i NATOs kollektive forsvar.
- Forsvare Norge og allierte mot alvorlige trusler, anslag og angrep, innenfor rammen av NATOs kollektive forsvar.
- Avverge og håndtere episoder og sikkerhetspolitiske kriser med nasjonale ressurser, herunder legge til rette for alliert engasjement.
- Sikre et nasjonalt beslutningsgrunnlag gjennom overvåking og etterretning.
- Hevde norsk suverenitet og suverene rettigheter.
- Ivareta myndighetsutøvelse på avgrensede områder.
- Delta i flernasjonalt krisehåndtering, herunder fredsoperasjoner.
- Bidra til internasjonalt samarbeid på det sikkerhets- og forsvarspolitiske området.
- Bidra til ivaretagelse av samfunnsikkerhet og andre sentrale samfunnsoppgaver.

Forsvarets evne til å løse sine oppgaver, alene og sammen med allierte, skal ha en avskrekkende effekt ved at kostnadene ved å true eller angripe norsk sikkerhet, norsk territorium eller norske interesser blir uakseptabelt høye. Evnen til å håndtere militære utfordringer skal bidra til at konflikter med bruk av militære virkemidler ikke oppstår.

NATO-medlemskapet er bærebjelken i norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk. Helt fra etableringen i 1949 har NATOs fremste hensikt vært å

forebygge krig og konflikt gjennom en avskrekkende evne og en vilje til kollektivt forsvar om nødvendig. NATO er i tillegg en kollektiv ramme for bilateralt og flernasjonalt samarbeid.

Kollektivt forsvar av Norge og allierte vil skje innenfor rammen av NATO. Forsvaret skal, sammen med allierte, håndtere trusler, anslag og angrep mot Norge og øvrige deler av NATO, innenfor rammen av NATOs kollektive forsvar.

Den kollektive forsvarsforpliktelsen er gjensidig. Forsvaret skal kunne yte relevante bidrag til forsvar av allierte. Evnen til å bidra med norske styrker i kollektivt forsvar av andre NATO-lands territorier er basert på evnen til å håndtere kriser, anslag og angrep hjemme. Norge skal kunne håndtere mindre sikkerhetspolitiske kriser med eget forsvar. Episoder og kriser som håndteres nasjonalt skal hurtig, og med et minimum av negative konsekvenser, kunne bringes under kontroll, eventuelt parallelt med at norske myndigheter involverer allierte og alliansen. Selv om større militære utfordringer må håndteres med allierte forsterkninger, må Forsvaret selvstendig kunne møte trusler og angrep på en relevant måte, også før allierte involveres. Alliert involvering skal skje tidligst mulig.

Forsvaret har en viktig bistandsrolle for samfunnets samlede beredskap. Forsvaret råder over mange kapasiteter som kan utgjøre betydelige bidrag også i andre krisesituasjoner, eksempelvis ved ulykker, naturkatastrofer eller terror. Forsvarets kapasiteter er tilgjengelige for støtte til sivil kriseshåndtering dersom sivile myndigheter ber om bistand, og det må tilrettelegges for best mulig samarbeid mellom Forsvaret, politiet og andre sivile beredskapsmyndigheter. En krise kan ramme flere deler av samfunnet samtidig. Det kan utfordre nasjonens evne til tverrsektoriell kriseshåndtering. Forsvarsdepartementet har, i samarbeid med Justis- og beredskapsdepartementet, intensivert arbeidet med å revitalisere totalforsvarskonseptet, jf. Prop. 151 S (2015–2016), kapittel 4.2.

Raske og riktige beslutninger på alle nivåer er helt nødvendig for effektiv utnyttelse av Forsvarets evne til å avverge, og håndtere, episoder og sikkerhetspolitiske kriser.

1.2 Utvikling av forsvarssektoren i perioden 2017–2020

Operativ evne til å løse Forsvarets oppgaver

Regjeringen vil styrke Forsvarets operative evne gjennom en bærekraftig og systematisk satsing på økt tilgjengelighet, økt utholdenhet, reduserte

klartider, og økt bemanning, aktivitet og tilstedeværelse, samt gjennom investeringer i strategiske kapasiteter. For å øke Forsvarets operative evne prioriteres ressurser til å styrke grunnmuren ved å redusere det store og mangeårige etterslepet på vedlikehold, samtidig som reservedelslagre og øvrige beredskapsbeholdninger bygges opp. Fortsatt investering i viktige kapasiteter som kampfly, maritime patruljefly, nye undervannsbåter, kampflyvern til Hæren og Etterretningstjenesten, samt oppdatering av forsvars- og beredskapsplaner, skal være basis for en robust struktur og operativ evne over tid. Hovedutfordringene for den operative evnen er fortsatt knyttet til beredskap for krise og krig. Det å opprettholde Forsvarets evne til nasjonal beredskap for sikkerhetspolitisk krise og krig er krevende. Regjeringen har iverksatt en rekke tiltak for å styrke beredskapen. I første omgang prioriteres arbeidet med å bygge grunnmuren. Det forsvarer vi har i dag skal fungere godt. Deretter prioriteres en gradvis økning av det operative ambisjonsnivået med reduserte klartider, økt bemanning av prioriterte kapasiteter og et høyere aktivitetsnivå. Mot slutten av planperioden vil Forsvaret se effekten av disse tiltakene. Å øke Forsvarets operative evne tar tid, og det er således først mot slutten av planperioden at vi vil kunne se en markant forbedring av den operative evnen, sammenliknet med situasjonen ved inngangen til planperioden.

Å kunne gjennomføre en effektiv styrkeoppbygging, samtidig med pågående operasjoner, kriseshåndtering og forberedelser til alliert mottak, vil være svært krevende for Forsvarets organisasjon. Kjerneleveransen fra de mest sentrale strukturelementene forventes imidlertid å bli klar i henhold til gitte krav i perioden 2017–2020.

Som et ledd i å bedre sikkerhetstilstanden vektlegges det fra regjeringen å utbedre svakheter innenfor objektsikring og å styrke evnen til militær situasjonsforståelse. I tråd med langtidsplanen prioriteres det i 2018 å ytterligere redusere klartider for utvalgte kapasiteter. For andre enheter arbeides det med å redusere klartidene senere i planperioden. Øving av Vertslandsstøttebataljonen samt forberedelser til, og gjennomføring av, øvelse *Trident Juncture* vil samlet sett bedre Forsvarets evne til å operere i en fellesoperativ ramme og motta allierte forsterkninger.

Nordområdene

Forsvarets aktivitet og nærvær i nord videreføres i 2018, herunder den økte aktiviteten med maritime patruljefly og permanent tilstedeværelse

med ubåt som ble etablert i 2016. Arbeidet med å etablere et jegerkompani ved Garnisonen i Sør-Varanger fortsetter. Etterretningstjenestens kapasitet for innhenting styrkes ytterligere. Alliert nærvær i form av trenings- og øvingsaktivitet videreføres. På Evenes starter arbeidet for fullt med å etablere nødvendig kapasitet for mottak og drift av nye maritime patruljefly og et mindre antall kampfly, og bekrefter regjeringens målsetting om ytterligere satsing i nord.

Kampflyanskaffelsen med baseløsning

F-35 vil være et bærende element i Forsvarets framtidige operative evne. Overgangen fra F-16 til F-35 vil innebære noe lavere kampflyaktivitet i en overgangsperiode, for å legge til rette for en vellykket oppbygging av operativ evne med nye kampfly. Dette er i henhold til tidligere planer og vedtak. Luftromsovervåking og suverenitetshevdelse med F-16 vil bli ivarettatt i henhold til operativ ambisjon.

Stortinget har så langt gitt bestillingsfullmakt til å anskaffe 40 F-35 kampfly med nødvendig tilleggsutstyr og tjenester. Flyene er satt i bestilling gjennom det flernasjonale partnerskapet, som har inngått kontrakter for anskaffelsen av de 28 første norske flyene. I henhold til leveranseplanen vil Norge vil motta seks fly hvert år fra 2017 til 2024. I samsvar med planene for bestilling av flyanskaffelser over flere år (*Blockbuy*) legges det ikke opp til ytterligere bestillinger i 2018 fordi det ble bestilt tolv fly i 2017. Som varslet i Prop. 1 S (2016–2017) legger regjeringen opp til å komme tilbake til Stortinget i budsjettproposisjonen for 2019 med anmodning om fullmakt til å kunne bestille ytterligere seks F-35 kampfly.

Regjeringen legger de beslutninger som allerede er fattet om finansiering av kampflykjøpet med baseløsning til grunn.

For nærmere omtale av kampflyanskaffelsen med baseløsning vises det til del I, 4. Investeringer og del II, 5. Nærmere omtale av bevilgningene mv., kapittel 1761.

NATOs høyprofiløvelse Trident Juncture 2018

Alliert militært samvirke gjennom trenings- og øvingssamarbeid er en hovedsatsing for NATO. Alliansens høyprofiløvelser er en sentral del i oppfølgingen av *Connected Forces Initiative* fra Chicago-toppmøtet i 2012. Høyprofiløvelsene gjennomføres hvert tredje år, og *Trident Juncture 2018* er den andre øvelsen i rekken. Øvelsen blir den største høyintensitets fellesoperative NATO-øvel-

sen basert på et artikkel 5-scenario på mange år. Norge skal være vert for øvelsen og deltar i NATOs planleggingsarbeid. Vertskapet for *Trident Juncture* er en viktig milepæl i videreføringen av norsk politikk for alliert trening og øving i Norge. Norges rolle i *Trident Juncture* er videre en god anledning til å utvikle, øve og teste relevante deler av planverket, vertslandsstøtten og totalforsvarskonseptet for mottak og understøttelse av allierte forsterkninger til Norge. Gjennomføringen av *Trident Juncture* vil være en viktig del av implementeringen av langtidsplanen for forsvarssektoren, jf. Innst. 62 S (2016–2017) til Prop. 151 S (2015–2016), og vil fungere som en samlende kraft for de satsingene som er kjernen i langtidsplanen.

Landmaktens videre utvikling

Gjennom behandling av Innst. 62 S (2016–2017) til Prop. 151 S (2015–2016) sluttet Stortinget seg til at det skulle gjennomføres en særskilt utredning av den framtidige landmakten, for å vurdere ulike måter Hæren og Heimevernet kan utvikles på for å kunne møte dagens og morgendagens trusler. Overordnede rammer og prioriteringer for utvikling av Forsvaret, samt Forsvarets oppgaver og rolle i samfunnet, slik de er beskrevet i Prop. 151 S (2015–2016), er lagt til grunn for utredningen av landmakten. Stortinget har bedt regjeringen komme tilbake til Stortinget med resultatet av studien og tilhørende forslag i forbindelse med framleggelsen av Prop. 1 S (2017–2018). Regjeringen fremmer derfor en egen proposisjon om landmakten, Prop. 2 S (2017–2018).

Forsvarets operative evne skal styrkes, og langtidsplanen legger til rette for det. Regjeringens satsing på forsvarssektoren bygger for det første på erkjennelsen av at tilstanden i Forsvaret var dårligere enn forutsatt ved inngangen til forrige planperiode, og at omstillingen i sektoren må fortsette, og for det andre på erkjennelsen av at rammebetingelsene for norsk sikkerhetspolitikk er forverret siden forrige langtidsplan fra 2012.

Det har i mange år vært en diskusjon om hvordan Norge skal innrette seg for å kunne stille landstyrker til strekkelig raskt, på rett sted og med den rette slagkraften. Den rivende teknologiske utviklingen og endringer i trusselbildet har ytterligere aktualisert spørsmålet om framtidens landmakt. Arbeidet i landmaktutredningen har bekreftet og belyst flere grunnleggende utfordringer ved dagens landstyrker. Styrkene har ikke den reaksjonsevne, kampkraft, mobilitet og utholdenhet som er nødvendig for å møte dagens og

framtidens utfordringer. Samlet sett er vurderingen at det er alvorlige begrensninger ved landmaktens evne til å løse sitt oppdrag i dag.

Totalforsvaret

Totalforsvarskonseptet gir vide rammer for det sivilt-militære samarbeidet. Det gir nødvendig fleksibilitet til å løse utfordringer mot både samfunnssikkerhet og statssikkerhet. Det handler om en best mulig utnyttelse av samfunnets samlede beredskapsressurser, og er derfor god samfunnsøkonomi.

I langtidsplanen for forsvarssektoren er videreutvikling av totalforsvaret en av regjeringens fire prioriterte områder for den videre utviklingen av Forsvaret. Videreutviklingen av totalforsvaret innebærer at sivil støtte til Forsvaret skal styrkes. Forsvarets støtte til det sivile samfunn er fortsatt viktig, men på dette området har det på en helt annen måte vært en kontinuerlig utvikling gjennom de senere år, og det er derfor ikke et like stort behov for å styrke denne dimensjonen. Regjeringen ser økt oppmerksomhet rundt, og forståelse for, behovet for støtte fra det sivile samfunn til Forsvaret i krise og væpnet konflikt.

Forsvarets behov for sivil støtte skal i størst mulig grad baseres på kommersielle avtaler, om nødvendig med beredskapsklausuler der dette er kostnadseffektivt. Små kommersielt tilgjengelige lagerbeholdninger innenfor visse varekategorier gjør at rekvisisjon i mange tilfeller er et lite egnet virkemiddel for slike varer. Rekvisisjon er mer egnet som virkemiddel for materiell, tjenester og infrastruktur. Ved forhåndsrekvisisjon vil det aller meste av utgiftene først påløpe når ressursene faktisk tas i bruk. Dette frigjør midler som kan brukes til varebeholdninger som ikke er kommersielt tilgjengelige og til operative kapasiteter i Forsvaret, noe som er god samfunnsøkonomi, samtidig som det bidrar til økt operativ evne. Forhåndsrekvisisjon er et nødvendig virkemiddel slik at Forsvarets behov for sivil støtte kan dekkes innenfor gjeldende økonomiske rammer. På områder der leveranse av varer og tjenester er avgjørende for Forsvarets stridsevne skal det vurderes om det oppnås høyere grad av leveransesikkerhet ved bruk av forhåndsrekvisisjon.

På toppmøtet i Warszawa i juli 2016 vedtok NATO sju grunnleggende forventninger («*Seven Baseline Requirements*») til medlemslandenes motstandsdyktighet. NATOs sju grunnleggende forventninger gjelder for områdene 1) sikkerhet for kontinuitet i nasjonale styringssystemer og kritiske offentlige tjenester, 2) robust energiforsy-

ning, 3) evne til å håndtere ukontrollerte forflytninger av mennesker, 4) robust mat- og vannforsyning, 5) evne til å håndtere masseskader, 6) robuste kommunikasjonssystemer og 7) robuste transportsystemer. De sju områdene som alliansen ønsker å styrke vil både gi bedre samfunnssikkerhet og i stor grad bidra til å forbedre det sivile samfunns evne til å støtte Forsvaret.

For å følge opp NATOs forventninger har Jus- og beredskapsdepartementet etablert et program for å videreutvikle totalforsvaret og øke motstandsdyktigheten i kritiske samfunnsfunksjoner (Totalforsvarsprogrammet). Målsettingen er et tilpasset totalforsvar innen 2020. Arbeidet er delt i prosjekter under ledelse av ansvarlige departementer. I tillegg er det etablert et eget prosjekt under ledelse av Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap for å videreutvikle sivile myndigheters og det sivile samfunns støtte til Forsvaret.

Forsvarets evne til å støtte samfunnssikkerheten skal videreutvikles i tråd med langtidsplanen. Det innebærer blant annet at noen av Forsvarets kapasiteter er særlig relevante og spesielt innrettet mot bistand til det sivile samfunn innenfor søk og redning og i en terrorsituasjon. Enkelte avdelinger har dedikerte oppdrag og beredskap som innebærer at sivile myndigheters behov for bistand er delvis bestemmende for deres innretning. Dette gjelder Forsvarets spesialstyrker, Forsvarets helikopterkapasitet og i noen grad for Heimevernet. Videre skal det gjøres nærmere vurderinger av hvordan og i hvilken grad dette også skal gjelde innenfor en rekke andre områder. Forsvaret vil fortsatt prioritere å forbedre samarbeidet med politiet om objektsikring i 2018.

NATO

NATOs minitoppmøte i mai 2017 var en viktig bekreftelse på de transatlantiske båndene og alliert samhold i Europa og over Atlanteren. Byrdefordeling sto sentralt. Som oppfølging av tidligere toppmøtevedtak ble alliansens statsledere enige om at det enkelte NATO-land skal framlegge nasjonale planer for arbeidet med å innfri NATOs to-prosentmål. Landenes oppfølging vil bli gjenstand for årlig evaluering. Et annet sentralt tema under minitoppmøtet var NATOs rolle i sør og kampen mot terror. NATO bidrar allerede noe på disse områdene, og det ble enighet om at alliansen kan gjøre mer. En noe utvidet rolle for NATO i sør vil i første rekke skje på områder hvor man har komparative fortrinn, og i samarbeid med andre organisasjoner. Minitoppmøtet var som

sådan startskuddet for forberedelsene fram mot neste ordinære toppmøte, som finner sted sommeren 2018. Hovedsakene høsten 2017 og våren 2018 blir videreføring av arbeidet med å styrke alliansens avskrekking og forsvar, inkludert oppfølging av byrdefordelingsvedtakene og revisjonen av NATOs kommandostruktur, den maritime strategien og konkretisering av en utvidet rolle for NATO i sør, videreføring av NATOs interne tilpassning, samt den videre håndtering av forholdet til Russland. Norge har vært en aktiv pådriver innenfor flere av disse områdene.

Sikkerhets- og forsvarspolitisk samarbeid med nære allierte

I tillegg til alliansesamarbeidet i NATO har det bilaterale samarbeidet med utvalgte allierte land vært en bærebjelke i norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk. Regjeringen har arbeidet aktivt for å utvikle og forsterke det konkrete samarbeidet med utvalgte allierte som USA, Storbritannia, Tyskland, Nederland og Frankrike, samt med partnere. Forholdet til USA står i en særstilling, og spesielt er avtalene om forhåndslagring og forsterkning viktige for forsvaret av Norge. *Marine Corps Prepositioning Program – Norway*, med lagring av utstyr i Trøndelag for forsterkning av Norge og for bruk i andre deler av verden, er sentralt i det sikkerhetspolitiske samarbeidet med USA. Det pågår også arbeid for å fornye avtalen om *Collocated Operating Bases* med US Air Force Europe, slik at den tilpasses framtidig utstyr og basestruktur. Det knyttes stadig tettere bånd med USA både gjennom praktisk samarbeid i form av trening og øving i norske og tilstøtende områder og gjennom operasjoner ute. Det særskilte forholdet til USA synliggjøres også ved at det amerikanske marinekorpsets rotasjonsbaserte trening og øving i Norge videreføres i 2018. Dette er en oppfølging av rammeavtalen som ble inngått mellom Norge og USA i 2005 om forhåndslagring og forsterkning, og som ble vedtatt gjennom Stortingets behandling av Innst. S nr. 18 (2006–2007) til St.prp. nr. 77 (2005–2006). I tillegg legger de store materiellinvesteringene i nye kampfly og maritime patruljefly grunnlaget for et tett bilateralt samarbeid, som vil utvikles i tiårene framover.

Deltakelse i aktiviteter for etablering av full operativ kapasitet i den britiskledede *Joint Expeditionary Force* (JEF FOC) vil fortsette i 2018. Norge deltar i den tyskledede FNC-grupperingen (*Framework Nation Concept*) som gjennomføres

innenfor to spor, henholdsvis gjennom kapabilitetsutvikling og etableringen av oppfølgingsstyrker. Norge bidrar med stabsoffiserer til enkelte kapabilitetsklustre, og vil i løpet av 2018 vurdere deltakelse med styrkebidrag i oppfølgingsstyrkene. Norge vil fortsette å prioritere deltakelse i samarbeidsformater som inkluderer våre nordlige europeiske allierte, som *Northern Group*.

Samarbeidet med Storbritannia skal videreutvikles i 2018. Foruten å videreføre et tett policy-samarbeid, er det særlig investeringene i nye kampfly og maritime patruljefly som vil danne grunnlag for styrket samarbeid, både bilateralt, og i en trilateral ramme med USA innenfor maritime patruljefly. Også samarbeidet med Storbritannia om trening og øving vil styrkes ytterligere i tråd med langtidsplanen.

Etter beslutning om kjøp av ubåter sammen med Tyskland våren 2017, vil samarbeidet med Tyskland videreutvikles og styrkes, også på strategisk nivå. Det allerede tette samarbeidet mellom den tyske og norske hæren skal videreutvikles, og det samme gjelder for de to lands luftforsvar.

Frankrike forblir et prioritert samarbeidsland, og det forventes at den gode sikkerhetspolitiske dialogen videreføres i 2018. Samvirket mellom den franske og den norske marinen vil også videreføres med konkrete handlingsplaner for øvelser, ordninger for utveksling av offiserer og stabssamtaler. Når det gjelder samvirket på luft- og hærsiden vil dette videreføres på samme nivå som tidligere år.

Norge tar over formannskapet i *Nordic Defence Cooperation* (NORDEFECO) i 2018, og får dermed et særskilt ansvar for administrativ gjennomføring og videreutvikling av det nordiske forsvarssamarbeidet.

Regjeringens mål er å styrke den sikkerhetspolitiske dialogen, sørge for framgang i pågående prosjekter og søke samarbeid innenfor fagområder som er av felles nordisk interesse. Regjeringen vil fortsette å videreutvikle den sikkerhetspolitiske dialogen med Sverige og Finland om utviklingen i våre nærområder. Våre to naboland har forsterket sitt bilaterale samarbeid, inngått vertslandsstøtteavtaler med NATO og styrket samarbeidet med USA og Storbritannia. Dette legger grunnlaget for en videreutvikling av forsvarssamarbeidet med Sverige og Finland. Muligheter for praktisk bilateralt samarbeid og utveksling av erfaringer knyttet til trening og øving, operasjoner, logistikk, totalforsvar, langtidsplanlegging og verneplikt vil stå sentralt.

Internasjonal innsats

Norge vil aktivt bidra til internasjonal innsats også i 2018. Med stor ustabilitet i beltet fra Afghanistan og gjennom Midtøsten og Nord-Afrika, vedvarer behovet for internasjonal krisehåndtering og etterspørselen etter norske militære styrkebidrag vil være stor. Samtidig er den militære innsatsen kun ett av flere viktige elementer i en bredt anlagt strategi for å løse utfordringene. Det er også forventninger fra USA og andre allierte om at Norge tar sin del av byrden i kampen mot ekstremisme, og slik innsats gir Norge sikkerhetspolitisk uttelling hos våre nærmeste allierte. Forsvarets evne til operasjoner i utlandet er meget god, men samtidig deltakelse med styrker i flere operasjonsområder er utfordrende for understøttende avdelinger innenfor samband og logistikk.

I 2018 vil Norge prioritere sin innsats i kampen mot ISIL gjennom bidrag til *Operation Inherent Resolve*. Den internasjonale innsatsen, sammen med statlige og lokale styrker, har ført til at ISIL er på vikende front i Syria og Irak. NATO har besluttet å videreføre *Resolute Support Mission* (RSM) i Afghanistan i 2018, og Norge planlegger fortsatt støtte til RSM. Norge vil fortsette å bidra til opplæring og støtte til den afghanske spesialpolitienheten *Crisis Response Unit* (CRU) i Kabul. Denne støtten har resultert i at enheten i dag er en meget kapabel styrke som i betydelig større grad er i stand til å reagere selvstendig på hendelser i Afghanistan. Disse bidragene vil utgjøre hovedtyngden av Norges bidrag til internasjonal innsats i 2018. I tillegg vil Norge stille bidrag til NATOs stående maritime styrker og NATOs reaksjonsstyrker, samt bidra med styrker til et framskutt nærvær med multinasjonale styrker i Litauen (*Enhanced Forward Presence* (eFP)). Norge vil videreføre innsatsen i Mali ved fortsatt å legge til rette for en rotasjonsordning for transportfly i *United Nations Multidimensional Integrated Stabilisation Mission in Mali* (MINUSMA). Norge vil videreføre drift av leirfasilitetene, som vil huse de ulike transportflybidragene fra Portugal, Danmark, Sverige og Belgia fram til utgangen av 2018. Rotasjonsordningen for transportfly har høstet stor annerkjennelse fra FN. Dette innebærer en mangeårig, forutsigbar og kostnadseffektiv leveranse av en meget etterspurte militær ressurs i dagens FN-operasjoner. Løsningen vil kunne danne modell for hvordan FN kan sikre etterspurte kapasiteter i framtiden. Regjeringen vurderer fortløpende behovet for å stille bidrag til andre internasjonale operasjoner.

Økonomiske rammer og forutsetninger – en bærekraftig forsvarssektor

Langtidsplanen for perioden 2017–2020 utgjør en betydelig satsing på Forsvaret og legger til rette for en økning av ambisjonsnivået for forsvarssektoren, tilpasset en ny sikkerhetspolitisk situasjon. Satsingen fra 2017 til vedlikehold, reserve-deler og beredskapsbeholdninger videreføres i 2018 for å bedre grunnlaget for høyere tilgjengelighet, utholdenhet og reduserte klartider. Regjeringens forslag om en ytterligere, betydelig økonomisk styrking av forsvarsbudsjettet prioriteres til reduserte klartider, økt bemanning av operative kapasiteter og et høyere aktivitetsnivå fra 2018. Utbetalinger til viktige investeringer i tre nye kystvaktfartøyer og kampluftvern til Hæren forses og påbegynnes i 2018. En omfattende modernisering starter opp fra 2018 med ytterligere investeringer i strategiske kapasiteter, med utbetalinger til nye maritime patruljefly og til risikoreduserende tiltak knyttet til anskaffelsen av undervannsbåter. Leveransene skjer etter 2020. Anskaffelsen av nye F-35 kampfly fortsetter som planlagt i 2018 og gjennom hele planperioden. Regjeringen vil komme tilbake til Stortinget med en egen sak om anskaffelse av nytt artilleri til Hæren, jf. del I, 4. Investeringer.

Langtidsplanen legger til rette for en bedre balanse mellom oppgaver, struktur og økonomi. Den langsiktige bærekraften i forsvarsøkonomien avhenger av den planlagte opptrappingen av forsvarsrammen i årene framover, samt den midlertidige styrkingen knyttet til kampflyanskaffelsen. Langsiktighet og forutsigbarhet om de økonomiske rammebetingelsene er avgjørende, og perspektivet i forsvarsplanleggingen strekker seg med nødvendighet langt utover 2020. Samtidig er det av avgjørende betydning at virksomhetene i sektoren evner å realisere forutsatt intern ressursfrigjøring, gjennom en organisasjon som er bedre tilpasset Forsvarets struktur og aktivitet, tilpassing av basestrukturen og betydelige effektiviseringstiltak. Av den totale ressursfrigjøringen er det effektiviseringstiltakene som vil gi den største effekten, og dette innebærer også sentrale tiltak som berører personellstrukturen.

Regjeringen legger i budsjettet for 2018 opp til at opptrappingen av forsvarsrammen, i tråd med målsettingen i langtidsplanen, fortsetter. Omregnet til 2018 kroneverdi er forventet nivå i 2020 om lag 8 mrd. kroner høyere enn budsjettbanen i 2016, som lå til grunn for arbeidet med langtidsplanen. I tillegg kommer forseringen av anskaffelsen av nye kystvaktfartøyer.

Den foreslåtte opptrappingen fra 2017 til 2018, som er direkte knyttet til vedtatt langtidspan, utgjør samlet om lag 2 mrd. kroner. I tillegg medfører regjeringens beslutning om forsert anskaffelse av tre nye havgående kystvaktfartøyer til erstatning for Nordkapp-klassen behov for en ytterligere økning av forsvarsrammen med 294 mill. kroner i 2018. Budsjettet er videre foreslått styrket i 2018 med 166 mill. kroner til norsk deltakelse i internasjonale operasjoner samt foreslått midlertidig styrket med 200 mill. kroner knyttet til forskuddsbetalinger for varer og tjenester til allierte styrker under øvelse *Trident Juncture 2018*. Ettårige merinntekter øker handlefriheten ytterligere i 2018. Totalt resulterer disse økningene, sammen med øvrige mindre økninger og reduksjoner, i en reell endring av forsvarsbudsjettet for 2018 på nær 3 mrd. kroner.

Opptrappingen i 2018 bidrar til etablering og drift av et jegerkompani ved Garnisonen i Sør-Varanger, økt bemanning for fregattene og økt aktivitetsnivå også for undervannsbåt, innfasing og drift av nytt logistikkfartøy, innfasing av, og økt aktivitet for, F-35 og NH90, styrking i Hæren, Heimevernet og Etterretningstjenesten, byggingen av baseløsningen på Ørland som understøtter mottak av kampflyene som planlagt, påbegynnelse av utbygging på Evenes samt investeringer i øvrig materiell og eiendom, bygg og anlegg (EBA). Det er også tatt høyde for erfart kostnadsvekst og omstillingsutgifter i Forsvaret.

Den foreslåtte midlertidige styrkingen av budsjettet til kampflyanskaffelsen og utviklingen av *Joint Strike Missile* (JSM) i 2018 er på om lag 4,8 mrd. kroner i 2018, og samlet på om lag 13 mrd. kroner i perioden 2018–2020. Forsering av anskaffelsen av tre nye kystvaktfartøyer og kampluftvern til Hæren forutsetter økte bevilgninger til investeringer i 2018. Endring av tidsfasingen for disse prosjektene vil således innebære at utbetalingene til disse investeringsprosjektene kan reduseres tilsvarende på et senere tidspunkt. Eksterne forhold, herunder utviklingen i drivstoffpriser og valutakurser, utgjør som tidligere en usikkerhet som må hensyntas i den løpende styringen og budsjetteringen for å kunne realisere ambisjonene i langtidspanen for 2017–2020.

Med den kraftige bevilgningsøkningen til forsvarssektoren stilles det tydelige og konkrete krav til en målrettet, effektiv og sporbar anvendelse av tildelte midler. Budsjettet skal nyttes i tråd med de politiske føringene, innenfor Stortingets forutsetninger og rammer, og bidra til å understøtte Forsvarets oppgaver.

Mål- og resultatstyring

Mål- og resultatstyring er et grunnleggende styringsprinsipp i staten, og Forsvarsdepartementet har ansvar for å fastsette overordnede mål og resultatkrav for Forsvaret og de øvrige underliggende virksomhetene. Utgangspunktet for etatsstyringen er de rammer og forutsetninger som Stortinget har vedtatt i behandlingen av langtidspanen for 2017–2020. Innenfor disse rammene er det utarbeidet langsiktige perspektivplaner som utgjør det fundamentale grunnlaget for utviklingen av forsvarssektoren som helhet. Etatsstyringen søkes tilpasset egenarten til den enkelte virksomhet, samt risiko og vesentlighet. Forsvarsdepartementet legger vekt på å gi etatene handlefrihet i oppgaveløsningen. Med handlefrihet følger økt ansvar for å nå angitte mål og resultatkrav.

Langtidspanen beskriver en kompleks helhet hvor en rekke ulike satsinger, endringer og prioriteringer skal gjennomføres for å bidra til at målene nås. Som et rammeverk for oppfølging av prioriteringer i etatsstyringen, har Forsvarsdepartementet fastsatt et strategisk målbilde for forsvarssektoren, hvor operativ evne til å løse Forsvarets oppgaver og en bærekraftig forsvarssektor er de overordnede målene.

Personell og kompetanse

I perioden 2018–2020 vil forsvarssektoren gjennomføre vesentlige endringer innenfor personell og kompetanseområdet, særlig gjennom innføring av den nye ordningen for militært tilsatte, endringer i utdanningssystemet og videre tilrettelegging for allmenn verneplikt. Rettidig gjennomføring av modernisering og reform innenfor personell og kompetanseområdet er avgjørende for å realisere målsettingene i langtidspanen.

Kompetansereformen i forsvarssektoren videreføres, basert på Stortingets behandling av Innst. 384 S (2012–2013) til Meld. St. 14 (2012–2013) «Kompetanse for en ny tid». Allmenn verneplikt ble innført ved Stortingets behandling av Innst. 18 L (2014–2015) til Prop. 122 L (2013–2014) «Endringer i vernepliktsloven og heimevernloven», og ga kvinner og menn like rettigheter og plikter til å verne om nasjonens og alliertes interesser, verdier og territorier. Stortingets vedtak ved behandlingen av Innst. 335 L (2014–2015) og 336 S (2014–2015) til Prop. 111 LS (2014–2015) «Ordningen for militært tilsatte og endringer i forsvarspersonelloven m.m.» innførte den nye ordningen for militært tilsatte. Disse reformene har

som hovedmålsetting å gjøre sektoren til en mer moderne kompetanseorganisasjon og bidra til økt operativ evne og beredskap.

Målrettede personelltiltak vil gjennomføres på en slik måte at viktig kompetanse beholdes i sektoren. For ytterligere å tilrettelegge for en personellstruktur tilpasset Forsvarets behov, vil det i planperioden bli lagt vekt på omskolering, kompetanseheving og omstilling av personell, sammen med nytilsetting. Den operative delen av strukturen skal styrkes, og stab, støtte og administrasjon skal reduseres. Endret personellstruktur vil gi innsparinger på sikt.

Personellomstillingen i Forsvaret vil medføre noe overtallighet og behov for nedbemanning av ansatte. Dette er en krevende prosess for organisasjonen og de ansatte. Den planlagte reduksjonen i årsverksforbruket skal skje i samsvar med regel- og avtaleverket. Personellomstilling skal foregå i tett dialog med tjenestemannsorganisasjonene. Forsvaret skal styre prosessen slik at nødvendig kompetanse forblir i organisasjonen. Regjeringen legger opp til at personellomstillingen understøttes med virkemidler for å hjelpe overtallige over i inntektsgivende arbeid utenfor forsvarssektoren.

Regjeringen vil, gjennom en struktur- og kvalitetsreform innenfor utdanningsområdet, reformere Forsvarets utdanningssystem for å sikre helhetlig styring, kvalitet og robuste fagmiljøer. Nivådannende utdanning, det vil si utdanning på befalsskole-, krigsskole- og stabsskolenivå, blir samlet organisatorisk i én felles høyskole. Forsvarets utdanningstilbud skal primært fokusere på militær profesjonsutdanning, og på fagområder som ikke tilbys av andre utdanningsinstitusjoner.

Forsvarets kompetanse- og utdanningssenter (FOKUS) omorganiseres og samles under Forsvarets personell- og vernepliktsenter i Harstad.

Implementering av ordningen for militært tilsatte, som startet i 2016, fortsetter. Sentralt i denne ordningen er at det innføres to kategorier for militært tilsatte: et spesialistkorps som består av befal, grenaderer og konstabler, og som forkortet omtales som OR (*other ranks*), samt offiserer, som forkortet omtales som OF (*officers*). Ordningen for militært tilsatte vil være i samsvar med hva alle NATO-land har. Målet er at ordningen skal legge til rette for en balansert personellstruktur som skal styrke Forsvarets operative evne.

Seleksjon av personell til førstegangstjenesten skal bygge på en målsetting om mangfold. Med grunnlag i kompetanse og motivasjon skal det tilstrebes å ha et representativt utvalg både med

hensyn til geografi, bakgrunn og sosiale forhold blant dem som kalles inn til førstegangstjeneste. Det er viktig at muligheter og plikter i Forsvaret oppfattes å være like for alle borgere. Et større mangfold kan videre gi Forsvaret økt operativ evne. Innføring av allmenn verneplikt vil på sikt også bidra til økt kvinneandel i Forsvaret, i tillegg til å styrke den operative evnen.

Forsvaret har iverksatt en rekke tiltak for å legge til rette for økt kvinneandel, og har fokus på at alle forhold knyttet til gjennomføring av førstegangstjenesten skal være likeverdige for kvinner og menn. I tråd med regjeringens handlingsplan for kvinner, fred og sikkerhet, er økt kvinneandel til militære stillinger et satsingsområde.

Regjeringens politikk for anerkjennelse og ivaretagelse av personell før, under og etter tjeneste i militære operasjoner på vegne av Norge i inn- og utland skal videreutvikles i tråd med endrede behov. Regjeringen vil fortsatt vektlegge forskning og utvikling, samt oppbygging av kompetanse om veteraner i tjenesteapparatet.

Videreutvikling av cyber- og IKT-områdene i forsvarssektoren

Det skal i de nærmeste årene satses betydelig på IKT i forsvarssektoren for å sette Forsvaret bedre i stand til å innfri målsettingene i langtidsplanen om økt operativ evne. For å lykkes med denne satsingen gjennomfører regjeringen i perioden 2017–2020 en helhetlig omstrukturering og modernisering av cyber- og IKT-virksomheten i forsvarssektoren, i samsvar med Stortingets behandling av Innst. 62 S (2016–2017) til Prop. 151 S (2015–2016) «Kampkraft og bærekraft». I den forbindelse gjennomfører Forsvarsdepartementet en utredning av mulige løsninger og tiltak innenfor cyber- og IKT-områdene i forsvarssektoren.

Militær cybervirksomhet

Globalt utvikles nå cyberdomenet som en sentral arena for krigføring på linje med land-, sjø-, og luftdomenene. Den teknologiske utviklingen går hurtig, og digitale angrep utgjør en stadig større del av militære operasjoner. Evnen til å håndtere digitale trusler og digitale angrep med militære kapasiteter skal tilpasses denne situasjonen. Dette er avgjørende for å sikre handlefrihet for militære operasjoner. Forsvaret må derfor være forberedt på å implementere tiltak innenfor cyberområdet, for å utvikle kapasiteter som konkretiseres videre i langtidsperioden. Organiseringen av militære kapasiteter for å håndtere cyberdomenet i opera-

sjoner vurderes nærmere i 2018. Det skal i denne sammenheng tas hensyn til utviklingen av cyberdomenet som et operasjonsdomene i NATO. Organiseringen hos allierte skal også tas med i vurderingen.

Videreutvikling av IKT-virksomheten

IKT-virksomheten omfatter de funksjoner som skal sikre tilgang til IKT-tjenester for å understøtte operasjoner og daglig virksomhet i forsvarssektoren. Dette gjøres gjennom følgende hovedoppgaver: å utvikle ideer, framskaffe, forvalte, drifte, sikkerhetsmessig overvåke og utfase.

Hoveddelen av IKT-virksomheten i forsvarssektoren vil samles organisatorisk innenfor rammen av Cyberforsvaret, i tråd med Stortingets behandling av Innst. 62 S (2016–2017) til Prop. 151 S (2015–2016). Hoveddelen av IKT-virksomheten vil, i tillegg til Cyberforsvaret, omfatte enkelte mindre IKT-miljøer i Forsvaret og IKT-miljøene i forsvarssektorens øvrige etater. Samling av disse miljøene innenfor rammen av Cyberforsvaret medfører enten en ressursmessig overføring til Cyberforsvaret eller at de blir underlagt faglig styring fra Cyberforsvaret. For Forsvarsdepartementets IKT-funksjon vil framtidig plassering og rolle avklares snarlig, sett i lys av felles IKT-løsninger for departementene.

Det gjennomføres en trinnvis samling av IKT-miljøene i forsvarssektoren i perioden 2018–2020. Samlingen starter med de miljøene som skal levere IKT for direkte å understøtte Forsvarets operative evne. Som en del av dette arbeidet gjennomføres det en helhetlig vurdering av hvordan hele eller relevante deler av etaten Forsvarsmateriells avdeling for IKT-kapasiteter, innen utgangen av 2019, kan bli overført til, eller underlagt faglig styring fra, Cyberforsvaret. Organisering, lokalisering og tidsplan for gjennomføring konkretiseres videre, sammen med økonomiske og personellmessige konsekvenser.

Cyberforsvaret utvikles videre, i samsvar med Prop. 151 S (2015–2016), til en helhetlig organisasjon for IKT-virksomheten i Forsvaret. Cyberforsvaret innrettes videre mot leveranser av IKT til forsvarssektoren, og til oppgaver innenfor cyber- og IKT-virksomhet som kun Forsvaret kan løse.

Øvrige leveranser og oppgaver vil i økende grad bli ivaretatt gjennom et utvidet strategisk samarbeid med NATO, allierte, næringslivet og andre virksomheter. Strategisk samarbeid planlegges etablert innenfor IKT-tjenesteområdene operativ beslutningsstøtte, forvaltning, stasjonær og mobil kommunikasjonsinfrastruktur, samt

innenfor sikre IKT-plattformer og datasenterløsninger. Forsvarssektorens krav til sikkerhet og beredskap skal vektlegges spesielt ved etablering av strategisk samarbeid. Harmonisering av IKT-porteføljen i forsvarssektoren, standardisering og økt bruk av IKT utviklet for sivile formål også for militære formål, skal være bidrag i finansieringen av satsingen på IKT. Den samlede IKT-virksomheten skal effektiviseres. Kostnader skal reduseres gjennom mer effektive anskaffelser, forvaltning og IKT-drift, samt gjennom redusert bemanning som følger av summen av tiltak for modernisering av IKT-virksomheten. Virksomheten vil konsentreres til færre geografiske lokasjoner, i takt med endringer i Forsvarets basestruktur og den teknologiske utviklingen innenfor IKT. IKT-virksomheten i Forsvaret vil ha Jørstadmoen som framtidig hovedbase i tråd med Innst. 62 S (2016–2017), jf. Prop. 151 S (2015–2016).

Det framgår av Prop. 151 S (2015–2016) et potensial for å øke evnen til å håndtere alvorlige IKT-hendelser gjennom etablering av et felles IKT-responsmiljø for forsvarssektoren. Det etableres derfor et felles IKT-responsmiljø for forsvarssektoren (MilCERT) som en del av den videre omstruktureringen og moderniseringen av IKT-virksomheten i forsvarssektoren. Etableringen gjennomføres i perioden 2018–2020 i takt med etablering av ny løsning for sikkerhetsmessig overvåking av IKT-systemene gjennom prosjekt 2950 Varslingssystem for digital infrastruktur. Responsmiljøet skal ha ansvar for sikkerhetsmessig overvåking av forsvarssektorens egne IKT-systemer og forebygge, avdekke og håndtere uønskede digitale hendelser rettet mot disse systemene. IKT-responsmiljøet skal være kontaktpunkt mot det nasjonale responsmiljøet (NorCERT) hos Nasjonal sikkerhetsmyndighet og militært kontaktpunkt mot NATOs responsmiljø NCIRC¹. Responsmiljøet etableres i Cyberforsvaret som en del av IKT-virksomheten, og skal være nært knyttet til IKT-driftsmiljøet for å sikre et godt samarbeid og effektiv håndtering av uønskede digitale hendelser.

Bistand til sivile myndigheter

Forsvaret kan innenfor cyber- og IKT-områdene yte bistand til sivile myndigheter basert på den kompetanse og kapasitet Forsvaret har for å ivareta de IKT-systemer forsvarssektoren selv benytter. Ressursene vil i situasjoner med fare for omfattende digitale angrep mot samfunnskritisk

¹ NATO *Computer Incident Response Capability*.

infrastruktur, primært måtte prioriteres til å ivareta sikring av Forsvarets egne IKT-systemer.

Forbedring og effektivisering

Best mulig utnyttelse av fellesskapets ressurser er en viktig del av forsvarssektorens samfunnsansvar. Kontinuerlig forbedring og effektivisering er et krav til forsvarssektoren på lik linje med andre deler av offentlig sektor. Samtidig er en styrket innsats for å realisere både kvalitative og kvantitative gevinster i hele sektoren et viktig bidrag for å kunne realisere en bærekraftig og kostnadseffektiv forsvarsstruktur. Gevinstrealisering gjennom varige forbedrings- og effektiviseringstiltak er en sentral forutsetning for å bidra til å finansiere den framtidige strukturutviklingen i langtidsplanen. Basert på interne og eksterne analyser er tiltak identifisert, iverksatt og planlagt innenfor en rekke områder, spesielt innenfor stab- og støttevirksomhet.

Gjennom identifiserte tiltak skal etatene i forsvarssektoren sammen realisere om lag 1,8 mrd. kroner knyttet til forbedrings- og effektiviseringstiltak innen utgangen av 2020, hvorav om lag 460 mill. kroner i 2018, i tillegg til en rekke kvalitative gevinster. De frigjorte midlene skal både muliggjøre intern omprioritering av midler til oppfølging av langtidsplanen og gi nødvendig inndekning for forsvarssektorens bidrag til regjeringens avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformkrav. Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen gir et bidrag til regjeringens handlefrihet til omfordeling i de årlige budsjettene. Forsvarssektoren har fått omfordelt midler som er større enn sektorens eget bidrag til reformen, og er således en netto mottaker.

For å legge til rette for god gjennomføring av forbedrings- og effektiviseringstiltak, samt å styrke sektorens evne til kontinuerlig forbedring, har Forsvarsdepartementet innført en felles metode for gevinstrealisering i forsvarssektoren. Det er videre etablert nettverk på tvers av etatene i sektoren for å stimulere til læring og deling av erfaringer. I tillegg er det igangsatt en rekke studier knyttet til blant annet modenheitsvurderinger, grensesnitt og incentiver for å ytterligere bedre evnen til forbedring og effektivisering av forsvarssektoren også i et lengre perspektiv.

Status etter første år i planperioden (prognose for 2017)

De betydelige styrkingene i langtidsplanen startet i 2017, og gir allerede det første året i langtidsplanen økt tilgjengelighet på Forsvarets materiell. Den økonomiske planrammen legger til rette for

en gradvis økning av ambisjonsnivået for forsvarssektoren. Omfattende vedlikehold og innkjøp av reservedeler og beredskapsbeholdninger har gitt god effekt i 2017, og vil fortsette i 2018. Dette forventes å gradvis øke Forsvarets operative evne og bedre beredskapen.

Langtidsplanen innebærer en faseinndeling der det i 2017 prioriteres å øke strukturens tilgjengelighet, utholdenhet og beredskap. Et halvt år inne i gjennomføringsperioden er det ikke vesentlige avvik sammenliknet med planen for å nå de strategiske målene for planperioden, selv om det fortsatt er risiko knyttet til ressursfrigjøring. Langtidsplanen baserer seg på en nøy avstemt balanse og en gjensidig avhengighet mellom betydelig økte bevilgninger, modernisering og reform. Det er derfor avgjørende at forbedring, effektivisering og annen ressursfrigjøring i forsvarssektoren følger planforutsetningene. Det iverksettes risikoreduserende tiltak slik at målsettingene kan nås. Det høye aktivitetskravet som er satt for Forsvarets enheter oppnås med kun mindre avvik. Utdanningsreformen har startet opp ved at dagens høyskoler i Forsvaret organisasjons- og styringsmessig ble underlagt Forsvarets høgskole fra 1. august 2017. Prosessen med å etablere et jegerkompani på Garnisonen i Sør-Varanger er i gang.

Tilgjengeligheten på Sjøforsvarets fartøyer har økt grunnet større teknisk tilgjengelighet. Dette er et resultat av en ettårig bevilgningsøkning i 2016 på 301,5 mill. kroner til ekstraordinært vedlikehold av Sjøforsvarets fartøyer, noe som innebar en betydelig satsing på vedlikehold, reservedeler og beredskapsbeholdninger. I 2017 ble Forsvaret tilført over 700 mill. kroner for å redusere det mangeårige etterslepet, slik at etterslepet kan hentes inn innen utgangen av 2020. I tillegg ble rammen til Forsvaret økt varig med om lag 200 mill. kroner for å bidra til å etablere et bærekraftig vedlikeholds nivå, noe som legger til rette for at nye etterslep ikke oppstår. Det identifiserte etterslepet innenfor vedlikehold, reservedeler og beredskapsbeholdninger i hele Forsvaret er dermed vesentlig redusert i 2017, og reduksjonen vil fortsette i perioden 2018–2020. Satsingen har allerede begynt å få effekt gjennom bedre materielltilgjengelighet i alle forsvarsgrener og Heimevernet. Vedlikeholdsøvelsen «*Powerful Maintenance 1*» i 2017, som ble ledet av Forsvarets logistikkorganisasjon, med støtte fra Hæren og Heimevernet, sørget eksempelvis for å gjøre store mengder av materiell lagret for krise og krig beredskapsklart i løpet av noen uker. Over 5 500 objekter i Hæren og Heimevernet har blitt repa-

rert og er nå beredskapsklare. Flere av disse har vært i ustand på lager i flere år.

55 021,1 mill. kroner og en inntektsramme på 5 598,3 mill. kroner. Hovedstørrelsene i budsjettforslaget sammenliknet med saldert budsjett for 2017 er angitt i tabellen under:

1.3 Hovedprioriteringer og økonomiske rammer for 2018

Regjeringens budsjettforslag for 2018 legger opp til et forsvarsbudsjett med en utgiftsramme på

Tabell 1.1 Regjeringens budsjettforslag for 2018 sammenliknet med saldert budsjett for 2017 – hovedstørrelser

	(i 1000 kr)	
	Saldert budsjett 2017 (2017-kroner)	Forslag 2018 (2018-kroner)
Total forsvarsramme	51 248 190	55 021 119
Drift	35 950 745	37 329 667
Investeringer i eiendom, bygg og anlegg (EBA)	3 106 680	3 989 203
Materiellinvesteringer	12 190 765	13 702 249

Den nominelle økningen av forsvarsbudsjettet er på 3 772,9 mill. kroner (7,4 pst.) Regjeringens forslag til bevilgningsramme for forsvarssektoren er, korrigert for pris-, lønns- og soldatkompensasjon og andre tekniske endringer, reelt økt med 2 970,2 mill. kroner (5,8 pst.). I nominell endring inngår kravet til avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med reduksjon på 175,6 mill. kroner.

I 2017 prioriterte regjeringen økt tilgjengelighet og utholdenhet gjennom å øke bevilgningene betydelig til vedlikehold, reservedeler og beredskapsbeholdninger. Fra 2018 legger langtidsplanen opp til å øke ambisjonene ytterligere. Bygging av grunnmuren i Forsvaret fortsetter, gjennom videreføring av de økte bevilgningene til vedlikehold, reservedeler og beredskapsbeholdninger. Dette er avgjørende for gradvis å kunne øke de operative ambisjonene og aktivitetsnivået. Regjeringen har påtatt seg en flerårig forpliktelse til å etablere et bærekraftig vedlikeholds nivå innen utgangen av 2020, og bevilgningen i 2018 følger opp denne forpliktelsen. Dette er en avgjørende forutsetning for å bygge et sterkere og mer bærekraftig forsvar, og vil bidra til å styrke tilgjengeligheten, reaksjonsevnen og utholdenheten til alle avdelinger i Forsvaret, og dermed til økt operativ evne.

Regjeringen foreslår vesentlig økte bevilgninger i 2018 til reduserte klartider, økt bemanning av operative kapasiteter, et høyere aktivitetsnivå

og investeringer. I planperiodens siste fase, fra 2019, øker utbetalingene betraktelig til investeringer i strategiske kapasiteter og store investeringer i Hæren, som ytterligere vil styrke den operative evnen på kort og lang sikt.

I tillegg til regjeringens vesentlig økte bevilgninger bidrar forsvarssektoren selv, gjennom sitt forbedrings- og effektiviseringsarbeid, i stor grad til å legge grunnlaget for en langsiktig og bærekraftig utvikling av forsvarsstrukturen med reell balanse mellom oppgaver, struktur og økonomi.

Tabell 1.2 viser status i regjeringens oppfylging av langtidsplanens (LTP) økonomiske forutsetninger fram mot 2020, gitt budsjettforslaget for 2018.

Del én av tabellen viser årlig opptrapping knyttet til LTP-formål, samt midlertidig tilleggsfinansiering av nye F-35 kampfly med tilhørende baseløsning og midlertidig tilleggsfinansiering av *Joint Strike Missile* (JSM). Sammenholdt med forsvarsbudsjettet for 2016 legger regjeringen som varslet opp til gradvis og ikke-lineær økning av forsvarsrammen i planperioden.

Del to av tabellen viser planlagt nivå for intern omprioritering av midler til LTP-tiltak, etter innfrielse av avbyråkratiserings- og effektiviseringskravet.

Tabellen oppdateres årlig i forbindelse med utarbeidelse av Prop. 1 S.

Tabell 1.2 Målsettingen i langtidsplanen

Bevilgningsmessig styrking mot 2020 (mrd. 2018-kroner) ¹	2017	2018	2019	2020	Nytt nivå iht LTP	Samlet styrking	Resultatgrad (pst.)
LTP-formål: Aktivitet og investeringer (jf. Prop. 151 S (2015–2016))	1,48	2,04			7,96 ²	3,52	44,2
LTP-formål: Forsert anskaffelse av KV-fartøyer (utover Prop. 151 S (2015–2016))		0,29					
LTP-formål: Merutgifter til operasjoner i utlandet		0,17					
Midlertidig tilleggsfinansiering kampfly med baseløsning	4,59	4,48					
Midlertidig tilleggsfinansiering JSM	0,33	0,29					

Omprioritering av midler mot 2020 (mrd. 2018-kroner) ¹	Prognose 2017	Krav 2018	2019	2020	Krav iht. LTP 17–20	Hittil realisert ³	Resultatgrad (pst.)
Forbedring og effektivisering	0,333	0,456			1,871	0,789	42,2
Øvrig ressursfrigjøring ⁴	0,380	0,118			0,621	0,498	80,2
Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen	-0,168	-0,176			-0,674	-0,344	51,1
Netto omprioritering av midler	0,544	0,398			1,818	0,942	51,8

¹ Alle tall i foreløpig beregnet 2018-kroner.

² Tilsvarer 7,75 mrd. 2017-kroner.

³ Basert på prognose for 2017 og krav til etatene for 2018.

⁴ Inkluderer utfasing av strukturelementer, basenedleggelse og nedbemanning.

Forsvarsbudsjettet foreslås økt med om lag 2,5 mrd. kroner til LTP-formål i 2018. Langtidsplanen for 2017–2020, jf. Prop. 151 S (2015–2016) har ikke tatt økonomisk høyde for en forsert anskaffelse av kystvaktfartøyer i denne delen av planperioden. Forseringen av anskaffelsen av tre kystvaktfartøyer innebærer et merbehov i den første delen av planperioden, men vil ikke medføre en økning av det totale investeringsbehovet i forsvarssektoren i et 20-års perspektiv, siden disse utbetalingene var planlagt fra 2020. Merbehovet oppstår i perioden 2018–2019, og er ikke hensyntatt i Prop. 151 S (2015–2016). Budsjettforslaget for 2018 tar derfor

høyde for 294 mill. kroner til LTP-formålet om forsert anskaffelse av kystvaktfartøyer.

Regjeringen foreslår 166 mill. kroner til et økt nivå på kapittel 1792 Norske styrker i utlandet i 2018. Dette er høyere enn det som ble lagt til grunn i gjennomsnitt per år i langtidsplanen for 2017–2020, jf. Prop. 151 S (2015–2016).

Budsjettet styrkes i tillegg med om lag 500 mill. kroner til øvrige tiltak.

Den foreslåtte økningen til LTP-formålet aktivitet og investeringer fordeler seg som følger på de ulike budsjettkapitlene:

Tabell 1.3 LTP-opptrapping i 2018

Kap.		Økning til LTP-tiltak (mill. kroner)
1710	Forsvarsbygg	222,7
1720	Felleskapasiteter i Forsvaret	188,1
1723	Nasjonal sikkerhetsmyndighet	10,1
1731	Hæren	49,2
1732	Sjøforsvaret	138,1
1733	Luftforsvaret	445,4
1734	Heimevernet	61,1
1735	Etterretningstjenesten	41,5
1760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	881,6
SUM		2 037,8

Økningen til LTP-formål i tabellen over innbefatter de flerårige konsekvensene av forliket på Stortinget om langtidsplanen og budsjettavtalen for 2017 med samarbeidspartiene, jf. Stortingets behandling av Innst. 62 S (2016–2017) til Prop. 151 S (2015–2016) og Innst. 7 S (2016–2017) til Prop. 1 S (2016–2017), herunder at bevilgningen for 2018 styrkes på blant annet følgende områder:

- forsert anskaffelse av kampluftvern (195,1 mill. kroner),
- videreføring av fem korps i Forsvarets musikk (69,6 mill. kroner, hvorav 46,4 mill. kroner er lagt på Kulturdepartementets budsjett),
- videreføring av verkstedet i Horten (46,2 mill. kroner) og
- videreføring av Kystjegerkommandoen (30,8 mill. kroner).

For nærmere omtale vises det til egne tabeller og omtale under respektive budsjettkapitler i del II, Budsjettforslag.

Utover økningen til LTP-formål omtalt ovenfor, foreslår regjeringen bevilgningsøkninger i 2018 til blant annet følgende:

- styrking for å håndtere forskuttering av utgifter til utenlandske styrker som deltar i NATO-øvelsen *Trident Juncture* (200 mill. kroner) og
- reelle inntektsøkninger med tilsvarende utgiftsøkninger (561 mill. kroner). Inntektsøkningen skyldes blant annet salg av arealer ved Flesland, flere brukerdefinerte utviklingsprosjekter og andre nasjoners bidrag til drift av den norske leiren i Mali.

Regjeringen foreslår også en rekke omdisponeringer innenfor forsvarsrammen, som bygger ytterligere opp under prioriteringene i langtidsplanen. Videre foreslår regjeringen omdisponeringer for å legge til rette for en god gjennomføring av NATOs høyprofiløvelse *Trident Juncture* i 2018, herunder omfattende vertskapsoppgaver og norsk deltakelse i øvelsen.

Regjeringens budsjettforslag legger godt til rette for å særlig prioritere følgende områder i 2018:

- Regjeringen fortsetter det viktige arbeidet med å bygge grunnmuren som Forsvarets operative evne bygger på. Den betydelige bevilgningsøkningen fra 2017 videreføres, og dette gir raskt bedring i driftssituasjonen i forsvarsgrenene, Heimevernet, Forsvarets logistikkorganisasjon og Cyberforsvaret, og bidrar til økt tilgjengelighet og utholdenhet i Forsvaret. Regjeringen følger med dette opp den flerårige forpliktelsen til å etablere et bærekraftig vedlikeholds nivå innen utgangen av 2020.
- Gjennom forslag om en markant bevilgningsøkning, ønsker regjeringen å bidra til reduserte klartider, økt bemanning av utvalgte operative kapasiteter og å bidra til et høyere aktivitetsnivå, helt i tråd med faseinndelingen som langtidsplanen for 2017–2020 bygger på. Dette representerer en forsvarspolitisk ambisjonsøkning, og stadfester at regjeringen har forpliktet seg til en flerårig innsats for å etablere et relevant og bærekraftig forsvar i langsiktig og reell balanse mellom oppgaver, struktur og økonomi, tilpasset en ny sikkerhetspolitisk situasjon. Bevilgningsøkningen regjerin-

- gen foreslår i 2018 vil medførte en styrking av Forsvarets operative evne.
- Antall besetninger økes for fregattene, og aktiviteten økes gjennom flere seilingsdøgn. En ubåt vil være fast stasjonert ved Ramsund orlogsstasjon. Aktiviteten i Nord-Norge vil øke. Nytt logistikkfartøy, KNM Maud, settes i drift, noe som vil bedre understøttelsen av øvrige fartøyer. Flere NH90-helikoptre i endelig versjon vil innføres og settes i drift, noe som gradvis vil gi en bedret operativ evne for fregattene og kystvaktfartøyene.
  - Driftsbudsjettet til Luftforsvaret styrkes på flere områder for å legge til rette for utfasing av F-16 og innføring og drift av F-35 og NH90. Dette innebærer både økt bemanning og aktivitet, samt et varig høyere og mer bærekraftig nivå til drift og vedlikehold av materiell.
  - Regjeringen prioriterer nordområdene. Den landmilitære kapasiteten og fotavtrykket i Finnmark økes ved at tiltak for å etablere jegerkompaniet ved Garnisonen i Sør-Varanger innen 2020 prioriteres. Bemanningen i HV-17 økes for styrke deres evne til å planlegge og lede operasjoner og motta allierte forsterkninger. Det økte øvingsnivået i 2. bataljon og Panserbataljonen videreføres og styrker Indre Troms som et senter for Hærens aktivitet i nord, i tråd med langtidsplanens forutsetninger om opptapping av øvings- og treningsvirksomhet.
  - Norge har påtatt seg å være vertskap for NATOs høyprofiløvelse *Trident Juncture* i 2018. For å legge til rette for en god gjennomføring og ivaretagelse av et stort antall utenlandske styrker, omprioriteres midler til vertskapsrollen og norsk deltakelse i øvelsen. Øvelsen er en viktig arena til å utvikle, øve og teste relevante deler av vertslandsstøtten, totalforsvarskonseptet og det nasjonale beredskapssystemet knyttet til mottak og understøttelse av allierte forsterkninger til Norge. Øvelsen vil i tillegg gi positive effekter for lokalt og regionalt næringsliv både før, under og etter gjennomføringen.
  - Regjeringen viderefører i 2018 Heimevernets styrker innenfor en ramme på 30 000 befal og mannskaper, hvor 3 000 i innsatsstyrkene, og det etableres en Nasjonal territoriell kommando for taktisk ledelse av Heimevernets styrker.
  - Den teknologiske og kapasitetsmessige moderniseringen av Etterretningstjenesten videreføres og styrkes ytterligere.
  - Norge vil aktivt bidra til internasjonal innsats også i 2018, og prioriterer sin innsats i kampen mot terror gjennom norske bidrag til *Operation Inherent Resolve* og *Resolute Support Mission*. I tillegg styrkes rammen for utgifter til deltakelse i internasjonale operasjoner, for å ta høyde for eventuell videreføring og mulig endring/styrking av norske bidrag i pågående operasjoner.
  - I 2018 vil Norge motta ytterligere seks F-35 kampfly, og arbeidet med oppbygging mot initiativ operativ kapasitet (IOC) innen utgangen av 2019 videreføres. I tillegg styrkes budsjettet for anskaffelsen for å gjennomføre eiendoms-, bygge- og anleggsvirksomhet på den nye kampflybasen på Ørland. Satsingen på nye kampfly med baseløsning vil gi en betydelig styrking av forsvarsevnen.
  - Nasjonal sikkerhetsmyndighet styrkes ytterligere for å særlig prioritere evnen til å avdekke, analysere og koordinere håndteringen av IKT-angrep. Videre skal rollen som fag- og klagemyndighet innenfor personellsikkerhet og arbeidet med råd og veiledning innenfor objektsikkerhet prioriteres.
  - Regjeringen moderniserer Forsvaret for fremtiden. Fornyelsen av materiellet fortsetter i samsvar med langtidsplanen, og det avsettes betydelige friske midler til blant annet nye ubåter, nye maritime patruljefly, flernasjonalt satellittsamarbeid og flere informasjonsinfrastrukturprosjekter. Videre forseres anskaffelsen av tre nye kystvaktfartøyer, som bygges i Norge, og investeringer forseres også til et helt nødvendig kampluftvern i Hæren.
  - Avsetningen til eiendoms-, bygge- og anleggsprosjekter økes. Arbeidet med etableringen av Evenes flystasjon som framskutt kampflybase og base for maritime patruljefly begynner for alvor i 2018, for å sikre at basen er klar til å møte de nye oppgavene. Videre foreslås det ytterligere midler øremerket til sikring av skjermingsverdige objekter, og regjeringen fortsetter dermed det løpende arbeidet med objektsikkerhet. Dette er et prioritert område i langtidsplanen. Det er videre avsatt investeringsmidler for å ivareta permanente fasiliteter for Luftforsvarets skolevirksomhet på Værnes, herunder kontorer, depot og boliger.
  - Stortingsforliket om langtidsplanen og budsjettavtalen for 2017-budsjettet medførte at alle fem musikkorpserne i Forsvarets musikk, Kystjegerkommandoen og verkstedet i Horten videreføres og finansieres. For musikkorpserne er det allerede innledet et tettere samarbeid mellom Forsvarsdepartementet og Kulturdepartementet, og fra 2018 finansieres 46,4 mill. kroner av utgiftene til Forsvarets musikk over Kulturdepartementets budsjett.

- I tråd med struktur- og kvalitetsreformen innenfor utdanningsområdet starter omleggingen av og overgangen til ny utdanningsstruktur i 2018. Regjeringen samler Forsvarets fem høyskoler organisatorisk under nye Forsvarets høyskole. Skolene vil geografisk fortsatt være der de er i dag. Nye Forsvarets høyskole vil få ansvaret for all nivådannende utdanning og øvrig akkreditert utdanning i sektoren for både offiserer og spesialistbefal. Hovedtyngden av endringene påbegynnes i 2018 og planlegges gjennomført innen utgangen av 2019.

Personell og kompetanse

Personellomstilling er et viktig tiltak for å realisere regjeringens målsetting om økt operativ evne. Forsvaret skal i 2018 videreføre arbeidet med å tilpasse personellstrukturen for å sikre riktig kompetanse til rett tid, omprioritere stillinger fra stabs- og støttestrukturer til operativ virksomhet, samt effektivisere virksomheten for å frigjøre midler til investeringer i nytt materiell og økt operativ evne.

Implementeringen av ordningen for militært tilsatte vil fortsette i 2018. Videre implementeres deler av endringene i utdanningssystemet, herunder oppstart for ny offisersutdanning innenfor rammen av en ny felles høyskole. I 2018 vil det bli gjort et arbeid for å identifisere områder som egner seg for sektorfelles løsninger på personellområdet. Målet er mer effektiv drift av virksomhetene ved økt samhandling mellom etatene.

Vernepliktige bemanner en betydelig del av Forsvarets stående struktur, og er også grunnlaget for Forsvarets evne til styrkeoppbygging ved beredskap, krise og konflikt. Antallet vernepliktige som gjennomfører førstegangstjeneste videreføres i 2018 på om lag samme nivå som i 2017. I 2018 fortsetter innføringen av allmenn verneplikt. Kommunikasjon, kompetansekrav og seleksjonskriterier, tilrettelegging av kaserneforhold, personlig bekledning og utrustning, samt organisasjonskultur og ledelse vektlegges. Det er gjort store framskritt på disse områdene, men det gjenstår fortsatt noen utfordringer knyttet til innføringen av allmenn verneplikt, spesielt når det gjelder tilpasning av kaserner og tilgang på personlig bekledning og utstyr.

Forbedring og effektivisering

Det er i langtidsplanen for forsvarssektoren 2017–2020 lagt til grunn konkrete forbedrings- og effektiviseringstiltak for om lag 1,8 mrd. kroner for sektoren samlet. I 2018 er det planlagt å frigjøre om

lag 460 mill. kroner og det forventes en rekke kvalitative gevinster. Forsvarssektorens arbeid med forbedring og effektivisering er et viktig bidrag til å nå målene om styrket kampkraft i planperioden. I 2018 knytter gevinstene seg i hovedsak til følgende områder:

Utdanningsreformen

Utdanningsreformen er en struktur- og kvalitetsreform i tråd med utviklingen i sivil universitets- og høyskolesektor. Hensikten er å skape bedre forutsetninger for kvalitet i utdanningen og samtidig redusere utgifter, blant annet ved å redusere eller fjerne overlappende ledelselementer, støttestrukturer og kompetansemiljøer. Et viktig tiltak er den organisatoriske sammenslåingen av dagens høyskoler og befalsskoler i Forsvaret til én felles høyskole for offiserer og spesialister. I tråd med strukturreformen i sivil utdanningssektor er målet tydeligere styring og ledelse, og mer robuste fagmiljøer. I langtidsplanen framgår det at sammenslåingen inkluderer Forsvarets etterretningshøyskole. Etterretningshøgskolen er, etter ønske fra Forsvaret, besluttet omgjort til en våpenskole, og virksomheten der skal ikke videreføres i henhold til de krav som stilles til en høyskole. Omleggingen gir rom for mer behovsprøvd og fleksibel etterretningsutdanning, i tråd med hovedprinsippene i utdanningsreformen. Våpenskolen vil ikke være en del av den nye Forsvarets høyskole. Kompetansen og utdanningen innenfor fagområdene videreføres i Etterretningstjenestens våpenskole.

Et gevinstuttak på minimum 560 mill. 2017-kroner gjennom kvalitative og kvantitative tiltak med varig effekt skal være realisert innen utgangen av 2020. I 2018 er det planlagt med gevinster i størrelsesorden 205 mill. kroner.

Driftsoptimaliseringsprosjekt i Forsvarsbygg

Prosjektet skal sikre at Forsvarsbygg innfører beste praksis av arbeidsmetodikk knyttet til forvaltnings- og vedlikeholdsstyring, anskaffelser og leverandøroppfølging samt gjennomføring av drift og vedlikehold. I tillegg skal prosjektet avdekke eventuell duplisering av arbeidsoppgaver mellom ulike deler i Forsvarsbygg, og eventuelt foreslå mer effektive måter å organisere leveranseområdene på. Driftsoptimaliseringsprosjektet i Forsvarsbygg skal også vurdere forbedringer og effektivisering av innkjøpsfunksjonen, herunder hvordan dette området samordnes med innkjøp innenfor investeringsområdet. For planperioden

2017–2020 er det planlagt med ressursfrigjøring i størrelsesorden 137 mill. 2017-kroner, hvorav om lag 36 mill. kroner i 2018.

Redusere byggekostnader

En vesentlig del av forbedrings- og effektiviseringstiltakene innenfor investeringsområdet vil være knyttet til ulike standardiseringstiltak. Standardiseringstiltak omfatter forenkling av prosesser, gjenbruk av løsninger samt standardisering av krav, komponenter og eventuelt hele byggtyper. I tillegg legges det opp til at ny intern organisering i Forsvarsbygg, samt ytterligere spesialisering i prosjektgjennomføringen, vil redusere kostnader og øke kvaliteten. For planperioden 2017–2020 er det planlagt med ressursfrigjøring i størrelsesorden 116 mill. 2017-kroner, hvorav om lag 26 mill. kroner i 2018.

Forbedre prosesser knyttet til materiellinvesteringer i Forsvarsmateriell

For å øke effektiviteten innenfor materiellinvesteringer er det identifisert flere tiltak. Det skal gjennomføres økt bruk av hyllewareanskaffelser. Formålet er å øke andelen ferdigutviklet og brukt materiell, for å oppnå reduserte anskaffelseskostnader og redusert tidsbruk i anskaffelsesprosessene. Det skal anskaffes materiell med nøktern kravsetting og med fokus på essensielle kapasiteter. Videre skal prosessene for materiellinvesteringer videreutvikles og effektiviseres gjennom et program for kontinuerlig forbedring med fokus på prosessflyt og standardisering. Videre vil det vekt-

legges kompetanseutvikling for å styrke viktige kompetanseområder. Det er i perioden 2017–2020 planlagt med gevinster i størrelsesorden 149 mill. 2017-kroner, hvorav om lag 27 mill. kroner i 2018.

Modernisering av forsyningsvirksomheten

Forsvaret skal fram mot 2020 gjennomføre en modernisering av forsyningsvirksomheten. Samarbeidet med sivile logistikkaktører skal videreutvikles for å utnytte samfunnets samlede logistikkompetanse og frigjøre ressurser til operativ virksomhet. Lagerstrukturen vil tilpasses de nye logistikkonseptene, antall stasjonære forsyningslagre skal reduseres, og det vil samarbeides med sivile aktører for å øke tilgangen til forsyninger. Forsvarets felles integrerte forvaltningssystem, FIF, legger til rette for forbedringer og effektivisering innenfor forsyningsvirksomheten. De kvalitative effektene er raskere reaksjonstid, lengre utholdenhet og høyere beredskap. Det legges opp til en reduksjon på om lag 110 av om lag 420 årsverk i lager- og distribusjonsfunksjoner. Det er i perioden 2017–2020 planlagt med gevinster i størrelsesorden 120 mill. 2017-kroner, hvorav i underkant av 30 mill. kroner i 2018.

Digitalisering

Forsvarsdepartementet har igangsatt et prosjekt om digitalisering i sektoren. Målet med prosjektet er å kartlegge mulighetsrommet digitale løsninger gir for å forbedre og forenkle prosesser og tjenester i sektoren med sikte på kvalitative gevinster på kort og lengre sikt.

1.4 Anmodningsvedtak

Tabell 1.4 Oversikt over anmodnings- og utredningsvedtak, ordnet etter sesjon og nummer

Sesjon	Vedtak nr.	Stikkord	Omtalt side
2016–2017	466	Revidert lov om Etterretningstjenesten	137
2016–2017	574	Evaluering av deltakelsen i operasjonen i Libya i 2011	137
2016–2017	576	Lovhjemmel for å ivareta rettighetene for fanger	138
2016–2017	667	Offentliggjøring av landmaktutredningen	138
2016–2017	677	Gjennomgang av kontrakten for anskaffelse av helikopter NH90	138
2016–2017	1019	Forbedrende tiltak for objektsikring	138

2 Tryggingspolitikk

2.1 Tryggings- og forsvarspolitiske mål

Tryggingspolitikken til Noreg har som føremål å ta vare på Noreg sin suverenitet, territoriale integritet og politiske handlefridom. NATO-alliansen og det transatlantiske tryggingsfellesskapet er berebjelken i norsk tryggingspolitikk. Noreg vil bidra til å førebygge væpna konflikt, og arbeide for fred og stabilitet innanfor ein global, multilateral rettsorden basert på prinsippa nedfelte i FN-pakta.

Forsvaret er eit grunnleggande og avgjerande tryggingspolitisk verkemiddel for å sikre norsk suverenitet, norske rettar og for å bevare norsk handlefridom mot militært og anna press. Forsvaret skal, saman med allierte, ha ein avskrekkande effekt ved at kostnadane ved å true eller angripe norsk tryggleik ikkje står i høve til ein mogleg vinst. Forsvaret skal bidra til at det ikkje oppstår militære truslar mot Noreg.

Forsvaret skal saman med allierte sikre kollektivt forsvar av Noreg og andre allierte mot truslar, anslag og åtak. Ved deltaking i internasjonale operasjonar og kapasitetsbygging i utvalde land, skal Forsvaret førebygge krig og bidra til tryggleik og stabilitet.

Forsvaret skal bidra til samfunnstrygging gjennom støtte til, og samarbeid med, sivile styresmakter ved terrorangrep og andre alvorlege hendingar, ulykker og naturkatastrofar.

2.2 Utviklingstrekk og utfordringar

Globale utviklingstrekk

USA er den klart største militærmakta i verda, og landet har framleis den største økonomien i verda, men den gradvise forskyvinga av global makt mot Asia held like fullt fram. Kina og andre folkerike land i Asia veks raskare enn vestmaktene, og dei aukar forsvarsbudsjetta sine monaleg. USA har framleis hovudfokus retta mot Asia og Stillehavet, også i tryggingspolitikken. Fleire land i Aust-Asia og Sør-Asia har atomvåpen og utviklar nye kapasitetar, mellom anna langtrekkande missilar. Usemje om grenser og sjøområde har potensial til å utløyse alvorlege konfliktrar.

Nokre av stormaktene som veks fram er kjenneteikna av ein kombinasjon av autoritært styresett, marknadsøkonomi og styrka militær evne. Dei ser seg ofte som alternativ til demokratiet og verdigrunnlaget i Vesten, og den politiske modellen deira kan verke tiltrekkande på einskilde statar.

Globalisering og auka internasjonal samhandling er grunnleggande positivt, men gjer oss også meir sårbare på einskilde område. Avstandane blir mindre, og tryggingspolitiske kriser andre stader i verda kan få følger for Noreg. Utviklinga mot ein multipolar verdsorden kan føre med seg rivalisering mellom stormakter, der folkeretten og multilaterale avtalar blir utfordra. Det kan verka inn på den globale stabiliteten og vil også kunne verke inn på utviklinga i våre nærområde. Det er i norsk interesse å halde oppe ein verdsorden tufta på FN, folkeretten og multilaterale løysingar. Vi er ikkje tente med ei svekking av den tryggingspolitiske arkitekturen som blei oppretta etter den andre verdskrigen.

Eit stort område sør og søraust for Europa er prega av krig, motsetnader, uro og svakt styresett. Dei kompliserte konfliktane i Midtausten og Nord-Afrika har ført til politiske kriser, etniske og religiøse samanstøytar, maktvakuum, ekstremisme og terror. Situasjonen er særleg kritisk i Syria, Jemen, Irak og Libya. Dei langvarige krigane og konfliktane har ført til store flyktingstraumar, både i regionen og over Middelhavet mot Europa. Den internasjonale kampen mot ISIL har framgang, og terrororganisasjonen har tapt store landområde.

Regionale utviklingstrekk

Europa er i endring og står overfor store utfordringar som direkte og indirekte kan verke inn på tryggingspolitikken. Fleire år med relativt svak økonomisk utvikling, vedvarande høg arbeidsløyse blant ungdom, auka immigrasjon og fleire terroraksjonar har ført til misnøye, polarisering og uro for framtida i mange land. Desse utviklingstrekka verkar inn på og forsterkar kvarandre og får djuptgåande politiske og sosiale

verknader. Det oppstår motsetnader mellom europeiske land på sentrale politikkområde. Mange europeiske veljarar gir uttrykk for sviktande tillit til dei styrande og til vel etablerte institusjonar. Religiøs radikaliserings og ekstremisme blir forsterka av den sosiale og politiske utviklinga og av aktørar utanfor Europa. Storbritannia sitt vedtak om å melde seg ut av EU har skapt uvisse både om den vidare politiske utviklinga på dei britiske øyane og om samarbeidet i Europa.

Samstundes er det teikn til at den økonomiske aktiviteten tar seg opp i fleire land. Avtalar og nye ordningar bidrar til at migrasjonen ser ut til å kunne haldast på eit nivå som ikkje utløyser like kraftige spenningar og reaksjonar som under og etter flyktningskrisa i 2015. I sentrale europeiske land har politikarar som støttar opp om europeisk samarbeid og dei internasjonale organisasjonane hatt framgang. Dette gir håp om ei meir stabil utvikling framover som er fundert på vekst og tillit og som dempar konfliktar og fremjar samarbeid.

Den tryggingpolitiske situasjonen i Europa blei endra som følge av Russland sin annektering av Krim og den vedvarande destabiliseringa i Aust-Ukraina. Russisk vilje til å nytte militær makt mot ein nabostat og til å bryte folkeretten førte til uro og utløyste reaksjonar frå vestmaktene. Fleire av Russland sine naboland som er med i NATO har bede om, og fått, militær støtte i form av utplasserte militære avdelingar frå andre allierte. Desinformasjon, data-angrep og anna destabiliserande åtferd verkar også negativt inn på forholdet mellom Vesten og Russland.

For tryggleiken og samhaldet i Europa har NATO og EU i lang tid vore dei viktigaste organisasjonane. Det er avgjerande, ikkje minst for mindre land, at vi har godt fungerande, multilaterale forum for samarbeid og for å finne felles løysingar, ikkje minst når det gjeld europeisk tryggleik. Alternativet kan bli at dei sterkaste nasjonane vil opptre meir på eiga hand når utfordringar og konfliktar oppstår. Særleg viktig for Europa er det å sikre og vidareutvikle det transatlantiske samhaldet, slik at allierte på begge sider av Atlanteren ser seg tente med å bygge vidare på det omfattande trygging- og forsvarspolitiske samarbeidet som har tent det transatlantiske fellesskapet godt gjennom snart 70 år. NATO har vore sentral i å bidra til freden i det transatlantiske området. For Europa er det også viktig med eit nært og godt samarbeid mellom NATO og EU, slik at dei to organisasjonane i tryggingpolitikken kan utfylla kvarandre på ein effektiv måte og unngå duplisering.

Faren for spreing av masseødeleggingsvåpen og ballistisk vâpenteknologi er framleis stor

og urovekkande. Trusselen frå land utanfor det euro-atlantiske området mot NATO sitt territorium frå presisjonsstyrte våpen og missilar med ulik rekkevidde held fram. Dette er bakgrunnen for vektlegginga i NATO av missilforsvar. Det er også i fleire land ei auka satsing på bruk av verdsrommet for militære føremål.

Nordområda

Regjeringa si satsing på nordområda held fram i 2018. Situasjonen i nord blir framleis vurdert som stabil. Dei overordna målsettingane knytte til stabilitet og samarbeid ligg fast og går fram av regjeringa sin nye nordområdestrategi som blei lagt fram i april. Trygging- og forsvarspolitikken er eit av grunnelementa i nordområdearbeidet til regjeringa. Regjeringa ønsker meir alliert øving og trening i nord, og det er viktig at denne går føre seg innanfor rammene av norske retningslinjer for alliert aktivitet i nordområda. Rolla til Forsvaret er i hovudsak suverenitetshevding, overvaking og myndigheitsutøving.

Regjeringa legg vekt på å engasjere nære allierte i nordområda. Dette er eit viktig tema i den tryggingpolitiske dialogen med allierte, og er nedfelt i den nye nordområdestrategien. Fleire allierte land viser stadig større interesse for utviklinga i nord og har ytra ønske om tettare samarbeid og auka nærvær i nord i form av trening og øving. Det er viktig for Noreg at allierte har kjennskap til den politiske og militære utviklinga i området, og har ei oppdatert situasjonsforståing av militær og anna relevant aktivitet i regionen. Både i øvinga *Joint Viking* i Finnmark i mars og i *Arctic Challenge*-øvinga i mai 2017 deltok allierte land og partnerland, i tillegg til i annan øving og trening. Også i 2018 vil det bli monaleg alliert øvings- og treningsaktivitet, i første rekke gjennom NATO-øvinga *Trident Juncture* som gjennomførast kvart tredje år. I november 2018 finn øvinga stad i Midt-Noreg. Regjeringa si vurdering er at eit synleg, militært nærvær i nord bidrar til stabilitet og føreseing. Samstundes er det viktig at den samla militære aktiviteten skjer på ein måte og i eit omfang som ikkje skapar uro eller rokkar ved stabiliteten i nordområda. Etablerte retningslinjer og prosedyrar er med på å sikre at utlandsk militær verksemd varetar slike omsyn.

Med minkande havis i Arktis har det i fleire år vore aukande kommersiell interesse for transitt gjennom Nordaustpassasjen. Likevel er særleg den transpolare trafikken framleis avgrensa, og lite tyder på at spâdommen om omfattande kommersiell trafikk mellom aust og vest via nordom-

råda vil bli ein realitet i nær framtid. Regjeringa ser positivt på at kommersiell berekraftig aktivitet i nordområda aukar. Dette er i samsvar med norsk nordområdepolitikk. Merksemda om og aktiviteten knytt til olje- og gassførekomstane i regionen har blitt noko mindre, som følge av dyre utvinningskostnader og reduserte prisar på verdsmarknaden samanlikna med for nokre år tilbake.

Russland

Russland si militære og utanrikspolitiske framferd uroar omverda. Russland sine stormaktsambisjonar er understøtta av ei betydeleg styrking av militærmakta. I krigen i Georgia i 2008, ved annekseringen av Krim våren 2014 og ved den pågåande destabiliseringa i Aust-Ukraina har Russland nytta militærmakt i strid med folkeretten. Russisk bruk av militærmakt i Syria viser globale stormaktsambisjonar og den strategiske interessa dei har i Midtausten.

Russiske tryggingstrategiar og militære doktrinar viser at styresmaktene ønsker innverknad i russiske nærområde. Russland sitt ønske om å dominere i land som Moskva vil ha i sin innverknadssfære går på tvers av internasjonale prinsipp om statar sin sjølvråderett. Russland har lenge ønskt å hindre ytterlegare NATO-utviding, etablering av basar og utplassering av militære kapasitetar nær den russiske grensa. Russiske leiarar gir uttrykk for manglande tillit til vestlege land sine intensjonar, særleg rolla til NATO i Baltikum og i Aust-Europa. Spenninga mellom Russland og resten av Europa slår også inn på Vest-Balkan.

Russland har gjennom militærreforma som blei starta i 2008 investert tungt i militærmakta. Den politiske vilja til å prioritere forsvar har halde fram trass i nedgangen i økonomien. Det er no eit høgare militært aktivitetsnivå, noko som må ses i samheng med militærreforma og dei pågåande materiellprogramma. Styrkinga av den militære evna er demonstrert gjennom fleire og meir komplekse øvingar og militære operasjonar. Moderniseringa vil truleg halde fram, og det vil styrke den russiske militære kapasiteten. Eit viktig mål med reforma er å auke talet på ståande militære avdelingar som kan settast inn på kort varsel. Eit verkemiddel for å nå dette er ikkje-varsla beredskapsøvingar for å teste reaksjonsevne og bemanning i militærdistrikta. Slike ikkje-varsla øvingar gjer særleg nabostatar bekymra.

Moderniseringa av det russiske militæret har gitt ein vesentleg meir fleksibel og mobil organisasjon med høgare reaksjonsevne. Russland har

styrkt både den konvensjonelle evna og kjernevåpenkapasiteten som gjennom mange år har vore ein sentral del av det russiske forsvarskonseptet. I løpet av det neste tiåret vil den russiske militærmakta disponere fleire typar kryssarmissil med lang rekkevidde, stor presisjon og høg gjennomtrengingsevne. Dei langtreggande presisjonsvåpna sett Russland i stand til å gjennomføre åtak frå store avstandar, og med kort varslingsstid. Russland har vist evne til å kombinere militærmakt med fordekte militære og ikkje-militære verkemiddel. Den russiske militærevna gir landet fleire handlingsalternativ i heile krise- og konfliktspekteret.

Arktis og nærområda til Noreg er av sentral militærstrategisk betydning for Russland som baseområde for den russiske kjernefysiske avskrekings- og andreslagsevna. Den sentrale rolla Nord-Atlanteren og Barentshavet spelar i det russiske forsvarskonseptet inneber at det vil vere eit mål for Russland å ha kontroll over hav- og landområde i norske nærområde i ein situasjon med auka militær spenning ein annan stad. Dette kan vere aktuelt i ein situasjon med auka spenning mellom Russland og NATO i Europa, eller i ein situasjon der verken NATO eller Noreg er ein direkte part i ei konflikt knytt til Russland. Den strategiske utviklinga i Nord-Atlanteren er bakgrunnen for fleire av regjeringa sine prioriteringar i langtidsplanen. Den russiske militære utviklinga er derfor ein sentral faktor i den samla vurderinga av trygging- og forsvarspolitiske utfordringar i Noreg sine nærområde.

Den militære utviklinga i Russland forsterkar asymmetrien i forholdet til Noreg, men Russland er i dag ikkje halde for å vere ein militær trussel mot Noreg. Med det krevjande forholdet mellom NATO og Russland er det avgjerande å unngå misforståingar og uønska eskalering. For å vareta tryggleiken i sjøområda i nord, og ein stabil og føreseieleg situasjon i nærområda våre, har regjeringa halde oppe den direkte linja mellom Forsvarets operative hovudkvarter (FOH) og Nordflåten, samvirket innanfor kystvakt og grensevakt, samarbeidet om søk og redning og mekanismene i *Incidents at Sea*-avtalen. For å motverke ein fortsatt negativ utvikling mellom Russland og NATO, og unngå misforståingar i samband med militær aktivitet, er det viktig med dialog og tillitsskapande tiltak. Derfor blir det viktig å vidareføre og oppdatere eksisterande avtalar og å etablere nye mekanismar som bidrar til openheit om militær aktivitet. Wien-dokumentet, avtalen om opne luftrom (*Open Skies*) og avtalen om konvensjonelle styrkar i Europa (CFE) er slike eksisterande

mekanismer. Russland suspenderte CFE-avtalen einssidig i 2007, og NATO slutta å dele informasjon med Russland i 2011. Innanfor ramma av NATO-Russland-rådet er det praktiske militære samarbeidet suspendert, men det er viktig å halde oppe politisk dialog.

Cyber, terror og masseøydeleggingsvåpen

Dei mest alvorlege åtaka i det digitale rommet (cyberdomenet) har potensial til å sette funksjonar som er grunnleggande for samfunnet og statstryggleiken ut av spel. Trusselen er aukande, og kjem frå både statlege og ikkje-statlege aktørar, og varslingsstida er kortare. Det kan ofte vere vanskeleg å slå fast at ein er under åtak, kven angriparen er, og kva som er føremålet med åtaket. Ulike aktørar utøver påverknad av forståinga av røyndommen gjennom fornektning og desinformasjon i sosiale medium og nyhendemedium. Målet er å forme det strategiske handlingsrommet til eigen fordel. Dei mest alvorlege truslane i det digitale rommet er likevel framand etterretningsverksemd og moglege sabotasjehandlingar. Russiske og kinesiske aktørar står fram som dei mest aktive aktørane bak nettverksbaserte etterretningsoperasjonar retta mot Noreg. Nettverksbasert sabotasje utgjer ein alvorleg, men førebels lite spesifikk trussel. Slike sabotasjeoperasjonar vil først og fremst vere aktuelle i ein alvorleg kresituasjon, og da i kombinasjon med andre verkemiddel. NATO har stadfesta at cyberangrep kan få like alvorlege konsekvensar som angrep med konvensjonelle våpen og at dei derfor er omfatta av artikkel 5 i Atlanterhavspakta om kollektivt forsvar. Under NATO-toppmøtet i Warszawa sommaren 2016 blei dei allierte stats- og regjeringsleiarane einige om ei felles erklæring om å styrke arbeidet med å trygge alliansen og dei allierte mot digitale truslar. Cyberdomenet er ein integrert del av militæroperasjonar, og cyberkapabilitetar vil derfor vere viktige element for eit forsvar, sjølv om cyberkapabilitetar aleine neppe vil kunne avgjere mellomstatlege konflikhtar.

Terrorisme som fenomen er først og fremst ein trussel mot samfunnstryggleiken, men terroren sin karakter har potensial til å ramme og lamme både samfunn og regionar. Valdelege ekstremistar er ei alvorlig trygging utfordring for Noreg og andre europeiske land. Globalt har talet på terrorangrep auka dei siste ti åra, der Sør-Asia er regionen som er utsett for flest angrep. Samstundes viser åtaka fleire stader i Europa dei siste par åra at terrortrusselen har implikasjonar for europeisk tryggleik. Framandkrigarar som retur-

nerer til vestlege land med kamperfaring utgjer ei fare for at menneske i sårbare lokalmiljø kan bli ytterlegare radikalisererte, samstundes som mange av åtaka er utførte av individ og grupper som har blitt radikalisererte i heimlandet sitt.

Spreiing av masseøydeleggingsvåpen er ein alvorleg trussel mot internasjonal tryggleik. Spreiing av kjernevåpenkompetanse til ustabile statar står i ei særstilling med sitt potensial for skade. Slike våpen kan føre til regional destabilisering og moglege våpenkappløp. Kjemiske og biologiske våpen og spreining av teknologi for langt-rekkande leveringsmiddel vil kunne true europeisk tryggleik.

NATO og det transatlantiske samarbeidet

NATO er inne i ei tid med store endringar, samstundes som det er ei krevjande utvikling i tryggingssituasjonen. Under NATO-toppmøtet i Warszawa i juli 2016 bekrefta medlemslanda vilje til å halde fram den langsiktige tilpassinga av NATO, med forsterka vekt på avskrekking og kollektivt forsvar. Mellom anna blei det vedtatt å styrke det allierte nærværet i aust gjennom konseptet *Enhanced Forward Presence* (eFP). Toppmøtet vedtok også eit rammeverk for å fremje stabilitet i alliansen sine sørlige naboland, gjennom å styrke den politiske dialogen og det praktiske samarbeidet med partnerland i Midtausten og Nord-Afrika.

Etter to tiår prega av krisehandtering utanfor NATO-området, har den auka vektlegginga av avskrekking og kollektivt forsvar festa seg i heile alliansen. Dei kollektive forsvarsoppgåvene har prioritet, mellom anna gjennom dei mange tiltaka for styrka beredskap og reaksjonsevne som er vedtatte sidan Wales-toppmøtet i 2014 og Warszawa-toppmøtet i 2016. Oppfølginga har vore god, og tiltaka inneber at NATO tilpassar seg ein endra tryggingpolitisk situasjon. Det er i samsvar med norske interesser og prioriteringar. NATO sitt minitoppmøte i mai 2017 var viktig for å signalisere at alliansen står bak vedtaka frå toppmøta i 2014 og 2016. NATO si rolle i kampen mot terror og betre byrdefordeling av kostnadar sto også høgt på dagsorden.

Handlingsplanen for styrka nærvær og styrka reaksjonsevne som ein reaksjon på dei nye utfordringane i aust (*Readiness Action Plan*, RAP) er sentral for utviklinga i NATO. Handlingsplanen legg opp til ei styrking av NATO sin beredskap og operative evne, mellom anna gjennom oppdatering av beredskapsplanane og planane for forsvar av territoriet til alliansen. Dette vil legge til rette for hurtig forsterking til alle delar av alliansen,

inkludert nordområda. NATO sine reaksjonsstyrkar – NATO *Response Force* (NRF), har auka i storleik og fått kortare reaksjonstid. I tillegg er den hurtige reaksjonsstyrken i NRF, *Very High Readiness Joint Task Force* (VJTF), i god utvikling. Noreg var saman med Nederland og Tyskland om å etablere pilotstyrken i 2015. Vidare er multinasjonale kommando- og kontrollleiningar etablerte i åtte austlege allierte land: Estland, Latvia, Litauen, Polen, Bulgaria, Romania, Ungarn og Slovakia. Føremålet er å styrke det kollektive forsvaret, mellom anna ved å betre evna til mottak av hurtige reaksjonsstyrkar.

Dei såkalla forsikringstiltaka for medlemsland langs NATO si austlege grense, og avskrekking overfor Russland, er også ein del av handlingsplanen. Tiltaka inkluderer nærvær gjennom meir øving og trening i dei austlege medlemslanda, og rotasjon av deployerte land-, sjø- og luftstyrkar. Denne aktiviteten held fram, med norsk deltaking, og vil stå høgt på alliansen sin dagsorden dei komande åra. Trening og øving vil også vere viktig i nordisk samanheng, i ramma av *Enhanced Opportunities Programme* (EOP), kor Sverige og Finland inngår. Det vil vere ein synleg demonstrasjon av samhald, og av vilje til å møte utfordringar mot den felles tryggleiken.

Vedtaket i Warszawa om å auke det allierte nærværet i aust ytterlegare (eFP) inneber at NATO i 2017 plasserte ei bataljonsstridsgruppe i kvar av dei tre baltiske landa og Polen, basert på rotasjon av allierte styrkar. Tiltaka er utforma med sikte på å roe dei allierte i området og avskrekke Russland, men utan at spenninga i Europa aukar. Noreg har frå sommaren 2017 stilt med 200 soldatar som er del av den tysk-leia bataljonen i Litauen.

Regjeringa er også tilfreds med at strategiske utfordringar i Nord-Atlanteren blei konstatert og framheva på Warszawa-toppmøtet. Den militærstrategiske utviklinga på russisk side, særleg i det maritime domenet, er til bekymring for alliansen. Det er også positivt for Noreg at NATO no er i gang med gjennomgåing av kommandostrukturen. Målet er å fullføre arbeidet i 2018, slik at kommandostrukturen kan gjennomføre operasjonar på alle nivå i heile NATO-ansvarsområdet. Noreg har over lengre tid jobba målretta for å gi desse sakane naudsynt merksemd i alliansen.

Russland moderniserer sine kjernevåpennarsenal, kombinert med ein urovekkande retorikk rundt bruken av slike våpen. Dette har også fått visse følger for NATO. Mellom anna gav alliansen i Warszawa ei klar stadfesting av at kjernevåpen inngår som ein del av NATO sin samla strategi. Det er samstundes inga endring i NATO sin

grunnleggande strategi for kjernevåpen, og mogleg bruk av slike våpen vil vere siste utveg.

For å nå målet om at NATO har dei naudsynte kapabilitetane som er definerte gjennom NATO *Defence Planning Process* (NDPP), må det til ei styrking av den europeiske forsvarsevna. Det er særleg viktig at evna til kollektivt forsvar blir varetatt i samband med utvikling av kapabilitetar. På same måte som ein er ferd med å snu den negative budsjettutviklinga i enkelte medlemsland, er det viktig å unngå ytterligere forvitring av alliansens fellesbudsjett. Frå norsk side blir det lagt vekt på å føre fellesfinansiering og fellesløyser for allierte kapasitetar vidare, både for eksisterande og nye kapasitetar. Noreg tar til orde for å tilpasse fellesbudsjetta i NATO for å sikre at alliansen skal kunne gjennomføre oppdrag og oppgåver i tråd med dei auka politiske ambisjonane.

NATO-samarbeidet er tufta på transatlantisk solidaritet og samarbeid, der aktiv amerikansk deltaking er avgjerande både for forsvar av alliansen og for avskrekking. Både for alliansen og Noreg er det avgjerande at amerikanske styresmakter held fram engasjementet sitt og støtta til NATO i åra framover. USA står i dag for ein stor del av dei totale forsvarsutgiftene i NATO (72 pst. i 2016), og den amerikanske administrasjonen har signalisert auka forventningar om at dei europeiske allierte må bidra meir. Byrdefordeling var høgt oppe på dagsordenen under minitoppmøtet i mai 2017. Det er viktig at alle NATO-land nå følger opp vedtatte mål om å bevege seg i retning av å bruke minimum to pst. av brutto nasjonalproduktet (BNP) på forsvar innan 2024, og om å bruke minimum 20 pst. av forsvarsbudsjetta på investeringar og bidra med relevante kapasitetar i NATO-operasjonar. Noreg har auka forsvarsbudsjetta monaleg, og har samstundes ein investeringsdel som ligg godt over målsettinga til NATO på minimum 20 pst.

NATO må i dag kunne handtere utfordringane frå alle retningar, og utviklinga i NATO sitt sørlege grenseområde skaper også aukande uro. Alliansen arbeider derfor aktivt med å finne tiltak retta mot denne situasjonen. Dei svake statsdanningane i land i Nord-Afrika og Midtausten har dei seinare åra skapt store utfordringar knytt til migrasjon og auka fare for spreiding av terrorisme. Sjølv om dette først og fremst ikkje er ein militær utfordring, kallar situasjonen på bruk av militære verkemiddel til støtte for sivile styresmakter. Den nye militære operasjonen i Middelhavet er eit døme på dette. USA har ei klar forventning om at NATO må gjere meir på dette området. Det er samstundes ei erkjenning at NATO si rolle i kam-

pen mot terrorisme vil bli på områder kor ein har komparative fortrinn, og i samarbeid med andre organisasjonar som EU og FN.

NATO bidrar aktivt for å fremje stabilitet i partnerland og område i NATO sitt nærrområde. NATO har oppretta handlingsplanen *Projecting Stability*, som skal samla alle NATO sine ulike partnerskapsverktøy for å gi best mogleg støtte til partnerland som trugast av ustabile høve og fredløyse. Hovudføremålet er å engasjere land utanfor alliansen i dialog og samarbeid om tryggingsspolitiske spørsmål. Den praktiske dimensjonen av dette samarbeidet handlar om evne til militært samvirke og kapasitetsbygging i forsvarssektoren. Etter Russland si framferd i Ukraina er NATO sitt militære samarbeid med Russland suspendert. For fleire partnerland er samarbeidet eit verktøy for reform og modernisering. I dette arbeidet har Noreg konsentrert samarbeidet med Ukraina, Georgia og landa på Vest-Balkan, samt på samarbeid med organisasjonar som FN, EU og Den afrikanske union (AU). Det vil venteleg bli større behov for slik innsats i land i Nord-Afrika, Midt-austen og i regionen kring Svartehavet. Samstundes vil fleire partnarar og færre ressursar krevje klarare prioriteringar.

NATO har slått fast at spreiding av masseødeleggingsvåpen og ballistisk missilteknologi er ein aukande trussel. Frå norsk side støttar regjeringa etableringa av eit alliert missilforsvar og utviklinga held fram. Regjeringa følger opp vedtaket frå Stoltenberg II-regjeringa i samband med NATO sitt toppmøte i 2010, der dei allierte slutta opp om etablering av eit missilforsvar i NATO. Dette vil styrke evna til kollektivt forsvar av medlemslanda. Eit felles missilforsvarssystem er viktig for det framtidige transatlantiske forsvarssamarbeidet, og er i samsvar med prinsippet om at tryggleiken skal vere like god for alle medlemslanda. Systemet har no ein mellombels kapasitet som inneber at alliansen har kommando og kontroll over eit avgrensa missilforsvarssystem i Europa. Arbeidet med å identifisere moglege norske bidrag til NATO sitt missilforsvar held fram. Ei avgjerd om eventuelle konkrete bidrag blir tatt seinare. Det er frå NATO si side understreka at missilforsvaret ikkje er retta mot Russland, og systemet har heller ikkje evne til å forsvare mot dei russiske strategiske kjernevåpna.

FN

FN-pakta gir Tryggingrådet i FN ansvar for å sette i verk kollektive tiltak for å fremje fred og global tryggleik. I tillegg til maktbruk legitimert

av folkeretten, er FN den einaste globale instansen som kan legitimere bruk av makt, og den viktigaste arenaen for å søke mellomstatlege løysingar på truslar mot internasjonal fred og tryggleik. Ut frå mandata frå Tryggingrådet kan FN anten gjennomføre operasjonane sjølv, eller be medlemsland eller organisasjonar som NATO, EU eller AU om å gjennomføre dei på vegner av FN. Døme på dette dei seinare åra er operasjonane til NATO i Afghanistan og Libya.

Dei siste ti åra har talet på fredsoperasjonar auka. Med deltaking frå om lag 120 medlemsland leiar FN i dag 16 fredsbevarande operasjonar med om lag 120 000 personell. Dei fleste av konfliktane er interne, prega av ein vanskeleg tryggingssituasjon, mange krigførande partar og vald mot sivilbefolkninga. Vern av sivile er derfor ei hovudoppgåve for FN si fredsoperative verksemd. Dette krev tydelege mandat, robuste og velkvalifiserte styrkar og tett samarbeid med nasjonale styresmakter og friviljuge organisasjonar. Stadig fleire FN-leia operasjonar har blitt utrusta med robuste mandat dei seinare åra, der det har vore autorisert å bruke militærmakt for å verne sivile.

Det er viktig for internasjonal fred og tryggleik at FN lukkast som fredsbevarande organisasjon. Den breie multinasjonale deltakinga i operasjonane gir FN styrke, og det er lite heldig at det i første rekke er land frå sør som deltar med styrkar i FN-leia operasjonar. Behovet for spesialiserte einingar er stort, og utviklinga i FN på dette området går no i riktig retning. Noreg har over tid vore pådrivar for at bidrag frå vestlege land kan gi FN betre føresetnadar for å løyse dei komplekse oppgåvene som moderne fredsoperasjonar krev.

Noreg vil halde fram arbeidet med å styrke FN si fredsoperative evne. Dette skal skje gjennom militær deltaking i FN sine fredsbevarande operasjonar, gjennom samarbeid med land i sør om opplæring og kapasitetsbygging og gjennom å tilby ekspertise til arbeidsgrupper og prosjekt, samt bistand til FN sitt planleggingsapparat. Noreg ynsker at den norske militære deltakinga i seg sjølve bidrar til reform av FN sine fredsbevarande operasjonar. Den norskeleia rotasjonsordninga for FN sine transportfly i Mali har hausta brei heider, og har blitt framheva av FN som ei ordning som bør danne modell for framtidige fleirnasjonale styrkebidrag. For å lukkast med å modernisere FN sine fredsoperasjonar er det avgjerande å få auka ressurstilgangen og vidareføre reformprosessen der Noreg kan spele ei viktig rolle og legge til rette for innovative fleirnasjonale løysingar som bidrar til FN-reform.

Det er avgjerande at mandata frå Tryggingrådet i FN er tydelege, og at medlemslanda har klar vilje og evne til å gjennomføre dei. Tryggingrådet har, med referanse til prinsippet om *Responsibility to Protect*, vist seg handlekraftig ved å reagere på akutte situasjonar som i Elfenbeinskysten og Libya. Tryggingrådet har diverre vist seg ute av stand til å kome til semje om handling i krise i Syria.

EU

Noreg og EU har i stor grad felles tryggingspolitiske interesser. Arbeidet i EU med trygging- og forsvarspolitik (Common Security and Defence Policy, CSDP) er i stadig utvikling. EU har i dei seinare åra, og særleg i samband med Ukrainakrise, blitt ein stadig viktigare utanrikspolitisk aktør også i samband med tryggingspolitiske situasjonar. Forholdet mellom NATO og EU er her særleg viktig for å kunne sikre ein saumlaus respons i møtet med fleirnasjonale og grenseoverskridande trygging utfordringar. Det er brei semje i begge organisasjonane om å styrke det trygging- og forsvarspolitiske samarbeidet for betre å kunne handtere den strategiske utviklinga i Europas nærrområde, sjølv om Kypros-usemja framleis set grenser for samarbeidet. Med utgangspunkt i felles tryggingspolitiske interesse søker Noreg eit tett samarbeid med EU for at norske posisjonar og prioriteringar blir tekne omsyn til. Den nye globale tryggingstrategien i EU frå juni i år vil vere sentral for den vidare utviklinga av både den felles utanriks-, trygging- og forsvarspolitikken, og for Noreg sitt samarbeid med EU på dette feltet.

Den britiske utmeldinga av EU påverkar dynamikken i europeisk politikk og samarbeid. Det er ikkje i norsk interesse at EU si rolle som tryggingspolitisk aktør svekkast som følge av Brexit. Forhandlingane mellom Storbritannia og EU om vilkåra for utmeldinga er kompliserte og krevjande. Tryggingspolitikk vil neppe stå sentralt i forhandlingane, men det er viktig at eventuell usemje ikkje spelar over på NATO. Det blir viktig også for Noreg å sjå kva for følger Brexit vil ha for EU sin felles trygging- og forsvarspolitik når ein så sentral aktør går ut av EU.

Verksemda til EU innanfor trygging- og forsvarspolitisk materiellsamarbeid, forskning, nyskaping og utvikling av europeisk forsvarsindustri har konsekvensar for norsk forsvarspolitik og forsvarsindustri. EU si forskning på militære kapasitetar vil vere ein del av neste langtidsprogram for forskning, der Noreg vil delta. Direktivet for for-

svarsmateriell og trygginganskaffingar inneber at sal av forsvarsmateriell har blitt ein del av den indre marknaden, og fell inn under EØS-avtalen. Derfor er direktivet implementert også i Noreg. Erfaringa så langt er at land i varierende grad etterlever direktivet. Samarbeidsavtalen med det europeiske forsvarsbyrået (*European Defence Agency*, EDA) gir oss høve til å delta aktivt i byrået sine prosjekt og program. Samarbeidet er tett og omfattande, og utviklar seg på fleire nivå, mellom anna gjennom deltaking i EDA sitt styrande organ.

Nordeuropeisk og nordisk forsvarssamarbeid

Regjeringa legg vekt på å halde fram eit aktivt og omfattande regionalt samarbeid. Eit nærare samarbeid i Norden bidrar til å styrke tryggleiken i vår region, og hevar terskelen for at militære hendingar skal inntreffe. Dette er også i NATO si interesse. Det er i dag ei tett kopling mellom samarbeid i ramma av det nordiske (*Nordic Defence Cooperation*, NORDEFCO), det nordisk-baltiske, Nordsjø- og *Northern Group*-samarbeidet. Sistnemnde er eit uformelt samarbeid som i tillegg til dei nordiske og baltiske landa inkluderer Tyskland, Storbritannia, Nederland og Polen. Slik blir fleire nære allierte tatt med i sentrale spørsmål som vedkjem dei nordiske landa og nærrområda.

Eit viktig samarbeidsområde som er under utvikling er knytt til den britisk-leia *Joint Expeditionary Force (JEF)* som skal erklærast fullt operativ i 2018. Noreg skal delta i ei rekke aktivitetar fram mot og inn i 2018, deriblant øvingar og underskriving av ein endeleg avtale med alle JEF-nasjonane. Det tysk-leia *Framework Nation Concept* er også eit samarbeidsområde innanfor kapasitetsutvikling og større styrkeformasjonar, såkalla «*larger formations*», som Noreg deltar i. Begge desse samarbeidsområda knyter nære allierte nærare Noreg innanfor rammene av alliansen.

Dagens tryggingspolitiske situasjon har ført til økt felles situasjonsforståing og tryggingspolitisk utsyn mellom dei nordiske landa. Nærrområda prioriterast i auka grad. Dette har resultert i eit behov for, og ønske om, tettare tryggingspolitisk dialog og samarbeid i ramma av NORDEFCO og bilateralt mellom dei nordiske landa. Sverige og Finland har også tatt viktige skritt for auka samarbeid med NATO. Regjeringa vil prioritere å styrke det nordiske forsvarssamarbeidet på dei områda der føresetnadene for å lukkast er størst, og som understøtter samarbeid i andre forum så som NATO.

Noreg har formannskapet i NORDEFECO i 2018. Den tette tryggingpolitiske dialogen vil halde fram, også innanfor tema som krisehandtering og beredskap. Det blir arbeidd målretta for auka samarbeid innanfor luftovervaking, felles nordisk innsats i FN-operasjonar, samarbeid med dei baltiske landa om kapasitetsbygging, auka effekt av trenings- og øvingssamarbeid, og vidareutvikling av kapabilitets- og materiellsamarbeid.

2.3 Trygging- og forsvarspolitiske prioriteringar

Norsk trygging- og forsvarspolitikk legg til grunn at endringar i dei tryggingpolitiske omgivingane våre kan kome svært raskt. Utfordringar mot europeisk og transatlantisk tryggleik må møteast med fast og føreseieleg samarbeid. Den meir utfordrande tryggingpolitiske situasjonen har konsekvensar for den operative ambisjonen vår, satsinga på Forsvaret og internasjonalt samarbeid. Regjeringa har derfor i langtidsplanen for forsvarssektoren fastsett dei trygging- og forsvarspolitiske prioriteringane som skal gjelde for sektoren i tida framover, jf. Prop. 151 S (2015–2016).

Ut frå dei trygging- og forsvarspolitiske måla og utviklingstrekkka gjeld følgande prioriteringar for den vidare utviklinga av Forsvaret: Forsvaret av Noreg og NATO sitt kollektive forsvar skal styrkast, og evna til internasjonal innsats skal haldist ved like. I tillegg vil vidareutvikling av totalforsvaret bli vektlagt for å sikre at dei samla ressursane i samfunnet blir nytta til det beste for ei effektiv handtering av utfordringar mot både samfunns- og statstryggleiken.

Styrke forsvar av Noreg

Den nasjonale forsvarsevna skal styrkast. Forsvaret av Noreg skjer innanfor ramma av NATO sitt kollektive forsvar. Tette relasjonar til sentrale allierte, interoperabilitet, trening og øving, nærvær og alliert støtte har betydning for avskrekking og for norsk og alliert forsvarsevne i fred, krise og væpna konflikt. Norsk trygging- og forsvarspolitikk skal legge til rette for at allierte forsterkingar er på plass så tidleg som mogleg i ein situasjon som kan utvikle seg til ein krisehandterings- eller rein militær operasjon. Noreg må likevel aleine kunne handtere tryggingpolitiske kriser, anslag og angrep av eit visst omfang, og sjølv halde oppe ein beredskap som gjer oss i stand til å kunne engasjere ein motstandar i alle domene, inntil alli-

ert støtte er på plass. Ei slik evne vil, saman med planar for allierte forsterkingar, konkrete førebuingar for slik forsterking og ein tydeleg kommunisert garanti om alliert støtte, verke avskrekkinge. Forsvaret av Noreg skal styrkast ved å føre vidare situasjonsforståing, etterretning og evne til krisehandtering, styrke reaksjonsevne, kampkraft og uthald, legge til rette for allierte forsterkingar, styrke bi- og fleirnasjonalt samarbeid og auke det militære nærværet og trenings- og øvingsaktiviteten.

Forsvaret sine daglege operasjonar i fredstid dannar grunnlaget for å oppdage, varsle, avverje og om naudsynt handtere tryggingpolitiske episodar og kriser. Rettidig varsling er utgangspunktet for gode og raske avgjerder. God situasjonsforståing i nærområda våre er naudsynt for å kunne fatte gode avgjerder og for å bruke Forsvaret best mogleg. Forsvaret må ha tilstrekkeleg evne til overvaking for å kunne handtere situasjonar som oppstår, om naudsynt saman med allierte. Noreg er ein maritim nasjon med ansvar for store havområde, og maritim overvaking er ein premiss for god situasjonsforståing. Etterretningstenesta skal føre vidare evna si til å bidra til at nasjonale styresmakter har tilstrekkeleg situasjonsforståing. Effektiv krisehandtering på nasjonalt nivå fordrar også evne til å ta strategiske avgjerder raskt, på tvers av sektorar, og opp mot allierte, NATO, FN og andre samarbeidspartnarar. Den nasjonale forsvarsevna er avhengig av eit koordinert og øvd krisehandteringsapparat på alle nivå for å sikre koordinerte avgjerder mellom ulike sektorar, mellom politisk og militært nivå, og mellom Noreg og allierte.

Forsvaret si operative evne er eit produkt av reaksjonsevne, kampkraft og uthald. For at Forsvaret i ein krisesituasjon skal kunne reagere tilstrekkeleg raskt, må dei operative kapasitetane og støttestrukturane kunne bli gjort tilgjengelege på kortare tid. Reaksjonsevne handlar om å kunne vere på rett stad, til rett tid, og med rett kapasitet for å oppnå ønska effekt. Forsvaret må også ha relevant kampkraft og uthald til å gjennomføre operasjonar over tid. Dette krev eit løft i vedlikehald, i behaldningane for reservedelar og beredskapslager, som regjeringa har prioritert. Løftet held fram i 2018, og gir grunnlag for aktivitetsauke. Vi må sørge for at norsk militærmakt ikkje enkelt kan bli sett ut ved å råke kritisk infrastruktur. Aktive tiltak for vern, fortifikasjon av militær infrastruktur og robust kommunikasjonsinfrastruktur kan redusere sårbarheit og støtte opp om forsvarsevna. Betydinga av fortifikatoriske tiltak, både for leiingsfunksjonar og operative kapasite-

tar, har fått ny aktualitet for forsvarsevna. Forsvarssektoren må forbedra dei førebyggjande tryggingstiltaka mot cyberåtak, og vidareutvikle evna til å avdekke slike åtak. Truslar i det digitale rommet må bli oppdaga tidleg. Evna til å handtere cyberåtak, ved å sette i verk relevante mottiltak, skal også vidareutviklast. Regjeringa har satt i verk ei monaleg satsing på, og reform av, IKT- og cyberkapasitetar, som vil bidra til å møte utfordringane.

Forsterking av Noreg med allierte styrkar har vore sentralt i norsk tryggingsspolitikk og -strategi gjennom heile etterkrigstida. Ein aktiv alliansepolitikk er derfor heilt naudsynt. Det blir viktigare å knyte NATO og nære allierte tettare til Noreg og norske interesser i det daglege, i kriser og i konflikt. USA er vår viktigaste allierte, og det bilaterale forholdet er framleis heilt sentralt for norsk tryggleik. Avtalane om amerikansk førehandslagring er spesielt viktige. Desse avtalane skal vidareførast, vidareutviklast og harmoniserast med allierte og nasjonale planverk. Planverka må også bli trena og øvde meir.

Vi må legge forholda til rette for at alliert støtte kan kome raskt på plass. Ved ei alvorleg tryggingsspolitisk krise eller væpna konflikt, må Noreg ha tilstrekkeleg evne til effektivt mottak av og støtte til allierte forsterkingsstyrkar slik at desse kan delta i operasjonar. Noreg skal bidra til at vedtaka i NATO om å auke reaksjons- og forflyttingsevna blir gjennomførde i planar og prosedyrar. Det vil bli lagt auka vekt på evna til operativt samvirke med allierte forsterkingsstyrkar. Noreg må først og fremst intensivere samarbeidet med utvalde allierte som kan sørge for bilateral og alliert forsterking av Noreg. Samarbeid med nære allierte blir også viktigare for å kunne gå saman om bidrag til internasjonal krisehandtering. Samarbeid vil i auka grad tvinge seg fram for å kunne skaffe, drifte og operere kapabilitetar Noreg har behov for, og for å sikre evna til å operere saman og for å drøfte tryggingsspolitiske spørsmål.

I tillegg til å vidareutvikle det nære forholdet til USA, vil Noreg prioritere å halde fram styrkinga av det bindande bi- og fleirnasjonale samarbeidet med dei nord-europeiske landa Storbritannia, Tyskland og Nederland. Samarbeidet med Frankrike og Polen blir også styrkt. Dei nordeuropeiske landa har ein monaleg tryggingsspolitisk og militær interessefellesskap som støttar opp om det breiare samarbeidet i NATO. Deltaking i fleirnasjonale samarbeidsforum innanfor alliansen er derfor viktig. Samarbeid med andre allierte og NATO sine partnarland blir prioritert der det er i norsk interesse. Vidareutviklinga av det nordiske

forsvarssamarbeidet held fram på område som gir tryggingsspolitisk, kapasitetsmessig og operativt utbytte.

Norsk tryggingss- og forsvarsspolitikk må vektlegge militært nærvær i land-, sjø-, luft- og cyberdomenet. Å vere til stades regelmessig i form av daglege operasjonar kommuniserer norske interesser, verkar stabiliserande, sikrar naudsynt politisk og militær situasjonsforståing og gir kortare reaksjonstid. Det er derfor viktig å prioritere militært nærvær med relevant operativ evne i nærområda våre, særleg i nord, for å skape ein føreseieleg og stabil situasjon. Fredstidsnærvær blir varetatt gjennom ein kombinasjon av militære basar, operativ aktivitet og øving og trening med nasjonale, fleirnasjonale og allierte styrkar. Nærvær over tid fordrar basar og militær infrastruktur med gode trenings- og øvingsområde i strategisk viktige og operativt relevante område.

Styrke NATO sitt kollektive forsvar

Noreg arbeider aktivt for at NATO-alliansen skal vere ein effektiv tryggingsspolitisk garantist for alle medlemslanda. NATO er både ein politisk og militær tryggingssallianse, der medlemslanda solidarisk er klare til å verne felles territorium, verdiar og interesser. NATO er ein unik tryggingssorganisasjon med ein integrert militær struktur, eit integrert stabsapparat og ei permanent tilgjengeleg politisk avgjerds mekanisme. Det nord-atlantiske rådet (NAC). Det politiske verdifellesskapet mellom medlemslanda i rådet er viktig for å styrke evna til planlegging, konsultasjonar og gjennomføring av vedtak.

NATO må ha naudsynt politisk handlekraft og militær kampkraft for å avskrekke ein potensiell motstandar frå å true eller angripe alliansen sine medlemsland. Det er derfor ein overordna prioritet å styrke NATO si evne til kollektivt forsvar (artikkel 5) gjennom å styrke medlemslanda si militære evne og evne til samhandling, og som transatlantisk tryggingsspolitisk konsultasjonsforum (artikkel 4). Fornya vektlegging av den kollektive forsvarsevna til NATO er i tråd med langsiktige norske prioriteringar og vil framleis vere sentralt i det norske arbeidet opp mot NATO.

Den krevjande tryggingssituasjonen i Europa er ei tydeleg påminning om betydninga av at USA er engasjert og til stades i regionen vår. Dette fordrar ei betre transatlantisk byrdefordeling – politisk, militært og økonomisk – ved at europeiske land stansar kutta i, og i staden aukar forsvarsbudsjetta og bidrar med relevante kapasitetar for å løyse militære oppgåver også utanfor NATO-

området. Samstundes må tilstrekkeleg fellesfinansiering vidareførast. Dette bidrar til solidaritet og samhald i alliansen og sørger for at naudsynte kapabilitetar fungerer. Noreg vil vektlegge å bidra med sin del av NATO sine samla kapabilitetar slik at alliansen er i stand til å løyse oppgåvene sine, samt å bidra til å følge opp *Readiness Action Plan*, roande tiltak i Aust-Europa og relevante bidrag til langsiktig tilpassing av alliansen. Det er eit mål for Noreg å bidra regelmessig og substansielt til NATO sine ståande styrkar og beredskapsstyrkar. Slik blir norske bidrag til NATO sitt kollektive forsvar også ei investering i forsvaret av Noreg når alliansen si evne styrkast.

Bidra til internasjonal innsats

Den internasjonale utviklinga viser at det framleis er eit stort behov for internasjonal innsats for fred og tryggleik, både i form av internasjonale operasjonar og kapasitetsbygging. Slik støtte kan inkludere tryggleikssektorreform for å betre eit land si evne til å vareta eigen tryggleik, men det kan også omfatte freds- og stabiliseringsoperasjonar. Forsvaret vil halde oppe evna til internasjonal innsats i 2018.

Det er i norsk interesse å bidra til å verne om internasjonal fred og tryggleik. Norske militære styrkar bør i størst mogleg grad søke samarbeid med nære allierte og utvalde partnarar ved internasjonale bidrag. Internasjonal innsats i allierte rammer er ei investering som skal sikre at også Noreg mottar alliert støtte om vi treng det. Internasjonal innsats inkluderer i tillegg til deltaking i internasjonale operasjonar, ulike former for trening og øving i utlandet, deltaking i styrkeregister, roande tiltak og kapasitetsbygging. Omfanget av slik deltaking må avstemmast med kor tilgjengelege styrkane er, og med behovet for nasjonal beredskap.

Forsvaret har gjennom mange år hatt eit høgt nivå på deltakinga i internasjonale operasjonar. Dei siste åra har talet på norsk militært personell i operasjonar i utlandet blitt redusert. Samstundes er norske bidrag i dag lokaliserte på fleire stader i utlandet enn tidlegare, med relativt mange og små bidrag. Dette gjer oppdraga krevjande å følge opp, og evna til uthald og vedlikehald vil over tid kunne bli sett under press. Slike forhold vil gå inn i vurderingar om framtidig internasjonal innsats.

Vidareutvikle totalforsvaret

Det sivile samfunnet si støtte til Forsvaret har fått høgare prioritet etter å ha fått lita merksemd i åra

etter den kalde krigen. Forsvaret har på same tid blitt meir avhengig av sivile leveransar. Det har derfor vore naudsynt med fornya vektlegging av sivil støtte til Forsvaret. Forsvaret skal i 2018, i nært samarbeid med sivile styresmakter og private leverandørar, vidareføre arbeidet med å planlegge og førebu sivil støtte til Forsvaret i tryggingsspolitisk krise og væpna konflikt. Støtta frå det sivile samfunnet må, saman med Forsvaret sine kapasitetar, kunne understøtte heile den nasjonale styrkestrukturen og allierte forsterkningsstyrkar samstundes. Drivstofforsyning, transport og helsetenester er prioriterte område. I Totalforsvarsprogrammet er det oppretta eit eige prosjekt for sivil støtte til Forsvaret.

Det er i langtidsplanen slått fast at Forsvaret si støtte til det sivile samfunnet i større grad skal vere styrande for innretning og dimensjonering av Forsvaret sine kapasitetar innanfor områda maritim kontraterror og smitteverntransport. Nærare vurderingar vil bli gjort av korleis og i kva grad dette også skal gjelde innanfor områda bombeberedskap og eksplosivrydding, CBRNE (kjemiske, biologiske, radioaktive, nukleære midlar og eksplosivar)-beredskap, transport, redningstjeneste, rekognosering og overvaking, ingeniørstøtte, ekspertise, spesialutstyr, IKT-støtte og EOS-tenestenes handtering av truslar i det digitale rommet.

Samvirket mellom Forsvaret og sivilsamfunnet er beskrevet gjennom handlingar og tiltak i Nasjonalt beredskapssystem (NBS), som består av Beredskapssystem for forsvarssektoren (BFF) og Sivilt beredskapssystem (SBS). Beredskapssystemet blir no revidert årleg, og er heilt sentralt for å framstille korleis beredskapsplanverk og andre ordningar på militær og sivil side skal kunne verke saman der dette er naudsynt ved førebuing til, eller under, ei krise. Det nasjonale beredskapssystemet gjeld for handsaming av tilsikta tverrsektorielle krisesituasjonar i fredstid, i tryggingsspolitiske kriser og væpna konflikter.

Det sivilt-militære samarbeidet må fungere godt. Sivil støtte er heilt naudsynt for å vidareutvikle relevant forsvarsevne innanfor realistiske økonomiske rammer, og for å nytte samfunnet sine samla beredskapsressursar på ein best mogleg måte. Forsvaret sitt behov for sivil støtte skal i størst mogleg grad baserast på kommersielle avtalar, om naudsynt med beredskapsklausular der dette er kostnadseffektivt. Førehandsrekvirering vil bli vurdert som verkemiddel når det gir høgare grad av leveransetryggleik og for å gjere det mogleg å dekke alle Forsvaret sine behov for sivil støtte innanfor gjeldande økonomiske rammer.

Alle ressursane i Forsvaret er i utgangspunktet tilgjengelege for å støtte politiet og andre sivile styresmakter ved behov i krisesituasjonar. Forsvaret vil alltid strekke seg langt for å støtte når det er behov for det. I 2016 lovfesta Stortinget i politiloven kva som er yttergrensene for Forsvaret sin maktbruk mot innbyggjarane ved bistand til politiet. Regjeringa følgde i 2017 opp lovvedtaket med å fastsette ein forenkla og forkorta instruks om Forsvaret sin bistand til politiet. Den nye bistandsinstruksen inneber blant anna meir effektive prosedyrar for førespurnad og innviing av bistand, som no blir behandla på etatsnivået. Det er dei seinare åra sett i verk ei rekke tiltak i forsvarssektoren for å betre evna til å støtte sivil krisehandtering. Det er mellom anna etablert permanent helikopterberedskap, som også kan støtte politiet, med responstid på ein time. Kapasiteten til å støtte

politiet ved maritime kontraterroraksjonar mot skip i kystnære farvatn er etablert på nytt. Både Forsvarets spesialkommando og Marinejegerkommandoen er på kontinuerleg nasjonal kontraterrorberedskap.

Tiltak er sette i verk for å styrke Heimevernet si operative evne, og dette gir betre evne til mellom anna objektsikring. Det er sett i verk ei rekke tiltak for å betre samarbeidet mellom Forsvaret og politiet om objektsikring, slik at status på dette området er vesentleg betre enn da Riksrevisjonen undersøkte fagområdet i 2015. Arbeidet med å utvikle vidare sivilt-militært samarbeid om objektsikring vil framleis ha prioritet. Det er vidare lagt auka vekt på målretta øvingssamarbeid mellom Forsvaret, politiet og andre sivile styresmakter. Samarbeidet mellom Etterretningstenesta, Nasjonalt tryggingorgan og Politiets tryggingsteneste er styrkt.

3 Rapport for verksemda 2016

3.1 Forsvarsdepartementet

2016 var det siste året i langtidsplanen for forsvarssektoren for perioden 2013–2016, jf. Prop. 73 S (2011–2012) «Et forsvar for vår tid». Forsvarsdepartementet følgde i 2016 opp langtidsplanen i samsvar med Stortingets vedtak.

Hovudprioriteringane i 2016 var:

- styrke den operative evna i Hæren, Sjøforsvaret og Heimevernet,
- styrke anskaffingane i forsvarssektoren og særskilt arbeidet med hovudleveransen av nye kampfly med baseløysing,
- styrke forsvarssektoren si evne til å støtte det sivile samfunnet og bidra til samfunnstrygging,
- styrke evna til å bidra til IKT-trygginga på tvers av samfunnssektorane,
- styrke veteransatsinga,
- leggje til rette for større mangfald i førstegangstenesta etter innføring av allmenn verneplikt og
- slutføre omlegginga av Noreg sine militære bidrag i Afghanistan.

Samarbeid om samfunnstryggleik

Arbeidet med å vidareutvikle Forsvaret si evne til å støtte sivile styresmakter i arbeidet med å vareta samfunnstrygging har halde fram i 2016. Samla sett har Forsvaret si evne til å bidra til samfunnstrygging vore svært god gjennom heile året. Innanfor søk og redning, ambulanseoppdrag, fjerning og destruksjon av eksplosiv og helikopterstøtte til politiet, har oppdragsdekkinga også vore god. Forsvaret har imøtekomme alle førespurnadar om handhevingsbistand frå politiet, og med eitt unntak alle førespurnadar om alminneleg bistand. Kontraterrorberedskapen blei også varetatt i 2016.

Beredskapen for Bell-helikoptera på Rygge og Bardufoss blei vidareført med ein times klartid for å kunne gi rask bistand til politiet. Kapasiteten til å støtte politiet ved maritime kontrateroraksjonar mot skip i kystnære farvatn blei etablert frå september 2016. For å unngå tap av tid i kritiske situasjonar blei avgjerdsmakta for å godkjenne hand-

hevingsbistand med Sea King-helikopter på Rygge med oppdrag innanfor maritim kontraterrorberedskap, frå 1. november 2016 delegert til sjefen for Forsvarets operative hovudkvarter. Tilsvarende ordning var allereie innført for handhevingsbistand frå Bell-helikoptera.

Ei arbeidsgruppe nedsett av Forsvarsdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet i samarbeid med Statsministerens kontor la fram ein rapport med forslag til ny instruks for Forsvaret si bistand til politiet.

Det blei gjennomført ei rekke samvirkeøvingar mellom Forsvaret og sivile styresmakter. To kontraterorøvingar blei gjennomført for å auke øvingsutbyttet både for Forsvaret og i politiet. Det blei i tillegg gjennomført ei rekke samvirkeøvingar mellom Forsvaret og politiet på regionalt og lokalt nivå, mellom anna i regi av Heimevernet og lokale politimyndigheiter.

Samarbeidet i NATO

Arbeidet med ei langsiktig tilpassing av NATO har stått sentralt etter toppmøtet i Warszawa sommaren 2016, særleg kollektivt forsvar og truverdig avskrekking.

NATO har forsterka sitt konsept for hurtigreaksjonsstyrkane, NATO *Response Force* (NRF). Det er mellom anna utvikla ein ny hurtigreaksjonsstyrke som ein del av NRF, *Very High Readiness Joint Task Force* (VJTF). VJTF skal kunne rykke ut ved behov på svært kort varsel. Noreg har, saman med Tyskland og Nederland, gitt eit betydeleg bidrag knytt til opprettinga og igangsettinga av VJTF.

Arbeidet med dei såkalla *Assurance Measures*, som er roande tiltak overfor medlemslanda langs NATO sin austlege grense, og avskrekking overfor Russland, går også vidare. Tiltaka gjeld mellom anna nærvær gjennom auka trening og øving i dei austlege medlemslanda og rotasjon av utplasserte land-, sjø- og luftstyrkar. I tillegg arbeider NATO for å handtere utfordringar på si sørlege flanke.

For å bidra til avskrekking i aust fatta NATO under Warszawa-toppmøtet vedtak om å auke

nærværet i dei baltiske statane og Polen med om lag ein bataljon i kvar av landa (*enhanced Forward Presence* (eFP)), under leiing av Storbritannia, Canada, Tyskland og USA.

Noreg bidrog til trygging under NATO-toppmøtet i Warszawa etter at Polen bad om luftvernstøtte. Noreg bidrog med NASAMS (*Norwegian Advanced Surface-to-Air Missile System*) beståande av ein luftvernstridsgruppe med fire radarar og kommando- og støtteelement på om lag 75 personer.

Nordisk samarbeid

Det nordiske forsvarssamarbeidet, *Nordic Defence Cooperation* (NORDEF), hadde i 2016 ei god utvikling innanfor fleire område. Eit meir likt tryggingsspolitisk utsyn har ført til ein tettare dialog og meir samarbeid, mellom anna innanfor trening og øving og i internasjonale militære operasjonar. I 2016 blei det semje om å intensivere dialogen med Sverige om endringane i dei tryggingsspolitiske vilkåra, og korleis våre to land tilpassar seg den nye situasjonen. På forsvarsministermøtet i Oslo i november 2016 blei det semje om ei rekke tiltak for å styrke det bilaterale forsvarsspolitiske samarbeidet mellom Noreg og Sverige.

Det nordiske samarbeidet om militære kapabilitetar heldt fram. Samarbeidet har som føremål å styrke nasjonal kapasitet, samt å betre ressursutnyttinga og evna til samvirke mellom dei nordiske landa sine forsvar. Her kan nemnast gradert samband mellom dei nordiske landa, avtale om å forenkle tilgangen til sjø-, luft-, og landterritoriet i fredstid mellom landa, samarbeid om å betre luftovervaking i Norden gjennom utveksling av radardata, avtale om alternative landingsplassar for fly og utvikling av luftforsvarsøvinga *Arctic Challenge Exercise*.

Det nordiske samarbeidet er nært knytt til samvirke med dei baltiske landa mellom anna gjennom *Nordic-Baltic Assistance Program* (NBAP).

Dei nordiske landa har deltatt i EU- og FN-operasjonane i Mali. Dette er eit godt døme på verdien av det nordiske samarbeidet. Dei nordiske landa har spilt ein sentral rolle i den norskinitierte rotasjonsordninga for transportflykapasitet til FN-operasjonen i Mali.

Samarbeid med Russland

Sidan den kalde krigen har det vore ein viktig del av den politiske målsettinga til Noreg å bidra til eit ope, føreseieleg og gjensidig tillitsfullt forhold i det bilaterale samarbeidet mellom Noreg og Russland.

På grunn av Russland sin folkerettsstridige annekasjon av Krim og destabiliseringa i Aust-Ukraina, har Noreg inntil vidare suspendert det bilaterale militære samarbeidet med Russland. Samstundes har regjeringa vidareført samvirket med Russland på område som er av vesentleg betydning for trygging og stabilitet i nord. Dette gjeld samvirket innanfor kystvakt, grensevakt, den opne lina mellom dei operative hovudkvartera til Forsvaret og den russiske Nordflåten, samarbeid om søk og redning og vidareføring av mekanismane i *Incidents at Sea* (INCSEA)-avtalen.

I 2016 blei det gjennomført konsultasjonar om INCSEA-avtalen i Oslo og eit protokollmøte i Kirkenes innanfor ramma av kystvaktssamarbeidet. Det operative samvirket innanfor desse områda fungerer tilfredsstillande.

Bi- og multilateralt tryggingsspolitisk og forsvarssamarbeid med nære allierte

Fleirnasjonalt samarbeid om nye kapasitetar og om å auke evna til operativt samvirke er ein prioritert. Det blei i 2016 gjennomført ei rekke bilaterale forsvarsministerbesøk til Noreg frå Noreg sine næraste allierte (USA, Storbritannia, Tyskland, Nederland). Besøka understrekar betydninga av tette relasjonar til sentrale allierte og bidrar til å understøtte norsk tryggingss- og forsvarsspolitikk.

Samarbeidet med USA blei ført vidare, og innanfor tryggingsspolitikken ser norske styresmakter nye moglegheiter for å styrke trygging basert på felles verdiar og interesser.

Noreg samarbeider med andre land i ei rekke forum, inkludert den tysk-leia *Framework Nations Concept*-gruppa og initiativet til Storbritannia for eit fleirnasjonalt operativt samarbeid i den såkalla *Joint Expeditionary Force* (JEF). Det blei undertekna ein ny vertslandsstøtteavtale med Storbritannia i november 2016 knytt til trening, øving og aktivitet.

Samstundes legg USA større vekt på førehandslagra og har sidan 2014 lagra meir og nytt tyngre utstyr i Trøndelag. Den norske evna til vedlikehald blir no utbetra for å handtere det nye utstyret, mellom anna stridsvogner. Det er også venta ei fornying av avtalen om førehandslagring av utstyr for amerikanske kampfly. I tillegg er USA no i ferd med å førebu og konkretisere tiltak innanfor ramma av *European Reassurance Initiative*, også i Noreg. Dette er ei utvikling vi ønsker og som Noreg har oppmoda til, og som vil vere eit viktig supplement til NATO-samarbeidet.

Dei bilaterale tryggingsspolitiske forbindelsane med Frankrike er styrka dei seinare åra. Denne

utviklinga prega også 2016 med tryggingspolitiske embetssamtaler og forsvarsministerbesøk til Frankrike. Samvirket mellom den franske og den norske marinen blei også vidareført i perioden. Dette blei operasjonalisert i ein konkret handlingsplan som omhandlar felles øvingar, utveksling av offiserar og regelmessige stabssamtaler. Samvirket på hær- og luftsida er ikkje satt i eit fast system, men er i stor grad prega av eit samarbeid med nytteeffekt for begge landa.

Dei bilaterale kontaktane med nære allierte, så som USA, Storbritannia, Nederland, Tyskland og Frankrike, medverka også til å synleggjere moglegheiter for samarbeid innanfor tryggingspolitikk, operativ verksemd og kapabilitetssamarbeid.

NATO arbeidde vidare med å styrke kontakt og samarbeid med viktige partnerland og andre internasjonale organisasjonar som EU, FN og Den afrikanske union (AU).

Personellområdet

Reforma knytt til personell og kompetanse for forsvarssektoren var også i 2016 eit prioritert arbeid. Oppfølging av kompetansereforma, jf. Meld. St. 14 (2012–2013), er ei strategisk satsing som vil halde fram i fleire år.

Som del av arbeidet med oppfølginga av Innst. 62 S (2016–2017) til Prop. 151 S (2015–2016), blei det sett i gang ein full gjennomgang av utdanningssystemet i Forsvaret. I 2016 starta eit forskingsprosjekt ved Forsvarets forskingsinstitutt med mål om å gi strategiske styringsdata for etablering av eit samla utdanningssystem. I samsvar med HR-strategien for forsvarssektoren var styringa av Forsvaret på HR-området i 2016 knytt til satsingsområda leiing, kompetanse og kultur for kontinuerleg forbetring.

Vedtaket i Stortinget, gjennom behandling av Innst. 18 L (2014–2015) til Prop. 122 L (2013–2014) «Endringer i vernepliktsloven og heimevernloven», innførte allmenn verneplikt og like rettar og plikter for kvinner og menn, til i fred og krig å gjere teneste i Forsvaret. Lov om allmenn verneplikt blei vedtatt i 2014 og sett i verk i 2015. I 2016 møtte dei første vernepliktige opp til teneste etter at lova hadde trådd i kraft.

Stortinget sitt vedtak om å innføre ordninga for militært tilsette, jf. Innst. 355 L (2014–2015) og Innst. 336 S (2014–2015) til Prop. 111 LS (2014–2015), er ei anna historisk viktig reform for Forsvaret. Denne reforma er det arbeidd vidare med i 2016. Ein viktig del av reforma er innføring av eit spesialistkorps, som omfattar dei som tidlegare gjekk under nemninga avdelingsbefal og verva.

Spesialistkorpset omfattar befal, grenaderar og konstablar. Målet med ordninga er å leggje grunnlaget for ein balansert personellstruktur som styrker Forsvaret si operative evne. Militærordninga skal leggje til rette for riktig kompetanse og bidra til lengre ståtid i stilling. I forlenginga av vedtaket i Stortinget blei det utarbeidd retningslinjer for personellforvaltninga i forsvarssektoren.

Forskningsprosjekta i regi av Forsvarsdepartementet på HR-området har i hovudsak vore retta mot forhold knytte til innføring av allmenn verneplikt og ny militærordning. I tillegg har dei omhandla støtte til planprosessar innanfor personell og kompetanse.

Effektivisering

I tråd med regjeringa sitt program for å effektivisere, har Forsvarsdepartementet gjennomført eit arbeid for å betre og effektivisere arbeidsoppgåver og arbeidsprosessar i Forsvarsdepartementet.

3.2 Økonomiske rammer

Stortinget vedtok ei utgiftsramme for forsvarsbudsjettet for 2016 på 48 892,3 mill. kroner, jf. Innst. 7 S (2015–2016) til Prop. 1 S (2015–2016).

Dette var ein auke på 5,1 mrd. kroner frå Prop. 1 S (2014–2015), i hovudsak knytt til ein auke i finansieringa av nye kampfly med baseløysing. Etter forslag frå regjeringa blei det mellom anna gitt ein auke til vedlikehald i Sjøforsvaret på 301,5 mill. kroner, modernisering og kapasitetsauke i Etterretningstenesta på 250 mill. kroner, 88,6 mill. kroner til operasjonar i utlandet, 62 mill. kroner for auka og permanent tilgjenge av ubåtar i nord, 35 mill. kroner for fleire tokt med P-3 Orion og 11,6 mill. kroner knytt til oppdaging av falske basestasjonar. I tillegg til dette kom løns- og sol-datkompensasjon på 282,7 mill. kroner og auka inntekter på 362,7 mill. kroner.

Løyvinga til kampflyanskaffingar blei i 2015 redusert med 1 100 mill. kroner. Reduksjonen var basert på at ein del kontraktar først blei inngått i desember 2015, og såleis ikkje kom til utbetaling før i 2016. Budsjettet for 2016 blei derfor tilsvarende auka med 1 100 mill. kroner.

I tillegg blei budsjetttramma redusert med 221,4 mill. kroner knytt til staten si reform for avbyråkratisering og effektivisering.

Endringar i løyvinga er vist i tabell 3.1. Utover desse endringane hadde forsvarssektoren til disposisjon overførte midlar frå 2015 på til saman 759,3 mill. kroner.

Tabell 3.1 Endringar i løyvinga for 2016

+/- Innstilling	Proposisjon	(i 1 000 kr)
+ Innst. 400 S (2015–2016)	Prop. 122 S (2015–2016) Tilleggsloyvingar og omprioriteringar i statsbudsjettet 2016	544 078
+ Innst. 418 S (2015–2016)	Prop. 141 S (2015–2016) Endringar i statsbudsjettet 2016 under Forsvarsdepartementet (Endringar i «Regulativ for tillegg til utskrivne vernepliktige mannskap») (soldatproposisjonen)	6 203
+ Innst. 417 S (2015–2016)	Prop. 136 S (2015–2016) Endringar i statsbudsjettet 2015 under Finansdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet (Lønsregulering for arbeidstakarar i det statlege tariffområdet 2015 mv.)	282 703
+ Innst. 93 S (2015–2016)	Prop. 27 S (2016–2017) Endringar i statsbudsjettet 2016 under Forsvarsdepartementet	352 889
= Rammauke		1 185 873

3.3 Måloppnåing i Forsvaret

Leveransar

Dei gjeldande krava til Forsvaret for krise og krig møtte ikkje den gjeldande tryggingspolitiske situasjonen godt nok. Forsvaret har heller ikkje fullt ut vore i stand til å møte dei krava som er sett, med omsyn til beredskap for alvorleg krise og krig. Beredskap handlar om å vere klar til rett tid, på rett stad med rett kapasitet. Krava til kor raskt Forsvaret skal kunne vere klar har

blitt skjerpa, og i 2016 har fleire einingar betra si reaksjonstid. Betring i reaksjonsevna avheng mellom anna av treningsnivå, beredskapslager, materiellberedskap, personell og planverk. I tillegg er støttestrukturen, som logistikk, sanitet og cyber, avgjerande for at Forsvaret skal kunne bygge opp styrkar samstundes. Sjølv om Forsvaret hadde utfordringar med dei mest krevjande oppgåvene, er det viktig å poengtere at Forsvaret leverte mykje godt for dei oppgåvene som ikkje krev omfattande og samtidig oppbygging av styrker.

Tabell 3.2 Utvikling av operativ evne 2015–2016

Forsvaret sine oppgaver i Prop. 73 S (2011–2012)	Forsvarsdepartementet si vurdering av operativ evne 2015	Forsvarsdepartementet si vurdering av operativ evne 2016
Utgjere ein krigsførebyggande terskel med basis i NATO medlemskap	Mindre god	Mindre god
Forsvare Noreg og allierte mot alvorlege truslar, anslag og angrep innanfor ramma av NATO sitt kollektive forsvar	Mindre god	Mindre god
Hindre og handtere episodar og tryggingspolitiske kriser med nasjonale ressursar, inkludert leggje til rette for alliert engasjement om naudsynt	Mindre god i det øvre krisespekteret, Mykje god i det lågare krisespekteret	Mindre god i det øvre krisespekteret, Mykje god i det lågare krisespekteret
Sikre eit nasjonalt avgjerdsgrunnlag gjennom tidsmessig overvaking og etterretning	God	God
Hevde norsk suverenitet og suverene rettar	God	God
Utøve myndigheit på avgrensa område	God	God

Tabell 3.2 Utvikling av operativ evne 2015–2016

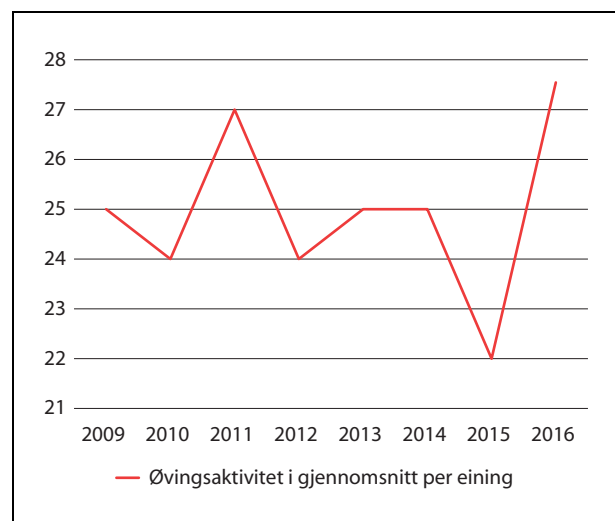
Forsvaret sine oppgaver i Prop. 73 S (2011–2012)	Forsvarsdepartementet si vurdering av operativ evne 2015	Forsvarsdepartementet si vurdering av operativ evne 2016
Delta i fleirnasjonal krisehandtering, inkludert fredsstøttande operasjonar	Mykje god	Mykje god
Bidra til internasjonalt samarbeid på det forsvars- og tryggingspolitiske området	God	God
Bidra til å vareta samfunnstrygging og andre sentrale samfunnsoppgåver	Mykje god	Mykje god

Forsvarsdepartementet si vurdering av operativ evne i 2016 var i samsvar med vurderinga til forsvarssjefen. Generelt er Forsvaret si evne til å løyse oppgaver i den lågare delen av krisespekteret «mykje god» til «god». I krig og den høgare delen av krisespekteret var evna «mindre god».

Operasjonar og dagleg verksemd nasjonalt

Grensevakta løyste gjennom heile 2016 vakthald og Schengen-oppgåver i tett samarbeid med politiet. Kongevakta løyste også sine oppgåver i samarbeid med politiet. Kystvakta hadde noko færre patruljedøgn enn i 2015. Målsettinga for 2016 blei ikkje fullt ut nådd på grunn av naudsynt vedlikehald på dei større fartøya. Dette vedlikehaldet skal sikre operativ tilgang i åra som kjem. Forseinjing med å fase inn NH90 helikopter har ført til dårlegare kapasitet i Kystvakta enn planlagt. Forsvaret har i 2016 samla sett hatt god evne til å overvake og hevde suverenitet over norsk område. Dei nasjonale operasjonane er eit viktig fundament i norsk tryggingsspolitikk, og Forsvaret har løyst oppgåvene godt.

Mykje av materiellet til Forsvaret er krevjande å halde i operativ stand og krev ekstra vedlikehald, og det var i 2016 framleis utfordringar med tilgang på reservedelar. Valutasituasjonen ga større utgifter enn føresagt i 2016. Forsvaret klarte likevel å halde oppe nasjonal verksemd på ein god måte og auka både flyging og segling i nordområda samanlikna med 2015.

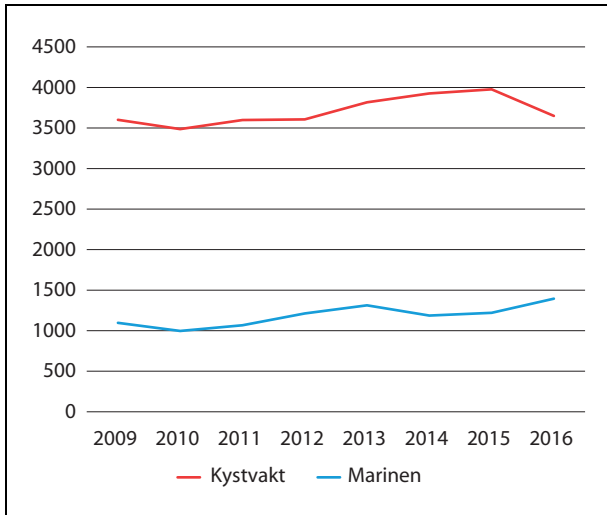
Figur 3.1 Utvikling i Hæren si øving

Hæren

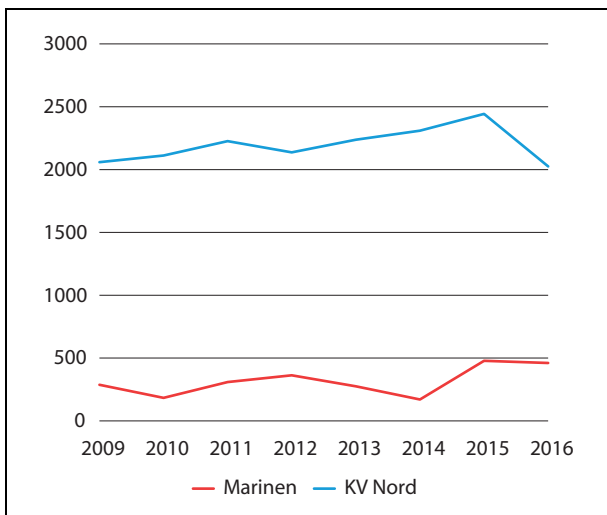
Gjennomført aktivitet for Hæren i 2016 viser samla sett ein auke. Hæren har øvd noko meir enn kva som låg til grunn i planane. Etterretningsbataljonen var den eininga som hadde den største auken samanlikna med planen. I tillegg til interne øvingar har Hæren gjennomført øvingar med dei andre forsvarsgreinene med føremål å oppnå samvirkesynergjar. Brigade Nord øvde mellom anna i Nederland, Tyskland og Sverige på strid i urbane miljø. Reduksjonen i 2015 skuldast at Hæren endra måten å berekne aktiviteten til Brigade Nord, slik at talet samla sett ikkje er samanliknbart med tidlegare rapportert aktivitet. Slik sett var aktiviteten i 2015 på høgde med aktiviteten året før.

Forsvarets spesialstyrker

Forsvarets spesialstyrkar (FS) har halde oppe si gode operative evne gjennom heile året. Beredskap og øving i 2016 har vore tilfredsstillande. FS sitt bidrag til internasjonale operasjonar er ein viktig del av det totale bidraget frå Forsvaret, og ein høgt verdsatt kapasitet av Noreg sine allierte.

Figur 3.2 Utvikling i Sjøforsvaret si segling

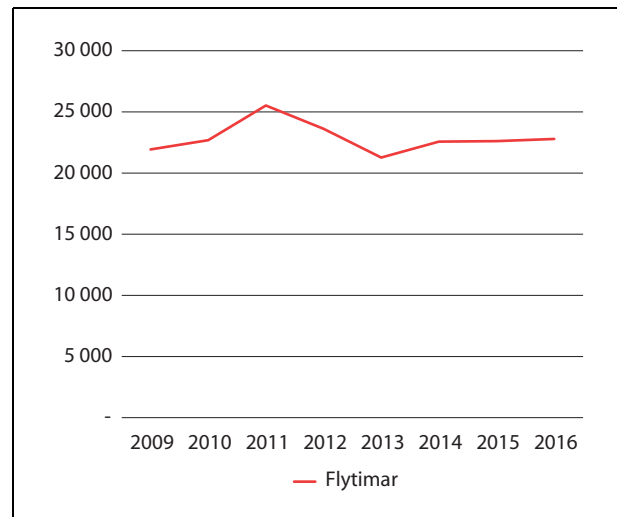

Figur 3.3 Utvikling i Sjøforsvaret sin aktivitet i Nord-Noreg

Sjøforsvaret/Kystvakta

Kysteskadren, som skifta namn til Marinen 1. august 2016, har opprettheldt nivået på talet seglingsdøgn, også i nordområda. Kystvakta har i all

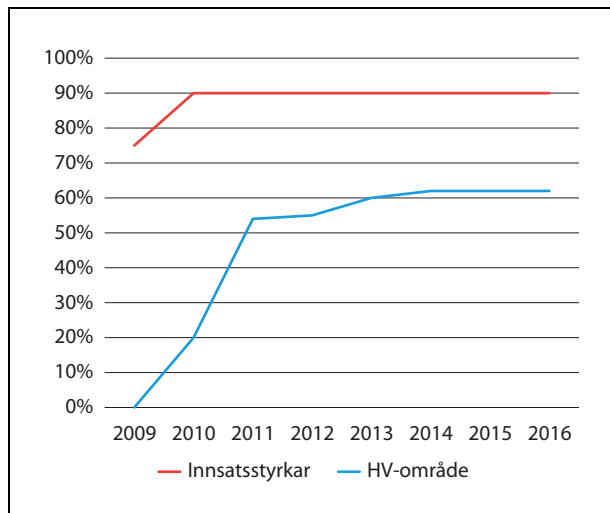
hovudsak segla etter planen, men på grunn av omfattande vedlikehald og oppgradering av den helikopterberande strukturen, var ambisjonsnivået seinka for denne fartøyklassen i 2016. Kystvakta gir betydeleg støtte til det sivile samfunnet med mellom anna ressurskontroll og fiskeri- og miljøoppsyn. Kystvakta har god kapasitet, og fartøystrukturen kan løyse heile spennet av oppgåver. Leveransen av nytt logistikkfartøy er forseinka og blir levert i løpet av 2018. Sjøforsvaret har omdisponert personell for å auke talet på operative besetningar, og lukkast dermed å bemanne fregatt nummer fire og korvett nummer fem hausten 2016. Dette førte også til noko meir øvingsaktivitet med desse fartøyklassane. Dei andre fartøyklassane har øvt og trena om lag som føreset.

Figur 3.4 Utvikling i Luftforsvaret sin aktivitet

Luftforsvaret

Luftforsvaret har i hovudsak nådd måla for aktivitet i 2016, med unntak av NH90-helikoptera. Forseinking i leveransar og å sette helikoptera i drift er omfattande og krevjande. Sjøforsvaret og Kystvakta si evne til utøving av myndigheit til havs vil få eit utvida dekningsområde når helikoptera er fasa inn. F-16 har vore på kontinuerleg NATO-beredskap, og med eit høgt aktivitetsnivå for dei maritime patruljefly har Luftforsvaret medverka til overvaking og etterretning. Samstundes har mykje av aktiviteten i Luftforsvaret for 2016 vore knytt til endring og innføring av nye kampfly som går i samsvar med plan.

Figur 3.5 Utvikling i Heimevernet si trening

Heimevernet

Heimevernet har øvd som føresett i 2016. Heimevernet har kort reaksjonstid og er ein landsdekkande ressurs. Heimevernet sine einingar har, i tillegg til å stå på beredskap for krise og krig, ytt bistand til politiet ved ei rekke høve. Heimevernet har evne til vakthald og sikring av utpeikte militære og sivile objekt.

Øving og alliert trening

Det har i 2016 vore stor øvingsaktivitet i Forsvaret. Øvingsverksemda tok utgangspunkt i den operative statusen for norske styrkar og oppdraga dei skal løyse. Styrkar som sto på beredskap for oppdukkande episodar og kriser, samt styrkebidrag til operasjonar i utlandet, fekk høgste prioritet. Samstundes var det naudsynt med trening og øving av kommandostrukturen, med fokus på evna til å planleggje og leie operasjonar. Den nasjonale evna til krisehandtering og hevdning av suverenitet blei øvd, og det var ei styrking av øvingssamarbeidet med sivile instansar og styresmakter, særleg med politiet. Trenings- og øvingsaktiviteten blei i stort gjennomført i samsvar med planane for verksemda gjennom året. Nivået av utanlandske besøk for trening og øving på norsk territorium var høgt og i samsvar med dei tryggingpolitiske målsettingane i langtidsplanen.

Forsvaret si største øving i 2016 var den fleirnasjonale vinterøvinga *Cold Response*. Øvinga gav eit godt øvingsutbytte for norske og allierte styrkar.

Den årlege kontraterrorøvinga Gemini mellom politiet og Forsvaret blei gjennomført i Sør-Vest politidistrikt i juni. Her øvde politiet og For-

svaret i tråd med bistandsinstruksen. Heimevernet gjennomførte ei rekke øvingar på regionalt og lokalt nivå med politiet og sivile myndigheiter.

Forsvar mot digitale truslar

Nasjonalt tryggingorgan og Etterretningstenesta har også i 2016 vore sentrale i arbeidet med å styrke evna til å utnytte og forsvare det digitale rommet. Cyberforsvaret har vore sentralt for å beskytte Forsvaret sin eigen informasjonsinfrastruktur. Dagens situasjonsbilete og tryggingpolitiske utfordringar krev betydeleg innsats frå Forsvaret på dette området. Nasjonalt tryggingorgan blei i 2016, i samarbeid med Etterretningstenesta og Politiets tryggingsteneste, gitt i oppdrag å etablere eit Felles cyberkoordineringssenter, som blei etablert i 2017. Senteret skal bidra til å styrke evna til å avdekke og handtere dei mest alvorlege digitale angrepa.

Etterretningstenesta har levert godt i 2016. Dagens situasjonsbilete og tryggingpolitiske utfordringar krev at tenesta har fokus på utfordringar i det digitale rommet.

Arbeidet med forsvar mot digitale truslar i NATO

Under toppmøtet i Warszawa juli 2016 sa Noreg seg samd i erklæringa frå allierte stats- og regjeringssjefar om styrkt forsvar mot digitale truslar (*NATO Cyber Defence Pledge*). Dette underbygger viktigheten av forsvar mot digitale truslar og av eit breitt samarbeid nasjonalt samt med allierte og NATO på området.

I februar 2016 blei det inngått ein ny *Memorandum of Understanding* (MOU) mellom Noreg og NATO om informasjonsutveksling knytt til forsvar mot digitale truslar. Avtalen bidrar til økt evne til forsvar mot digitale truslar og understøtter samarbeidet mellom NATO-land på området.

Noreg har frå sommaren 2016 inngått i eit nytt, prosjektbasert samarbeid med det NATO-akkrediterte *Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence* (CCD COE). Deltakinga underbygger Noreg si evne til forsvar mot digitale truslar og samarbeid med NATO-land på området.

Revisjon av planverk

Arbeidet med å gå gjennom og oppdatere hovud-elementa i det operative planverket knytt til forsvar av norsk territorium, og beredskapsplanane for dei enkelte einingane i Forsvaret og bidrag til NATO sine eksisterande forsvarsplanar, har fortsett i 2016.

Forsvaret si evne til å vareta oppgåvene ved krise og krig avheng mellom anna av oppdaterte og relevante planverk. Oppdaterte planverk klargjer operative behov og bidrar til å gjere Forsvaret betre rusta til å møte aktuelle tryggingpolitiske utfordringar.

Prosjektet for gjennomgang av sivilt-militære ordningar og mekanismar innanfor totalforsvaret blei avslutta i juni 2016. Arbeidet med oppfølginga av dei attståande tilrådingane frå prosjektet blir ført vidare i linjeorganisasjonen.

Forsvaret si støtte til samfunnstryggleik

Forsvaret har også i 2016 deltatt i søk- og redningsaksjonar, og gitt bistand etter førespurnad frå politiet og andre sivile styresmakter i samband med ulykker, naturkatastrofar og andre fredstidskriser. Forsvaret har ytt viktig støtte gjennom mellom anna Kystvakta, Heimevernet, søk- og redningstenesta og innanfor eksplosivrydding. Forsvaret har også i 2016 deltatt i søk- og redningsaksjonar, og gitt bistand etter førespurnad frå politiet og andre sivile myndigheiter i samband med ulykker, naturkatastrofar og andre fredstidskriser. Forsvaret har ytt viktig støtte gjennom mellom anna Kystvakta, Heimevernet og redningstenesta. Innanfor eksplosivrydding har Forsvaret i gjennomsnitt hatt daglege bistandsoppdrag gjennom året.

Vern mot kjemiske, biologiske, radiologiske og nukleære middel og eksplosivar (CBRNE-vern)

Forsvaret heldt fram arbeidet med å vidareutvikle kapasitetane for å verne personell og materiell mot verknader av CBRNE-middel. Forsvarsdepartementet, i samarbeid med Justis- og beredskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet, gav i oktober 2016 ut Nasjonal strategi for CBRNE-beredskap 2016–2020. Strategien vil inngå som ein del av grunnlaget for å utarbeide ein ny plan for forbetring av CBRNE-vern i forsvarssektoren. CBRNE-vernet skal styrkast primært for å dekke Forsvaret sine eigne militære behov, men dette vil også styrke evna til å støtte sivile styresmakter.

Forsvaret har gjennom året halde oppe nasjonal beredskap for akutt handtering av eksplosivar.

Norske styrkar i utlandet

Noreg sine bidrag til koalisjonsoperasjonen mot ISIL (*Operation Inherent Resolve*) bidrog i 2016 med kapasitetsbygging av dei irakiske trygging-

styrkane. Hovudstyrken i Irak var forlagt i Erbil der Pershmergastyrker blei trena. Frå september 2016 bidrog norske styrker også med kapasitetsbygging av sunni-arabiske grupper som kjempar mot ISIL i Syria. Det norske bidraget var basert i Jordan.

Operasjon *Resolute Support Mission* (RSM) erstatta ISAF-operasjonen i Afghanistan 1. januar 2015. Hovudoppdraget for Noreg var i 2016 framleis spesialstyrkebidraget til støtte for den afghanske spesialpolitieininga *Crisis Response Unit* (CRU 222) i Kabul og støtte til den afghanske *General Command of Police Special Units* (GCPSU). RSM inneber ei fortsetjing av rådgivingsverksemda.

Noreg sitt hovudbidrag til FN var i 2016 eit C-130J transportfly til *United Nations Multidimensional Integrated and Stabilisation Mission in Mali* (MINUSMA). I tillegg drifta Noreg leiren for denne styrka og andre einingar forlagde på Bamako flyplass, mellom anna analyse- og etterretningseininga *All Sources Information Fusion Unit* (ASIFU), der Noreg også stilte med analytikarar. Noreg har også støtta med stabspersonell til MINUSMA-hovudkvarteret i Bamako.

Noreg har også stilt personell i *United Nations Truce Supervision Organisation* (UNTSO) og i *Multinational Force and Observers* (MFO) i Midt-austen, og *United Nations Mission in South-Sudan* (UNMISS). I samband med kamphandlingane i Juba sommaren 2016, blei det sett i gang ytterlegare tiltak frå både FN og Noreg, for betre trygging av dei norske offiserane i misjonen, for anna personell i UNMISS og for sivilbefolkninga.

Forsvaret hadde også militært personell i *Kosovo Force* (KFOR) i Kosovo, *NATO Headquarters in Sarajevo* (NATO HQ Sarajevo) i Bosnia-Herzegovina, *Combined Maritime Forces* (CMF) i Bahrain, og til *NATO Shipping Centre* (NSC) i Northwood i England.

Noreg deltok i EU sin yttergrenseoperasjon Triton i Middelhavet med fartøyet MV Siem Pilot. Forsvaret støtta politiet med personell ombord på fartøyet.

Dei ståande reaksjonsstyrkane til NATO

Noreg deltok i den ståande maritime styrken i NATO (SNMG1) og den ståande mineryddingsstyrken til NATO (SNMCMG1). Noreg hadde eit sivilt fartøy (Ro-Ro skip) på beredskapskontrakt for strategisk sjøtransport heile året. Telemark bataljon stod på oppfølgingsberedskap til NRF i 2016. I tillegg bidrog Noreg til NRF med ein ubåt, to minerydderfartøy og to korvettar.

Strategisk sjø- og lufttransport

Noreg deltok i 2016 i den vidare utviklinga av dei fleirnasjonale kapasitetane innanfor strategisk sjø- og lufttransport, og utnytta desse kapasitetane gjennom:

- *Movement Coordination Centre Europe* (MCCE) i Eindhoven i Nederland med 27 medlemsnasjonar. Medlemskapet gjer at transportkapasitetane til nasjonane blir nytta betre og gir ein meir kosteffektiv koordinering landa imellom.
- *Multinational Implementation Arrangement* (MIA) med ti medlemsnasjonar, som i 2016 bestod av 14 transportskip (Ro-Ro) med totalt 37 000 lastemeter. Avtalen sikrar medlemsnasjonane tilgang på strategisk sjøtransportkapasitet.
- *Strategic Airlift Interim Solution* (SALIS). NATO *Support Agency* (NSPA) forhandla på vegner av 12 deltakarnasjonar fram ein kontrakt for å sikre tilgang til såkalla *outsized cargo* lufttransportkapasitet frå 2006. Avtalen er forlenga til utgangen av 2016. Kontrakten inneber at nasjonane får tilgang på strategisk lufttransport med to fly av typen AN-124 innan 24 timer, ytterlegare to fly som kan bli aktiverte innan seks dagar og ytterlegare to fly innan ni dagar. I dag omfattar avtalen tilgang til fly av typen AN-124, AN-225 og Il-76.

3.4 Økonomi

Langtidsperioden 2013–2016 hadde som strategisk mål at forsvarssektoren blei utvikla med eit langsiktig perspektiv som skulle sikre at økonomiske ressursar, oppgåver og ambisjonsnivå var i samsvar med kvarandre. Kostnadseffektivitet og rasjonell drift var vektlagd som ein føresetnad for å utvikle og understøtte dei operative leveransane som Forsvaret var pålagt. Under punkt 3.12 blir hovudpunkta frå evalueringa av langtidsperioden 2013–2016 presentert.

I 2016 heldt Kampflyprogrammet fram med førebuingane til at dei nye flya skal kunne takast i bruk i Noreg frå hausten 2017. I tråd med fastlagd plan, blei løyvingane mellombels styrkt med 3 836 mill. kroner i 2016. I tillegg blei 1 100 mill. kroner overført frå 2015 til 2016, grunna utsette betalningar for kampfly. Programmet held fram innanfor vedtatt kostnadsramme.

Avvik mellom nysaldert budsjett og rekneskapen før lånetransaksjonar, viser eit mindreforbruk på 1 793 mill. kroner for gjennomføringsåret 2016.

Overført løyving frå 2015 aukar disponibel løyving i 2016 med 759 mill. kroner. Rekneskapen viser dermed ei mindreutgift på 1,780 mill. kroner, samanlikna med løyvinga i budsjettet for 2016. Mindreforbruket i 2016 og overføringane frå 2015 skriv seg hovudsakleg frå framdrifta i store anskaffingsprosjekt, slik som kampflykjøpet med baseløysing samt aktivitetar der utbetalinga først skjer i 2017.

Det har vore naudsynt med strenge tverrprioriteringar gjennom budsjettåret. Mellom anna måtte ein dekke inn ein auke i valutautgiftene med om lag 197 mill. kroner i tillegg til 95 mill. kroner til å stabilisere drifta i Logistikkprosjektet, saman med andre kritiske IKT-anskaffingar. Det har også blitt tilført om lag 81 mill. kroner til kampen mot terror og operasjon Triton. Skjerming av den operative verksemda har ført til at ein ikkje har kunna gjennomføre naudsynt vedlikehald i så stort monn som ønskeleg, har måtta avgrense kjøp av reservedelar og har dermed ikkje kunna bygge opp store nok beredskapslager. Tildelinga på 301,5 mill. kroner til vedlikehald i Sjøforsvaret i 2016 er eit første steg på vegen til å handtere denne utfordringa. Auken i ressursar er naudsynt for å oppnå balanse mellom dei operative leveransane og drift og vedlikehald av moderne våpensystem. I byrjinga av inneverande langtidsplan 2017–2020, har ein følgd opp styrkinga til vedlikehald, reservedelar og beredskapslager i tråd med føresetnadane.

3.5 Interne prosessar

Bidrag til tryggingss- og forsvarspolitisk forskning

Forsking og utvikling innanfor tryggingss- og forsvarspolitikk var i 2016 retta inn mot fleire område: Asia, med fokus på samarbeidet mellom Kina og Russland, den innanrikspolitiske utviklinga i USA med konsekvensar for USAs globale tryggingss- og forsvarspolitiske engasjement, og NATO. Andre aktuelle FoU-aktivitetar var forskning på ytterlegare spreiding av valdeleg ekstremisme, herunder tryggingssamarbeid mellom vesten og Russland om terrorisme.

Kapasitetsbygging

Dei nordiske landa har sidan 2009 støtta *Eastern Africa Standby Force* (EASF) med eit rådgivarlag som er fast utplassert ved EASF sitt hovudkvarter i Kenya. I 2016 blei det gjennomført ei vurdering av støtta. Ei rekke funn og tilrådingar blei fremma. Støtta blei bestemt forlenga fram til og

med 2018, med forventning om at EASF tydeleg skal vise korleis dei vil leggje til rette for å bruke støtta frå dei nordiske landa og kva resultat ho direkte gir.

I 2016 heldt dei nordiske landa fram med å levere gode resultat gjennom *Nordic-Baltic Assistance Programme* (NBAP), som blei starta i 2014 etter initiativ frå Noreg. Dei nordisk-baltiske landa heldt fram støtta til *Joint Training and Evaluation Centre* (JTEC) i Georgia. Denne innsatsen er ein viktig del av NATO si støttepakke til Georgia, og blir ofte halde fram som flaggskipet mellom NATO sine ulike kapasitetsbyggingsprogram. I 2016 starta også planlegging av liknande innsats i Ukraina, med vekt på antikorrupsjonsarbeid.

Noreg heldt fram engasjementet på Vest-Balkan, særleg retta mot Bosnia-Hercegovina, Makedonia og Serbia. Noreg har jamlege samtalar med desse landa for å følge sentrale trekk i den tryggingsspolitiske utviklinga. Noreg har også fleire tekniske støttetiltak retta mot desse landa, for å fremje samarbeid mellom landa i regionen, og sette dei i stand til å ta del i fleirnasjonale tryggingsoperasjonar.

Forsvarleg forvaltning og styring av verksemda

Forsvarleg forvaltning og styring av verksemda er ein føresetnad for forbetring i forsvarssektoren. Dette arbeidet har høg merksemd i styringsdialogen Forsvarsdepartementet har med verksemdene under departementet, og i styringa internt i verksemdene. Det omfattande og langsiktige arbeidet med å forbetre styringa og forvaltninga av tildelte ressursar blei ført vidare i 2016.

Det er ein uttalt ambisjon for forsvarssektoren å unngå merknader frå Riksrevisjonen. Dette krev forbetring på område der svakheiter er avdekte, men også tiltak for å unngå feil i framtida. Arbeidet har gitt forbetringar også i 2016. Målsettinga er å leggje til rette for god oppgåveløysing gjennom systematisk oppbygging av kompetanse og rutinar for og etterleving av intern kontroll. I samband med overgangen til periodisert rekneskap etter dei statlege rekneskapsstandardane, ny kontoplan og ny versjon av Forsvaret sitt felles integrerte forvaltningssystem (FIF) og opprettinga av etaten Forsvarsmateriell, blei det gitt unntak av Direktoratet for økonomistyring frå enkelte krav i økonomireglementet, noko som mellom anna gjorde at Riksrevisjonen konkluderte med at dei ikkje kunne uttale seg om rekneskapen.

Organisasjon og styrkestruktur

Forsvarsstrukturen må utviklast kontinuerleg for å underbygge forsvarssektoren si evne til å kunne vareta dagens og framtidige utfordringar. 2016 var siste året i langtidsplanen 2013–2016 «Et forsvar for vår tid». I 2016 vart omstilling av Luftforsvaret prioritert. Den viktigaste enkeltsaka var leveringa av dei to siste av fire F-35 treningsfly, å førebu serieleveransen av dei nye kampflya og å utvikle den nye hovudbasen på Ørlandet. Dei andre forsvarsgreinene og andre delar av strukturen blei i hovudsak vidareført. Det blei ikkje tilført ytterlegare maritime NH90-helikopter til Sjøforsvaret i 2016 fordi prosjektet er betydeleg forsinka. Hæren blei tilført auka eldkraft og mobilitet gjennom modernisering av CV90, og betra evne til å utøve kommando og kontroll. Heimevernet blei tilført nytt og moderne materiell. Vidare blei det i 2016 oppretta ein ny etat i sektoren ved å skilje ut ansvaret for anskaffingar frå Forsvarets logistikkorganisasjon til ein nyoppretta etat – Forsvarsmateriell (FMA).

Luftforsvaret har i stort evna å gjennomføre ein omfattande omstilling samstundes som dei har førebudd innfasing av nytt materiell som nye kampfly, maritime helikopter, luftkommandosystem og nye redningshelikopter. Det har vore betydelege forseinkingar i leveransen av maritime helikopter. Forsvaret har ved utgangen av 2016 tatt imot seks helikopter. Innføringa av nye kampfly gjekk etter planen. Dei første fire flya blei motatt for opplæringsformål i USA, og utbygginga av ny kampflybase på Ørland går etter planen. 132 Luftving i Bodø blei lagt ned i 2016, og verksemda med F-16 vidareført i Bodø som ein base underlagt luftvingen på Ørland flystasjon. Det har vore naudsynt å justere tidsplanen for nokre av tiltaka i langtidsplanen basert på anbefaling frå forsvarssjefen. Dette har ført til auka utgifter, samt at permanente løysingar vil bli etablert seinare enn planlagt. 130 Luftving på Mågerø blei lagt ned i 2016, men delar av verksemda blir mellombels vidareført på Mågerø også i 2017.

Hæren blei styrka mellom anna ved å vidareutvikle Panserbataljonen til ein mekanisert eining liknande Telemark bataljon. Andelen av profesjonelle soldatar er auka og øvingsaktiviteten er høgare. Hærstaben og brigadestaben til Brigade Nord er samordna og er gjort meir mobil. Frigjevne ressursar og årsverk er overført til operativ verksemd. To større anskaffingar i Hæren er skjøve ut i tid. Den eine skuldast at den felles norsk-svenske anskaffinga av artillerisystemet Archer blei terminert i 2013, etter tilråding frå for-

svarssjefen. Den andre anskaffinga gjeld stridsvogner, som blir behandla i proposisjonen om den vidare utviklinga av landmakta, Prop. 2 S (2017–2018). Moderniserte CV90 blei levert i 2016, og leveransane held fram i 2017. Det er tilført nytt og moderne materiell til Heimevernet. Trening og øving av heimevernsstrukturen har blitt prioritert i 2016 og med god måloppnåing.

Det har gjennom ei omorganisering i Sjøforsvaret i 2016 blitt frigjort ei betydeleg mengd stillingar frå leiging, støtte og administrasjon. Desse stillingane er overførte til operativ verksemd. Sjøforsvaret har derfor evna å segle fleire fartøy i 2016. Det blei mellom anna segla med fire fregattar og fem korvettar, og ein ubåt har vore kontinuerleg på patrulje i Nord-Noreg. Regjeringa auka løyvingane til Sjøforsvaret for å finansiere det permanente nærværet med ubåt i nord. Leveransen av nytt logistikkfartøy som var planlagt overlevert i 2016 er forseinka med nokre månader og vil bli levert i 2018.

I samband med etableringa av den nye etaten Forsvarsmateriell 1. januar 2016, blei verksemda i Forsvarets logistikkorganisasjon konsentrert til forsyningsverksemd, vedlikehaldsverksemd og operativ logistikk. Arbeidet med å effektivisere eigen struktur starta opp. Effektiviseringa og moderniseringa av logistikkverksemda heldt fram for å tilpasse leveransane til behova i den operative strukturen.

I Forsvarets sanitet har det vore einskilde utfordringar knytt til personell og materiell, mellom anna vil ikkje lett feltsjukehus (ROLE 2) som system vere klart før mot slutten av perioden 2017–2020.

I Forsvarsmateriell har omfanget av IKT-relaterte anskaffingar i perioden blitt redusert som følge av overordna prioriteringar innanfor materiellanskaffingsrammene. Omprioriteringar og forskyvingar innanfor materiellanskaffingar reduserte evna til å realisere effekten av IKT som føreset.

Det mangeårige etterslepet i vedlikehald, mangel på reservedelar og manglande beredskapsbeholdningar har medført lågare tilgjenge og difor redusert evne til å halde ut på enkelte strukturelement som igjen har påverka trening, øving og operativ evne negativt. Vedlikehald, innkjøp av reservedelar og oppbygging av beredskapsbeholdningar heldt fram og blei ytterlegare prioritert i 2016, særleg i Sjøforsvaret. Dette arbeidet er også eit satsingsområde i den nye langtidsplanen.

Det er framleis manglande måloppnåing innanfor einskilde områder. Ein ny tryggingpolitisk situasjon har ført til iverksetting av tiltak som ikkje var omtalt eller prioritert i langtidsplanen.

Forsvarssektoren er likevel vidareutvikla i perioden.

3.6 Materiell og infrastruktur

Materiellanskaffingar

Materiellanskaffingar i Forsvaret skal medverke til å tilpasse den framtidige strukturen til oppgåver og utfordringar og betre den eksisterande strukturen der dette er naudsynt. Omfanget av og framdrifta i anskaffingane blir tilpassa dei gjeldande økonomiske rammene og strukturplanane, og forhold på leverandørsida.

Status og framdrift i dei einskilde materiellprosjekta, som er godkjende av Stortinget med ei total kostnadsramme over 500 mill. kroner (kategori 1), er omtalte under prosjekta i del I, 4. Investeringer.

Frå midten av 2016 blei dei seks materiellanskaffingsprogramma for Land-, Sjø-, Luft-, Soldat-, INI- og Logistikkssystem omorganiserte for betre å reflektere organiseringa av materiellverksemda innanfor den da nyoppretta etaten Forsvarsmateriell. Dette blei løyst ved at prosjekta innanfor programma Logistikkssystem og Soldatsystem blei spreidd til programma Landsystem, Sjøsystem, Luftsistem og INI-system basert på naturleg tilhørrelse.

Den klart største materiellanskaffinga i Hæren i 2016 var det pansra køyretøyet CV90. Vidare blei det investert i diverse køyretøymateriell og utstyr for å verne om soldatane si helse og trygging, til dømes vestar som vernar mot eld frå handvåpen. Det gjekk også med middel for å utvikle ein artillerilokaliseringsradar og til ulike typar logistikk- og sanitetsmateriell.

Dei største materiellanskaffingane til Sjøforsvaret var utbetalingar til fregattane, levetidsforlenging av Nordkapp-klassen kystvaktfartøy og tilpassing til NH90 maritime helikopter, samt omfattande vedlikehald av KV Svalbard. Dette var heilt naudsynt for at isbrytarkapasitet skulle haldast oppe, og 40 mill. kroner frå den ekstraordinære tiltakspakka gjekk til dette føremålet. Det har også vore omfattande vedlikehald av ubåtar.

Dei største materiellanskaffingane til Luftforsvaret var oppgradering av F-16 kampfly og NASAMS II, og oppdatering av sensorar for militær luftromsovervaking. I tillegg blei oppgraderingsprosjekta P7186 Elektrooptisk og infrarødt sensorsystem og P7189 Flyoppdatering førte vidare for P-3 maritime overvaksingsfly.

Noreg fekk ytterlegare to F-35 kampfly levert i 2016. Desse skal saman med dei to F-35-kampflya

som blei leverte i 2015 nyttast til trening av norske pilotar i USA. Treninga av norske pilotar og teknikkarar i USA er godt i gang og dei vil vere klare til å understøtte dei første flya som kjem til Noreg hausten 2017. Stortinget har slutta seg til leveranseplanen for hovudanskaffinga av kampfly med baseløysing, jf. Innst. 489 S (2012–2013) til Prop. 136 S 2012–2013). I tråd med denne har Stortinget hittil gitt fullmakt til kjøp av til saman 40 nye kampfly. Trinn 3 i utviklinga av det norske missilet *Joint Strike Missile* (JSM) heldt fram i samsvar med plan, og to vellykka slippstestar blei gjennomførte i 2016.

Innanfor området informasjonsinfrastruktur var dei største anskaffingane knytte til landsdekkande fiberinfrastruktur, nye samhandlingstener, oppgradering av taktiske radioar i Hæren samt nye transportable kommunikasjonsmodular. Innanfor etableringa av eit felles integrert forvaltningssystem har Logistikkprosjektet gjennom heile 2016 levert funksjonalitet i delleveranse 1 av prosjektet.

Nybygg og nyanlegg

I 2016 blei det samla gjennomført anskaffingar i eigedom, bygg og anlegg (EBA), inkludert innreingsprosjekter, for i underkant av 3 mrd. kroner. Det største tiltaket var utbygging av kampflybasen på Ørland, og i 2016 har prioriteten vore å halde fram arbeidet med prosjekt som var kritiske for mottak av dei første kampflya hausten 2017. Prosessane med eigedomsverv og støyreduserande tiltak på Ørland har også vore i gang i 2016.

Arbeidet med etablering av helikopterbasen på Bardufoss blei ført vidare med bygging av eit nytt felles skvadronsbygg for 337- og 339-skvadronane, inkludert ny hangar med verkstadfasilitet for NH90. Vidare heldt prosjektet for bygging av ny brannstasjon ved Bardufoss flystasjon også fram i 2016. På Haakonvern heldt arbeidet fram med bygging av basen for NH90-detasjementet. Prosjektet omfattar bygging av skvadronsbygg for 334-skvadronen med tilhøyrande hangar og verkstadfasilitet for NH90. Den nye Jarfjord grensestasjon, som er den andre av dei to nye stasjonane til Grensevakta, blei ferdigstilt i 2016.

Fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeid

Fellesanskaffinga til NATO av luftkommandosystemet *Air Command and Control System* (ACCS) til mellom anna *Air Control Center Recognised Air Picture Production Center Sensor Fusion Post* (ARS) Sørreisa blei ført vidare som eit av dei

større prosjekta under fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeid i 2016. EBA-delen er i all hovudsak fullført, men gjentekne forseinkingar i programvaredelen gjer at prosjektet tidlegast blir ferdig i slutten av 2018.

Avhending av overskotsmateriell

Forsvaret avhenda materiell ved sal i 2016 for om lag 20,4 mill. kroner. I tillegg blei noko materiell avhenda ved vederlagsfrie overføringar, der dette var tenleg. Dette omfatta mellom anna overføring til andre statlege aktørar i Noreg, og materiell frå Noreg sitt bidrag i Mali blei overført på staden til internasjonale samarbeidspartnare.

Forskning og utvikling (FoU)

FoU-aktivitetane som blir finansierte over forsvarsbudsjettet er i hovudsak innretta mot teknologi for militære føremål, utvikling av konsept for militære operasjonar og støtte av og tilrettelegging for anskaffingar. Mykje av FoU-innsatsen har vore knytt til pågåande og framtidige materiellanskaffingar. FoU-aktivitetar utgjer også grunnlaget for forskingsbasert undervisning ved Forsvaret sine skular. Forsvarets forskingsinstitutt utfører ein vesentleg del av FoU-aktivitetane, og Forsvarets høgskole er hovudaktør innanfor forskingsbasert undervisning.

I 2016 blei den teknologiske forskingsinnsatsen mellom anna retta inn mot å støtte arbeidet med å skaffe og klargjere nye kampfly og kampflybasar, samt analysar for å skaffe nye ubåtar. I tillegg har det vore satsa på romverksemd saman med norsk romindustri og forskning på laserbaserte mottiltak. Av anna forskning har det vore satsa på tryggingsspolitikk og samfunnstrygging, støtte til vidareutvikling av den vedtatte forsvarsstrukturen og bidrag til langtidsplanarbeidet.

Forskningsprosjekta i regi av Forsvarsdepartementet på HR-området har i hovudsak vore retta mot forhold knytte til innføring av allmenn verneplikt og militærordninga for militært tilsette. I tillegg har dei omhandla støtte til planprosesser innanfor personell og kompetanse.

Forsvarets sanitet la i 2016 fram ein spørjeskjema-basert forskingsrapport om førekomst av psykiske lidningar blant norske UNIFIL-veteranar som hadde tenestegjort i Libanon frå 1978 til 1998. Det kom inn over 10 000 svar, noko som gav ein svarprosent på om lag 51. Sannsynet for psykiske plager og lidningar for norske UNIFIL-veteranar var 12,4 pst. I den norske vaksne befolkninga kan mellom 10 og 30 pst. ha plager som fyller kriteria

for minst ei psykisk lidning. Samanlikna med øvre del av befolkninga, er delen av UNIFIL-veteranane med slike plager i den lågare delen av skalaen.

Næringsssamarbeid og samarbeid med offentlege verksemder nasjonalt og internasjonalt

Forsvarsdepartementet har ført vidare ein aktiv politikk for industrisamarbeid med leverandørar og offentlege verksemder nasjonalt og internasjonalt, i samband med Forsvaret sine anskaffingar. Dette er naudsynt mellom anna for å vareta nasjonale omsyn til tryggingssinteresser. Næringslivet tok del i alt frå kompliserte og integrerte prosessar, til levering av enklare materiell, varer og tenester.

Hovudmålet med regjeringa sin politikk innanfor dette området er å vareta nasjonale omsyn til tryggingssinteresser gjennom å halde oppe og utvikle vidare ein internasjonalt konkurransedyktig norsk forsvarsindustri. Regjeringa sin strategi blei presentert for Stortinget i Meld. St. 9 (2015–2016) «Nasjonal forsvarsindustriell strategi». Eit viktig verkemiddel i regjeringa sitt arbeid, er å sikre eit godt samarbeid mellom forsvarssektoren og forsvarsindustrien, basert på forsvarssektoren sine behov for kostnadseffektive leveransar av materiell og tenester. Eit av dei bærande prinsippa i samarbeidet er tidleg dialog mellom aktørane. Regjeringa har lagt stor vekt på dette mellom anna i førebuingane til framtidig anskaffing av nye ubåtar, og har lagt vekt på å etablere vel fungerande møteplassar.

3.7 Menneske, læring og utvikling

Haldningar, etikk og leiing

Arbeidet med haldningar, etikk og leiing (HEL) blei ført vidare i 2016. Arbeidet er grunna i verdi-grunnlaga for forsvarssektoren og for kvar verksemd, i tillegg til formelle oppdrag til verksemdene og i lokale tiltaksplanar. Målet har vore å integrere HEL-perspektivet i den daglege drifta. Det er gjennomført tiltak som dilemmatrening, leiartrening og faglege samlingar ved lokale einingar med fokus på etiske utfordringar. Dialogkonferansen for HEL for forsvarssektoren, i regi av Forsvarsdepartementet, hadde i 2016 omstilling som tema: «Når plan møter røyndom, menneske og kultur i omstilling».

Det blei i 2016 arbeidd vidare med å finne gode indikatorar for å dokumentere resultatane av HEL-arbeidet. Spørjeundersøkingar blir mellom anna nytta til dette. Ei positiv og dokumenterbar

utvikling av forsvarleg forvaltning i sektoren indikerer godt HEL-arbeid.

Etisk råd for forsvarssektoren fokuserte i 2016 på etiske og juridiske sider ved totalforsvaret og på etikktraining under øvingar samt etikkutdanning i Forsvaret, særleg i samband med innføring av det nye spesialistkorpset. Rådet har bidrege til etikkundervising i forsvarssektoren, og har halde ei rekke foredrag både i sektoren og for eit breiare publikum.

Senter for integritet i forsvarssektoren heldt fram som NATO sitt kompetansesenter og faglege leverandør av kurs og seminar på området integritetsbygging og antikorrupsjonsarbeid. Senteret har forsterka innsatsen nasjonalt. Samarbeidsprosjekta i Søraust-Europa og Ukraina har elles vore i fokus i 2016.

Mobbing og seksuell trakassering

Det var nedgang i omfanget av seksuell trakassering av kvinner i førstegangsteneste i 2016. 15 pst. av kvinnene svarte i 2016 at dei var utsette for seksuell trakassering, medan det i 2015 var 18 pst. som svarte slik. Blant menn var det begge åra to pst. som sa at dei var utsette for seksuell trakassering. Dei aller fleste som var utsette for seksuell trakassering svarte at trakasseringa blei utført av andre soldatar. Det er verbal trakassering som er mest utbreidd, men trakasseringa i form av uønskt fysisk berøring og mobbing på digitale plattformer skjer også.

Både i 2015 og 2016 svarte seks pst. av kvinnene og fire pst. av mennene at dei var blitt utsette for mobbing i førstegangstenesta. For begge kjønn var det andre soldatar som i det alt vesentlege sto for mobbinga, og graden av alvor i mobbinga var i 2016 gjennomsnittleg 1,4 på ein skala frå ein til fire, der fire var det mest alvorlege.

Soldataksjonen for 2015/2016 hadde tittel «Gjensidig respekt – et felles ansvar». Aksjonen blei gjennomført i samarbeid med Likestillings- og diskrimineringsombodet. Målet med aksjonen var å sette merksemd på korleis ein skal motverke ulike former for seksuell trakassering. Forsvaret har nulltoleranse for mobbing og seksuell trakassering. Likestillingskonferansen til forsvarssjefen, i 2016 og i tidlegare år, har bidrege til auka kompetanse om kjønn i sektoren.

Forsvarets forskingsinstitutt (FFI) heldt i 2016 fram med forskning på mobbing og seksuell trakassering, og det blei utgitt fleire rapportar om temaet. I tillegg utvikla FFI eit nytt spørjeskjema for å kunne få meir kunnskap og eit betre forskingsgrunnlag knytt til mobbing og seksuell tra-

kassering. Spørjeskjemaet skal etter planen takast i bruk i 2017.

Veteranar

Regjeringa sitt omfattande arbeid med å anerkjenne, følge opp og vareta personell før, under og etter teneste i utlandet heldt fram i 2016. Samarbeidet mellom Forsvarsdepartementet og dei seks andre departementa om tiltak i oppfølgingsplan «I tjeneste for Norge», heldt også fram i 2016.

Oppfølgingsplanen legg vekt på å auke kompetansen og betre samhandlinga mellom sektorane. Her blei det gjort viktige framsteg i 2016. Eit sentralt område i oppfølgingsplanen er å auke kompetansen i kommunane om veteranar og deira familiar, ettersom det er kommunane som har hovudansvaret for primærhelsetenester og familievern.

Hausten 2016 starta ei uhilda evaluering av oppfølgingsplanen.

Helse, miljø og sikkerheit (HMS)

Forsvaret utarbeidar årleg HMS-handlingsplanar for å nå HMS-mål. Kompetanseoppbygging blei også i 2016 vektlagt for å sikre gode haldningar og varetaking av arbeidsgivaransvaret. HMS inngår i all militær utdanning på alle nivå. Informasjon om HMS og dialog med dei tilsette blei gjennomført på alle nivå i Forsvaret. Det blei arbeidd med å vidareutvikle ein velfungerande verneorganisasjon med aktive verneombod og lokale arbeidsmiljøutval. HMS-arbeidet i Forsvaret blir følgt opp tett ved revisjonar ved utvalde einingar. Forsvaret sitt hovudarbeidsmiljøutval er det øvste nivået i Forsvaret sin vernestruktur.

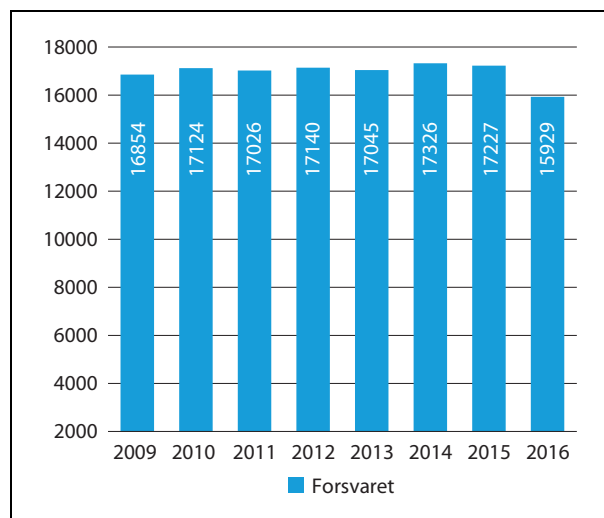
Eit felles HMS-styrings- og rapporteringssystem er innført i Forsvaret. Systemet blei vidareutvikla for risikovurderingar i 2016.

Forsvaret legg vekt på å ha eit inkluderande arbeidsliv med eit lågt sjukefråvær, og har i mange år vore IA-verksemd. Også i 2016 blei det arbeidd med å styrke rutinar som fortløpande skulle sikre balanse mellom oppgåver og ressurser. Slik balanse er avgjerande for å redusere omfanget av overtidsarbeid, og å unngå ulukker og skadar.

Personellstruktur

Ved utgangen av 2016 hadde Forsvaret 15 929 årsverk. Dette var ei nedgang på om lag 1 300 årsverk samanlikna med 2015. Størstedelen av

nedgangen i talet på årsverk var grunna etableringa av Forsvarsmateriell som eigen etat frå 1. januar 2016. Dei fleste av dei tilsette i Forsvarsmateriell kom frå Forsvaret, og dei blei derfor overførte frå ein etat i sektoren (Forsvaret) til ein annan (Forsvarsmateriell).

Figur 3.6 Utvikling i årsverk i Forsvaret, gjennomsnitt for året

Innføring av ordninga for militært tilsette kom i gang i 2016, og vil halde fram dei kommande åra. Om lag 3 500 tidlegare yrkesbefal, avdelingsbefal og verva er blitt konverterte til spesialistkorpset i den nye ordninga. Spesialistkorpset omfattar befall, grenaderar og konstablar (OR 2–9). I 2016 starta dei første nivådannande kursa for spesialistkorpset. Det blei også arbeidd med nye karriere- og tenesteplanar for dette personellet. Regelverket knytt til forvaltninga av spesialistkorpset kom i all hovudsak på plass i 2016.

Det var framleis enkelte manglar i kompetansestrukturen i Forsvaret i 2016, men det er ei betring i høve til året før.

Kvinnedelen blant militært tilsette var 10,9 pst. i 2016, ein auke på 0,4 prosentpoeng frå året før. Kvinnedelen blant sivilt tilsette var 33 pst. i 2016, det same som året før. Kvinnedelen var samla 17 pst., og det er ingen endring frå året før.

I 2016 var kvinnedelen 19,9 pst. blant dei som fullførte befalsutdanning. I 2015 var denne prosenten 17,7. Kvinnedelen blant dei som fullførte krigsskoleutdanning var 15,8 pst. i 2016. I 2015 var denne prosenten 8,2.

Det var svært god søknad til utdanninga i Forsvaret i 2016.

Mangfald

Forsvaret treng eit mangfald i personellsamansettinga. Ettersom førstegangstenesta er grunnlag for rekruttering til utdanning og vidare teneste i Forsvaret, blir mangfald i seleksjon til førstegangstenesta vektlagt. Målet er at seleksjon til førstegangstenesta skal spegle samfunnet vårt både når det gjeld geografisk tilhøyrse, bakgrunn, kompetanse og kjønn. Innretninga av seleksjon til førstegangstenesta blir utvikla med dette som mål.

2016 var første året vernepliktige møtte til teneste etter innføring av allmenn verneplikt. Kvinnedelen blant dei som møtte til teneste var 20,6 pst. Året før var tilsvarande kvinnedel 16,3 pst. Auka kvinnedel i Forsvaret er eit viktig bidrag til at Forsvaret skal få det mangfaldet det treng.

Regjeringa sin handlingsplan for kvinner, fred og trygging har mål om å få fleire kvinner til operative einingar og styrkebidrag. Pilotprosjektet med kvinneleg jegertrupp i Forsvarets spesialkommando blei utvida frå tre til fem år, mellom anna for å få fleire kvinner til krevjande operative tenester. Å rekruttere fleire kvinner til spesialistkorpset (OR) blei også vektlagt.

Kvinner, fred og tryggleik

Handlingsplanen for kvinner, fred og trygging 2015–2018 blei ført vidare i 2016. Dei fire hovudområda for norsk satsing er fredsprosessar og fredsforhandlingar, internasjonale operasjonar, fredsbygging og humanitære kriser. For Forsvaret inneber dette ei rad med konkrete oppdrag, med hovudvekt på operativ planlegging, gjennomføring og evaluering. Auka kvinnedel i operative einingar og styrkebidrag til internasjonale operasjonar er også eit satsingsområde. Spesialistkompetansen ved Forsvarets høgskule knytt til handlingsplanen blei ført vidare i 2016.

Det norske bidraget til *Nordic Centre for Gender in Military Operations* i Sverige blei styrkt med ein tilsett. I 2016 avslutta generalmajor Kristin Lund tenesta som styrkesjef for FN's fredsbevarende styrke på Kypros – UNFICYP. Ho var FN sin første kvinnelege styrkesjef.

Pilotprosjektet med kvinnelege jegerar i Forsvarets spesialkommando blei vidareført i 2016, og er forlenga til 2019. Målet er å få fleire kvinner til krevjande operativ teneste.

Ordninga for militært tilsette

Stortinget sitt vedtak ved behandling av Innst. 335 L og 336 S (2014–2015) til Prop. 111 LS (2014–

2015) om å innføre ei ny ordning for militært tilsette, er ei historisk viktig reform for Forsvaret. Ordninga for militært tilsette blei sett i verk 1. januar 2016, og skal vera innført innan utgangen av 2020. Ordninga for militært tilsette, som mellom anna innførte eit spesialistkorpset i tråd med dei øvrige NATO-landa, legg grunnlaget for ein balansert personellstruktur som styrker Forsvaret si operative evne. Spesialistkorpset, som omfattar befal, grenaderar og konstablar, skal bidra til kvalitet, kontinuitet, auka ståtid i stilling og forbetra operativ evne. Eit komplett system for utdanning og karriere skal sikre at dette behovet blir dekt.

Parallelt med innføringa av eit spesialistkorpset, er offiserane si rolle i ferd med å bli endra til i større grad å representere militær breiddekompetanse og leiing. Dei to typane av militære stillingar er etablerte for å sikre at militært personell tidleg blir gitt ei utdanning og ei yrkeserfaring som skal støtta opp om dei funksjonane og rollane dei skal ha i Forsvaret. Forsvaret har i 2016 utarbeidd karriere- og tenesteplanar for dei to karrierevegane. Planane skal mellom anna sikre styring av kompetanse i Forsvaret. Felles rammeplanar for nivådannande utdanning for spesialistkorpset kom på plass i 2016, og dei første kursa blei utarbeidd og gjennomførte. Det blei også lagt ned eit omfattande arbeid med felles kulturell forankring av ordninga for militært tilsette.

Det blei i løpet av 2016 gjort gode framsteg i å setje ordninga for militært tilsette ut i livet. Det er også sett i verk forskning som skal følgje innføringa av ordninga, og bidra til auka kunnskap om, og forståing for, både dei strukturelle og dei kulturelle aspekta ved militærordninga.

For ytterlegare å styrka den operative evna starta Forsvaret mot slutten av 2016 ei omfattande omstilling i personellstrukturen. Stabs- og støttestillingar blei omprioriterte til operative stillingar. Hovuddelen av denne omstillinga skal gjennomførast i perioden 2017–2020.

Særaldersgrense

Fast tilsett militært personell har særaldersgrense på 60 år. I oppfølginga av Innst. 384 S (2012–2013) til Meld. St. 14 (2012–2013) og Innst. 335 L (2014–2015) til Prop. 111 LS (2014–2015) gjennomførte Forsvarsdepartementet ei omfattande utgreiing, med forskingsstøtte frå Forsvarets forskingsinstitutt, om ulike alternativ til Forsvaret si særaldersgrense. Departementet kom fram til at det framleis er behov for ein arbeidsgivarstyrt avgangsmekanisme der alle, eller nokre av dei militært til-

sette i dei øvre alderskategoriane, pliktar å fråtre etter ein gitt alder. Forsvarsdepartementet kom i utgreiinga fram til at det er eit handlingsrom for alternative løysingar til dagens modell. Ei eventuell endring i Forsvaret si særaldersgrense må sjåast i samanheng med eventuelle endringar i det offentlege pensjonssystemet.

Verneplikt

1. januar 2015 trådde lovendringane om allmenn verneplikt i kraft. Verneplikt omfattar dermed både kvinner og menn fødte 1. januar 1997 eller seinare. Noreg er det første NATO-landet som gir kvinner og menn like rettar og plikter til å verne om statens interesser, verdiar og territorium. For å sikre ei god innføring av allmenn verneplikt har Forsvaret satsa på fem prioriterte område i ein heilskapleg gjennomføringsplan.

Forsvaret har ein grundig seleksjonsprosess for å velje ut personar til førstegangsteneste, og det er behovet til Forsvaret som styrer kor mange som blir kalla inn. Årleg hentar Forsvaret inn og behandlar personopplysingar frå om lag 60 000 kvinner og menn. Om lag 20 000 møter til sesjon, og mellom 8 000 og 10 000 blir kalla inn til førstegangsteneste.

I 2016 blei totalt 20 974 klassifiserte som tenestedyktige på sesjon. Av desse var 7 814 kvinner.

8 763 personar møtte til teneste, og 1 807 av dei var kvinner. Dette ga ein kvinneandel for heile året på 20,6 pst., ein auke frå 16,3 pst. året før. Ved sommarinnrykket i 2016, som var det første innrykket der dei vernepliktige møtte etter at allmenn verneplikt trådde i kraft, var kvinneandelen 26,9 pst.

Det totale fråfallet frå tenesta var 1 146 personar i 2016. Fråfallsprosenten blei dermed 13,1. Blant kvinnene som møtte til teneste, var det 233 som falt frå før avslutta teneste. Det gav ein fråfallsprosent på 12,9.

Forsvaret er den største lærlingbedrifta i Noreg med 30 ulike lærefag. I 2016 var det 578 lærlingar, ein nedgang på 6,2 pst. frå året før, mellom anna fordi talet på lærefag har gått ned frå 31 i 2015 til 30 i 2016. 26 pst. av lærlingane var kvinner. I 2015 var 23,4 pst av lærlingane kvinner. Dei aller fleste lærlingar som går opp til fagprøve består prøva.

Det blei arbeidd vidare med å betre tilgangen på uniformer og personleg utrusting i riktig utforming og storleik til dei vernepliktige. Tilpassing

av kasernar for å ta imot fleire kvinner til førstegangstenesta heldt også fram.

I 2016 blei om lag 1 400 vernepliktige overførte til disponering og teneste i Heimevernet.

Motivasjon for førstegangsteneste har generelt vore aukande blant både kvinner og menn dei siste åra. Vernepliktsundersøkinga i 2016 hadde ein svarprosent på 53, og viser at vernepliktige totalt sett har eit godt inntrykk av Forsvaret. 89 pst. av kvinnene og 81 pst. av mennene svarte at dei trivst godt i Forsvaret. 72 pst. av kvinnene og 64 pst. av mennene svarte at dei ville ha gjennomført førstegangstenesta dersom ho var frivillig. 94 pst. av kvinnene og 85 pst. av mennene som budde på kjønnsblanda rom svarte at dei er positive til ordninga. Det er også ein auke frå førre året i delen av både kvinner og menn som svarar at dei ville ha tilrådd kvinner å gjennomføre førstegangstenesta. Forsvaret blir i stor grad oppfatta som ein open og inkluderande organisasjon når det gjeld etnisk tilhøyr, religiøsitet og seksuell legning.

Revisjon av sikkerhetsloven

Arbeidet med revisjon av sikkerhetsloven blei ført vidare av Forsvarsdepartementet i 2016. Arbeidet er seinast omtala i Prop. 1 S (2016–2017). Utvalet som blei nemnd opp av regjeringa i mars 2015, leverte NOU 2016: 19 «Samhandling for sikkerhet» i oktober 2016. Rapporten, med utvalet sitt lovforslag, blei sendt på brei høyring parallelt med at lovarbeidet blei vidareført i Forsvarsdepartementet.

I juni 2016 blei endringslov til den gjeldande sikkerhetsloven vedtatt, jf. Innst. 352 L (2015–2016) til Prop. 97 L (2015–2016), som mellom anna omhandlar reduksjon i talet på klareringsmyndigheiter.

Forsvarsloven

I 2014 sette Forsvarsdepartementet i verk arbeidet med ein heilskapleg revisjon av lov 29. juli 1953 nr. 28 om Heimevernet, lov 17. juli 1953 nr. 29 om verneplikten, lov av 19. mars 1965 nr. 3 om fritaking av militærtjeneste av overbevisningsgrunner og lov 2. juli 2004 nr. 59 om forsvarspersonell. Lov 12. august 2016 nr. 77 om verneplikt og tjeneste i Forsvaret m.m. (forsvarsloven) blei vedtatt av Stortinget i juni 2016. Forsvarsloven med tilhøyrande forskrifter trådde i kraft 1. juli 2017.

3.8 Kulturverksemda i forsvarssektoren

Forsvarets avdeling for kultur og tradisjon blei lagt ned i 2016, og desse fagområda blei lagt til ei nyoppretta avdeling kalla Forsvarets fellestener. Forsvarets kommandantskap, Forsvarets musikk og Forsvarets museum inngår i den nye organisasjonen.

Forsvarets musikk

Under Stortinget si behandling av Innst. 62 S (2016–2017) til Prop. 151 S (2015–2016) blei det vedtatt å føre vidare korpsstrukturen med fem korps. Det blei også vedtatt å erstatte musikkinspektoratet med ei felles sentral leiing. Stortinget bad vidare Kulturdepartementet dekkja 40 pst. av dei samla utgiftene knytte til drifta av korpsa i Horten, Bergen, Trondheim og Harstad. Dei innleiande samtalanene og utgreiinga med Kulturdepartementet starta hausten 2016 og heldt fram i 2017.

Stortinget ga også Forsvaret i oppdrag å greie ut om delar av drifta av Forsvarets musikk kan finansierast gjennom kommunar og fylkeskommunar. Dette arbeidet blei sett i gang i slutten av 2016.

Forsvarets museum

Hovudoppgåva til Forsvarets museum blei førte vidare i 2016 med formidling av kunnskap og opplevingar for eit breitt publikum. Etter behandling av Innst. 62 S (2016–2017) til Prop. 151 S (2015–2016) starta arbeidet med eit mandat for å greie ut framtida til musea.

3.9 Forsvarsrelaterte organisasjonar

Forsvarsdepartementet tildeler driftsstøtte og prosjektstøtte til forsvarsrelaterte organisasjonar og verksemdar. Dette blir gjort for å stimulere sivilsamfunnet til aktivitet som fremjar kunnskap og merksemd om norsk trygging- og forsvarspolitik, eller som støttar opp om oppgåvene til Forsvaret. I 2016 blei det tildelt totalt om lag 54,5 mill. kroner.

Elleve organisasjonar fekk driftsstøtte, totalt om lag 33,8 mill. kroner. Tolv organisasjonar fekk totalt 20,8 mill. kroner i prosjektstøtte. Dei fire organisasjonane som blei tildelt mest fekk til saman om lag 44 mill. kroner, og av desse midlane fekk Det frivillige Skyttervesen om lag 29 mill. kroner.

I 2016 blei tildelingar til magasin og tidsskrift reduserte. Dette fordi digitalisering og nye kommunikasjonsplattformer som internett og sosiale medium er meir kosteffektive.

Forvaltningsansvaret for tilskottsmidlane til veteranrelaterte verksemdar blei frå 2015 delegert til Forsvaret. Ordninga med delegert tilskottsforvaltning blei evaluert i 2016. Evalueringa viser at dette har fungert godt, og ordninga held derfor fram. Årsrapport med oversikt over tildelingar for 2016 ligg på heimesida til Forsvarsdepartementet.

3.10 Dekorasjonar for andre verdskrig

I 2016 fekk regjeringa sluttrapporten frå det femårige historikarprosjektet om dekorasjonar for innsats under andre verdskrig. Målet var å vurdere om det er grupper eller personar som har blitt utelatne ved tildeling av dei tre høgast rangerte medaljane, grunna hemmeleghald, manglande kunnskap eller politiske forhold. Etter ei omfattande fagleg vurdering tilrådde prosjektet at desse medaljane ikkje skulle bli tildelte utifrå dei nemnde føresetnadene. Tilrådinga er først og fremst grunna på manglande dokumentasjon og ønskje om likebehandling. Regjeringa har ikkje grunn til å overprøve denne tilrådinga, og har derfor bestemt at dei tre høgast rangerte medaljane ikkje skal tildelast for andre verdskrigen no. Dersom vidare forskning skulle gi ny kunnskap, vil dette kunne bli grunnlag for nye vurderingar. Sjå også Del III, punkt 6.3 og 6.4.

3.11 Forsvarsbygg, Forsvarsmateriell, Nasjonalt tryggingorgan, og Forsvarets forskingsinstitutt

Forsvarsbygg

Verksemda til Forsvarsbygg spenner over alle aspekt knytte til utvikling, drift og avhending av forsvarssektoren sine eigedomar, bygg og anlegg. Dette omfattar også varetaking av dei nasjonale festningsverka. I tillegg støttar Forsvarsbygg andre delar av offentleg sektor med rådgiving knytt til beskyttelse og sikring av bygg, samt mellom anna oppføring av bygningar for nye redningshelikopter.

Ved utgangen av 2016 var det totalt 1 372 tilsette og 1 297 årsverk i Forsvarsbygg. Dette er ein monaleg reduksjon frå 2015, og kjem i hovudsak av at Forsvarsbygg sine leveransar av reinhaldstener blei avvika i 2016. Som ein følge av dette blei 233 reinhaldstilsette verksemdsoverdrege til

ISS Facility Services, og 84 blei overførte til Forsvaret. Den nye organiseringa av reinhaldstjenester ga ein vinst på om lag 70 mill. kroner for forsvarssektoren etter åtte månaders drift i 2016. Forsvarsbygg har elles styrka seg innanfor fagområdet trygging og beredskap, der det er tilsett fleire nye medarbeidarar.

Tilstandsregistreringane i 2016 viste ei forbetring i tilstandsgraden for dei nasjonale festningsverka, medan tilstandsgraden i den ordinære eigedomsporteføljen indikerte ein tilbakegang frå året før. Kvaliteten i registreringane har blitt monaleg betre dei seinare åra. Dette er ei av årsakene til at den berekna tilstandsgraden er endra. Samstundes har endringar i den tryggingpolitiske situasjonen ført til at over 90 000 kvm eigedomsmasse, som var under vurdering for framtidig utrangering, no er tatt attende i Forsvaret si portefølje. Av di det har vore planar om utrangering, har denne eigedomsmassen i lengre tid ikkje blitt prioritert med vedlikehald på same måte som anna eigedomsmasse i forsvarssektoren. Dette blir no spegla gjennom at desse eigedomane har relativt dårleg tilstand og eit relativt stort vedlikehaldsetterlep, og forklarar også noko av forverringa i tilstandsgrad.

Anskaffingsverksemda i Forsvarsbygg er omtala under punkt 3.6 – Materiell og infrastruktur.

Forsvarssektoren avslutta i 2016 program energileiing fase II i forsvarssektoren sine bygg og anlegg, med ein reduksjon i energiforbruket på 136 gigawatt-timar årleg. Det er utarbeida ein plan, og tiltak er sett i gang, for å fase ut fossil olje til oppvarming av bygg i forsvarssektoren.

Arbeidet med miljø- og eksplosivrydding på utrangerte skyte- og øvingsfelt blei vidareført i 2016. På Hjerkins er alle sentrale anlegg og installasjonar no fjerna. Arbeidet med tiltaksplanar for miljøsanering av forureina sjøbotn i Horten indre hamn og på Laksevåg i Bergen er vidareført.

Nettoresultatet frå avhending og sal av eigedom i 2016 blei nær 414 mill. kroner. Dette var noko høgare enn budsjettkravet på 396 mill. kroner. Avhending av areal på Værnes til Avinor var den klart største enkeltinntekta frå avhending av eigedom i 2016.

Etter oppdrag frå Forsvarsdepartementet bestemte direktør Forsvarsbygg i desember 2016 ein ny intern innretning og organisering av etaten. Hensikta var å sikre at dei samla leveransane til etaten i framtida kan ytast på ein mest mogleg hensiktsmessig, nøktern og effektiv måte. Ein av effektane var at leiargruppa i Forsvarsbygg ville

bli redusert frå tolv til seks direktørar. Samstundes vil reindyrking av roller og ansvar, samt samanslåing av fleire einingar og stabar, gi ein monaleg framtidig reduksjon innanfor funksjonar til stab og støtte. Den endelege økonomiske og personellmessige effekten vil bli nærare klarlagd i 2017, og Forsvarsdepartementet vil følge dette arbeidet nøye i tida framover.

Forsvarsmateriell

Etter regjeringa si avgjerd 20. april 2015 blei verksemda Forsvarsmateriell etablert 1. januar 2016 som eit ordinært statleg forvaltningsorgan direkte underlagt Forsvarsdepartementet. Forsvarsmateriell har ansvar for materiellanskaffing og materiellforvaltning i forsvarssektoren. Etableringa av verksemda omfatta ein overføring av fem kapasitetsdivisjonar (land, maritim, luft, IKT og felles), anskaffingsstaben og deler av staben i Forsvarets logistikkorganisasjon. Om lag 1 300 tilsette, av dei om lag 500 militære, blei overførte til den nye verksemda. Oppgåva til Forsvarsmateriell er å utruste Forsvaret og andre verksemdar i sektoren med relevant og tidsriktig materiell i tråd med vedtatt langtidspan for å sikre kampkraft og bærekraft.

Hensikta med etableringa var å oppnå ein kvalitetsforbetring av materiellanskaffingar og materiellforvaltninga i forsvarssektoren med reduserte gjennomføringstider for materiellprosjekt og økt kvalitet på materiellforvaltninga. Like eins var hensikta å forbetre den strategiske styringa med kortare og meir effektive styringslinjer. Forsvarsmateriell blei etablert etter planen.

Forsvarsmateriell har i 2016 hatt merksemd om å etablere ein funksjonsdyktig verksemd samstundes som ein har omsett midlar for om lag 12,5 mrd. kroner. Dette har vore krevjande, i og med at ein samstundes gjekk over til periodisk rekneskapsprinsipp med etablering av opningsbalanse og oppgradere forvaltningssystema.

Forsvarsmateriell fekk i likskap med Forsvaret unntak av Direktoratet for økonomistyring frå enkelte krav i økonomireglementet, som mellom anna gjorde at Riksrevisjonen konkluderte med at dei ikkje kunne uttala seg om rekneskapen.

Ein betydeleg del av midlane har gått til innkjøp av nye kampfly, og det blei motteke to nye kampfly i 2016. Vidare blei det mottatt eit NH90 helikopter. Det gjekk vidare med betydelege midlar til nye CV90 kampvogner til Hæren. Totalt blei det overlevert materiell til Forsvaret for meir enn 5 mrd. kroner.

Nasjonalt tryggingorgan

Både langtidsplanen for forsvarssektoren for 2013–2016 (Prop. 73 S (2011–2012)) og stortingsmeldinga om samfunnstrygging (Meld. St. 29 (2011–2012)), løfta fram rolla til Nasjonalt tryggingorgan (NSM) som eit sentralt sektorovergripande direktorat for vern av informasjon og infrastruktur av verdi for samfunnskritiske og andre viktige samfunnsfunksjonar. Dette blei følgt opp i Prop. 151 S (2015–2016), og innebar auka ambisjonsnivå for NSM i 2016, særskilt innanfor handtering av hendingar, objekttrygging, tilsyn, kompetanse og løysingar til informasjonstrygging.

NSM blei i 2016 utvikla vidare som direktorat for å synleggjera leveransar og leggje til rette for betre samhandling mellom alle aktørar innanfor fagfeltet. For verksemdar underlagde sikkerhetsloven sitt verkeområde har dette også vore positivt for evna deira til å førebygge og handtere tryggingstruande hendingar.

NSM utarbeidde også i 2016 ei eiga risikovurdering, «Risiko 2016». Rapporten peikte på aukande risiko for at sentrale kritiske funksjonar, samfunnsviktig infrastruktur, skjermingsverdig informasjon og menneske blir råka av spionasje, sabotasje, terror og andre alvorlege handlingar. Eit sentralt tema i rapporten var spørsmålet om trygging kan styres. I rapporten «Helhetlig IKT-risikobilde», som blei levert september 2016, så NSM på utviklingstrekk, utfordringar og moglege tiltak som kan vere til hjelp for statleg trygging, samfunnstrygging og trygging i verksemdar. NSM gav innspel til langtidsplanen for Forsvarssektoren som blei vedtatt av Stortinget 15. november 2016 og til samfunnstryggingmeldinga, Meld. St. 10 (2016–2017), som Justis- og beredskapsdepartementet la fram i november 2016.

NSM avdekkja i 2016 alvorlege sårbarheiter i norsk kritisk infrastruktur. NSM registrerte om lag 22 000 uønskte hendingar mot informasjonssystem i Noreg i 2016. Om lag 5 000 av dei blei prioriterte for oppfølging av NSM. Den generelle tendensen er at talet på hendingar stig. Deltakartalet i varslingsystemet for digital infrastruktur (VDI) heldt fram med å auke i 2016. Varslingsystemet er sett saman av sensorar som blir plasserte i nettverket til nokre av dei største og viktigaste private og offentlege verksemdene i Noreg. NSM NorCERT overvakar datatrafikken og bidreg til å verne verksemdene mot dataangrep og industrispionasje.

NSM har ei sentral rolle som rådgjevar og rett-leiar for verksemdar med skjermingsverdige objekt som skal tryggast. Etterspurnaden etter

slike rettleiingstenester var stor i 2016. Arbeidet med å identifisere skjermingsverdige objekt har truleg gitt betre trygging ved fleire verksemdar, og auka merksemd om trygging i fleire sektorar i samfunnet.

I 2016 gjennomførte NSM 55 tilsyn. Tilsyna er innretta på ulike vis, og det blir også gjennomført etterkontrollar, der ein kontrollerer at avvika som blir oppdaga gjennom tilsyn, faktisk blir retta opp. Etter kvart tilsyn får verksemda tilbod om råd og rettleiing frå NSM.

Talet på tryggingklareringar heldt fram med å vere høgt gjennom 2016, samstundes som overføringa av ansvaret for tryggingklareringar til Forsvaret og ein ny etat i sivil sektor blei planlagd. Behandlingstida for klage- og klareringssaker har vore for lang, men NSM har lykkast med å redusere behandlingstida vesentleg.

Auken i førespurnader generelt og stor etterspurnad etter foredragshaldarar frå NSM har halde fram i 2016. Kurssenteret for førebyggjande trygging har bidrege til auka kompetanse om førebyggjande trygging i verksemdene. Også i 2016 arrangerte NSM ein tryggingskonferanse med over 700 deltakarar. NSM har også gjennomført fleire forskings- og utviklingsprosjekt som mellom anna skal medverke til å trygge samfunnsverdiar ved å utvikle tryggingstiltak.

NSM har fått i oppdrag å etablere betre kapasitet for å oppdage falske basestasjonar. Ein falsk basestasjon er ein basestasjon som ikkje er ein del av det ordinære telenettet. Det blei løyva totalt 11,6 mill. kroner til føremålet. NSM er i gang med oppdraget og har etablert samarbeid med Telenor, Telia og Ice.Net som teleoperatørar. Systemet kan brukast både stasjonært og mobilt og oppdagar falske basestasjonar på alle dagens mobilteknologiar.

Forsvarets forskingsinstitutt

Forsvarets forskingsinstitutt (FFI) si omsetting i 2016 var på 892,2 mill. kroner, nær 15 mill. kroner høgare enn året før. FFI fekk eit driftsunderskot på rett over 9 mill. kroner. Resultatet var planlagd, for å redusere instituttets frie eigenkapital tilsvarande.

Basistildelinga, som i 2016 utgjorde 21 pst. av FFI sine inntekter, finansierer grunnlagsstudium og forskingsstrategiske program. I 2016 utgjorde oppdragsforskinga om lag 70,3 pst. av FFI sitt samla aktivitetsnivå. Oppdraga blei gitt innanfor eit breitt spekter av fag- og kompetanseområde, mellom anna knytt til framskaffing av nytt materiell og forvaltningsoppdrag til Forsvarsdeparte-

mentet. Forvaltningsoppdraga omfatta støtte til industrisamarbeid og deltaking i internasjonale vitenskaplege og teknologiske forum, mellom anna representasjon for Noreg i forskingsprogram og forskingssamarbeid knytte til NATO si Science and Technology Organisation. Samarbeidet med *European Defence Agency* (EDA) blei i 2016 heldt oppe. FFI gav også i betydeleg grad råd om val av teknologiløysingar og operasjonskonsept.

Av viktige hendingar i 2016 var feiringa av FFI sin 70-årsdag, som blei markert med ei utstilling på Forsvarsmuseet på Akershus festning. Under NATO-øvinga *Cold Response* deltok FFI med ein container med konstruksjonsverktøy og 3D-printer, og demonstrerte nytta av å kunne framstille reservedelar og tilleggsutstyr i felt, også kalla additiv produksjon. I mai og juni skøyt Noreg og Polen fem *Naval Strike Missile* (NSM) missiler mot sjø- og landmål på Andøya, og FFI støtta begge land under gjennomføringa. I november godkjende NASA bygginga av *Rimfax*, den FFI-utvikla georadaren som skal til Mars.

Oppdrag frå sivile oppdragsgivarar i inn- og utland utgjorde i 2016 7,7 pst. av verdien av aktivitetane ved FFI. Det er ein nedgang på 0,5 prosentpoeng frå året føre.

Det er god kontakt og tett samarbeid mellom FFI og norsk forsvarsindustri. Til dømes er utviklinga av neste generasjon sin kampflyammunisjon *Armour Piercing Ammunition Explosive* (APEX) til F-35 nå i integrasjons- og flysertifiseringsfasen, og FFI støtta NAMMO i dette arbeidet. Forskinga ved FFI har vore ein føresetnad for utviklinga av NSM og *Joint Strike Missile* (JSM), som produserast ved Kongsberg Defence and Aerospace (KDA). FFI er også avgjerande for den vidare utviklinga av missila. Produksjonen av nokre delar til begge missila, som tidlegare blei gjort av og ved FFI, skal nå overtakas av KDA.

Kvaliteten på FFI sine aktivitetar målast mellom anna ved talet på publikasjonar i tidsskrift med fagfelle vurdering, som ligg på 86 i 2016 mot 73 i 2015. Brukartilfredsheita ligg jamt høgt hos brukarane over fleire år. Av dei 39 forskingsprosjekta som blei bedømde i 2016 låg brukartilfredsheita med eit gjennomsnitt på 5,3 på ein skala frå ein til seks.

3.12 Gjennomføring av langtidsplanen for perioden 2013–2016

Langtidsplanen for perioden 2013–2016, Prop. 73 S (2011–2012) «Et forsvar for vår tid», anga og forankra hovudlinjene for utviklinga i forsvarssekto-

ren i perioden, inkludert forsvarspolitiske mål, oppgåver og ambisjonsnivå, samt tilhøyrande økonomiske og strukturelle rammes. Forsvarsdepartementet har formalisert og konkretisert oppdrag til dei fem underliggende etatane i sektoren gjennom eit felles iverksettingsbrev for langtidsplanen.

Utgangspunktet for Prop. 73 S (2011–2012) var ei forståing for at det var etablert eit norsk forsvar som var anvendeleg og relevant, med ein berekraftig balanse mellom sektoren sine ressursar, struktur og oppgåver. Prop. 73 S (2011–2012) var basert på den dåverande tryggingpolitiske situasjonen, forståinga av interne og eksterne faktorar, samt vurderingar av dei val og prioriteringar som var naudsynte. Utviklinga i perioden 2013–2016 har likevel synleggjort og forsterka betydelege utfordringar i forsvarssektoren, som det ikkje var tatt tilstrekkeleg høgde for i utforminga av Prop. 73 S (2011–2012).

Forsvarsdepartementet har identifisert fire sentrale årsaker til desse utfordringane: Val og prioriteringar knytte til langvarige internasjonale bidrag, konsekvensar av endra tryggingpolitisk situasjon, uventa utgiftsutvikling og handsaming av forsvarsspesifikk kostnadsvekst. Fleire årsaker til utfordringane er også å finne i tidlegare langtidsperiodar, da mange av vala og prioriteringane, som er blitt gjennomførte over ei rekke år, har fått konsekvensar for perioden 2013–2016. Ubalansen mellom ressursar, struktur og oppgåver har framkome som følge av at det ikkje var tatt tilstrekkeleg høgde for dei økonomiske konsekvensane av desse forholda i grunnlaget for Prop. 73 S (2011–2012). Dei fire årsakene blir omtala nærare i punktet om økonomi.

Det er tatt tak i dei utfordringane som er avdekka i perioden 2013–2016, både i gjennomføringa av langtidsperioden og særskilt i langtidsplanen for 2017–2020, og det blir lagt opp til eit betydeleg økonomisk løft i Prop. 151 S (2015–2016) for å betre handsame desse utfordringane. Forsvarssektoren vil framover vere betre rusta på å kontinuerleg tilpasse seg skiftande omgjevnader.

Leveransar og operativ evne

Eit av hovudmåla for langtidsperioden 2013–2016 var at Forsvaret skulle utgjere ein krigsførebyggande terskel innanfor ramma av NATO sitt kollektive forsvar. Forsvaret si operative evne skulle vidareutviklast i tråd med strukturutviklinga, slik at oppgåvene i Forsvaret kunne løysast på ein god måte, i tråd med både nasjonale og allierte krav.

Det har i løpet av langtidspanen blitt synleggjørt utfordringar knytte til Forsvaret si operative evne, irekna reaksjonsevne, uthald og styrkeoppbygging. Utfordringene har eksistert i Forsvaret i svært mange år. Samstundes har planperioden vore prega av tryggingpolitiske omveltingar, som har gitt auka utfordringar for forsvarssektoren. Dei overordna oppgåvene i Forsvaret er likevel løyst tilfredsstillande i perioden, støtta av dei andre etatane i forsvarssektoren.

Langtidsplanen la til grunn at innføringa av sentrale strukturelement gradvis skulle gi ein auke i den operative evna, men det har vore fleire utfordringar innanfor området i perioden. Fleire av Forsvaret sine einingar har framleis gamalt materiell, både i forsvarsgreinene og i støttestrukturen. Forskyvingar og kanselleringar av einskilde materiellprosjekt, eksempelvis artillerisystemet Archer og dei nye NH90-helikoptera, har vidare ført til at fleire av strukturelementa ikkje har nådd den planlagde operative evna. Forsvarsdepartementet planlegg med ei overhøgde i investeringsporteføljen for å ha naudsynt evne til gjennomføring og omsetnad. Minst to ganger i året blir porteføljen systematisk gjennomgått for å sikre at dei høgast prioriterte prosjekta blir vidareførte, medrekna eventuelle justeringar, forskyvingar eller kanselleringar i den samla porteføljen.

Målet om å styrke Forsvaret si operative evne blei ikkje fullt ut realisert sett opp i mot føresetnadene ved utgangen av 2016. Samstundes har Forsvaret i perioden ivaretatt både faste oppgåver, episode- og krisehandsaming og allierte, kollektive operasjonar. Forsvaret sin internasjonale innsats har vore omfattande, og deltaking i internasjonale operasjonar har medverka til Noreg si evne til å samvirke med NATO og andre allierte. Noreg har også medverka til å tilpasse NATO til dei endra tryggingpolitiske utfordringane, og har vidare støtta arbeidet med reform av FN og FN-operasjonar.

Samanlikna med perioden 2009–2012, er målet om å vere meir til stades og ha auka aktivitet i nordområda oppnådd for perioden 2013–2016. For perioden sett under eitt, har Forsvaret hatt ei positiv aktivitetsutvikling, både samla sett og i nordområda, men aktivitetsnivået har vore noko lågare enn føresett. Det lågare aktivitetsnivået skuldast i hovudsak manglande tilgjengelegheit på fartøy i Sjøforsvaret, samt utfordringar knytte til den tekniske og økonomiske situasjonen i Luftforsvaret. I 2016 er aktivitetsnivået betra, noko som spesielt skuldast tilleggsføringar til vedlikehald av Sjøforsvaret sine fartøy.

Langtidsplanen sette som mål at både forsvarssektoren si evne til å støtte det sivile samfunnet, totalforsvaret og det sivilt-militære samarbeidet skulle vidareutviklast. Utviklinga innanfor sivilt-militært samarbeid har vore positiv, og forsvarssektoren har i stor grad støtta det sivile samfunnet på ein god måte.

Arbeidet med førebyggjande trygging og IKT-trygging skulle styrkast i langtidspanen. Nasjonalt tryggingorgan skulle vidareutviklast som det sentrale direktoratet for vern av informasjon og infrastruktur. Nasjonalt tryggingorgan har hatt ei betydeleg styrking i perioden, men på grunn av både auke i kor mange digitale angrep som skjer og at angrepa har blitt meir avanserte og vanskelegare å oppdage, har ikkje NSM i tilstrekkeleg grad nådd målet om handsaming av tryggingstruande hendingar.

Det har i perioden vore ei positiv utvikling i tryggingstilstanden i sektoren. Risikobiletet utviklar seg likevel raskt, nye verdiar blir skapte, nye sårbarheiter blir danna, og trusselbiletet er i stadig endring.

Alle etatane i forsvarssektoren har utvikla det operative planverket for heile sektoren i perioden, men målet om at beredskapsordningane og planverket skulle kome på plass, blei ikkje fullt ut nådd. Alle etatane har i oppdrag å ferdigstille komplett operativ organisasjonsplan i 2017.

Økonomi

Dei økonomiske rammene gjeldande for forsvarssektoren skulle støtte opp under utviklinga av den operative evna i perioden, og sektoren skulle utviklast med ein berekraftig balanse mellom ressursar, struktur og oppgåver. Føresetnadene på løyvingssida omfatta ei vidareføring av 2012-budsjettnivået, i tillegg til ei mellombels, delvis tilleggsfinansiering av nye kampfly med baseløysing, og intern omprioritering av frigjorde midlar frå utanlandsoperasjonar på 634 mill. 2012-kroner frå kapittel 1792. Vidare var det ein sentral økonomisk føresetnad at forsvarssektoren sjølv skulle bidra til den berekraftige balansen gjennom ressursfrigjerung knytt til effektiviseringstiltak og struktur- og reformtiltak.

Ressursfrigjerung knytt til budsjettkapittel 1792 har vore tilfredsstillande, og målet for perioden blei innfridd allereie i 2015. Forsvarssektoren har i perioden fått behalde desse frigjorde midlane, også når frigjerung har gått raskare enn forventet. Vidare har nye oppdrag på kapittel 1792, i tråd med etablert praksis, i hovudsak blitt tilleggs-

finansiert. Den mellombelse, delvise tilleggsfinansieringa til kampfly med baseløysing på 4 930 mill. 2016-kroner er samla sett i samsvar med plan, sjølv om periodiseringa har blitt endra. I tillegg har utviklinga av *Joint Strike Missile* (JSM) blitt tilleggsfinansiert frå 2014, med 843 mill. 2016-kroner samla for perioden. Denne tilleggsfinansieringa lå ikkje inne i den økonomiske ramma til langtidsplanen. Det har også blitt løyvd ekstra midlar til auka aktivitet og betre responstid, samt vesentlege styrkingar knytte til Etterretnings-tenesta og vedlikehald i Sjøforsvaret.

Samla sett har sektoren fått tildelt betydelege midlar i tillegg til planføresetnadene, slik at det samla budsjettnivået ved utgangen av perioden ligg høgare enn føresetnaden om eit vidareført 2012-nivå.

Forsvarsmateriell, Forsvarsbygg, Nasjonalt tryggingorgan og Forsvarets forskingsinstitutt har i stor grad nådd dei ressursfrigjeringskrava som er sette for perioden, og dei frigjorde ressursane er fordelt til høgare prioritert verksemd. Forsvaret har ikkje oppnådd krava for ressursfrigjering i tilfredsstillande grad for perioden samla sett, men det har vore ei positiv utvikling mot slutten av perioden. Erfaringane frå perioden 2013–2016 har ført til ei endra tilnærming til forbetring og effektivisering i Prop. 151 S (2015–2016).

Dei årlege forsvarsbudsjetta har hatt som ambisjon å understøtte måloppnåing i langtidsplanen. Som ei direkte følge av dette, har det vore naudsynt å gjennomføre tverrprioriteringar mellom budsjettkapitla for å sikre at dei høgast prioriterte behova har blitt tatt hand om.

Styrking av forsvarleg forvaltning har vore eit mål for etatane i perioden, og det har blitt lagt ned eit betydeleg arbeid for å følge opp merknader frå Riksrevisjonen.

Dei viktigaste økonomiske føresetnadene for å sikre ein langsiktig balanse mellom ressursar, struktur og oppgåver i forsvarssektoren, er i stor grad oppnådde, mellom anna grunna denne regjeringa sine prioriteringar på forsvarsbudsjettet. Likevel er det ved utgangen av perioden 2013–2016 identifisert betydelege økonomiske utfordringar. Årsakene til desse er samansette, delvis overlappande og må relaterast både til eksterne og interne forhold. Som nemnt tidlegare, er det Forsvarsdepartementet si vurdering at dei viktigaste årsakene kan summerast i følgjande fire punkt:

- val og prioriteringar knytte til langvarige internasjonale bidrag,

- konsekvensar av endra tryggingpolitisk situasjon,
- upårekna utgiftsutvikling og
- handtering av forsvarsspesifikk kostnadsvekst.

Forsvaret har over lang tid gjort ein formidabel og anerkjent innsats i internasjonale operasjonar. Vala og prioriteringane knytte til pågåande operasjonar hadde samstundes redusert merksemda rundt Forsvaret si evne til å løyse dei viktigaste og mest krevjande oppgåvene knytte til kollektivt forsvar av Noreg og allierte, med konsekvensar for Forsvaret sin beredskap og klartider, som ikkje har vore tilstrekkeleg prioritert over ei rekke år. Konsekvensar av dette er spesielt blitt synleg i perioden 2013–2016, ettersom blant anna nærværet i Afghanistan er blitt trappa ned, og nasjonalt forsvar igjen er blitt viktigare.

Den tryggingspolitiske situasjonen i perioden har ført med seg behov for ei anna tilgjengelegheit i strukturen, og dermed krav til reduserte klartider. For å kunne imøtekomme reduserte klartider, trengs det generelt auka bemanning med rett kompetanse og treningsnivå, høgare vedlikehaldsnivå, større reservedelslager og styrka beredskapslogistikk. Desse forholda har ført til press i forsvarsøkonomien, og blir tydeleg adressert i den nye langtidsplanen, Prop. 151 S (2015–2016).

Det har i perioden også vore upårekna utgiftsutvikling knytt til endringar i valutakursar, oljepriisar og drift av eldre materiell, noko som har ført til meirutgifter for forsvarssektoren og fleire behov for omprioriteringar.

Det har ikkje blitt tatt tilstrekkeleg høgde for forsvarsspesifikk kostnadsvekst i forsvarsplanlegginga, verken for perioden 2013–2016 eller i tidlegare periodar. Med forsvarsspesifikk kostnadsvekst meiner ein den kostnadsveksten som følger av behovet for kontinuerleg effektforbetring for å kunne modernisere strukturen og kapasitetane i samsvar med skiftande truslar og utfordringar, noko som er ein betydeleg kostnadsdrivande faktor. For perioden 2013–2016 blei det gitt mellombels, delvis tilleggsfinansiering i samband med anskaffinga av F-35, men kostnadsveksten knytt til drifta av det nye systemet, samt inndekning for forsvarsspesifikk kostnadsvekst knytt til andre materiellsystem, var ikkje inkludert i grunnlaget for langtidsplanen. Forsvarsspesifikk kostnadsvekst er inkludert i det økonomiske grunnlaget for Prop. 151 S (2015–2016), for å oppretthalde forsvarssektoren si kjøpekraft.

Strukturutvikling

Målet med strukturutvikling er å vidareutvikle kapasitetar som bidrar til at forsvarssektoren løysar oppgåvene sine på ein tilfredsstillande måte. Ein av dei viktigaste prioriteringane i langtidsplanen var reform av Luftforsvaret, og den viktigaste enkeltsaka i perioden var anskaffing av og førebuing til innfasing av nye kampfly. Dei andre forsvarsgreinene skulle vidareutviklast, og deira operative evne skulle styrkast.

Forsvarssektoren har vidareutvikla strukturen i perioden, noko som dannar eit godt grunnlag for den vidare satsinga i kommande langtidsperiode. Samstundes er det svakare måloppnåing innanfor enkelte område. Dette skuldast i stor grad økonomiske tilhøve som omtala i punktet om økonomi, behov for tverrprioriteringar i anskaffingsporteføljen i tillegg til forseinkingar i enkelte anskaffingsprosjekt.

Luftforsvaret har i stort evna å gjennomføre ei omfattande omstilling samstundes med at det er førebudd innfasing av nytt materiell. Innfasinga av F-35 går etter planen, og dei første fire flya er tatt imot for opplæringsføremål i USA. Basert på tilråding frå forsvarssjefen, har det blitt nødvendig å justere tidslinja for nokre av tiltaka i langtidsplanen, blant anna blei aktiviteten ført vidare på fleire stader enn først planlagt.

Strukturen for Hæren og Heimevernet er ikkje fullt ut etablert i samsvar med føresetnadene i langtidsplanen for 2013–2016. Svakare måloppnåing, spesielt i Hæren, skuldast i all hovudsak kansellering, redusert omfang og forskyvingar innanfor materiellanskaffingsområdet. Desse justeringane innanfor materiellanskaffingane er mellom anna gjennomførte som følge av naudsynte prioriteringar og fagmilitære tilrådingar om dette. To større anskaffingar i Hæren er skjøve ut i tid. Den eine skuldast at den svensk-norske anskaffinga av artillerisystemet Archer blei terminert i 2013, etter tilråding frå forsvarssjefen. Den andre anskaffinga gjeld stridsvogner, som blir behandla i proposisjonen om den vidare utviklinga av landmakta, Prop. 2 S (2017–2018).

For Heimevernet sin del har reduserte rammer til personleg oppkleding og utrusting i 2016, basert på ei fagleg vurdering frå forsvarssjefen, samt tilgang på materiell og personell, skapt nokre utfordringar i områdestrukturen.

I Sjøforsvaret har den største utfordringa vore innfasinga av NH90. Det har vore betydelege forseinkingar frå leverandøren, noko som har hatt negative konsekvensar for Sjøforsvaret si operative evne. Implementeringa av NH90 blir aktivt

følgd opp, og det er sett i verk forbetra oppfølging av leverandør, bortsetting av vedlikehald til eksterne leverandørar, samt interne tiltak for å betre teknisk og operativ tilgjengelegheit. Vidare har det vore utfordringar knytte til eit mangeårig etterslep på vedlikehald og reseveredelar, i tillegg til utfordringar innanfor personell og kompetanse. Mot slutten av perioden er etterslepet på vedlikehaldssida redusert som følge av tilleggsøyving i 2016. Operativ tilgjengelegheit på fartøystrukturen er forbetra, og aktivitetsnivået har auka. Innanfor personell- og kompetanseområdet har det også vore ei betring, ettersom Sjøforsvaret har omorganisert og vidareutvikla strukturen gjennom blant anna å flytte årsverk frå leiing, støtte og administrasjon til fleire besetningar på utvalde kampfartøy.

I andre delar av strukturen har det blant anna vore utfordringar i FSAN knytte til personell og materiell, og i Cyberforsvaret har omfanget av INI-relaterte anskaffingar i perioden blitt redusert som følge av heilskapelege prioriteringar innanfor materiellanskaffingsramma. Utviklinga av Etterretningstenesta, Forsvarets operative hovudkvarter, Forsvarets logistikkorganisasjon og felles NATO-kapasitetar, er i stor grad i tråd med føresetnadene.

Langtidsplanen la til grunn at satsingane innanfor strukturutvikling skulle understøttast av auka ressursar henta frå omprioritering av midlar frå kapittel 1792 og realiserte effektiviseringsgevinstar. Ressursaukingar på utvalde budsjettkapittel, som blei lagt til grunn i planen, er i stor grad gjennomførte.

Etterslep i vedlikehald, reservedelsproblematikk og manglande beredskapsbeholdning har utvikla seg over lang tid, og har i perioden 2013–2016 ført til ein lågare tilgang på og redusert uthald for enkelte strukturelement, noko som har hatt ein negativ innverknad på deler av øving, trening og operativ evne. Tilleggsøyvinga i 2016 betra situasjonen noko, og utfordringane blir ytterlegare tatt tak i gjennom langtidsplanen for 2017–2020.

Personell og kompetanse

Kompetanseutfordringane som var gjeldande for sektoren ved inngangen til perioden 2013–2016, skulle handterast gjennom ein kompetansereform. Reforma skulle vidareutvikle sektoren si evne til å trekke til seg, rekruttere, utvikle og nytte rett personell med rett kompetanse, og samstundes ta hand om medarbeidarane. Forsvarssektoren skulle utviklast til ein moderne kompe-

tanseorganisasjon og fortsette utviklinga frå meir tradisjonell personalforvaltning til strategisk styring av personellutviklinga.

Dei overordna måla for personell- og kompetanseområdet, som definert i langtidsplanen for 2013–2016, er i all hovudsak nådde. I perioden har den største utfordringa vore knytt til kompetansedekning i Forsvaret. Denne problemstillinga jobbar ein aktivt med for å løyse, og alle etatane har fokus på strategisk kompetansestyring. Sjølv om måla i stor grad er nådde, er ikkje alle effektane enno realiserte, og personell- og kompetanseområdet vil stå svært sentralt også i perioden 2017–2020.

Kompetansereforma er sett i verk, og kompetanseutfordringane som var gjeldande ved inngangen til langtidsperioden, er tatt tak i. Innføring av alle tiltaka i reforma er i gang, men fleire av tiltaka vil først gi effekt i langtidsperioden 2017–2020. Kompetansereforma gir ei rekke resultat som medverkar til at forsvarssektoren i større grad reflekterer samfunnsutviklinga.

Styring av kompetanse har i varierende grad blitt ein integrert del av strategisk leiing i sektoren, men etatane vil jobbe vidare for å etablere denne evna tidleg i perioden 2017–2020. HR-strategien for forsvarssektoren er blitt implementert.

Målet om at kompetansen i sektoren skulle vere tilpassa dei operative krava, er delvis oppnådd. Tiltak, slik som ordninga for militært tilsette og utdanningsreforma, er sette i verk for å ta hand om operative krav og med det medverke til auka operativ evne. Det er forventa at effekten først vil kome i perioden 2017–2020.

Regjeringa sin handlingsplan for veteranar er sett i verk. Av Forsvaret sine tiltak i oppfølgingsplanen, sto nokre tiltak att ved utgangen av langtidsperioden, og desse blir sette i verk innan utgangen av 2017.

Allmenn verneplikt, medrekna vidareutvikling av både seleksjonskrav, tenestemønster og leiing, har ført til at førstegangstenesta er betre tilpassa krav til reaksjonsevne i Forsvaret, operative einingar sine behov for fleksibilitet og handlefridom, samt auka krav til kompetanse og kostnadseffektivitet.

Forsvaret har i perioden hatt god årsverksstyring, og justert for endringar i perioden, treff etaten godt på kor mange årsverk som blei lagt til grunn for langtidsplanen.

Erfaringslæring

Gjennomføringa av perioden 2013–2016 har synleggjort faktorar og område som forsvarssektoren kan ta læring av og jobbe vidare med. Desse for-

holda er i stor grad blitt adresserte i langtidsplanen for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)).

Forsvarssektoren vil alltid vere påverka av eksterne faktorar. Det er difor svært viktig at sektoren har evne til å kontinuerleg tilpasse seg omgjevnadene og dei eksterne faktorane. Både Forsvarsdepartementet og etatane bør, som ein del av langtidsplanlegginga, leggje vekt på evne til omstilling og fleksibilitet i valde løysingar. For å skape handlingsrom, er det svært viktig at Forsvarsdepartementet og etatane har god kostnadskontroll slik at ein veit kva val og prioriteringar som kan gjennomførast, og kva konsekvensar desse vil gi, både i eit kortsiktig og langsiktig perspektiv. Gjennom god kostnadskontroll kan Forsvarsdepartementet og etatane bidra til ei økonomisk utvikling som er mest mogleg føreseieleg.

For perioden 2017–2020 er Forsvarsdepartementet si styring knytt til fleirårig økonomisk planlegging i Forsvaret utvikla vidare. I perioden 2013–2016 var fokus i hovudsak retta mot kvantitative mål. Det vil framleis bli rapportert på desse, men Forsvarsdepartementet og Forsvaret har i samarbeid vidareutvikla ein styringsparameter som i større grad vil vurdere dei kvalitative konsekvensane av dei kvantitative avvika. Gjennom mål- og resultatstyring blir det i stadig større grad tydeleggjort kva langsiktige økonomiske utfordringar Forsvaret har, og Forsvaret legg ned betydeleg arbeid med fleirårig økonomisk planlegging. Kombinert med bruk av FFI sitt utrekningsverktøy for langsiktige strukturkostnader (KOSTMOD), har dette gitt eit meir realistisk grunnlag for utforminga av dei økonomiske planrammene for langtidsperioden 2017–2020.

Erfaringane frå perioden 2013–2016 har ført til ei endra tilnærming til forbetring og effektivisering i langtidsperioden 2017–2020. For perioden 2017–2020 er det i førekant identifisert konkrete tiltak som skal gjennomførast. Tiltaka er grundig vurderte og effektane rekna ut. Det er også innført ein obligatorisk metode for gevinstrealisering. Dette skal sikre at gevinstrealiseringsarbeidet blir gjort systematisk og at det kan etterprøvast, i tillegg til å bidra til reell realisering av gevinstar.

Førebyggjande trygging vil få større fokus i Forsvarsdepartementet sin mål- og resultatstyring, da området er definert som eit eige mål i Forsvaret sitt målbilete i iverksettingsbrevet for perioden 2017–2020. På denne måten vil ein kunne følge opp utviklinga tettare, og sette inn eventuelle tiltak tidleg dersom det viser seg å vere behov for dette.

Innanfor personell- og kompetanseområdet er det i perioden 2013–2016 implementert mange endringar og tiltak, men fleire av effektane vil først kome i perioden 2017–2020. Det vil vere viktig med god oppfølging for å sikre at effektane knytte til både utdanningsreforma og andre tiltak blir realiserte. Strategisk kompetansestyring har vore noko utfordrande i perioden, og dette er eit arbeid som blir følgt tett opp i det vidare.

For perioden 2017–2020 er det utvikla eit strategisk målbilete som er gjeldande for heile sektoren. Sektormålbiletet sitt hovudføremål er å etablere eit føremålstenleg verktøy for departementet si samla vurdering av utviklinga i sektoren. Gjennom bruk av eit felles sektormålbilete, skal ein løfte perspektivet i vurderingane av etatane si verksemd og måloppnåing. Dette for å betre leggje til rette for heilskapleg og rettidig gjennomføring av langtidsplanen.

4 Investeringer

4.1 Overordnet om investeringer i forsvarssektoren

Forsvarsdepartementet har det overordnede ansvaret for investeringer i forsvarssektoren. Fornyelse og modernisering av Forsvarets materiell og eiendom, bygg og anlegg (EBA) er viktig og nødvendig for å opprettholde en relevant operativ evne. Samtidig må kravet om bærekraft, fleksibel bruk og gjennomføringsevne på kort og lang sikt ivaretas.

Investeringer utgjør en betydelig andel av sektorens samlede utgiftsramme. Det er derfor avgjørende med langsiktighet og forutsigbarhet i investeringsarbeidet. Forsvarsdepartementets styring av investeringsvirksomheten gjøres i hovedsak gjennom etatene Forsvarsmateriell og Forsvarsbygg. Tett koordinering og samhandling mellom disse etatene og Forsvaret, i tillegg til god styring, er avgjørende for å legge til rette for nødvendig gjennomføringskraft.

Forsvarsmateriell ble etablert 1. januar 2016 som et ordinært forvaltningsorgan underlagt Forsvarsdepartementet. Etableringen gjør det mulig med en sterkere og tettere strategisk styring av materiellinvesteringer gjennom blant annet kortere styrings- og ansvarslinjer. Forsvarsmateriell skal bidra til en kvalitetsforbedring og effektivisering av materiellinvesteringer og materiellforvaltning, og sørge for at Forsvaret og andre etater får tilgang på ferdigutviklet, kostnadseffektivt og sikkert materiell i tråd med vedtatte planer. Forsvarsmateriell skal avhende materiell som sektoren ikke lenger har behov for. Kjernefunksjonen til Forsvarsmateriell er å understøtte Forsvarets operative evne.

Forsvarsbygg, som er et ordinært forvaltningsorgan underlagt Forsvarsdepartementet, utøver på vegne av Forsvarsdepartementet eierrollen for forsvarssektorens EBA. Forsvarsbyggs hovedoppgaver er å forvalte de statlige eiendommene som forsvarssektoren disponerer, gjennomføre investeringer i EBA og avhende EBA som sektoren ikke lenger har behov for. Forsvarsbyggs virksomhet skal understøtte sektorens primærmål om å skape forsvarsevne. Kjernefunksjonen til Forsvarsbygg er å understøtte Forsvarets

operative evne og beredskap gjennom kostnadseffektive og funksjonelle EBA-tjenester og rådgivning. Forvaltning av sektorens EBA gjennomføres som en kombinasjon av egenproduserte tjenester og kjøp av varer og tjenester i det sivile markedet.

For å kunne bidra til en effektiv bruk av fellesskapets ressurser, og sikre bredden av kapasiteter i Forsvaret, er det avgjørende å ha en nøktern tilnærming til det materiellet som skal anskaffes. I tråd med Prop. 151 S (2015–2016) skal en «godt nok»-tilnærming legges til grunn ved kravsetting av nye materiellsystemer. Dette vil bidra til mindre tidsbruk og lavere anskaffelseskostnad knyttet til de enkelte prosjektene. Materiellet som anskaffes skal i størst mulig utstrekning være ferdigutviklet. Videre skal muligheten for å anskaffe brukt materiell eller tilgjengelig overskuddsmateriell vurderes i alle investeringsprosjekter. Der det er hensiktsmessig og tjener norske interesser skal det søkes å etablere flernasjonalt samarbeid med allierte og partnere. Dette gjelder både ved utvikling og kjøp.

Investeringsprosjektene i forsvarssektoren deles i to kategorier. Kategori 1-prosjekter, som er forsvarssektorens største og viktigste investeringer, og kategori 2-prosjekter, som er mindre i omfang, og som normalt ikke omtales i budsjettproposisjonen. Kategori 1-prosjektene legges fram for Stortinget for godkjenning, og senere ved eventuelle vesentlige endringer. Forsvarssektoren deler også prosjektene inn i to typer investeringsprosjekter, EBA-prosjekter og materiellinvesteringsprosjekter.

Materiellinvesteringsprosjekter med en kostnadsramme over 500 mill. kroner defineres som kategori 1-prosjekter. I tillegg kan enkelte prosjekter med en kostnadsramme under 500 mill. kroner fremmes for Stortinget dersom de er av spesiell karakter. EBA-investeringsprosjekter med en kostnadsramme over 200 mill. kroner fremmes for godkjenning av Stortinget. Kostnadsrammen inneholder også kostnader til innredning, som omfatter møbler og utstyr, lager- og verkstedutrustning, IKT-systemer og målmateriell.

Prosjektporteføljen i sektoren er organisert i fem ulike programområder, med ett område for

EBA og fire områder for materiell. I tillegg er det etablert egne programmer for henholdsvis nye kampfly og nye ubåter. Innenfor det enkelte programområdet vil omsetningen variere fra år til år i takt med at noen prosjekter avsluttes, nye igangsettes og noen forsinkes fra leverandøren. Det vil også bli brukt midler på tilrettelegging for framtidige investeringer. Dette omfatter blant annet aktiviteter som internasjonalt materiellsamarbeid, forskning og utvikling og utarbeidelse av dokumenter som grunnlag for beslutning om eventuell igangsetting.

For å sikre god utnyttelse av ressursene for investeringer, planlegger Forsvarsdepartementet, basert på erfaring fra porteføljens framdrift, med en investeringsportefølje som er noe større enn tildelingen. Størrelsen på den såkalte overhøyden vurderes ut fra usikkerheten i gjennomføringen av porteføljen. Usikkerheten påvirkes av en rekke faktorer som blant annet valuta, leverandørforsinkelser, faktisk bevilgning og tilpasning til teknologisk utvikling i løpet av prosjektløpet. Det presiseres at det kun er godkjente prosjekter som er finansierte, de resterende er kun planlagte investeringer. Forsvarsdepartementet vil, som en del av sin styring, fortløpende vurdere og gjennomføre helhetlig tverrprioritering og tilpasning innenfor sektorens samlede prosjektportefølje.

Regjeringen har, slik det framgikk av Prop. 151 S (2015–2016), gjennomført en særskilt utredning av landmakten. Regjeringens anbefalinger for den framtidige innretningen av landmakten presenteres i en egen proposisjon til Stortinget. Det vises til Prop. 2 S (2017–2018).

I løpet av budsjettåret kan det bli nødvendig å endre leverings- og betalingsplaner i det enkelte prosjekt. Anslåtte utbetalinger i 2018 er basert på estimater, og vil kunne bli justert gjennom budsjettåret. Kostnadsrammen for det enkelte prosjekt oppjusteres årlig for priskompensasjon. Endringer i rammen for prosjektene som følge av priskompensasjon og valutaendringer håndteres av Forsvarsdepartementet.

4.2 Flernasjonale programmer i NATO

De to viktigste flernasjonale programmene i alliansen som Norge nå deltar i er luftbåren bakkeovervåking (NATO *Alliance Ground Surveillance*, AGS) og luftbåren tidligvarsling og kontroll (NATO *Airborne Early Warning and Control*, NAEW&C, (NATO AWACS)).

NATO AGS ble vedtatt på toppmøtet i Chicago i 2012, og omfatter anskaffelse av fem ubeman-

nede fly av typen *Global Hawk* og bakkebaserte støttesystemer. Disse skal eies, driftes og opereres av NATO i fellesskap. Hovedbasen for styrken er lagt på Sicilia. Systemet vil gi alliansen en fremtidsrettet evne til å overvåke store landområder fra stor høyde og med lang rekkevidde. Norge er blant 15 NATO-land som deltar i anskaffelsen, mens alle medlemslandene vil bidra til drift og vedlikehold når systemet tas i bruk. Produksjonen av de ubemannede flyene går stort sett etter planen. Det er gjennomført en rekke vellykkede prøveflyginger, og mesteparten av bakkeutstyret ligger klart på hovedbasen. Men forsinkelsene i programmet, som i hovedsak er knyttet til systemtesting og dokumentasjon av flydyktighet og sertifisering av flyene, har ikke bedret seg til tross for at en rekke tiltak er iverksatt for å effektivisere og kontrollere framdriften. Sammen med leverandøren foretas det en grundig gjennomgang av alle sider ved anskaffelsen for å få en omforent forståelse av gjenstående arbeid og få på plass en realistisk tidsplan. Målet er nå at AGS utstyrt med relevant operativ kapasitet skal leveres innen utgangen av 2018.

NATO AWACS er et nøkkelelement i alliansens felles integrerte luftforsvar. I over 30 år har den stående NATO-eide styrken av 17 avanserte overvåkingsfly og tilhørende støttesystemer gitt tilgang på nødvendig varslings- og kontrollkapasitet. Programmet består i dag av 16 medlemsland, herunder Norge. For å tilpasse styrken til reduserte driftsrammer blir antall fly redusert til 14. Moderniseringen av flyenes radar og cockpit, for å imøtekomme operative behov fram mot 2025, nærmer seg slutten. I tråd med føringer fra toppmøtet i Chicago er det nødvendig med en levetidsforlengelse av flyene, som vil sikre at NATO-styrken forblir operativ relevant fram til 2035. Et konkret forslag til en avsluttende oppgraderingspakke er nå til vurdering blant deltakernasjonene, med sikte på en formell tilslutning i løpet av 2018.

NATOs råd har iverksatt en utredning av alliansens framtidige behov for en varslings- og overvåkingskapasitet etter 2035. Et av alternativene er at dette kan gjennomføres som et fellesprosjekt der alle medlemslandene deltar.

4.3 Industrielt samarbeid

For å styrke den nasjonale verdiskapingen fører regjeringen en aktiv og sammensatt næringspolitikk. Totalt investerer Forsvaret årlig for om lag 12 mrd. kroner i materiell, og gjennomfører i tillegg omfattende kjøp av varer og tjenester fra

norsk næringsliv. Det er derfor viktige næringspolitiske aspekter knyttet til Forsvarets virksomhet.

Regjeringens politikk innenfor dette området ble presentert i Meld. St. 9 (2015–2016) «Nasjonal forsvarsindustriell strategi». Strategien bidrar til å legge til rette for nasjonale sikkerhetsinteresser og til å opprettholde og videreutvikle en internasjonalt konkurransedyktig forsvarsindustri.

Regjeringen legger til grunn at samarbeidet med industrien skal ta utgangspunkt i Forsvarets behov for materiell og tjenester, og baseres på kostnadseffektive løsninger. Særlig vil samarbeidet innenfor teknologiområder av spesiell betydning for Forsvaret prioriteres. Det er en målsetting at norsk forsvarsindustri mulighet til å vinne fram i utenlandske forsvarsmarkeder skal styrkes. I denne sammenheng vil det i enkelte tilfeller være nødvendig å benytte krav om industrielt samarbeid som et særlig virkemiddel i forbindelse med Forsvarets anskaffelser fra leverandører i utlandet. Dette virkemiddelet er sentralt for å sikre forsvarsindustrien markedsadgang. Foruten industrisamarbeidet knyttet til anskaffelsen av nye kampfly, ble det i 2015 godskrevet samarbeidsprosjekter med en gjenkjøpsverdi for om lag 3,6 mrd. kroner mellom utenlandsk industri og 67 norske bedrifter fra 17 fylker. De fleste av bedriftene som er involvert i industrisamarbeidet, utenom kampflyanskaffelsen, er små eller mellomstore.

Regjeringen har i forbindelse med anskaffelse av nye ubåter lagt stor vekt på at det skal etableres et bredt samarbeid mellom Norge og Tyskland, også på det forsvarsindustrielle området. Denne satsingen ser ut til å gi gode resultater, i det norsk og tysk industri allerede har funnet sammen og etablert forpliktende samarbeid om utvikling og leveranse av kampsystemer til framtidige ubåter. Dette vil kunne gi norsk industri muligheter i et marked utover den norsk-tyske anskaffelsen.

4.4 Kampflyanskaffelsen – status og framdrift

Stortinget har så langt gitt bestillingsfullmakt til å anskaffe 40 nye kampfly med nødvendig tilleggsutstyr og tjenester. Flyene er satt i bestilling gjennom det flernasjonale partnerskapet, som også har inngått kontrakter for anskaffelsen av de 28 første norske flyene.

Det er nå sju norske fly i USA som brukes til treningsformål. Tre av disse flyene planlegges tatt hjem til Norge etter at konverteringsutdannelsen av norsk personell er fullført. Høsten 2017 ankom-

mer derfor de tre første flyene Norge. Deretter forventes det at seks fly leveres til Norge årlig inntil anskaffelsen er fullført i 2024.

Utdanningsvirksomheten er i rute. De første norske flyinstruktørene er ferdig utdannet og har returnert til Norge. Norge vil fremdeles ha flyinstruktører som deltar i treningen av flygere både fra Norge og andre partnernasjoner ved Luke Air Force Base. Det første kullet med norske teknikere avsluttet sin tekniske utdanning i USA sommeren 2017. Det andre kullet med norske teknikere startet sin utdanning i USA våren 2017.

Nødvendige bygg og infrastruktur på Ørland for mottak av de første F-35, og for å møte Luftforsvarets behov for oppstart av trening høsten 2017, er klart. Øvrige byggearbeider videreføres i 2018. Oppstart av trening med F-35 høsten 2017 er viktig for å kunne oppnå initiell operative evne (IOC) innen utgangen av 2019, og videre full operative evne (FOC) i 2025.

Som del av det flernasjonale partnerskapet arbeider Norge med å etablere en felles global understøttelsesløsning. Denne løsningen er nødvendig for å kunne operere flyene på en kostnadseffektiv måte, både under trening og operasjoner. Fra 2023 skal understøttelsesløsningen være etablert som en felles ytelsesbasert løsning for alle brukere av F-35.

Det samlede kostnadsbildet

Kampflyprogrammets oppdaterte usikkerhetsanalyse følger utviklingen i det samlede kostnadsbildet for anskaffelsen av F-35, og danner grunnlaget for styring og budsjettering av programmet.

De største usikkerhetselementene som kan gi kostnadsvekst i programmet er vekslingskurs mot amerikansk dollar (USD), og prisusikkerhet knyttet til våpenanskaffelsene i programmet. Det flernasjonale partnerskapet har forhandlet fram gode kontrakter med leverandørene og iverksatt en rekke initiativer for å redusere kostnadene i produksjonen. Et vesentlig initiativ er inngåelsen av en felles bestilling av flyanskaffelser over flere år (*Blockbuy*). Regjeringen fikk, gjennom behandlingen av Innst. 7 S (2016–2017) til Prop. 1 S (2016–2017), fullmakt for en samlet bestilling av tolv fly med leveranse av seks fly i henholdsvis 2021 og 2022. Dette har redusert kontraktsfestede flypriser, sammenliknet med det som var forventet. Det er fortsatt usikkerhet knyttet til de årlige produksjonsvolumene av fly, noe som kan gi konsekvenser for enhetsprisene, men produksjonsantallet er nå så høyt at prisen blir mindre følsom for endringer i årlig produksjonsvolum.

Da kampflyanskaffelsen ble vedtatt, gjennom Stortingets behandling av Innst. 388 S (2011–2012) til Prop. 73 S (2011–2012), var det tatt hensyn til at vekslingskursen mot USD i investeringsperioden ville variere. Det ble lagt til grunn en forventning om en gjennomsnittlig vekslingskurs på 6,47 kroner for perioden. Om denne vekslingskursen legges til grunn også i dag, viser usikkerhetsanalysen en redusert kostnad for anskaffelsen av F-35 som følge av gjennomførte forhandlinger og kostnadsreducerende tiltak i programmet. I årets usikkerhetsanalyse er det lagt til grunn en markedsberegning av vekslingskursen mot USD på 8,44 kroner. Forventet kostnad er i denne analysen beregnet til 81,3 mrd. kroner. Dette er over prisjustert styringsmål, men innenfor prisjustert kostnadsramme (P85). Siden kampflyprogrammet startet sine anskaffelser med tilhørende utbetalinger i 2012, har vekslingskursen mot dollar variert, slik at programmet har gjort utbetalinger både over og under den forventede vekslingskursen fra 2012. En slik valutausikkerhet håndteres i tråd med økonomireglementets prinsipp om selvassurans i staten.

Ved utgangen av 2017 er om lag 25 pst. av forventet kostnad utbetalt. De gjenstående utgiftene vil påløpe i perioden fram til 2025 med den usikkerhet knyttet til vekslingskurs dette medfører.

Det flernasjonale programkontoret (JPO) gjennomfører en rekke tiltak gjennom forhandlinger og i samarbeid med leverandørene for å redu-

sere enhetsprisen på flyene. Utover felles bestilling av flyanskaffelser over flere år, er også andre kostnadsreducerende tiltak, som for eksempel *Blueprint for affordability* (BFA), gjennomført. BFA er nå evaluert og har gitt god effekt på enhetsprisene. Partnerskapet vurderer å gjennomføre flere tiltak etter samme mal.

Da vekslingskursen fortsatt er forventet å variere og kostnadsreducerende tiltak har effekt, fastholdes kampflyanskaffelsens styringsmål på 73,0 mrd. kroner. Dette bygger på at de endringene i vekslingskursen som er observert i investeringsperioden så langt er innenfor de verdier som må betraktes som normale. Skulle framtidige usikkerhetsanalyser vise et forpliktelsesbilde som gjør det nødvendig med en justering av kostnadsrammen for programmet, vil regjeringen komme tilbake til Stortinget om dette.

Innføring av nettoføringsordningen for merverdiavgift i statlig sektor innebærer at merverdiavgift knyttet til anskaffelse av F-35 ikke belastes Forsvarsdepartementets budsjetter, men i stedet føres på et sentralt budsjettkapittel. Programets rammer er beregnet inkludert merverdiavgift på de postene der dette påløper. Forslaget til bevilgning i 2018 inneholder ikke merverdiavgift.

Tabell 4.1 Formålstabell

Område	(i mill. kr.)		
	Prisjustert kostnadsramme (P85)	Prisjustert styringsmål (P50)	Akkumulerte fullmakter
Nye kampfly med utrustning	83 265	73 009	57 403

7707 Joint Strike Missile

Utviklingsprosjektet for *Joint Strike Missile* (JSM) trinn 3, som Stortinget behandlet i Innst. 278 S (2013–2014) til Prop. 98 S (2013–2014), har pågått siden høsten 2014. Prosjektet skal ferdigstille utviklingen av JSM og klargjøre missilet for integrasjon på F-35. Det omfatter blant annet slipp-

testing av et mindre antall missiler for å kvalifisere missilets luftdyktighet før selve integrasjonen på F-35 gjennomføres. Resultatene fra de første slipp-testene medførte behov for justeringer og endringer i missilet. Etter dette er det gjennomført tre slipp-tester. Det gjenstår nå ett testslipp i 2018 før testprogrammet er fullført.

Tabell 4.2 Kategori 1-prosjekter

Formål/prosjektbetegnelse	Kostnadsramme (post 45)	Forventet gjenstående 1. jan 2018	Anslått utbetaling 2018 (post 45)
7707 <i>Joint Strike Missile</i> – Utvikling trinn 2	1 212	169	0
7707 <i>Joint Strike Missile</i> – Utvikling trinn 3	4 620	2 184	1 400

Forskning og utvikling

Utgiftene forbundet med Forsvarsdepartementets FoU-aktiviteter knyttet til nye kampfly med baseløsning dekkes over kapittel 1761, post 45. En vesentlig del av FoU-aktivitetene er direkte knyttet til gjennomføringen av materiellprosjekter og våpenutvikling. Aktivitetenes innretning og omfang følger derfor av de investeringsbeslutninger som treffes.

Industrisamarbeid i kampflyprogrammet

Regjeringen legger stor vekt på opprettholdelsen og videreutviklingen av samarbeidet mellom norsk og amerikansk industri knyttet til anskaffelsen av nye kampfly. Målsettingen for samarbeidet er over tid å sikre nasjonal verdiskaping i samme størrelsesorden som flyenes anskaffelseskostnad gjennom levetiden. Dette beløpet utgjør om lag halvparten av investeringsrammen for hele F-35-programmet.

Industrisamarbeidet blant partnernasjonene har siden begynnelsen vært basert på prinsippet om «*best value*», der industrien i partnernasjonene konkurrerer om oppdrag. Konseptet er valgt for å sikre lavest mulig levetidskostnad for F-35. Norges deltakelse i utviklingsfasen har gitt norsk industri anledning til å konkurrere om deleproduksjon til fly og motor, og har så langt gitt kontrakter til en verdi av om lag 3,2 mrd. kroner. Det foreligger et betydelig potensial for inngåelse av nye kontrakter med de amerikanske leverandørene etter hvert som produksjonen øker.

Forsvarsdepartementet etablerte, som orientert om i Prop. 73 S (2011–2012), et eget program for å bidra ytterligere til å styrke norsk industris konkurransekraft inn mot utvikling og produksjon av delkomponenter spesifikt til F-35. Programmet ble etablert med en varighet på fire år (2012–2015) med en samlet økonomisk ramme på 50 mill. kroner. Det er gitt tilsagn om prosjektstøtte for om lag 48 mill. kroner fordelt på 16 bedrifter. Ordningen blir avsluttet ved utgangen av 2017, og har så langt bidratt til betydelige kontrakter for

flere av selskapene som er tilgodesett av dette programmet.

Forsvarsdepartementet legger stor vekt på at både JSM og APEX (25 mm kanonammunisjon) blir integrert i F-35. 25 mm kanonammunisjon fra Nammo integreres som del av utviklingsfasen til F-35.

Også når det gjelder understøttelse av F-35, foreligger det betydelige industrielle muligheter. Det flernasjonale programmet legger til grunn et to-nivå vedlikeholdskonsept, der partnerskapet gjennom felles industriløsninger ivaretar det vedlikeholdet Luftforsvaret ikke utfører selv. I Prop. 73 S (2011–2012) redegjorde regjeringen Stoltenberg II for planene knyttet til logistikk og vedlikehold av F-35, noe Stortinget gjennom sin behandling av Innst. 388 S (2011–2012) ga sin tilslutning til.

Målsettingen er at norsk industri skal være med å konkurrere om framtidige vedlikeholdsoppdrag. Norge ble i 2014, sammen med to andre europeiske nasjoner, utpekt til å etablere kapasitet for vedlikehold av motoren til F-35. AIM Norway AS er av norske myndigheter utpekt til å etablere denne kapasiteten. Dette viser at Norge har industri som får anerkjennelse for den kvalitet og kompetanse den kan levere. Vedlikeholdskapasiteten for F-35-motoren skal gradvis bygges opp i takt med økende antall operative fly globalt. Partnerskapet forventer at Tyrkia vil etablere Europas første motordepot med en initiell kapasitet i 2018. Tilsvarende forventes det at Norge og Nederland etablerer motordepot to til tre år etter Tyrkia.

Utover motorvedlikeholdet bygges det også opp kapasitet for å ivareta komponentvedlikehold i takt med at flyene settes inn i operativ drift. Norske bedrifter er med å konkurrere om disse kontraktene. Norsk industri vant ikke fram i konkurransen om de første 65 (av 774) komponenter. Basert på tilbakemeldingene fra det flernasjonale programkontoret forventes norsk industri å være konkurransedyktig innenfor flere områder. Flere norske bedrifter forventes i framtiden også å forestå vedlikehold av bakkeutstyr.

Det er lagt et godt grunnlag for at kampflyanskaffelsen over tid skal kunne møte den samlede målsettingen om nasjonal verdiskaping. Dette forutsetter at norsk forsvarsindustri fortsetter å være konkurransedyktig. Det lange tidsperspektivet i en så stor anskaffelse, og konkurransen med andre lands forsvarsindustri, gjør at det fortsatt knytter seg usikkerhet til det endelige omfang av kontrakter norsk industri vil klare å konkurrere seg til.

Status i det flernasjonale F-35-programmet

Det flernasjonale F-35-programmet har samlet sett god framdrift både med hensyn til utvikling av og antall leverte fly. Det er hittil levert over 240 fly, og det er ventet at den årlige flyproduksjonen vil dobles innen 2018. Innenfor partnerskapet har US Air Force, US Navy og US Marine Corps så vel som Australia, Nederland, Storbritannia, Norge og Italia mottatt sine første fly. I tillegg har Japan og Israel, som kunder utenfor partnerskapet, mottatt sine første fly. US Marine Corps har etablert en F-35-skvadron på Iwakuni i Japan, og US Air Force har gjennomført sin første deployering til Europa.

I tillegg vurderer flere andre nasjoner en framtidig anskaffelse av flyet, herunder Singapore, Sør-Korea, Belgia, Sveits og Finland. Dette vil understøtte den planlagte produksjonsøkningen, og samlet planlegges det med en total produksjon av mer enn 3 200 fly i tre versjoner.

4.5 Investeringer i materiell, eiendom, bygg og anlegg

Investeringene i 2018 rettes inn mot den strukturen som ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 62 S (2016–2017) til Prop. 151 S (2015–2016).

Innfasingen av nye kampfly vil stå sentralt i 2018, med betydelige utbetalinger i forbindelse med anskaffelsen av de nye kampflyene med baseløsning.

Nye prosjekter for godkjenning vil presenteres med en kostnadsramme som inneholder alle nødvendige tiltak for å realisere prosjektets mål, uavhengig av tiltakenes finansieringskilde (kapittel og post). Det betyr at et materiellprosjekt kan inneholde ett eller flere EBA-tiltak, samtidig som EBA-prosjekter kan inneholde materiellanskaffelser. Prosjektene vil bli omtalt etter hvilken andel som er størst, materiell eller EBA.

Nye prosjekter for godkjenning

Det legges fram to nye kategori 1-prosjekter for godkjenning i Prop. 1 S (2017–2018). Det første gjelder anskaffelse av et antall systemer for elektroniske mottiltak for bruk i Hæren, og det andre gjelder nytt bygg for Forsvarets satellittstasjon på Eggemoen.

Prosjekt 5475 – Elektroniske mottiltak

Elektronisk krigføring omfatter bruk av elektroniske sambands- og lokaliseringmidler. Slike midler spiller en stadig større rolle for håndtering av ulike typer konflikter. Det er derfor viktig å nekte en motstander å bruke disse midlene til sin egen fordel, samtidig som man ved avlytting søker å trekke ut operativ eller teknisk informasjon fra motstanderens bruk av elektroniske midler.

Hæren har benyttet systemer for elektronisk krigføring i lang tid. Noen av systemene er fornyet gjennom mindre anskaffelser tidligere, men det gjenstår å fornye kapasiteten til å gjennomføre elektroniske mottiltak (EMT). EMT-systemer benyttes for å forstyrre en motstanders kommunikasjon, bryte motstanderens kommandokjede og forstyrre presisjonsvåpen som er avhengige av elektronisk kommunikasjon. I dagligtale omtales et slik EMT-system gjerne som et «jamme-system».

Hærens eksisterende EMT-systemer ble tatt i bruk på slutten av 1990-tallet. Systemene er oppsatt på beltegående kjøretøyer. Både EMT-systemene og kjøretøyene er i ferd med å nå slutten av sin tekniske og operative levetid.

Formålet med prosjektet er å reanskaffe kapasiteten for å utføre EMT-operasjoner. Det planlegges anskaffet et mindre antall systemer som skal monteres dels på pansrede kampstøttekjøretøyer av typen M113 F4 og dels på hjulkjøretøyer av en kommersielt tilgjengelig type. Alle systemene skal benyttes i Hæren. Anskaffelsen planlegges gjennomført i perioden 2021–2024.

Anskaffelsen vil bli gjennomført med konkurranse etter en forutgående prekvalifisering av leverandører. Det vil bli stilt krav om at det inngås en industrisamarbeidsavtale med valgt leverandør.

Prosjektets anbefalte totale kostnadsramme er 549 mill. kroner inkludert usikkerhetsavsetning, gjennomføringskostnader og merverdiavgift. Av dette kan 533 mill. kroner henføres til post 45. Prosjektets styringsramme settes til 494 mill. kroner, inkludert merverdiavgift.

Eggemoen – nytt bygg for Forsvarets satellittstasjon

Forsvarets satellittstasjon på Eggemoen er viktig for å opprettholde Forsvarets operative evne. Det har vært en gradvis økning av virksomheten siden stasjonen ble opprettet, og det er i dag nødvendig å utvide og oppgradere fasilitetene. Økt behov for satellittkommunikasjon og krav til redundans i systemene medfører behov for mer plass til utstyr på stasjonen. Videre er det behov for ytterligere sikring av installasjoner og bygninger.

Prosjektet omfatter tiltak for å øke sikkerheten, etablering av ny teknisk infrastruktur for antenner, nytt teknisk bygg og et administrasjonsbygg. Administrasjonsbygget vil ivareta utstyr og funksjoner som er nødvendige for å kunne håndtere den økte satellittrafikken, samt nye kontorplasser med tilhørende funksjoner som blant annet garderobe, kjøkken og møterom.

Den anbefalte kostnadsrammen for prosjektet er 228 mill. kroner, inkludert mva., medregnet innredning og avsetning for usikkerhet. Styringsrammen for prosjektet er 205 mill. kroner.

Kategori 1-prosjekter

Materiellprosjekter – status og framdrift

Tabell 4.3 Kategori 1-prosjekter innenfor materiell

	Formål/prosjektnavn	Kostnadsramme (Post 45)	Anslått utbetaling 2018	Forventet gjenstående etter 2018
0007	Forskningsfartøy	1 624	0	59
2047	Videreføring av MPA- og ISR-kapasitet	9 992	354	9 591
2513	Logistikk- og støttefartøy	1 911	393	9
2814	Logistikkprosjektet i LOS-programmet i Forsvaret	926	0	0
4019	Bekledning og beskyttelse	789	3	777
5044	Feltvogner til Heimevernet	538 ¹	26	511
5050	Hovedkampsystem Leopard 2	2 880	5	2 865
5060	Brukte stridsvogner av typen Leopard 2	1 813	0	376
5436	Kampvogner til Hæren	10 774	576	1 196
5439	Landbasert, indirekte ildstøtte	2 244	33	1 395
5475	Elektroniske mottiltak	533	5	528
6027	Nye sjømålsmissiler (NSM) – anskaffelse	4 319	0	440
6086	AEGIS COTS <i>Baseline update</i>	1 338	313	493
6192	Oppgradering av luftvernmissil til Fridtjof Nansen-klasse fregatter	2 039	132	1 642
6300	Skjold-klasse MTB	6 377	7	0
6345	Videre oppdatering av Ula-klasse ubåter	1 574	174	342
6346	Nye ubåter	40 790	200	40 790
6370	Mellømløsning Ula-klassen	569	112	429
6401	Erstatning av <i>Stingray Mod 0</i>	2 082	4	777

Tabell 4.3 Kategori 1-prosjekter innenfor materiell

Formål/prosjektnavn	Kostnadsramme (Post 45)	Anslått utbetaling 2018	Forventet gjenstående etter 2018
6615 Nytt ytre kystvaktfartøy	2 868	300	2 561
7512 F-16 elektronisk krigføringsmateriell	1 242	0	11
7628 Kampluftvern	967	85	881
7660 Helikopter til fregatt og kystvakt	7 392	924	1 869
7806 Nye transportfly – anskaffelse	5 535	0	1 100

¹ Prosjektet ble oppgitt inklusive gjennomføringskostnader i tilsvarende tabell i Prop. 1 S (2016–2017).

0007 Forskningsfartøy

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2010–2011) til Prop. 1 S (2010–2011) og sist endret ved behandlingen av Innst. 60 S (2011–2012) til Prop. 3 S (2011–2012). Prosjektet omfatter bygging av et nytt fartøy til overvåking av militær aktivitet, innhenting av informasjon og til militær forskning i nordområdene.

Det nye fartøyet erstatter dagens forskningsfartøy F/S Marjata, satt i operasjon i 1995, og som opererer i Barentshavet mesteparten av året. Fartøyet ble satt i drift i 2016.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 1 624 mill. kroner.

2047 Videreføring av MPA- og ISR-kapasitet

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 127 S (2016–2017) til Prop. 27 S (2016–2017). Prosjektet skal anskaffe fem nye maritime patruljefly av typen P-8A Poseidon i forbindelse med utfasing av dagens P-3 Orion og DA-20 Jet Falcon. Kapasiteten maritime patruljefly ble besluttet videreført ved Stortingets behandling av Innst. 62 S (2016–2017) til Prop. 151 S (2015–2016). Forsvarsmateriell inngikk avtale med amerikanske myndigheter gjennom *Foreign Military Sales*-avtaleverket i mars 2017. Første fly blir levert i 2022, og det siste flyet blir levert i 2023.

Prosjektets prisjusterte totale kostnadsramme over kapittel 1760 er 10 269 mill. kroner, inkludert usikkerhetsavsetning og gjennomføringskostnader. Av dette kan 9 992 mill. kroner henføres til post 45. I tillegg vil en del av kostnadene bli belastet kapittel 1735.

2513 Logistikk- og støttefartøy

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 370 (2008–2009) til St.prp. nr. 70 (2008–2009). Prosjektet omfatter anskaffelse av et nytt logistikk- og støttefartøy til understøttelse av Forsvarets maritime kapasiteter. Dette vil gi betydelig økt operativ tilgjengelighet og evne til tilstedeværelse over tid. Fartøyet skal også kunne understøtte andre avdelinger i Forsvaret og samfunnet for øvrig i beredskapssammenheng. Fartøyet vil inngå som en viktig plattform i et moderne og alliansetilpasset forsvar.

Det ble i juni 2013 inngått kontrakt med Daewoo Shipbuilding & Marine Engineering (DSME) om levering av logistikk- og støttefartøyet.

Byggingen av det nye logistikk- og støttefartøyet, KNM Maud, er forsinket. Fartøyet er under ferdigstilling og planlagt levert i første halvår 2018. Etter levering skal KNM Maud gjennomgå omfattende tester i garantiperioden og oppøving av mannskap. Fartøyet planlegges å være operativt i begynnelsen av 2019. Fartøyet skal erstatte KNM Tyr og KNM Valkyrien som er utfaset av Sjøforsvarets struktur.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 1 911 mill. kroner.

4019 Bekledning og beskyttelse

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2013–2014) til Prop. 1 S (2013–2014). Formålet med prosjektet er å erstatte og videreutvikle beklednings- og beskyttelsesmateriell til militært personell i alle forsvarsgrenene og for Heimevernets innsatsstyrker. Det grunnleggende operative behovet er at Forsvaret har materiell som gir personellet tilstrekkelig stridsutholdenhet, stridseffektivitet, overlevelsessevne, mobilitet og beskyttelse mot ytre påvirkninger og trus-

ler fra miljøet under alle operative forhold. Videre skal materiellet gi økt beskyttelse ved forbedret kamuflasje, og det skal gi personellet forbedret beskyttelse av syn og hørsel.

Prosjektet er nå foreslått forlenget til perioden 2014–2024 for å spre utbetalingene over flere år. Konsekvensen er at fornyelse av bekledning, utrustning, mobilitet og utholdenhet utsettes noe, og at eldre materiell må videreføres noe lengre enn planlagt.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 789 mill. kroner.

5044 Feltvogner til Heimevernet

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2015–2016) til Prop. 1 S (2015–2016). Prosjektet skal tilføre Heimevernet (HV) et større antall upansrede feltvogner med tilhørende tilhengere for økt lastekapasitet. HV har et landsdekkende og territorielt ansvar med hovedoppgaver innenfor vakthold og sikring av militære og sivile objekter. HV skal være tilgjengelig på kort varsel, slik at enheter med god lokalkjennskap kan løse rene militære oppdrag eller på anmodning støtte det sivile samfunn ved ulykker og større hendelser. HV-områdene må følgelig være organisert, utrustet og trent for slike oppdrag. Tilgang til relevante kjøretøyer gir økt mobilitet og er en viktig forutsetning for dette.

HV benytter i dag upansrede feltvogner av typen Mercedes-Benz i kombinasjon med innleie av sivile kjøretøyer. Feltvognene har vært benyttet siden 1980-tallet, og har redusert nytteverdi på grunn av stor slitasje over mange år. Kjøretøyene har passert beregnet levetid, og i tillegg er flere grunnleggende sikkerhetsmessige krav ikke tilfredsstillt, blant annet mangler veltebøyer og sikkerhetsbelter for passasjerer i bakrom. På grunn av kjøretøyenes alder er det en rekke komponenter som ikke lenger serieproduseres, og som dermed øker vedlikeholdsutgiftene.

Det er behov for å erstatte den fleksible transportkapasiteten som feltvognene gir. Formålet med prosjektet er å anskaffe om lag 360 kjøretøyer for bruk med vanlig personbilførererkort, samt et antall tilhengere. Det søkes inngått rammeavtaler for anskaffelsen. For å søke å redusere logistikk- og driftskostnadene planlegges det anskaffet kommersielt tilgjengelige kjøretøyer og tilhengere som kan vedlikeholdes ved sivile verksteder i det enkelte HV-distrikt.

Med nye kjøretøyer vil HV få tilgang til en transportkapasitet som gir høyere driftssikkerhet, moderne sikkerhetsløsninger for personellet i kjø-

retøyet og tilfredsstillende framkommelighet. Leveransene planlegges avsluttet innen utgangen av 2020.

Prosjektets prisjusterte totale kostnadsramme er 551 mill. kroner, inkludert usikkerhetsavsetning og gjennomføringskostnader. Av dette kan 538 mill. kroner henføres til post 45. Prosjektets styringsramme settes til 477 mill. kroner.

5050 Hovedkampsystem Leopard 2

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 337 S (2014–2015) til Prop. 113 S (2014–2015). Prosjektet skal tilføre Hæren 36 oppgraderte stridsvogner av typen Leopard 2. I tillegg skal prosjektet levere to vogner for utdanning. Løsningen baseres på ombygging av eksisterende stridsvogner gjennom å videreutvikle mine- og ballistisk beskyttelse, økt ildkraft, nye sensorer og digitaliserte systemer.

Hærens Leopard 2 stridsvogner vil, uten oppgradering, nå sin tekniske levealder rundt 2020. En rekke av delsystemene i vognen har behov for oppgradering eller utskifting. For å kunne opprettholde stridsvognene som et effektivt og relevant våpensystem for å møte framtidens konvensjonelle og asymmetriske trusler er modernisering helt nødvendig.

Prosjektet er nærmere vurdert i landmaktutredningen. Se Prop. 2 S (2017–2018) for nærmere informasjon.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 2 880 mill. kroner, inkludert mva. og en avsetning for usikkerhet.

5060 Brukte stridsvogner av typen Leopard 2

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Budsjett-innst. S. nr. 7 (2000–2001) til St.prp. nr. 1 (2000–2001), sist endret ved behandlingen av Budsjett-innst. S. nr. 7 (2001–2002) til St.prp. nr. 1 (2001–2002). Prosjektet omfatter anskaffelse av 52 brukte stridsvogner av typen Leopard 2 til Hæren fra Nederland. Vognene har bedre beskyttelse og ildkraft enn de gamle Leopard 1-stridsvognene som Hæren tidligere har disponert, og erstatter et tilsvarende antall stridsvogner av denne typen. Avtalen ble inngått med Nederland i 2001. 38 vogner er levert, og har vært under innfasing fra 2003.

Det har vært forsinkelser i leveransene av delsystemer og reservedeler, og verkstedkapasitet er blitt prioritert til klargjøring og vedlikehold av materiell til bruk i pågående operasjoner. Hoveddelen av leveransene er fullført og de siste vognene ble levert i 2016.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 1 813 mill. kroner.

5436 Kampvogner til Hæren

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 387 S (2011–2012) til Prop. 93 S (2011–2012). Prosjektet omfatter oppgradering og ombygging av 103 eksisterende stormpanservogner av typen CV90 i kombinasjon med en nyan-skaffelse av vogner. Vognene vil tilføre Hæren økt kapasitet og kampkraft, og prosjektet er viktig for den fortsatte modernisering og videreutvikling av Hæren.

Prosjektet skal i alt levere 144 CV90 i ulike versjoner, stormpanservogner, stridsledelsesvogner, stormingeniørvogner, oppklaringsvogner, multirøllvogner (bombekaster og transport) og vogner for utdanningsformål. Det skal videre anskaffes blant annet fjernstyrte våpenstasjoner, kommunikasjonssystemer og ubemannede stridstekniske luft- og bakkefarkoster. Det er hittil levert 90 vogner av forskjellige versjoner til Hæren. Prosjektet planlegges avsluttet i 2020.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 10 774 mill. kroner.

5439 Landbasert, indirekte ildstøtte

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 370 (2008–2009) til St.prp. nr. 70 (2008–2009). Prosjektet omfatter anskaffelse av inntil 24 selvdrevne artilleriskyts med systemer for ammunisjonshåndtering, logistikk og en viss mengde presisjonsstyrt ammunisjon og røykammunisjon til Hæren. De nye skytsene skal erstatte eldre artilleriskyts av typen M109G. Anskaffelsen var planlagt gjennomført i samarbeid med Sverige som hovedaktør og svenske BAE Bofors som leverandør. Leveransene var planlagt avsluttet i 2013.

På grunn av betydelige forsinkelser grunnet forhold hos leverandøren, samt kvalitetsavvik og tekniske utfordringer med skyts og ammunisjonshåndteringssystem har regjeringen tidligere besluttet å avslutte kontrakten med leverandøren. Regjeringen redegjorde for disse forholdene i blant annet Prop. 1 S (2013–2014) og Prop. 1 S (2014–2015).

Sverige har valgt å gå videre med anskaffelsen og har reforhandlet kontrakten.

Prosesen mot leverandøren og svenske myndigheter når det gjelder avslutning av den norske delen av kontrakten er fullført. I Prop. 84 S (2013–2014) orienterte Forsvarsdepartementet

blant annet om at arbeidet med å finne alternativer til Archer er påbegynt, og at en erstatning for M109G-systemet må være på plass innen 2020. Se egen omtale av dette arbeidet under avsnittet Framtidige prosjekter.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 2 244 mill. kroner.

6027 Nye sjømålsmissiler – anskaffelse

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 287 (2006–2007) til St.prp. nr. 78 (2006–2007). Prosjektet omfatter anskaffelse av nye sjømålsmissiler (NSM) med tilhørende utstyr. Disse utgjør Forsvarets hovedvåpen for overflatekrigføring på fregattene og korvettene. Hovedkontrakt og interim vedlikeholdskontrakt er inngått med Kongsberg Defence & Aerospace AS. Leveranser av missilene har gått i henhold til plan, og de siste missilene ble levert i 2015. Integrasjon av NSM på fartøyene går som planlagt.

Det ble gjennomført testskyting i Norge i mai 2016. Prosjektet planlegges avsluttet i 2017.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 4 319 mill. kroner.

6086 AEGIS COTS Baseline Update

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2013–2014) til Prop. 1 S (2013–2014). Formålet med prosjektet er å opprettholde ytelsen til Fridtjof Nansen-klassens våpen-systemer ved at delsystemer eller komponenter, hvor ukurans vil kunne påvirke teknisk tilgjengelighet, skiftes ut. På denne måten sikres det at våpensystemet opprettholder sin operative og teknologiske relevans. Prosjektet skal oppdatere programvare og prosessorkraft, samt gjenanskaffe komponenter.

Stortinget vedtok ved behandlingen av Innst. 337 S (2014–2015) til Prop. 113 S (2014–2015) at prosjektets omfang økes til å omfatte restaktiviteter fra prosjekt 6088 Nye fregatter. Det er behov for å videreføre og ferdigstille aktiviteter knyttet til klargjøring for helikopter, satellittkommunikasjon, styre- og framdriftssystem, radarsystem, sensorsystem og elektrisk anlegg. Alle aktivitetene er igangsatt.

Oppdatering av AEGIS-systemet og restaktivitetene fra prosjekt 6088 Nye fregatter er planlagt levert i perioden 2015–2020.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er på 1 338 mill. kroner.

6192 Oppgradering av luftvernmissil til Fridtjof Nansen-klasse fregatter

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 234 S (2013–2014) til Prop. 84 S (2013–2014). Formålet med prosjektet er å oppgradere *Evolved Sea-Sparrow Missile* (ESSM) for å forlenge levetiden til systemet, slik at behovet for beskyttelse mot kjente lufttrusler for fregattene ivaretas. Kravene til ESSM ble utviklet på 1990-tallet. Framtidige, nye og endrede trusler gjør at det er behov for oppdateringer og videreutvikling av luftvernmissilsystemets ytelse og kapasitet. Oppdateringen og videreutviklingen av ESSM gjennomføres i et NATO-samarbeidsprosjekt, NATO *SEASPARROW Project*, som Norge deltar i. Prosjektet består i hovedsak av tre tiltak: 1) Delta-kelse i utviklingen av missilet, 2) Anskaffelse nye missiler av typen ESSM Block 2 og 3) Tilpasning av fregattens våpensystem til de nye missilene og forlengelse levetiden på eksisterende missiler av typen ESSM Block 1. Anskaffelsen og innfasingen av missilene er planlagt til perioden 2021–2025.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er på 2 039 mill. kroner.

6300 Skjold-klasse missiltorpedobåter

Prosjektet ble vedtatt av Stortinget ved behandlingen av Innst. S. nr. 11 (2003–2004) til St.prp. nr. 82 (2002–2003). Prosjektet omfatter anskaffelse av fem nye Skjold-klasse fartøyer, tilpasning av forsriefartøyet KNM Skjold og anskaffelse av våpensystemer og løsninger for logistikk og opplæring. Serieleveransen av de fem fartøyene ble om lag to og et halvt år forsinket på grunn av utfordringer hos leverandøren. Fartøyene var opprinnelig planlagt levert i 2008 og 2009. Forsvaret fikk kompensasjon for forsinket levering ved å motta ytelser som er av stor nytteverdi for Forsvaret, og som bedrer fartøyenes operative kapasitet. Det ble levert to fartøyer i 2010, ett fartøy i 2011 og ett i mars 2012. Det siste serieproduserte fartøyet ble levert i november 2012, og oppgraderingen av prototypefartøyet, KNM Skjold, var ferdig i mars 2013.

Integrering av sjømålsmissil (NSM) på fartøyene er utført, og installasjon av satellittkommunikasjon (SATCOM) ble slutført i 2014. Det gjenstår å rette opp enkelte mindre feil og mangler og garantiasaker. Prosjektet er planlagt avsluttet i 2019.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 6 377 mill. kroner.

6345 Videre oppdatering av Ula-klasse ubåter

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Budsjett-innst. S. nr. 7 (2008–2009) til St.prp. nr. 1 (2008–2009), og omfatter oppdatering og oppgradering av sensor- og våpensystemer på Ula-klasse ubåter. Prosjektet skal forbedre sikkerheten under dykking, navigasjonssikkerheten og sikkerheten om bord generelt slik at gjeldende krav er i samsvar med nasjonale og internasjonale regelverk, og sentrale NATO-krav oppfylles. Prosjektet ble startet opp i 2010, og er planlagt ferdigstilt innen 2020.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 1 574 mill. kroner.

6346 Nye ubåter

Prosjektet for nye ubåter ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 381 S (2016–2017) til Prop. 123 S (2016–2017). Prosjektet omfatter anskaffelse av fire nye ubåter.

Norge har valgt Tyskland som strategisk samarbeidspartner for nye ubåter og vil anskaffe identiske ubåter sammen med Tyskland. I tillegg til selve anskaffelsen, vil samarbeidet omfatte utdanning, trening, vedlikehold, levetidsunderstøttelse, reservedeler, oppdateringer og oppgraderinger. Anskaffelsen og produksjonen vil bli samordnet, og Tyskland tar ubåt nummer tre og nummer seks av produksjonsserien. Dette bidrar til å sikre identisk konfigurasjon på ubåtene, og er et sentralt premiss for å få til et omfattende samarbeid gjennom levetiden til dette materiellsystemet.

Det strategiske partnerskapet med Tyskland omfatter også industrisamarbeid, og det vil åpne opp for en rekke oppdrag for forsvarsbedrifter i Norge. Det er allerede innledet et samarbeid om videreutvikling av missiler og missilteknologi, og dette vil åpne for et betydelig salg av norske missiler til Tyskland. Samarbeidet omfatter også kampløpessystem på de norske og tyske ubåtene. Dette vil bidra til økt eksport av norsk kampløpessystem utover rammen på det norsk-tyske ubåtprosjektet. Samarbeidet er svært positivt for høyteknologisk kompetanseutvikling i Norge og for eksportpotensialet til norskutviklede produkter.

Det planlegges med at kontrakt på nye ubåter inngås i 2019. Hoveddelen av utbetalingene kommer til å løpe fra kontrakstidspunktet fram til siste ubåt er levert og garantiperioden er utløpt tidlig på 2030-tallet. De nye ubåtene vil gradvis overta for Ula-klassen fra midten av 2020-tallet. En anskaffelse av nye ubåter vil gå over ti år med leveranse av før-

ste ubåt om lag syv år etter bestilling, og påfølgende ubåter levert med en takt på én hvert år.

I 2018 vil prosjektet primært fokusere på oppbygging av prosjektorganisasjonen, evaluering av tilbud fra leverandør samt kontraktsforhandlinger. Prosjektutgiftene i 2018 vil være knyttet til prosjektforberedelser og gjennomføringskostnader inkludert risikoreduserende tiltak.

Prosjektets prisjusterte totale kostnadsramme er 42 184 mill. kroner, inkludert merverdiavgift, usikkerhetsavsetning og gjennomføringskostnader. Av dette kan 40 790 mill. kroner henføres til post 45. Prosjektets styringsramme er 36 445 mill. kroner inkludert merverdiavgift.

6370 Mellomløsning Ula-klasse ubåter

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 337 S (2014–2015) til Prop. 113 S (2014–2015), og omfatter oppdateringer og utskifting av ukurante deler og anskaffelse av flere reservedeler til systemene om bord på fire Ula-klasse ubåter. Dette gjøres for å kunne holde ubåtene teknisk tilgjengelige fram mot perioden 2025–2028 når ny ubåtkapasitet innføres. Mellomløsningen bidrar til at Norge opprettholder en kontinuerlig ubåtkapasitet, og legger til rette for innføring av en ny kapasitet. Prosjektet er derfor en forutsetning for å realisere en framtidig ubåtkapasitet gjennom nyanskaffelse av ubåter fra midten av 2020-tallet.

Prosjektet innebærer en nødvendig oppdatering av fire av dagens seks ubåter. Dette innebærer at det fra 2022 vil være fire ubåter i drift, og at disse gradvis blir erstattet med nye ubåter. De to øvrige ubåtene fases ut fra ca. 2022.

Prosjektet vil være ferdig med de siste aktivitetene i 2017, og er planlagt avsluttet i 2018.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 569 mill. kroner.

6401 Erstatning av Stingray Mod 0

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 62 (2007–2008) til St.prp. nr. 22 (2007–2008), og omfatter anskaffelse av nye lettvekttorpedoer. Torpedoene skal kunne benyttes av fregattene, NH90-helikoptre og P-3C Orion maritime patruljefly. Kontrakt ble inngått med BAE Systems i 2009, og det er også inngått en samarbeidsavtale mellom Forsvarets logistikkorganisasjon og BAE Systems om vedlikehold og lagring av torpedoene. Samtlige torpedoer er levert, og de siste torpedoene er levert i en nyere konfigurasjon. De først leverte torpedoene vil bli

oppdatert til samme nivå som de sist leverte. I tillegg kommer integrasjon mot NH90. Prosjektet er planlagt avsluttet i 2017.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 2 082 mill. kroner.

6615 Nytt ytre kystvaktfartøy

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2013–2014) til Prop. 1 S (2013–2014). Formålet med prosjektet er å anskaffe ett helikopterbærende kystvaktfartøy med godkjent isforsterket skrog (isklassing). Omfanget i framtidig prosjekt 3049 Erstatning Nordkapp-klassen tas nå inn som en del av prosjekt 6615 hvor omfanget økes til tre fartøyer. Sammenslåingen er tidligere omtalt i Prop. 151 S (2015–2016). Fartøyets operasjonsområde skal i hovedsak være i de nordlige havområdene. Skroget på fartøyet må derfor ha en viss lengde og utforming for å oppnå god stabilitet, og fartøyet må ha evne til å operere under isforhold. Dagens Nordkapp-klasse vil nå sin tekniske levealder rundt 2020 etter ca. 40 år i operativ tjeneste.

Regjeringen anbefaler at anskaffelsen av de tre nye helikopterbærende fartøyene til Kystvakten til erstatning for Nordkapp-klassen forseres med to år.

Det forhandles med tre norske verft om leveranse av tre fartøyer. Prosjektet vil bli framlagt Stortinget med ny kostnadsramme våren 2018. Det planlegges med en kontraktsignering kort tid etter politisk behandling i Stortinget. I påvente av innfasing av nye fartøyer, legges det opp til en minimumsløsning for ytterligere levetidsforlengelse av alle tre fartøyene i Nordkapp-klassen. Framtidig prosjekt 3049 Erstatning Nordkapp-klassen kanselleres når prosjekt 6615 er godkjent.

Prosjektets opprinnelige prisjusterte kostnadsramme (post 45) ved leveranse av ett fartøy er 2 868 mill. kroner.

7512 F-16 elektronisk krigføringsmateriell

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Budsjett-innst. S. nr. 7 (1997–98) til St.prp. nr. 1 (1997–98), og omfatter elektronisk krigføringsmateriell til alle F-16 kampfly med nødvendige støtte- og kontrollsystemer. Leveranser av jammepod og opphengsmekanismer ble slutført i 2005, styringssystemet ble levert i 2010 og leveranse av missilvarslingssystem er i slutfasen. Prosjektet planlegges terminert i 2018.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 1 242 mill. kroner.

7628 Kampluftvern

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 337 S (2014–2015) til Prop. 113 S (2014–2015). Hærens luftvernssystem NALLADS (*Norwegian Army Low Level Air Defence System*) ble utfaset i 2004. Prosjekt Kampluftvern er opprettet for å etablere en evne til å forsvare Hærens manøveravdelinger mot luftangrep. Kapasiteten ble besluttet etablert ved Stortingets behandling av Innst. 388 S (2011–2012) til Prop. 73 S (2011–2012). Prosjektet skal etablere et kampluftvern batteri til Hæren, og vil blant annet benytte eksisterende og allerede innarbeidede løsninger i Forsvaret. Luftvern batteriet vil bestå av ulike enheter for ildledning, kortholdsluftvern, luftvern med middels lang rekkevidde og nødvendige stabsfunksjoner for ledelse og logistikk. Prosjektet gjennomføres som en rettet anskaffelse til Kongsberg Defence & Aerospace AS.

Planlagte leveranser fra prosjektet er 2018–2021, og prosjektet planlegges terminert i 2023.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 967 mill. kroner.

7660 Helikopter til fregatt og kystvakt

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Budsjett-innst. S. nr. 7 (2000–2001) til St.prp. nr. 1 (2000–2001). Prosjektet omfatter levering av 14 NH90-helikoptre til Kystvakten og Marinen. Kontrakt ble inngått mellom Forsvarets logistikkorganisasjon og franske NATO Helicopter Industries (NHI) gjennom et felles nordisk anskaffelsesprogram, *Nordic Standard Helicopter Programme* (NSHP), i 2001. Helikoptrene skulle opprinnelig vært levert i perioden 2005–2008, men er vesentlig forsinket fra leverandørens side. Forsvaret har så langt mottatt seks helikoptre til Kystvakten med initiell operativ evne.

I 2012 ble Forsvaret gitt i oppdrag å gjennomføre en vurdering om å terminere kontrakten, og anskaffe Sikorsky S-70 SeaHawk som et alternativ for å dekke Forsvarets behov. Forsvaret frarådet å terminere kontrakten for å skaffe en alternativ helikoptertype. Forsvarsdepartementet besluttet derfor å videreføre kontrakten med NHI.

Prosessen med å ferdigstille design og kvalifisere full operativ evne-konfigurasjon er fullført. Det er pågående forhandlinger med NHI om betingelser for leveranser av de resterende åtte NH90-helikoptrene. Forhandlingene skal i henhold til planen sluttføres høsten 2017. Framdriftsplanen for NH90 legger til grunn leveranse av resterende åtte helikoptre i perioden fra fjerde kvartal 2017 til og med 2019. Videre skal seks

helikoptre med initiell operativ evne-konfigurasjon oppgraderes til full operativ evne-konfigurasjon i perioden 2018 til 2021.

To Nordkapp-klasse kystvakt fartøyer er i 2017 ferdigstilt og godkjent for havgående operasjoner med NH90. De to siste helikopterbærende kystvakt fartøyene planlegges ferdigstilt i løpet av 2018 i takt med økt tilgjengelighet på helikoptre. Taktiske maritime helikopteroperasjoner med NH90 er iverksatt i Kystvakten og vil gradvis øke i omfang i takt med tilgjengelighet på operative helikoptre.

Fregattene er planlagt ferdigstilt for operasjoner med NH90 i perioden 2018–2020. Fartøyene vil fortløpende oppnå godkjent status etter en oppøvningsperiode og mønstring. Alle fartøyer med helikoptre planlegges å ha oppnådd full operativ status i løpet av perioden 2020–2022. Planer for Forsvarets styrkeproduksjon, oppbygging av vedlikeholds- og logistikkfunksjoner mv., er tilpasset denne framdriftsplanen.

Helikoptrene er mer vedlikeholdskrevende enn det som var forutsatt ved kontraktinngåelsen. Det er inngått en avtale med leverandøren om logistikkstøtte fram til 2019. For å styrke vedlikeholdskapasiteten for NH90 ble det i 2017 i tillegg inngått kontrakt med Patria Helicopters AS om vedlikeholdstjenester til NH90 fram til 2019. Det arbeides nå med avtaler for å understøtte helikoptrene i driftsfasen etter 2019.

Levetidsunderstøttelse av militære luftsystemer er én av de prioriterte teknologiske kompetanseområdene for samarbeid mellom forsvarssektoren og forsvarsindustrien i Meld. St. 9 (2015–2016) *Nasjonal forsvarsindustriell strategi*. Det statlig eide selskapet AIM Norway har i dag kompetanse og kapasitet til å utføre ulike typer vedlikehold og modifikasjoner på helikoptre, herunder også NH90. Forsvarsdepartementet har derfor gitt Forsvarsmateriell og Forsvarsstaben oppdrag om å bidra til at AIM Norway får de nødvendige lisenser for å kunne være kvalifisert til å drive vedlikehold og modifikasjoner på NH90.

Forsvarsdepartementet følger opp en prosess i Forsvarsmateriell og Forsvaret som har til hensikt å sikre framdrift og implementering av NH90 som operativ kapasitet på best mulig måte i Forsvaret.

Status på helikopterleveransen ble et tema under høringen i Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité 24. februar 2017 om fregattenes operative evne. Det ble fattet et anmodningsvedtak fra Stortinget til regjeringen, vedtak nr. 677 (2016–2017). Forsvarsdepartementet har iverksatt en helhetlig gjennomgang av kontrakten for NH90-anskaffelsen for å etablere et godt grunnlag for å

besvare anmodningsvedtaket, og vil komme tilbake til Stortinget på egnet måte senest våren 2018.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 7 392 mill. kroner.

7806 Nye transportfly – anskaffelse

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 287 (2006–2007) til St.prp. nr. 78 (2006–2007). Prosjektet omfatter anskaffelse av fire nye transportfly av typen C-130J. Forsvaret inngikk avtale med amerikanske myndigheter gjennom *Foreign Military Sales*-avtaleverket. Første fly ble levert i november 2008, andre fly i juni 2009 og de to siste sommeren 2010.

Som følge av den tragiske ulykken i Sverige i mars 2012, hvor et C-130J transportfly styrtet og fem offiserer omkom, vedtok Stortinget ved behandlingen av Revidert nasjonalbudsjett for 2012, jf. Innst. 375 S (2011–2012) til Prop. 111 S (2011–2012), en tilleggsfinansiering på 720 mill. kroner for å erstatte det havarerte flyet. Forsva-

ret fikk tilgang til et nytt fly som opprinnelig skulle leveres til det amerikanske luftforsvaret. Erstatningsflyet ankom Norge allerede høsten 2012.

Prosjektet var opprinnelig planlagt avsluttet i 2013, men vil bli videreført for å kunne ivareta nødvendige ombygginger av erstatningsflyet til norsk konfigurasjon, samt ferdigstillelse av SATCOM-installasjon og leveranse av nye redningsflåter. Prosjektet planlegges terminert i 2019.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45), inkludert tilleggsbevilgningen på 720 mill. kroner, er 5 535 mill. kroner.

EBA-prosjekter – status og framdrift

I 2018 er det planlagt å investere for om lag 3,7 mrd. kroner i eiendom, bygg og anlegg (eksklusiv NATO-fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider). Under følger oversikt over EBA-investeringsprosjekter med en kostnadsramme over 200 mill. kroner.

Tabell 4.4 Kategori 1-prosjekter innenfor EBA

Formål/Prosjektnavn	Kostnadsramme	Anslått utbetaling 2018	Forventet gjenstående etter 2018
Bardufoss – helikopterbase	548	18	1
Bardufoss – befalsforlegning fase 2 Rusta leir	232	68	0
Eggemoen – nytt bygg for Forsvarets satellittstasjon	228	15	186
Haakonsvern – bygg til Marinejegerkommandoen	324	40	1
Haakonsvern – etablering av helikopterdetasjement	291	3	0
Mauken-Blåtind – Sammenslåing av skytefelt	460	10	2
Setermoen – ombygging av mannskapskaserner til forlegning for befal og vervede	209	60	103
Værnes – lager og forsyning av flydrivstoff	316	250	49
Ørland – vedlikeholdsbygg F-35	1 465	72	0
Ørland – hovedinfrastruktur F-35	294	19	0
Ørland – skvadronsbygg F-35	652	3	0
Ørland – ytre perimeter	496	89	263
Ørland – hovedrullebane	767	110	7
Ørland – nye hangarer for F-35	2 320	516	1 395
Ørland – støytiltak Forsvarets bygg på flystasjonen	223	28	144
Ørland – støyreducerende tiltak utenfor baseområdet	1 338	139	377

Bardufoss – helikopterbase

Prosjektet for etablering av helikopterbase på Bardufoss ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 489 S (2012–2013) til Prop. 136 S (2012–2013). Prosjektet omfatter nye hangarer, administrasjonsbygg, helikopteroppstillingsplasser og nødvendige flyoperative flater på Bardufoss. Videre skal det gjennomføres tilpasningsarbeider i eksisterende hangarer.

Hovedprosjektet ble overlevert til bruker i desember 2016, og bygningen er i bruk. Arbeidene i de eksisterende byggene er under prosjektering, og er planlagt gjennomført i 2018.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 548 mill. kroner.

Bardufoss – befalsforlegning fase 2 Rusta leir

Fase 2 for etablering av forlegninger for befal og vervede på Bardufoss ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2015–2016) til Prop. 1 S (2015–2016). Prosjektet omfatter etablering av inn-til 108 nye befalskvarter, fordelt på tre bygg i Rusta leir og et garasjeanlegg for parkering av kjøretøyer.

Prosjektet hadde byggestart i juli 2016, og er planlagt overlevert til bruker høsten 2018.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 232 mill. kroner.

Haakonssvern – bygg for Marinejegerkommandoen

Prosjektet for bygg for Marinejegerkommandoen på Haakonssvern ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 489 S (2012–2013) til Prop. 136 S (2012–2013). Det etableres administrasjonsbygg og flerbrukshall i området rundt den gamle MTB-havnen på Haakonssvern. Den tidligere MTB-hangaren er revet og området miljøsanert for å gi plass til den nye bygningsmassen. Prosjektet planlegges ferdigstilt våren 2018.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 324 mill. kroner.

Haakonssvern – etablering av helikopterdetasjement

Prosjektet for etablering av helikopterdetasjement på Haakonssvern ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 489 S (2012–2013) til Prop. 136 S (2012–2013). Prosjektet omfatter nødvendige hangarer, kontorer og oppstillingsplasser for NH90 på Haakonssvern.

Prosjektet er ferdigstilt og ble overlevert til bruker i august 2016. Arbeidet med sluttoppgjøret pågår.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 291 mill. kroner.

Mauken-Blåtind – sammenslåing av skytefelt

Sammenbinding og utvidelse av Mauken-Blåtind skyte- og øvingsfelt ble besluttet ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 145 (1996–1997) til St. prp. nr. 85 (1995–1996). Hensikten var å dekke Forsvarets øvingsbehov i Nord-Norge. Ved behandlingen av Innst. S. nr. 238 (1999–2000) til St.prp. nr. 58 (1999–2000) besluttet Stortinget at utbyggingen av feltet videreføres med en kostnadsramme for investering i eiendom, bygg og anlegg, samt grunnerverv og planarbeid. I 2006 inngikk staten og reindriftsnæringen en avtale om en ny trase og kjøp av beiterettigheter. Det reviderte prosjektet ble ved behandlingen av Innst. S. nr. 317 (2007–2008) til St.prp. nr. 55 (2007–2008) kostnadsberegnet med en ny ramme.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 460 mill. kroner.

Utbyggingen er nå ferdigstilt, og prosjektet var planlagt terminert i 2016. Det er imidlertid problemer med vannforsyning til enkelte grunneiere. Dette må utbedres, og det vil derfor påløpe ytterligere utbetalinger i prosjektet i 2018.

Setermoen – ombygging av mannskapskaserner til forlegning for befal og vervede

Prosjektet for ombygging av mannskapskaserner i Artillerileiren på Setermoen til forlegning for befal og vervede ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2016–2017) til Prop. 1 S (2016–2017). Prosjektet omfatter ombygging av to mannskapskaserner med kvarter for 88 befal og vervede.

Detaljprosjektering gjennomføres høsten 2017. Det er planlagt utlysning av entrepris ved årsskiftet 2017/2018. Prosjektet planlegges ferdigstilt årsskiftet 2019/2020.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 209 mill. kroner.

Værnes – lager og forsyning av flydrivstoff

Prosjektet for lager og forsyning av flydrivstoff på Værnes ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 381 S (2016–2017) til Prop. 123 S (2016–2017). Prosjektet omfatter etablering av tanker for flydrivstoff på en kai i Muruvik i Malvik kommune. I tillegg til tanker plassert i et oppsamlingsbasseng, omfatter prosjektet teknisk bygg med lager, verksted, pumper og reservekraft, og et

bygg med kaikontor som skal være bemannet ved lossing av båter. En ledning for drivstoff skal gå fra anlegget i Muruvik og inn på Værnes. Det er planlagt utlysning av entrepriser høsten 2017. Prosjektet er planlagt ferdigstilt innen utgangen av 2019.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 316 mill. kroner.

EBA-prosjekter på Ørland flystasjon

Etablering av ytre perimeter ved Ørland flystasjon ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2016–2017) til Prop. 1 S (2016–2017). Prosjektet omfatter tiltak for nødvendig grunnsikring på basen i form av forsterking av ytre perimeter, inkludert hindring av personell og kjøretøyer, overvåkingssystem for deteksjon og verifikasjon, samt nytt adgangskontrollområde for effektiv og sikker kontroll. Arbeidene ble startet i 2017, og forventes ferdigstilt i 2021. Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 496 mill. kroner.

Gjennomføring av støytiltak på Forsvarets egen bygningsmasse inne på Ørland flystasjon ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 381 S (2016–2017) til Prop. 123 S (2016–2017). Prosjektet innebærer å gjennomføre støyreduserende tiltak i henhold til reguleringsplanbestemmelsene og arbeidsmiljøloven på eksisterende bygningsmasse, som skal videreføres i forbindelse med etableringen av Ørland flystasjon som Forsvarets kampflybase. Støytiltak på egen bygningsmasse startet i 2017 og er planlagt gjennomført innen utgangen av 2021. Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 223 mill. kroner.

For nærmere omtale av andre prosjekter knyttet direkte til F-35 anskaffelsen vises det til del II, kapittel 1761 Nye kampfly med baseløsning.

Prosjekter som er avsluttet

7102 Nye kortholdsmissiler og hjelmmonterte sikter

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Budsjett-innst. S. nr. 7 (2001–2002) til St.prp. nr. 1 (2001–2002). Prosjektet skulle anskaffe nye luft-til-luft kortholdsmissiler og hjelmbasert siktesystem til F-16 kampfly for å øke kampflyenes overlevelsessevne i et framtidig luftkampsenario.

Våren 2003 ble det europeiske missilet IRIS-T valgt. Missilene skulle benyttes med et avansert hjelmbasert siktesystem som inngikk i prosjektet. Norge deltok sammen med en rekke andre nasjoner i et konsortium for videreutvikling og serieanskaffelse av missilet. Det ble forsinkelser i leveransen av missilene på grunn av designfeil i missi-

let og behovet for modifikasjon, som resulterte i forlenget ferdigstilling av prosjektet.

Anskaffelsen av missil og siktesystem var operativt tilgjengelig i tråd med oppdraget, og våpenet inngår nå som del av bestykningen på Forsvarets F-16 kampfly.

Prosjektets kostnadsramme var på 1 778 mill. 2017-kroner inkludert usikkerhetsavsetning på 300 mill. 2017-kroner. I tillegg kom gjennomføringskostnader på 30 mill. 2017-kroner.

Prosjektet har forbrukt 1 024 mill. 2017-kroner. Mindreforbruket på 453 mill. 2017-kroner forklares i hovedsak med at planlagt opsjon på et antall missiler ikke ble utløst, og at valutakursen på de delene av anskaffelsen som var i amerikanske dollar var gunstig.

Prosjektet termineres etter å ha levert missiler og siktesystem i henhold til ytelseskrav, med mindre forsinkelser og til en kostnad under vedtatt kostnadsramme.

7189 Strukturoppdatering P-3 Orion maritime overvåkingsfly

Prosjektet ble vedtatt av Stortinget ved behandlingen av Innst. S. nr. 226 (2005–2006) til St.prp. nr. 72 (2005–2006) og endret ved behandlingen av Innst. S. nr. 121 (2006–2007) til St.prp. nr. 37 (2006–2007). Prosjektet omfattet utskifting av vingestruktur, samt horisontale haleflater på de seks maritime patruljeflyene (MPA).

Prosjektet skulle bidra til at flyene fikk en strukturell levetid fram mot 2030. Anskaffelsen ble planlagt samkjørt med Canada. Men på grunn av betydelige utsettelse i planene til Canada, gjennomførte Norge anskaffelsen på egen hånd. Kontrakt ble inngått i begynnelsen av 2007. Utskifting av vinger og haleflater på det første flyet startet opp i 2009. Siste fly ble ferdig oppdatert i slutten av 2011, om lag tre og et halvt år senere enn planlagt. Forsinkelsen forklares med at den første leveransen inneholdt mange avvik som måtte utbedres samt sen leveranse av øvrig materiell fra Lockheed Martin.

Prosjektets kostnadsramme var på 1 144,3 mill. kroner, inkludert usikkerhetsavsetning på 56,7 mill. kroner. I tillegg kom gjennomføringskostnader på 49,7 mill. kroner. Prosjektet har forbrukt 1 087,6 mill. kroner og hadde et mindreforbruk av gjennomføringskostnader på 10,7 mill. kroner. Alle beløpene for omtalen i dette prosjektet er 2017-kroner. Prosjektet termineres etter å ha levert strukturoppdateringer i henhold til ytelseskrav, med betydelige forsinkelser og til en kostnad på vedtatt kostnadsramme.

Gråfjell – Regionfelt Østlandet

Investeringsprosjektet for Regionfelt Østlandet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 232 (2001–2002) til St.prp. nr. 55 (2001–2002). Feltet er lokalisert i Gråfjellet i Åmot kommune, og benyttes til å øve angrepsoperasjoner med skarpskyting, manøvrering og samvirke mellom forskjellige enheter fra ulike våpenarter.

Anleggsarbeidene i feltet startet i 2002, og feltet ble tatt i bruk i 2015. Alle de viktige anleggene sto ferdig i 2008, slik målet var. Regionfeltet ble først fullført i 2012. De anleggene som ble forsinket var ikke til hinder for øvrig bruk av feltet.

De siste rettslige prosessene knyttet til erverv har tatt lang tid, og det pågår fortsatt ankesaker på tidligere vedtak. På bakgrunn av at gjenstående arbeid er beskjedent, videreføres de gjenstående prosessene i en nytt prosjekt med en kostnad til om lag 5 mill. kroner.

Prosjektet for Regionfelt Østlandet er nå terminert med en sluttkostnad på 1 809 mill. kroner, som er innenfor prosjektets kostnadsramme på 2 122 mill. kroner med kostnadsnivå pr. 1. juli 2016.

Til informasjon

Program LOS

LOS-programmet, tidligere Program GOLF, har siden 2001 gjennomført en rekke store prosjekter for å utvikle og innføre et felles integrert forvaltningssystem for Forsvaret (FIF).

FIF har så langt erstattet ca. 80 av totalt 120 ulike forvaltningssystemer i Forsvaret og har levert enhetlige løsninger til Forsvaret for lønn, økonomi, innkjøp, forsyning, materielladministrasjon, styring og ledelse, personell- og kompetansestyring, struktur- og eierskapsforvaltning, samt vedlikehold og forsyning.

Program LOS inneholder pr. i dag kun ett hovedprosjekt, 2814 – Logistikkprosjektet (LOGP), som nærmer seg ferdigstilling, og som er planlagt terminert innen utgangen av 2017. Arbeidet med å konsolidere og variantbegrense resterende relevante materiellsystemer i FIF vil fortsette i Forsvaret og Forsvarsmateriell. Når LOGP er terminert vil LOS-programmet også bli avviklet.

4032 Vernemasker til Forsvaret

De vernemaskene Forsvaret har i dag vil etter levetidsforlengelse begynne å gå ut på dato fra 2018. Dette prosjektet har som formål å erstatte

dagens personlige vernemasker, inkludert filtre, drikkeanordninger, mulighet for synskorrigerende bæreutrustning og andre tilpasninger som er nødvendig, slik at alt personell i styrkestrukturen får utstyr som gir tilstrekkelig beskyttelse som kreves for å delta i operasjoner der det er fare for kontakt med kjemiske, biologiske eller radiologiske trusselstoffer. Dette inkluderer også åndedrettsvern for spesialister, hvor normal vernemaske ikke gir tilfredsstillende beskyttelse. Det er viktig at denne typen materiell har den kvaliteten som kreves for at CBRN-beskyttelsen (kjemiske, biologiske, radioaktive og nukleære midler) skal være tilfredsstillende. Prosjektet skal ta høyde for at hele styrkestrukturen har materiellet tilgjengelig, samt et realistisk nivå på bytte- og tilpansningsreserve. Prosjektet ble godkjent høsten 2017, og skal etter planen realiseres i 2018–2022.

Prosjektets anbefalte totale kostnadsramme er 438 mill. kroner inkludert usikkerhetsavsetning, gjennomføringskostnader og merverdiavgift. Av dette kan 431 mill. kroner henføres til post 45. Prosjektets styringsramme settes til 409 mill. kroner, inkludert merverdiavgift.

Sør-Varanger – nye stasjoner til Grensevakt

Prosjektet for nye stasjoner til Grensevakt i Sør-Varanger ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 441 S (2010–2011) til Prop. 110 S (2010–2011). Etter Stortingets behandling av Innst. 234 S (2013–2014) til Prop. 84 S (2013–2014) ble kostnadsrammen for prosjektet økt. Prosjektet skal dekke grensevaktens samlede behov for forlegning og operasjonsbaser for grensejegere, med en stasjon i sør i Svanvik og en stasjon i nord ved Storskog. Prosjektet omfatter også kennel på hver stasjon, ny kjøretrase og en ny patruljehytte. Den siste av de to stasjonene ble overlevert til bruker i mai 2016. I 2017 gjennomføres mindre utvendige arbeider, og sluttoppgjøret er planlagt fullført innen utgangen av året. I Prop. 1 S (2015–2016) er det informert om at det gjennomføres en endret løsning knyttet til avløp ved stasjonen i nord, som innebærer at kostnadsrammen kan reduseres.

Prisjustert kostnadsramme som fremgår av Prop. 1 S (2016–2017) er 340 mill. kroner.

Evenes flystasjon

Stortinget vedtok gjennom behandlingen av Innst. 388 S (2011–2012) til Prop. 73 S (2011–2012) å etablere en framskutt operasjonsbase for de nye kampflyene på Evenes. Videre vedtok Stortinget ved behandlingen av Innst. 62 S (2016–2017) til

Prop. 151 S (2015–2016) å bygge ut Evenes flystasjon også som base for Forsvarets nye maritime patruljefly. I løpet av 2017 gjennomføres det en konseptvalgutredning (KVU) for etableringen på Evenes. Ekstern kvalitetssikring (KS1) vil bli gjennomført etter at utredningen er ferdigstilt. I løpet av 2018 vil det bli utarbeidet forprosjekter for utbyggingen av Evenes flystasjon. Hovedprosjektet vil ha en kostnadsramme på mer enn 750 mill. kroner, og vil dermed bli gjenstand for ytterligere en kvalitetssikring (KS2). Det legges til grunn at eksisterende bygningsmasse og infrastruktur på Evenes flystasjon i størst mulig grad skal gjenbrukes. For å følge opp Stortingets vedtak om utbygging av Evenes flystasjon, har regjeringen foreslått å øke bevilgningen for investeringer i eiendom, bygg og anlegg i 2018 med 58 mill. kroner. Dette kommer i tillegg til 146 mill. kroner som allerede er avsatt til utvikling av eiendom, bygg og anlegg på Evenes i 2018. Tiltakene i 2018 innebærer i hovedsak å etablere en prosjektorganisasjon, oppgradere eksisterende infrastruktur i bakken og etablere fysisk sikring og beskyttelse av Evenes flystasjon.

Framtidige prosjekter

2078 Sensorer for militær luftromsovervåking

Forsvaret skal kontinuerlig kunne overvåke norsk luftrom og tilstøtende områder. Militær luftromsovervåking er vesentlig for å oppnå kontroll i luftrommet, noe som er en forutsetning for å sikre handlefrihet for egne og allierte land-, sjø- og luftstyrker. Det er luftromsovervåking kombinert med bruk av kampfly og bakkebasert luftvern som primært bidrar til luftkontroll. Store deler av dagens sensorstruktur for militær luftromsovervåking nærmer seg raskt utløpet av sin levetid, og må oppgraderes for å møte framtidens operative utfordringer. Regjeringen informerte Stortinget i Prop. 1 S (2015–2016) om et framtidig prosjekt, Sensorer for militær luftromsovervåking. Fornyelse av deler av sensorstrukturen er også omtalt i langtidsplanen for forsvarssektoren (Prop. 151 S (2015–2016)). Hensikten med prosjektet er å framskaffe militære sensorsystemer til overvåking av nasjonalt og tilstøtende luftrom. Regjeringen vil komme tilbake til Stortinget med en anbefaling på et senere tidspunkt.

2559 Landbasert transportstøtte

Forsvarets Scania lastevogner ble i hovedsak anskaffet i perioden 1988–1996, og vognene nærmer seg slutten på sin tekniske levetid. I tillegg

medfører nye krav økt behov for beskyttelse og lasteevne. Gjennom dette prosjektet planlegges det å anskaffe nye lastevogner som erstatning for hoveddelen av Forsvarets Scania lastevogner. Forsvarsdepartementet har tidligere godkjent et antall prosjekter som omfatter et begrenset antall lastevognvarianter. Disse lastevognvariantene vil bli anskaffet gjennom avrop på rammeavtalen som er inngått med Rheinmetal M.A.N. Military Vehicles. Rammeavtalen sikrer systemlikhet i Forsvarets lastevognflåte, samt enhetlige og mest mulig effektive logistikk-løsninger. Den samme rammeavtalen planlegges også lagt til grunn ved anskaffelsene i prosjekt 2559 Landbasert transportstøtte. Rammeavtalen er framforhandlet og inngått i samarbeid med svenske myndigheter, og den vil kunne legge til rette for en reduksjon av driftskostnadene i løpet av materiellets levetid gjennom samarbeid knyttet til blant annet logistikk-løsninger og utdanning. Videre vil anskaffelsen av samme type materiell i Norge og Sverige legge til rette for et samarbeid ved gjennomføring av operasjoner. Utredningsarbeidet knyttet til prosjekt Landbasert transportstøtte pågår. Regjeringen vil komme tilbake til Stortinget med en anbefaling på et senere tidspunkt.

3049 Erstatning Nordkapp-klassen

De tre helikopterbærende kystvaktfartøyene i Nordkapp-klassen ble tatt i bruk på begynnelsen av 1980-tallet. Fartøyene er i ferd med å nå sin tekniske levealder. Utredningsarbeidet for å vurdere hvordan fartøyene kan erstattes er nå ferdig. Det vises også til omtalen under prosjekt 6615 Nytt ytre kystvaktfartøy. Regjeringen ser nå disse to prosjektene i sammenheng, og planlegger å forelegge for Stortinget våren 2018 at prosjekt 6615 utvides til å omfatte tre like fartøyer, og at prosjekt 3049 kanselleres. Kontrakten vil bli tildelt ett av de norske verftene som det forhandles med.

Regjeringen anbefaler i tillegg at anskaffelsen av de tre nye helikopterbærende fartøyene til Kystvakten til erstatning for Nordkapp-klassen forseres med to år.

5447 Artillerisystem 155 mm

Rørartilleri er en viktig kapasitet for landmakten, uavhengig av konseptuell innretning. Dagens artilleri fra slutten av 1960-tallet er nedslitt, og anskaffelsen av 24 nye skyts bør gjennomføres så snart som mulig.

For tiden pågår en merkantil anskaffelsesprosess for nytt artilleri. Det planlegges med at en

avklaring om valg av system gjøres i løpet av 2017. Regjeringen planlegger å komme tilbake til Stortinget med en egen sak om anskaffelse av nytt artilleri i løpet av høstsesjonen 2017.

Det vises for øvrig til informasjon i landmaktproposisjonen, Prop. 2 S (2017–2018).

8043 Taktisk ledelsessystem for landdomenet

Hensikten med investeringer i taktisk ledelsessystem for landdomenet (TLL) er at Forsvaret opprettholder, moderniserer og forbedrer sin evne til effektiv ledelse og utnyttelse av Forsvarets styrkestruktur på taktisk og stridsteknisk nivå i landdomenet.

Materiellinvesteringer i TLL legger vekt på IKT-teknologi med komponenter som danner en taktisk informasjonsinfrastruktur av mobile og deployerbare elementer. Sammen vil disse gi evne til å utøve effektiv kommando og kontroll for landstyrker. Investeringen inneholder i tillegg anskaffelse av mobilitetsfremmende plattformer for informasjonsinfrastrukturen, som eksempelvis kjøretøyer og luftfartøyer, fortrinnsvis *Unmanned Aerial Systems* (UAS).

Store deler av materiellparken i dagens TLL når slutten av sin levetid i løpet av 2024–2026 og tiltak for å opprettholde kapasiteten er påkrevd for å unngå vedvarende redusert og tap av evne til å lede taktiske operasjoner i landdomenet.

Det er videre nødvendig å modernisere og forbedre kapasiteten TLL for å imøtekomme økte krav til informasjonsutveksling slik at effektorer og sensorer kan utnyttes mer effektivt og dekke operasjoner over et større geografisk område i en fellesoperativ ramme, samt sikre integrasjon mot NATO og andre samarbeidspartnere.

I tillegg stilles det krav til økt robusthet for å imøtekomme trusler i cyberdomenet og innenfor elektronisk krigføring.

TLL vil gjennom en trinnvis utviklingsprosess fornyes i perioden 2020–2030. Det er identifisert et stort potensial for både industrisamarbeid og flernasjonalt samarbeid. Det arbeides for å etablere en programorganisasjon som kan utarbeide og anbefale strategiske samarbeidsavtaler med aktuelle industripartnere og andre nasjoner.

Del II
Budsjettforslag

5 Nærmere omtale av bevilgningsforslagene mv.

Programområde 04 Militært forsvar

Programkategori 04.10 Militært forsvar mv.

Kapitlene i budsjettet

De følgende to tabellene viser nominelle endringer på de forskjellige budsjettkapitlene og -postene. I forslaget for 2018 er det lagt inn pris- og lønnskompensasjon, virkningen for 2018 av soldatoppgjøret i 2017 og virkningen av soldatoppgjøret i 2018 etter den nye ordningen. Kompensasjon for virkningen av lønnsoppgjøret i 2018 vil først bli innarbeidet i budsjettet i løpet av 2018. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med en reduksjon på 175,6 mill. kroner sammenliknet med 2017.

På utgiftssiden er det inkludert budsjetterte inntekter i henhold til etablert praksis. Dersom inntektene blir lavere enn budsjettert, vil forsvarsrammen bli tilsvarende redusert. Dersom inntektene blir større enn budsjettert, gjelder Forsvarsdepartementets generelle merinntektsfullmakt.

For en del av budsjettpostene er det satt inn en tabell som viser nedbrytning av endringene på

posten fra 2017 til 2018 mer detaljert. I tabellen framgår lønns-, soldat- og priskompensasjon som er lagt til posten. I tillegg framgår tekniske endringer, som blant annet er flytting av oppgaver og organisatoriske endringer, med tilhørende ressurser, som endrer bevilgningen uten at det har økonomisk betydning for virksomheten. Videre inngår frigjøring av midler gjennom forbedring og effektivisering, og avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen. Så framkommer de budsjettmessige endringene inndelt i hva som er direkte knyttet til LTP-formål i 2018 og øvrige endringer.

For budsjettkapitlene 1710, 1720, 1723, 1731, 1732, 1733, 1734, 1735 og 1760 er det i tillegg lagt inn en tabell som viser økning til LTP-formål i 2018. Disse tabellene er en detaljering av tabell 1.3 i kapittel 1.3 Hovedprioriteringer og økonomiske rammer for 2018, og synliggjør hvordan den bevilgningsmessige økningen til forsvarssektoren, slik det er lagt opp til i den vedtatte langtidsplanen, fordeler seg i de ulike delene av sektoren.

Utgifter under programkategori 04.10 fordelt på kapitler

(i 1 000 kr)

Kap.	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018	Pst. endr. 17/18
1700	Forsvarsdepartementet	458 066	1 296 889	1 342 680	3,5
1710	Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg	5 613 224	5 498 963	6 614 043	20,3
1716	Forsvarets forskningsinstitutt	187 631	162 479	186 572	14,8
1719	Fellesutgifter og tilskudd til foretak under Forsvarsdepartementet	781 863			
1720	Felleskapasiteter i Forsvaret	3 806 763	5 310 768	9 688 223	82,4
1723	Nasjonal sikkerhetsmyndighet	251 468	258 716	269 465	4,2
1725	Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben	1 995 104	846 532		-100,0
1731	Hæren	5 402 056	5 460 228	5 066 104	-7,2
1732	Sjøforsvaret	3 877 819	4 236 223	4 114 269	-2,9
1733	Luftforsvaret	4 966 013	4 774 506	4 936 621	3,4
1734	Heimevernet	1 199 298	1 378 353	1 241 819	-9,9
1735	Etterretningstjenesten	1 558 348	1 714 268	1 905 510	11,2
1740	Forsvarets logistikkorganisasjon	1 690 017	1 797 022		-100,0
1760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	6 560 444	6 627 522	7 765 655	17,2
1761	Nye kampfly med baseløsning	8 003 179	8 787 215	8 997 666	2,4
1790	Kystvakten	949 997	1 094 428	1 027 838	-6,1
1791	Redningshelikoptertjenesten	833 043	925 343	854 745	-7,6
1792	Norske styrker i utlandet	844 861	823 497	1 009 909	22,6
1795	Kulturelle og allmenntilretteleggende formål	274 793	255 238		-100,0
	Sum kategori 04.10	49 253 987	51 248 190	55 021 119	7,4

Oppgaver og midler fra kapittel 1719 ble flyttet til kapittel 1700 i budsjettet for 2017.

Oppgaver og midler fra kapitlene 1725, 1740 og 1795 foreslås i all hovedsak flyttet til kapittel 1720.

Som følge av utdanningsreformen er skolevirksomheten i Forsvaret samlet organisatorisk på kapittel 1720, og utgiftene til befalskolene og høyskolene er dermed budsjettmessig flyttet fra kapitlene 1731, 1732 og 1733.

Inntekter under programkategori 04.10 fordelt på kapitler

(i 1 000 kr)

Kap.	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018	Pst. endr. 17/18
4700	Forsvarsdepartementet	45 476	24 655	25 194	2,2
4710	Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg	4 804 272	3 591 259	4 167 637	16,0
4719	Fellesinntekter til foretak under Forsvarsdepartementet	11 164			
4720	Felleskapasiteter i Forsvaret	122 439	107 247	224 387	109,2
4723	Nasjonal sikkerhetsmyndighet	35 425	11 392	11 641	2,2
4725	Fellesinstitusjoner og -inntekter under Forsvarsstaben	61 615	24 622		-100,0
4731	Hæren	103 160	63 993	90 584	41,6
4732	Sjøforsvaret	102 178	54 761	54 284	-0,9
4733	Luftforsvaret	149 556	109 250	107 878	-1,3
4734	Heimevernet	7 512	5 598	5 681	1,5
4740	Forsvarets logistikkorganisasjon	266 565	82 943		-100,0
4760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	239 125	101 286	101 936	0,6
4790	Kystvakten	3 971	1 106	1 122	1,4
4791	Redningshelikopter tjenesten	776 742	838 289	768 137	-8,4
4792	Norske styrker i utlandet	64 253	25 117	39 362	56,7
4795	Kulturelle og allmenntilgode formål	16 736	8 223		-100,0
4799	Militære bøter	702	500	500	0,0
	Sum kategori 04.10	6 810 891	5 050 241	5 598 343	10,9

Inntekter fra kapittel 4719 ble flyttet til kapittel 4700 i budsjettet for 2017.

Inntekter fra kapitlene 4725, 4740 og 4795 foreslås flyttet til kapittel 4720.

Som følge av utdanningsreformen er skolevirksomheten i Forsvaret samlet organisatorisk på kapittel 4720, og inntektene fra befalskolene og høyskolene er dermed budsjettmessig flyttet fra kapitlene 4731, 4732 og 4733.

Kap. 1700 Forsvarsdepartementet

(i 1 000 kr)				
Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	427 480	772 976	802 665
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres, overslagsbevilgning</i>		121 860	125 150
43	Til disposisjon for Forsvarsdepartementet, <i>kan overføres</i>		15 610	15 722
71	Overføringer til andre, <i>kan overføres</i>		60 825	64 734
73	Forskning og utvikling, <i>kan overføres</i>	30 586	28 127	28 886
78	Norges tilskudd til NATOs og internasjonale driftsbudsjetter, <i>kan overføres</i>		297 491	305 523
	Sum kap. 1700	458 066	1 296 889	1 342 680

I tillegg til Forsvarsdepartementets egne driftsutgifter, dekker kapitlet utgifter til Norges faste delegasjon til NATO og Militærmisjonen i Brussel, forsvarsråder, forsvarsattacheer og militærrådgivere ved norske utenriksstasjoner, tilskudd til frivillige organisasjoner, forskning og utvikling, Norges tilskudd til NATOs ulike driftsbudsjetter samt uforutsette utgifter som trenger rask avklaring.

Post 01 Driftsutgifter

Posten dekker Forsvarsdepartementets ordinære driftsutgifter, utgifter til Forsvarets materielltilsyn, Statens havarikommisjon for Forsvaret, intern-

revisjonsfunksjonen i forsvarssektoren, Senter for integritet i forsvarssektoren, Norges faste delegasjon til NATO, Militærmisjonen i Brussel, forsvarsråder, forsvarsattacheer og militærrådgivere ved norske utenriksstasjoner samt deler av den personlige staben til generalsekretæren i NATO. Posten dekker videre utgifter knyttet til blant annet kapasitetsbygging i forsvarssektoren, beredskap og krisehåndtering, forsvarssektorens miljødatabase og Norges formannskap i NORDEFCO (*Nordic Defence Cooperation*) i 2018.

Posten foreslås redusert nominelt med 394,1 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2017. Nedenfor følger endringene fra 2017 til 2018:

Tabell 5.1 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	773,0
Lønns-, soldat- og priskompensasjon	10,0
Tekniske endringer	12,8
Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen	-3,9
Øvrige endringer	10,8
Forslag 2018	802,7

De tekniske endringene som foreslås er hovedsakelig knyttet til flytting av Forsvarets havarikommisjon fra Forsvaret til Forsvarsdepartementet, flytting av en stilling fra Forsvarsdepartementet til Forsvaret, omdisponering av midler til pensjonspremie samt omdisponering av midler til internrevisjonen.

Hensyntatt de budsjettekniske endringene foreslås det en økning på 10,8 mill. kroner. I dette ligger det at Forsvarsdepartementet skal effektivisere for 3,9 mill. kroner i 2018. Økningen skyldes i hovedsak økning i midler til romvirksomhet.

Statens havarikommisjon for Forsvaret

Statens havarikommisjon for Forsvaret (SHF) er et uavhengig organ som er gitt ansvar og myndighet, etter lov om undersøkelser av ulykker og hendelser i Forsvaret og forskrift om undersøkelser av ulykker og hendelser i Forsvaret, til å undersøke ulykker og alvorlige hendelser i Forsvaret. Formålet med SHFs undersøkelser er å utrede forhold av betydning for å forbedre sikkerheten i Forsvaret. SHF skal gjennomføre undersøkelsene uavhengig av andre undersøkelser eller etterforskning, og skal ikke ta stilling til disiplinære eller strafferettslige forhold. Det nye regelverket legger til rette for et nytt profesjonelt og tillitsskapende regime for undersøkelser av ulykker og hendelser i Forsvaret. Undersøkelsesmyndigheten skal utføre sine oppgaver uavhengig og selvstendig, og kan ikke instrueres i faglige spørsmål. SHF holdes utenfor linjeorganisasjonen i Forsvarsdepartementet og ligger administrativt under departementsråden. Enheten blir etablert i Forsvarsdepartementet høsten 2017.

Styrke FNs fredsoperative virksomhet

Fredsoperasjoner er et av FNs mest sentrale og etterspurte virkemidler for å opprettholde internasjonal fred og sikkerhet. Norge er opptatt av å bidra til at arbeidet med å reformere FNs fredsbevarende og politiske operasjoner styrkes, og vil i 2018 aktivt støtte flere ulike reformtiltak både i FN, gjennom ulike forskningsinstitusjoner og Forsvarets høgskoles internasjonale kurssenter, herunder prosjekter knyttet til beskyttelse av sivile i væpnede konflikter og bekjempelse av konfliktrelatert seksualisert vold.

Kapasitetsbygging i forsvarssektoren

Kapasitetsbygging i forsvarssektoren omfatter tiltak for å bistå konfliktutsatte staters lovlige

myndigheter i reform av forsvarssektoren. Tiltakene skjer i rammen av bilateralt samarbeid så vel som innenfor flernasjonale operasjoner og koalisjonsoperasjoner. Norske bidrag vil i 2018 omfatte støtte til Georgia, Ukraina, Bosnia-Hercegovina, Makedonia, Montenegro og Serbia. Sammen med de andre nordiske landene støtter Norge også Den afrikanske unions evne til fredsoperasjoner gjennom kapasitetsbygging av *Eastern Africa Standby Force* sitt hovedkvarter i Kenya. Norge leder i tillegg utviklingen av *Nordic-Baltic Assistance Program* (NBAP). Dette er et åttelandssamarbeid som støtter NATO-, EU-, og FN-ledet kapasitetsbygging ved å tilby nøkkelferdige moduler som kan plugges inn i disse organisasjonenes programmer og operasjoner. NBAP danner kjernen i NATOs støttepakke til Georgia. NBAPs medlemsland vurderer løpende muligheten for å bruke dette formatet til innsats også i andre land.

Nordisk forsvarssamarbeid

Et selvhevdende og uforutsigbart Russland har ført til økt felles situasjonsforståelse og sikkerhetspolitisk utsyn i de nordiske landene, og bidratt til å framheve sikkerhetspolitikk som fundamentet for nordisk forsvarssamarbeid. Dette gir rom for en tettere dialog og økt forsvarssamarbeid innenfor NORDEFECO-rammen. NORDEFECO har kommet fram til en rekke avtaler og initiativ for å understøtte de nordiske landenes evne til situasjonsforståelse, samt for å tilrettelegge for operativt samarbeid i egne nærområder.

Norge skal ha formannskapet for NORDEFECO i 2018. Norges mål er å videreutvikle den sikkerhetspolitiske dialogen, sørge for framgang i pågående prosjekter og søke samarbeid innenfor fagområder som er av felles nordisk interesse.

Forsvarsattacheer og militærrådgivere

Forsvarsattacheene og militærrådgiverne er Forsvarsdepartementets militære representanter ved norske utenriksstasjoner. Attachéordningen vurderes kontinuerlig og personellets lokalisering endres etter behov. Den norske forsvarsattachéstillingen i Stockholm ble reetablert i 2017 og den vakante attachéstillingen i Beijing vil bli besatt i 2018. Fordelingen av forsvarsattacheer med sideakkrediteringer og militærrådgivere framkommer av tabellene nedenfor:

Tabell 5.2 Forsvarsattacheer ved norske utenriksstasjoner i 2018

Land	Sideakkreditering	Attaché	Ass. attaché	Forsvarsråd
Etiopia (Addis Abeba)	Den afrikanske union	1		
Finland (Helsingfors)		1		
Frankrike (Paris)	Spania	1		
India (New Dehli)		1		
Israel (Tel Aviv)	Egypt, Jordan	1		
Kina (Beijing)		1		
Latvia (Riga) ¹	Estland, Litauen	1		
Nederland (Haag)	Belgia, Luxemburg, Danmark	1		
Polen (Warszawa)	Tsjekkia, Slovakia, Ungarn	1		
Russland (Moskva)	Hviterussland, Kasakhstan	1	1	
Serbia (Beograd)	Montenegro, Makedonia	1		
Storbritannia (London)	Irland	1		1
Sverige (Stockholm)		1		
Tyrkia (Ankara)	Aserbajdsjan, Georgia	1		
Tyskland (Berlin)	Sveits, Østerrike	1		
Ukraina (Kiev)		1		
USA (Washington)	Canada	1	3	1
FN (New York)		1	1	
NATO (Brussel)				10
OSSE (Wien)		1		
EU (Brussel)				1

¹ Er fullt akkreditert til alle de tre baltiske landene

Tabell 5.3 Militærrådgivere i 2018

Delegasjon/Sted	Militærrådgiver
EASFCOM ¹ /Nairobi, Kenya	1
Bosnia-Hercegovina	1

¹ *Eastern Africa Standby Force Coordination Mechanism*

Militærmisjonen i Brussel

Militærmisjonen i Brussel (MMB) er regjeringens militære representasjon ved NATO-hovedkvarteret. Misjonen ivaretar Norges interesser og stedlig militær representasjon i både NATO og

EU. MMB spiller en sentral rolle i Forsvarsdepartementets og Forsvarets beslutningsprosesser knyttet til håndteringen av militærfaglige spørsmål overfor NATO og EU. MMB har også en administrativ støttefunksjon for alle norske militære stillinger i Belgia, der utgiftene dekkes over

kapittel 1700, post 01, samt for enkelte andre norske stillinger i NATOs kommandostruktur. Etter forsinkelser i byggingen av NATOs nye hovedkvarter vil MMB og Norges delegasjon til NATO i løpet av 2018 bli samlokalisert i det nye hovedkvarteret.

Romvirksomhet

I tråd med langtidsplanen for 2017–2020 har Forsvarsdepartementet opprettet et program for å lede, styre, koordinere og implementere forsvarssektorens ambisjoner for romvirksomheten. Forsvarssektorens satsing på romvirksomhet er tverrsektorielt og internasjonalt fokusert, med en nøktern og trinnvis utvikling.

Forskningsprosjekt om krigens folkerett

Forsvarsdepartementet har over to år finansiert et forskningsprosjekt knyttet til utvalgte emner innenfor krigens folkerett. Prosjektet har internasjonal deltakelse og målet har vært å utarbeide en manual som dekker de utvalgte temaene. Arbeidet med manualen har vært gjennomført ved Forsvarets høgskole, og manualen ble ferdigstilt i 2017. I 2018 planlegges det en internasjonal lansering av manualen samt aktivitet knyttet til utvikling og styrking av folkerettens stilling på de utvalgte områdene.

Oppdatering av lov om Etterretningstjenesten

Forsvarsdepartementet gjennomfører en oppdatering av lov om Etterretningstjenesten. I den forbindelse skal det i 2018 ferdigstilles et høringsnotat som også tar for seg hvordan en form for digitalt grenseforsvar kan etableres i Norge.

Post 21 Spesielle driftsutgifter, kan overføres, overslagsbevilgning

Statens pensjonskasse forvalter den særskilte kompensasjonsordningen for personell som har pådratt seg psykiske belastningsskader i utenlandsoperasjoner. Statens pensjonskasse utarbeider også prognoser for utbetalinger under ordningen. I prognosene for 2018 legger Statens pensjonskasse til grunn at utbetalingene vil være 125,2 mill. kroner. Prognosen gjelder for utbetalinger etter 35G- og 65G-ordningene samlet. Det er likevel knyttet stor usikkerhet til utgiftene etter den særskilte kompensasjonsordningen. Statens pensjonskasse opplyser at anslagene i prognosene

er usikre, og sensitive for endringer i de underliggende driverne. Usikkerheten beror i stor grad på antall erstatningskrav som blir innvilget, ventetid for spesialisterklæringer og gjennomsnittlig utbetalingsbeløp. Det er viktig for regjeringen å sikre at skadde veteraner, som har fått tilkjent kompensasjon etter ordningen i tråd med gjeldende regelverk, får utbetalt sine kompensasjoner uten unødig opphold. Bevilgningen er derfor en overslagsbevilgning slik at utbetalingene ikke vil stoppe opp. Prognosearbeidet fra Statens pensjonskasse blir løpende fulgt opp av Forsvarsdepartementet.

Posten foreslås videreført på om lag samme nivå som i 2017.

Post 43 Til disposisjon for Forsvarsdepartementet

Posten vil bli benyttet til dekning av uforutsette utgifter som trenger rask avklaring og foreslås videreført på om lag samme nivå som i 2017.

Post 71 Overføringer til andre

Støtte til frivillige organisasjoner

Støtte til forsvarsrelaterte organisasjoner

Forsvarsdepartementet ønsker å stimulere til at samfunnet bidrar til og støtter opp om Forsvarets mål og virksomhet, samt bidra til økt kunnskap om og forståelse for norsk sikkerhets- og forsvarspolitik. Organisasjoner og virksomheter som bidrar til dette kan søke midler over Forsvarsdepartementets budsjett. Tildelte midler belastes denne posten. Tildelingene skjer etter gitte kriterier som det opplyses om på regjeringens hjemmesider. Forsvarsdepartementet ønsker i større grad enn tidligere å prioritere konkrete prosjekter framfor drift av organisasjoner samt tiltak som kan bidra til Forsvarets operative evne. Tiltak som viser til fornying, gevinster av digitalisering, tverrsektorielt samarbeid og samarbeid mellom virksomheter eller organisasjoner vil bli prioritert i budsjettåret 2018.

Tildelingen til forsvarsrelaterte organisasjoner er foreslått videreført på samme nivå som 2017.

Støtte til prosjekter relatert til andre verdenskrig og kulturhistoriske hendelser

Forsvarsdepartementet tildeler midler etter søknad til mindre prosjekter knyttet til andre verdenskrig og andre kulturhistoriske prosjekter og hendelser.

Tildelingen til prosjekter relatert til andre verdenskrig og kulturhistoriske hendelser er foreslått videreført på om lag samme nivå som i 2017.

Nasjonalt opplysningskontor i tilfelle krig og annen væpnet konflikt

I tråd med Genèvekonvensjonene III og IV av 12. august 1949 om henholdsvis behandling av krigsfanger og beskyttelse av sivile i krigstid, samt Tilleggsprotokoll I av 1977 til Genèvekonvensjonene, har statspartene en plikt til å etablere og drifte et nasjonalt opplysningskontor. Dette skal opprettes straks etter fiendtlighetenes åpning eller okkupasjon, og skal motta og videresende opplysninger om krigsfanger og beskyttede personer som befinner seg i statens makt. Norges Røde Kors har siden 2007 påtatt seg dette ansvaret på vegne av Norge gjennom avtale med Forsvarsdepartementet. Det årlige tilskuddet inkluderer utgifter til å delta på møter, trening og øvelser på dette området.

Tildelingen til Nasjonalt opplysningskontor er foreslått videreført på samme nivå som i 2017.

Dekning av utgifter som tidligere var bevilget på kapittel 1795, post 72, foreslås fra 2018 bevilget på kapittel 1700, post 71. Midlene er knyttet til Stiftelsen Akershus festning for kunst og kultur samt Nordland Røde Kors Krigsminnemuseum.

Post 73 Forskning og utvikling

Bevilgningene til forsknings- og utviklingsaktivitetene på personell- og kompetanseområdet videreføres på om lag samme nivå som i 2017.

Oppfølgingen av Innst. 384 S (2012–2013) til Meld. St. 14 (2012–2013) «Kompetanse for en ny tid», legger til rette for høy reform- og omstillingstakt innenfor personell- og kompetanseområdet i sektoren. Innføringen av ordningen for militært tilsatte, allmenn verneplikt og utdanningsreformen er viktige bidrag for å styrke den operative evnen. Dette er sentrale omstillingstiltak som krever et solid faktagrunnlag i implementeringen. Forskningsmidlene vil videre prioriteres til å skape faktagrunnlag for nye og kosteffektive tiltak som bidrar til at forsvarssektoren blir en mer moderne kompetanseorganisasjon. Forsvarsdepartementet vil støtte forskningsprosjekter knyttet til personelløkonomi, løsninger til nytte for

hele sektoren og digitalisering, som sentrale bidrag for videreutvikling av personell- og kompetanseområdet. Det avsettes i tillegg FoU-midler til oppfølging av handlingsplanen for veteraner.

Det er en målsetting å bidra til et høyt kunnskapsnivå og en informert offentlig debatt om tema av interesse for forsvarssektoren. Forskningsstøtte vil bli gitt både til bidrags- og oppdragsforskning. I 2018 vil støtten omfatte kortvarige prosjekter på inntil ett år og langvarige prosjekter. Kortvarig prosjektstøtte baseres på faglige kriterier som revideres årlig for å gjenspeile relevante tema. Langsiktige prosjekter vil være støtte til flerårige forskningsprogrammer og doktorgradsstipender. Støtten skal styrke forskning som bidrar til kunnskap om, og innsikt i, sikkerhetspolitiske utviklingstrekk som også Norge må forholde seg til. Forskningen konsentreres om geografiske og tematiske områder som er særlig relevante for norsk sikkerhets- og forsvarspolitik. Samarbeid med relevante utenlandske institusjoner bidrar i tillegg til å fremme norske interesser og synspunkter i utlandet. I 2018 vil arbeidet med å revidere strategi- og innrettingsplanen for forskning og utvikling innenfor forsvarssektoren ferdigstilles.

Post 78 Norges tilskudd til NATOs og internasjonale driftsbudsjetter

Posten dekker Norges bidrag til driftsbudsjettene i NATO, inkludert drift av kommandostrukturen og overvåkings- og kommunikasjonssystemer. Dette inkluderer blant annet driftsutgiftene knyttet til samarbeidet innenfor NATO *Airborne Early Warning and Control* (AWACS), NATO *Alliance Ground Surveillance*, NATO *Communications and Information Organisation* og NATO *Support and Procurement Agency* med tilhørende programmer. Posten dekker også øving av NATO-styrker, pensjonsutbetalinger og den fellesfinansierte delen av NATO-ledede operasjoner.

Videre dekker posten utgifter forbundet med Norges tilknytning til materiellsamarbeidet innenfor rammen av det forsvarspolitiske samarbeidet i EU, samt til det flernasjonale samarbeidet innenfor strategisk lufttransport mellom ti NATO-land, Finland og Sverige.

Posten videreføres på om lag samme nivå som i 2017.

Kap. 4700 Forsvarsdepartementet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	45 476	24 655	25 194
	Sum kap. 4700	45 476	24 655	25 194

Post 01 Driftsinntekter

Inntektene gjelder i all hovedsak viderefakturering av husleie og andre driftskostnader knyttet til Forsvarsdepartementets lokaler på Akershus fest-

ning, samt brukerbetaling for tilkobling til nasjonalt BEGRENSET nett.

Posten foreslås videreført på om lag samme nivå som i 2017.

Kap. 1710 Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	3 754 433	3 641 748	3 907 588
45	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1760, post 45</i>	226 777	277 515	
46	Komponentutskifting, <i>kan overføres</i>	57 484		
47	Nybygg og nyanlegg, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1761, post 47</i>	1 574 530	1 579 700	2 706 455
	Sum kap. 1710	5 613 224	5 498 963	6 614 043

Forsvarsbygg er et bruttobudsjettert ordinært forvaltningsorgan underlagt Forsvarsdepartementet. Forsvarsbygg er totalleverandør av eiendomstjenester til forsvarssektoren og forvalter sektorens eiendommer, bygg og anlegg (EBA). Virksomheten dekker sine utgifter gjennom bevilgninger, husleie fra brukerne og betaling for utførte oppdrag.

Post 01 Driftsutgifter

Posten omfatter utgifter knyttet til forvaltning, drift, vedlikehold og utvikling av forsvarssektorens EBA, inkludert bygninger og festningsmurer ved de nasjonale festningsverkene. I tillegg omfatter posten blant annet utgifter til miljøtiltak, bered-

skapsarbeid, tilrettelegging for allmenn verneplikt og oppdrag som gjennomføres for andre virksomheter.

Ved prioritering av vedlikeholdsmidler i 2018 skal lukking av EBA-avvik som kan ha negativ innvirkning på den operative evnen ha høyest prioritet. For å sikre riktig prioritering av de tilgjengelige vedlikeholdsmidlene ytterligere, har Forsvarsbygg og Forsvaret utviklet nye omforente prioriteringskriterier som skal legges til grunn fra 2018.

Posten foreslås økt nominelt med 265,8 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2017. Nedenfor redegjøres det for endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2017:

Tabell 5.4 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	3 641,7
Lønns-, priskompensasjon	62,2
Tekniske endringer	-76,8
Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen	-18,2
Øvrige endringer	298,6
Forslag 2018	3 907,6

Hensyntatt de budsjettekniske endringene foreslås det en økning på 298,6 mill. kroner. I dette ligger det at Forsvarsbygg skal effektivisere for 18,2 mill. kroner i 2018 knyttet til avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen. I tillegg skal Forsvarsbygg gjennom forbedrings- og effektiviseringstiltak frigjøre ytterligere 17,7 mill. kroner som vil bli omdisponert til høyere prioriterte formål i Forsvarsbygg. Posten foreslås økt hovedsakelig som følge av utvikling av eksisterende eiendomsmasse for Forsvaret.

Post 45 Innredning til nybygg og nyanlegg

For å få en bedre helhet mellom nybygg og nyanlegg og innredning ble kapittel 1710, post 45, opprettet fra budsjettåret 2016. Fra og med 2018 legges det opp til at innredning til nybygg og nyanlegg budsjetteres over kapittel 1710, post 47. Dette vil bidra til en forenkling og en ytterligere forbedret helhet i investeringsprosjektene. Det fremmes derfor ikke forslag til bevilgning på post 45 i 2018.

Post 46 Komponentutskifting

Fra og med 2017 budsjetteres komponentutskifting på kapittel 1710, post 47. I tråd med dette fremmes det ikke forslag til bevilgning på post 46 i 2018.

Post 47 Nybygg og nyanlegg

Posten omfatter investeringer i EBA. Langtidsplanen følges opp med en økning av bevilgningen for investeringer i EBA, og som følge av dette foreslås posten nominelt styrket med 849,2 mill. kroner. Post 45 Innredning til nybygg og nyanlegg foreslås avvirket fra 2018, og post 47 tilføres derfor 277,5 mill. kroner gjennom en teknisk endring. I tillegg foreslås posten tilført 55,6 mill. kroner gjennom en teknisk endring ved at grunnfinansi-

ering av investeringsvirksomheten flyttes fra kapittel 1710, post 01. I 2018 gjennomfører Forsvarsbygg forbedrings- og effektiviseringstiltak innenfor investeringsområdet på 25,6 mill. kroner som vil bli omdisponert til høyere prioriterte formål i Forsvarsbygg.

I 2018 vil forberedelse og oppstart av prosjekter i tråd med langtidsplanen for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)) bli prioritert. Det vil i 2018 bli gitt prioritet til nødvendig fornyelse av eksisterende EBA og andre tiltak på Ørland flystasjon som ikke er budsjettert på kapittel 1761, post 47. Videre vil det i 2018 benyttes midler til å forberede og starte opp prosjekter for å lokalisere nye maritime patruljefly (333 skvadron) på Evenes, og for etablering av en framskutt base på Evenes for kampflyberedskap (QRA) med F-35. I 2018 vil det også bli gjennomført investeringer på Værnes i forbindelse med flytting av staben ved Luftforsvarets tekniske skolesenter og befalsskolen fra Kjevik. For å øke tilstedeværelsen og kapasiteten i Finnmark skal det etableres et jegerkompani på Garnisonen i Sør-Varanger, og i 2018 vil det iverksettes nødvendige tiltak knyttet til etableringen. Videre vil bevilgningen bli prioritert til prosjekter for å bedre objektsikkerhet, investeringsprosjekter for ENØK og for å fase ut fossil fyringsolje i forsvarssektorens bygg.

Posten omfatter også tiltak for å ivareta krav innenfor arbeidsmiljø, helse, miljø og sikkerhet og andre tiltak for å oppfylle krav i lover og forskrifter. Det vil også bli gjennomført omstillingstiltak for å understøtte vedtatte flyttinger, og investeringer i eiendom, bygg og anlegg som følger av materiellinvesteringer. Posten omfatter også tiltak for å ivareta fornyelse av bygningsmassen og tilrettelegge for allmenn verneplikt.

For nærmere omtale av nye prosjekter med kostnadsramme over 200 mill. kroner vises det til del I, 4. Investeringer.

Tabell 5.5 LTP-formål

	(i mill. kr.)
Evenes, objektsikkerhet, Garnisonen i Sør-Varanger og Værnes	171,4
Styrking av EBA-porteføljen som konsekvens av budsjettforliket for 2017	51,3
Sum LTP-formål	222,7

Se forklaring av tabellen på side 87.

Kap. 4710 Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg

		(i 1 000 kr)		
Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	4 390 594	3 321 834	3 664 063
47	Salg av eiendom	413 678	269 425	503 574
	Sum kap. 4710	4 804 272	3 591 259	4 167 637

Post 01 Driftsinntekter

Posten foreslås økt med 342,2 mill. kroner sammenliknet med 2017.

Posten omfatter inntekter knyttet til blant annet forvaltning, drift, vedlikehold og utvikling av forsvarssektorens EBA samt oppdrag som gjennomføres for andre virksomheter, med tilsvarende utgifter på kapittel 1710, post 01. Posten foreslås økt hovedsakelig som følge av utvikling av eksisterende eiendomsmasse for Forsvaret. Økningen samsvarer med tilsvarende endringer på kapittel 1710, post 01.

Post 47 Salg av eiendom

Posten omfatter netto inntekter fra salg av fast eiendom. For 2018 foreslås det at inntektskravet økes med 234,1 mill. kroner. Økningen skyldes at det forventes flere inntektsbringende avhendingsprosjekter i 2018 enn i 2017, herunder blant annet at luftfartskritisk areal på Flesland i Bergen selges til Avinor.

Kap. 1716 Forsvarets forskningsinstitutt

		(i 1 000 kr)		
Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
51	Tilskudd til Forsvarets forskningsinstitutt	187 631	162 479	186 572
	Sum kap. 1716	187 631	162 479	186 572

Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) er et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Styret er instituttets øverste organ, og er ansvarlig for instituttets virksomhet overfor Forsvarsdepartemen-

tet. Instituttet har som formål å drive forskning og utvikling for forsvarssektoren. Om lag 7,7 pst. av FFIs aktivitet var oppdrag fra kunder utenom forsvarssektoren i 2016.

**Post 51 Tilskudd til Forsvarets
forskningsinstitutt**

Regjeringen foreslår en basisfinansiering av FFI for 2018 på 186,6 mill. kroner, som vil utgjøre i overkant av 20 pst. av FFIs budsjetterte inntekter i 2018. Dette er en økning på om lag 20 mill. kroner sammenliknet med 2017. Dette tilskuddet er en viktig forutsetning for instituttets langsiktige kompetanseoppbygging og dets evne til å kunne ha en selvstendig rådgivende rolle overfor Forsvarsdepartementet.

FFIs åtte virksomhetsområder er:

- forsvarsstruktur-, konsept- og operasjonsanalyser,

- samfunnssikkerhet,
- nettverk, kommando, kontroll og kommunikasjon,
- etterretning, overvåking og oppklaring,
- kampsystemer,
- sensorsystemer og signaturtilpasning,
- våpensystemer, virkninger og beskyttelse og
- menneskelige faktorer, utstyr og beskyttelse.

I samsvar med etablerte prosedyrer for innrapportering av nettobudsjetterte virksomheters kontantbeholdning er det utarbeidet tre standardtabeller med nøkkeltall og kommentarer til FFIs regnskapstall for 2014, 2015 og 2016, jf. vedlegg 2 til denne proposisjonen.

Kap. 1719 Fellesutgifter og tilskudd til foretak under Forsvarsdepartementet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	328 779		
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres, overslagsbevilgning</i>	101 501		
43	Til disposisjon for Forsvarsdepartementet, <i>kan overføres</i>	3 000		
71	Overføringer til andre, <i>kan overføres</i>	56 440		
78	Norges tilskudd til NATOs og internasjonale driftsbudsjetter, <i>kan overføres</i>	292 143		
	Sum kap. 1719	781 863		

Kapitlet har tidligere dekket fellesutgifter i tilknytning til Forsvarsdepartementet, uforutsette utgifter som trenger rask avklaring, tilskudd til frivillige organisasjoner og Norges tilskudd til NATOs ulike driftsbudsjetter.

Stortinget vedtok fra 2017 å samle bevilningene til Forsvarsdepartementet på ett kapittel. Se for øvrig omtale på kapittel 1700.

Kap. 4719 Fellesinntekter til foretak under Forsvarsdepartementet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	11 164		
	Sum kap. 4719	11 164		

Stortinget vedtok fra 2017 å samle bevilgningene til Forsvarsdepartementet på ett kapittel. Se for øvrig omtale på kapittel 4700.

Kap. 1720 Felleskapasiteter i Forsvaret

(i 1 000 kr)				
Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	3 806 763	5 306 251	9 666 656
70	Renter låneordning		4 517	
71	Overføringer til andre, <i>kan overføres</i>			21 567
	Sum kap. 1720	3 806 763	5 310 768	9 688 223

Regjeringen foreslår å styrke Cyberforsvaret og Forsvarets spesialstyrker gjennom økte bevilgninger til blant annet vedlikehold, anskaffelse av reservedeler og beredskapsbeholdninger samt styrking av materielldriften på bakgrunn av erfart kostnadsvekst, i tråd med regjeringens vedtatte langtidsplan for perioden 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)). Videre styrkes Forsvarets logistikkorganisasjon i forbindelse med NATOs høyprofiløvelse *Trident Juncture*. I tillegg reduseres utgiftene blant annet som følge av lavere utgifter til eiendom, bygg og anlegg grunnet flytting av hoveddelen av virksomheten i Forsvarets personell- og vernepliktssenter ut av Oslo.

Utdanningsreformen ble vedtatt gjennom Stortingets behandling av langtidsplanen og medfører at oppgaver og tilhørende ressurser, som tidligere har ligget på andre enheter i Forsvaret, herunder særlig forsvarsgrenene og Cyberforsvaret, flyttes til Forsvarets høgskole. Denne tekniske end-

ringen medfører ingen reell ressursmessig svekkelse eller styrking, men innebærer en nominell økning på kapittel 1720, mot en tilsvarende reduksjon på andre berørte kapitler. Den nominelle reduksjonen som følger av dette for forsvarsgrenene må derfor ses i sammenheng med den nominelle økningen på dette budsjettkapitlet.

Regjeringen foreslår å samle midlene som tidligere har blitt bevilget på kapitlene 1725, 1740 og 1795 til kapittel 1720. Unntatt er utgifter til øremerkede tilskudd på kapittel 1795, post 72, som foreslås innlemmet i kapittel 1700, post 71, sammen med øvrige tilskuddsordninger som forvaltes av Forsvarsdepartementet. Forslaget legger til rette for å samle felles- og støtteavdelinger i Forsvaret i ett budsjettkapittel. Endringen vil bidra til økt styringskraft og er i tråd med regjeringens målsetting om forenkling og forbedring av forvaltningen. Kapitlet vil omfatte ti driftsenheter i Forsvaret og militære NATO-stillinger.

Post 01 Driftsutgifter

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2017:

Tabell 5.6 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	8 181,3
Lønns-, soldat- og priskompensasjon	127,3
Tekniske endringer	1 191,1
Frigjøring av midler gjennom forbedring og effektivisering	-203,9
Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen	-86,0
LTP-formål	181,1
Øvrige endringer	275,7
Forslag 2018	9 666,7

Hensyntatt overføringene fra de tidligere kapitlene 1725, 1740 og 1795 foreslås posten økt nominelt med 1 485,4 mill. kroner sammenliknet med budsjettet for 2017.

De tekniske endringene som foreslås er blant annet knyttet til omdisponeringer i forbindelse med gjennomføringen av NATOs høyprofiløvelse *Trident Juncture* og utdanningsreformen som ble vedtatt gjennom ny langtidsplan. Videre overføres blant annet Forsvarets kompetansesenter for logistikk og operativ støtte (FKL) fra kapittel 1731. I Prop. 129 S (2016–2017) informerte regjeringen Stortinget om overføringen av en enhet for

støttevirksomhet på Bodø flystasjon til Forsvarets operative hovedkvarter fra kapittel 1733. I samme proposisjon ble det fremmet forslag om omdisponering av pensjonspremier som en følge av organisatoriske endringer i forhold til hva som ble lagt til grunn ved tildelingen i 2017. Regjeringen foreslår å videreføre disse endringene i 2018. Felleskapasiteter i Forsvaret skal effektivisere for 289,9 mill. kroner i 2018. I dette inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med en reduksjon på 86,0 mill. kroner. Hensyntatt dette foreslås det en økning på 456,8 mill. kroner på posten i 2018.

Tabell 5.7 LTP-formål

	(i mill. kr.)
Utdanningsnode i Forsvarsstaben	5,1
Erfart kostnadsvekst	28,9
Omstillingsutgifter	27,8
Videreføring av NOBLE	10,3
Videreføring av verksted i Horten	46,2
Videreføring av fem korps i Forsvarets musikk, hvorav 46,4 mill. kr. belastes Kunnskapsdepartementets budsjett	69,8
Sum LTP-formål	188,1

Se forklaring av tabellen på side 87.

Forsvarets operative hovedkvarter

Forsvaret operative hovedkvarter (FOH) er forsvarssjefens utøvende operative ledd. Sjef FOH

utøver operativ kommando over Forsvarets styrker, samt støtter og kontrollerer nasjonale styrker som bidrar i internasjonale operasjoner.

FOH vil fortsette arbeidet med å styrke NATOs evne til å planlegge og lede operasjoner i Norge og på alliansens maritime flanke i nord. For Norge er det et mål at alliansen skal ha en tydeligere rolle i nord, samt økt kompetanse og situasjonsforståelse for alliansens maritime flanke. Sjef FOH er tillagt et ansvar for planlegging og gjennomføring av fellesoperative øvelser og tilrettelegging for utenlandsk trening og øving i Norge.

Forsvarets operative hovedkvarter viderefører i stort leveranser og aktivitet i 2018, men i tillegg omdisponeres det midler til dette kapitlet for gjennomføring av NATOs høyprofiløvelse *Trident Juncture*.

NATOs høyprofiløvelse Trident Juncture

Norge skal i 2018 være vertsnaasjon for NATOs høyprofiløvelse *Trident Juncture*. Høyprofiløvelsene er en sentral del i alliansens oppfølging av *Connected Forces Initiative* fra Chicago-toppmøtet i 2012. Øvelsen gir en unik anledning for Norge til å øve mottak og understøttelse av allierte forsterkninger.

Trident Juncture blir den største høyintensitets fellesoperative NATO-øvelsen basert på et artikkel 5-scenario på mange år. Styrker fra alle forsvarsgrener, Heimevernet, spesialstyrker og flere sivile etater vil delta. Øvelsen vil også fokusere på hybride aspekter. Øvingskonseptet inneholder en reell deployering av NATO-styrker til Norge, samt øving av det norske mottaksapparatet og totalforsvaret. Øvelsen vil skape økt oppmerksomhet omkring Norge og NATOs nordlige flanke, og vil bidra til å opprettholde evnen til interoperabilitet under de klimatiske og topografiske særegne forhold i alliansens nordlige operasjonsområder.

Forsvarets spesialstyrker

Forsvarets spesialstyrker (FS) vil i 2018 være beredskapsklare i henhold til operativ ambisjon. En egen reserveenhet ble etablert i 2017 for å legge til rette for økt fleksibilitet og utholdenhet. FS styrkes i 2018 blant annet for å legge til rette for videreutviklingen av denne reserveenheten. Aktivitetsnivået fra 2017 vil i hovedsak videreføres i 2018.

FS vil også i 2018 bidra i internasjonale operasjoner samtidig som nasjonal beredskap ivaretas. FS skal på anmodning kunne yte bistand til justis-sektoren i forbindelse med kontraterroroperasjoner, med et særskilt oppdrag innenfor maritim kontraterror mot offshoreinstallasjoner. Evnen til

å bistå politiet på anmodning, innenfor avklarte ansvarsforhold og med tilgjengelige ressurser, vil også i 2018 ha høy prioritet.

FS vil i 2018 ta i bruk nye og moderne fasiliteter på Haakonssvern tilpasset avdelingens behov. Arbeidet med å rekruttere kvinner til operative stillinger gjennom en egen jegertrupp i Forsvarets spesialkommando videreføres i 2018.

Cyberforsvaret

Regjeringen prioriterer Cyberforsvaret i 2018 og foreslår en markant budsjettøkning for å sikre drift av kritiske IKT-systemer, samt for å ta inn et mangeårig etterslep på vedlikehold, reservedeler og beredskapsbeholdninger (VRB). Forsvaret har over lengre tid opplevd utfordringer med økte utgifter knyttet til driftssetting av nye systemer og økte driftsutgifter som følge av omfattende utskiftninger og oppgraderinger.

Cyberforsvaret understøtter Forsvarets operasjoner hjemme og ute ved å stille krav til, etablere, drifte og beskytte Forsvarets informasjonsinfrastruktur. IKT skal benyttes som et virkemiddel for bedret samhandling i operasjoner og for å effektivisere styrkeproduksjon og forvaltning i forsvarssektoren.

Cyberforsvaret har ansvar for at det utvikles en IKT-infrastruktur som gir Forsvaret nødvendig evne til å lede og samvirke i et fellesoperativt perspektiv. Videreutvikling av IKT som samvirker med NATO skal fortsette for å kunne oppnå bedret samhandling i framtidige operasjoner.

I 2018 skal Cyberforsvaret prioritere oppgaver som kun kan løses av Forsvaret, herunder bedret evne til å beskytte Forsvarets informasjonsinfrastruktur. Videre skal arbeidet med realisering av gevinster i Forsvarets portefølje av IKT-systemer intensiveres gjennom 2018.

Forsvarets logistikkorganisasjon

Forsvarets logistikkorganisasjon (FLO) styrkes i 2018 for å være i stand til håndtere krav til økt omsetningsevne. Forsvarets logistikkorganisasjon forvalter og ivaretar logistikkberedskap slik at Forsvarets reaksjonsevne og utholdenhet kan opprettholdes i henhold til forsvarssjefens operative krav. I samarbeid med styrkesjefene vil FLO fortsette arbeidet med å redusere etterslep på vedlikehold, øke beredskapsbeholdninger av reservedeler og utbedre mangler i relevant beredskapsmaterieill.

For å sikre forsvarlig forvaltning styrkes FLO videre for å ivareta sine oppgaver knyttet til Forsvarets felles integrerte forvaltningssystem (FIF).

Samtidig overføres ansvaret for tilrettelegging av data til Forsvarsmateriell. FLO styrkes midlertidig i 2018 for å håndtere utgifter for håndtering av materiell som skal selges eller avhendes.

I forbindelse med øvelse *Trident Juncture* vil FLO levere varer og tjenester og utføre vertslandsstøtte til utenlandske deltakere på øvelsen i samsvar med *Statement of requirements* (SOR). Da øvelsen gjennomføres mot slutten av året, i november, forventes en stor andel av tilbakebetalingene fra deltakerlandene først å komme i 2019. Regjeringen foreslår å øke bevilgningen til FLO med 200 mill. kroner for å håndtere engangsutgiftene til dette i 2018. Nasjonal logistikkommando og Vertslandsstøttebataljonen vil spille en sentral rolle og øve under øvelse *Trident Juncture*.

Anskaffelsesfunksjonen for driftsmateriell i Forsvaret er sentralisert i FLO. Dette skal bidra til gevinstrealisering og forbedret kvalitet på anskaffelsene. I tråd med Prop. 151 S (2015–2016) «Kampkraft og bærekraft», vil forsyningstjenesten videreutvikles og antall forsyningslagre i Forsvaret reduseres. Gjennom videre strategisk samarbeid med forsvarsindustrien skal vedlikeholdsvirksomheten effektiviseres ytterligere på de områder dette er hensiktsmessig.

FLO har et økende behov for kompetanse innenfor merkantile og juridiske fagområder. Det vil derfor bli gjennomført målrettet rekruttering av personell til spesielt driftsanskaffelser og strategiske avtaler. Arbeidet med strategiske beredskapsavtaler med norsk næringsliv for å sikre Forsvaret tilgang på nødvendige logistikkressurser i fred, krise og krig fortsetter og utvikles videre.

Forsvarets sanitet

Forsvarets sanitet (FSAN) er Forsvarets fagmyndighet innenfor sanitet og veterinærtjenester. Leveranser og aktiviteter videreføres på om lag samme nivå som i 2017. I 2018 vil FSAN prioritere videreutviklingen av ROLE 2-kapasiteten slik at denne blir beredskapsklar i henhold til plan.

FSAN skal styrkeprodusere og bemanne de felles militærmedisinske kapasitetene i nært samarbeid med samfunnets øvrige helsetilbud. Dette omfatter både medisinsk personell til styrkestrukturen og personell til løpende helse-tjenester for Forsvaret personell. Arbeidet med å etablere et helhetlig medisinsk evakueringskonsept sammen med samfunnets øvrige helsetjenestetilbud som dekker fred, krise og væpnet konflikt videreføres.

Sanitets- og veterinærvirksomheten i Forsvaret er kunnskapsbasert, og forskning og utvikling

er avgjørende for å sikre kvalitet i tjenestene. Forskningsprosjektet knyttet til kulde, frost og hypotermi ved operasjoner i kaldt klima videreføres i 2018.

Forsvarets høyskole

Kjernevirksomheten ved Forsvarets høyskole (FHS) er utdanning og formidling, samt forskning og utvikling (FoU). Innenfor rammen av utdanningsreformen, som ble vedtatt gjennom ny langtidsplan, vil FHS fra 1. januar 2018 omfatte all nivådannende utdanning etter grunnleggende soldatutdanning i Forsvaret. Nye FHS inkluderer blant annet befalsskolene, krigsskolene og Forsvarets ingeniørhøyskole. Sammenlåingen er organisatorisk og budsjettmessig, og innebærer ikke fysisk flytting av skolene. Institutt for forsvarsstudier (IFS) vil fortsette som eget institutt under FHS. I langtidsplanen framgår det at sammenslåingen inkluderer Forsvarets etterretningshøyskole. Etterretningshøgskolen er besluttet omgjort til en våpenskole, og virksomheten der skal ikke videreføres i henhold til de krav som stilles til en høyskole. Våpenskolen vil ikke være en del av den nye Forsvarets høyskole. I 2018-budsjettet medfører oppfølging av utdanningsreformen større tekniske flyttinger fra forsvarsgrenenes budsjettkapitler til kapittel 1720, slik at midlene ligger på det kapitlet der utgiftene er.

Ved å samle befals- og høyskolene i Forsvaret organisatorisk i én høyskole, legges grunnlaget for økt effektivisering og økt kvalitet i utdanning av militært personell på alle nivå. Forskning og utvikling ved FHS tar utgangspunkt i kravene til militær kjernekompetanse, forskningsbasert undervisning samt forsvarssektorens og samfunnets behov for kunnskap om norsk og internasjonal sikkerhets- og forsvarspolitik.

Forsvarsstaben og Forsvarets fellestjenester

Forsvarsstaben (FST) har, på vegne av forsvarssjefen, gjennomførings- og oppfølgingsansvaret for de oppdrag Forsvaret pålegges av Forsvarsdepartementet. Gjennomføring av Iverksettingsbrevet til langtidsplanen for 2017–2020, jf. Prop. 151 S (2015–2016) «Kampkraft og bærekraft», vil stå sentralt i 2018.

Forsvarets fellestjenester (FFT) ble opprettet som en ny driftsenhet med virkning fra august 2016. Enheten består av tolv avdelinger: Forsvarets sikkerhetsavdeling, Forsvarets regnskapsadministrasjon, Feltprestkorpsset, Forsvarets vete-

rantjeneste, Oslo garnisonsforvaltning, Forsvarets mediesenter, Forsvarets forum, Regelverksenheten, Forsvarets FIF-administrasjon, Forsvarsmuseene, Forsvarets musikk og Forsvarets kommandantskap. FFT yter i tillegg administrativ støtte til Forsvarsstaben og Tillitsvalgtordningen i Forsvaret.

Forsvarets sikkerhetsavdeling, som en del av FFT, styrkes i 2018 gjennom økte bevilgninger til forebyggende sikkerhet, herunder videreutvikling av innhentingsskapabiliteten og kompetansebygging.

FFT har et særskilt ansvar for å koordinere og styre kulturvirksomheten i Forsvaret, som omfatter Forsvarets kommandantskap, Forsvarets musikk og Forsvarets museer. De tre avdelingene skal forvalte Forsvarets tradisjon og historie. Forsvarets museer skal i tillegg bidra til innsikt i Forsvarets historie og utvikling. Regjeringen vil styrke og modernisere museenes formidlings- og publikumsaktivitet. Samlingene skal gjøres mer tilgjengelige, blant annet ved ytterligere digitalisering. Samarbeidet med sivile museer skal styrkes.

I 2018 vil Forsvaret markere militærmusikkens 200-års jubileum. Norsk militær tattoo 2018 vil være en arena for å markere jubileet. Forsvarets musikk videreføres med fem korps. I tråd med Stortingets behandling av Innst. 62 S (2016–2017) til Prop. 151 S (2015–2016) skal 40 pst. av de samlede utgiftene til fire av korpene i Forsvarets musikk finansieres av Kulturdepartementet (KUD). Om lag 46 mill. kroner er rammeoverført til KUD, og Forsvaret vil gis belastningsfullmakt på KUDs budsjett.

Forsvarets personell- og vernepliktsenter

Forsvarets personell- og vernepliktsenter (FPVS) har et helhetlig fagansvar innenfor HR-området. FPVS er etablert med hovedtyngden av tilsatte på Hamar, i Harstad og i Elverum.

FPVS har ansvaret for forvaltning av verneplikten. Forvaltningen omfatter blant annet gjennomføring av sesjon, innkalling til førstegangs- og repetisjonstjeneste, gjennomføring av Forsvarets opptak og seleksjon, styrkedisponering og å holde verneplikts- og tjenesteregisteret oppdatert.

FPVS ivaretar arbeidsgiveransvar for tilsatte i Forsvaret på vegne av forsvarssjefen. FPVS forvalter personell til internasjonale stillinger og internasjonale operasjoner, og håndterer lønns-, flytte- og reisekompensasjon for alt personell i Forsvaret. Dagens systemunderstøttelse for Forsvarets HR-tjenester baserer seg på Forsvarets felles integrerte forvaltningssystem (FIF). Eksisterende

teknologi skal videreutvikles for å ivareta Forsvarets framtidige behov for forvaltning av personellet. Som en del av Forsvarets utdanningsreform er Forsvarets kompetanse- og utdanningscenter (FOKUS) overført til FPVS.

Nasjonale og internasjonale stillinger i utlandet og NATO-stillinger i Norge

Den endrede sikkerhetspolitiske situasjonen etter 2014 synliggjorde at NATO hadde store mangler i evnen til avskrekking og forsvar. Det var bakgrunnen for beslutningen på NATO-toppmøtet i Wales i 2014 hvor en større tilpasning av alliansen ble initiert, særlig evnen til kollektivt forsvar.

NATOs kommandostruktur i sin nåværende form var fullt operativ i desember 2015, men de nye utfordringene viste at også kommandostrukturen, og tilstøtende flernasjonale ledelsesstrukturer som NATOs styrkestruktur, var preget av mangler og svakheter. På toppmøtet i Warszawa i 2016 ble det derfor besluttet å gjennomføre en funksjonell gjennomgang av NATOs kommandostruktur, med sikte på at den i fremtiden skal ivareta hele spekteret av militære operasjoner. Arbeidet med gjennomgangen har vært gjort i NATOs militære søyle og har gått jevnt framover. Etter planen skal det framlegges en skisse til justert kommandostruktur høsten 2017, med sikte på endelig godkjenning under forsvarsministermøtet i februar 2018. Norge har vært en av initiativtakerne til gjennomgangen, og vil følge opp arbeidet aktivt.

For å sikre ivaretagelse av norske interesser er det viktig for Norge å ha robust representasjon i NATOs kommandostruktur og øvrige multinationale ledelsesstrukturer. Norges internasjonale representasjon skal til enhver tid være tilpasset NATOs byrdefordelingsprinsipp, nasjonale behov og balanse mellom stillinger innenlands og utenlands.

Post 70 Renter låneordning

Posten gjelder utgifter til rentestønad for å dekke differansen mellom utlånsrenten i Befalets låneordning og markedsrenten. Låneordningen avvikles i 2017. I tråd med dette er det ikke behov for bevilgninger på posten i 2018.

Post 71 Overføringer til andre

Posten foreslås overført fra kapittel 1725, og omhandler tilskuddsmidler til veteranrelatert virksomhet. Forvaltningsansvaret for tilskuddsmidlene til veteranrelatert virksomhet ble fra bud-

sjettåret 2016 delegert til Forsvaret. Bevilgningen foreslås videreført på om lag samme nivå som 2017, herunder videreføres den økte støtten til

veteranorganisasjonene, jf. Innst. 7 S (2016–2017) til Prop. 1 S (2016–2017).

Kap. 4720 Felleskapasiteter i Forsvaret

(i 1 000 kr)				
Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	122 439	107 247	224 387
	Sum kap. 4720	122 439	107 247	224 387

Post 01 Driftsinntekter

I tråd med forslaget om å samle bevilgninger fra en rekke kapitler på kapittel 1720 foreslås det å

samle de korresponderende inntektskapitlene 4725, 4740 og 4795 under denne posten. Det samlede inntektskravet videreføres på om lag samme nivå som i 2017.

Kap. 1723 Nasjonal sikkerhetsmyndighet

(i 1 000 kr)				
Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	251 468	258 716	269 465
	Sum kap. 1723	251 468	258 716	269 465

Oppfølging av langtidsplanen for 2017–2020 innebærer at Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) styrkes i 2018 for å bedre evnen til å analysere og koordinere håndteringen av alvorlige IKT-hendelser, videreutvikle kurssenter for forebyggende sikkerhet og ytterligere bedre kapasiteten til å føre tilsyn med tekniske IKT-sikkerhets tiltak.

Post 01 Driftsutgifter

Budsjettet til NSM foreslås økt nominelt med 10,7 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2017. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 1,3 mill. kroner. Hensyntatt kompensasjoner og tekniske endring øker posten med 10,1 mill. kroner.

Tabell 5.8 LTP-formål

(i mill. kr.)	
Styrking til LTP-formål	10,1

Se forklaring av tabellen på side 87.

NSM vil i 2018 særlig prioritere evnen til å avdekke, analysere og koordinere håndteringen av IKT-angrep. NSM skal videre prioritere rollen som fag- og klagemyndighet innenfor personell-sikkerhet. For å bidra til at sikkerhetslovens

krav til utvelgelse, klassifisering og sikring av objekter ivaretas som forutsatt hos virksomhetene, skal NSM også fortsatt prioritere rådgivnings- og veiledningsaktivitet innenfor objektsikkerhet.

Overordnede oppgaver

Utviklingen i risikobildet medfører at det er behov for å styrke det forebyggende sikkerhetsarbeidet, som et ledd i styrkingen av Forsvarets operative evne og for å forbedre sikkerheten i samfunnet for øvrig. Regjeringen la 16. juni 2017 fram forslag til ny sikkerhetslov. Sikkerhetsloven med tilhørende forskrifter legger føringer på utviklingen av det forebyggende sikkerhetsarbeidet og NSMs ansvar og oppgaver.

NSM er underlagt Forsvarsdepartementet. Justis- og beredskapsdepartementet (JD) har instruksjonsmyndighet overfor NSM i saker innenfor JDs ansvarsområde.

NSM er nasjonal fagmyndighet for forebyggende sikkerhet og har et overordnet og sektorovergripende ansvar for forebyggende sikkerhetstjeneste i henhold til sikkerhetsloven. Virksomheten skal først og fremst bidra til statssikkerhet og samfunnssikkerhet. Kun i den grad virksomhetens og enkeltindividens sikkerhet har betydning for statssikkerhet eller samfunnssikkerhet, skal dette inngå i NSMs virksomhet.

NSM skal legge til rette for, støtte og rapportere om forebyggende sikkerhetstiltak mot spionasje, sabotasje og terrorhandlinger. Virksomheten skal føre tilsyn med sikkerhetstilstanden i virksomheter underlagt sikkerhetsloven, og gi

informasjon, råd og veiledning til virksomheter, samt bidra til at sikkerhetstiltak utvikles. NSM skal innenfor eget ansvarsområde bidra til at sikkerhetskulturen i virksomhetene forbedres. NSM er kontaktpunkt og har et utøvende ansvar overfor andre land og internasjonale organisasjoner, herunder NATO, innenfor fagområdet forebyggende sikkerhet.

NSM er i tillegg ansvarlig for å avdekke, analysere og koordinere håndteringen av alvorlige IKT-angrep mot samfunnskritisk infrastruktur eller andre viktige samfunnsfunksjoner. Dette innebærer blant annet å organisere og drifte et nasjonalt varslingsystem for digital infrastruktur (VDI). NSM skal bidra til fortsatt videreutvikling av samarbeidet mellom de nasjonale etterrettings- og sikkerhetstjenestene.

NSM skal, som det nasjonale fagmiljøet for IKT-sikkerhet, understøtte Forsvarsdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet i deres ansvar på IKT-sikkerhetsområdet. NSM skal identifisere og foreslå nasjonale tiltak og krav samt gi råd og veiledning.

NSM skal årlig produsere en risikorapport innenfor forebyggende sikkerhet og en rapport om det helhetlige IKT-rikobildet. NSM skal også foreslå tiltak for å forbedre sikkerhetstilstanden.

Kap. 4723 Nasjonal sikkerhetsmyndighet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap		Forslag 2018
		2016	Saldert budsjett 2017	
01	Driftsinntekter	35 425	11 392	11 641
	Sum kap. 4723	35 425	11 392	11 641

NSMs inntekter består i hovedsak av næringslivets medlemskapsavgifter, til varslingsystem for digital infrastruktur (VDI), kurs- og konferanseav-

gifter og brukerbetalning ved sikkerhetsgodkjenning av informasjonssystemer, og videreføres på om lag samme nivå som i 2017.

Kap. 1725 Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	1 975 109	825 403	
70	Renter låneordning, <i>kan overføres</i>	1 078		
71	Overføringer til andre, <i>kan overføres</i>	18 917	21 129	
	Sum kap. 1725	1 995 104	846 532	

Kapitlet har tidligere dekket Forsvarsstaben og enkelte avdelinger under driftsenheten Forsvarets fellestjenester. Regjeringen foreslår fra 2018 å

samle bevilgningene på kapittel 1720 Felleskapasiteter i Forsvaret. Det vises til omtale på dette budsjettkapitlet.

Kap. 4725 Fellesinstitusjoner og -inntekter under Forsvarsstaben

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	61 615	24 622	
	Sum kap. 4725	61 615	24 622	

Regjeringen foreslår å samle inntektene til kapittel 4720 Felleskapasiteter i Forsvaret. Det vises til omtale på dette budsjettkapitlet.

Kap. 1731 Hæren

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	5 402 056	5 460 228	5 066 104
	Sum kap. 1731	5 402 056	5 460 228	5 066 104

Hæren styrkes i budsjettforslaget gjennom en betydelig satsing på vedlikehold, reservedeler og beredskapsbeholdninger, herunder ammunisjonsbeholdninger. Styrkingen legger til rette for å dekke et identifisert, men tidligere ikke-finansiert vedlikeholdsbehov, samtidig som styrkingen bidrar til et varig og bærekraftig vedlikeholdsnivå. I tillegg styrkes materielldriften knyttet til erfart kostnadsvekst.

Innhenting av etterslepet på vedlikehold av Hærens materiell ble påbegynt allerede i 2017. Et eksempel på dette er vedlikeholdsøvelsen «*Powerful Maintenance 1*», som ble ledet av Forsvarets logistikkorganisasjon, med støtte fra Hæren og Heimevernet. Her ble over 5 500 objekter i Hæren og Heimevernet, som er lagret for krise og krig, gjort beredskapsklare i løpet av noen uker. Satsingen på vedlikehold videreføres i 2018, og legger til rette for at aktiviteten i Hæren kan gjennomføres

med god materielltilgjengelighet, noe som øker kvaliteten på trenings- og øvingsaktiviteten. Etablering av et jegerkompani ved Garnisonen i Sør-Varanger fortsetter, og etablering av en kampluftvern avdeling i Artilleribataljonen starter opp. Den økte aktiviteten i 2. bataljon, Brigade Nord, videreføres i 2018.

Post 01 Driftsutgifter

Posten foreslås redusert nominelt med 394,1 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2017. Nedenfor følger endringene fra 2017 til 2018:

Tabell 5.9 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	5 460,2
Lønns-, soldat- og priskompensasjon	80,1
Tekniske endringer	-432,7
Frigjøring av midler gjennom forbedring og effektivisering	-33,8
Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen	-22,8
LTP-formål	49,2
Øvrige endringer	-34,2
Forslag 2018	5 066,1

De tekniske endringene som foreslås er i hovedsak knyttet til overføring av oppgaver og tilhørende ressurser til kapittel 1720 i forbindelse med gjennomføring av utdanningsreformen, og endringer som skyldes overføring av Forsvarets kompetansesenter for logistikk og operativ støtte (FKL) til Forsvarets logistikkorganisasjon. Hæren skal effektivisere for 56,6 mill. kroner i 2018.

Utover dette foreslås Hærens budsjett økt med 49,2 mill. kroner i samsvar med LTP. Videre omdisponeres 34,2 mill. kroner av den forserte styrkingen i 2017 til investeringer knyttet til landmakten. Hensyntatt dette, foreslås det en økning på 15,0 mill. kroner.

Tabell 5.10 LTP-formål

	(i mill. kr.)
Etablering og drift av jegerkompani på Garnisonen i Sør-Varanger	18,2
Erfart kostnadsvekst	31,0
Sum LTP-formål	49,2

Se forklaring av tabellen på side 87.

Overordnede oppgaver

Det er ingen endringer i Hærens oppgaver. Hæren skal bidra til å løse Forsvarets oppgaver ved å produsere landmilitære styrker som besitter tilstrekkelig og nødvendig operativ evne, som blant annet omfatter stridsevne, tilgjengelighet og utholdenhet innenfor gjeldende klartider.

Hærens hovedoppgave er å etablere evne til å gjennomføre taktiske samvirkeoperasjoner i et fellesoperativt miljø. Denne evnen relaterer seg til

de av Forsvarets oppgaver som omfatter forsvar av Norge innenfor rammen av NATOs kollektive forsvar, samt å avverge og håndtere episoder og sikkerhetspolitiske kriser. For å oppnå dette skal Hæren fortsette videreutviklingen av Brigade Nord med vekt på evne til gjennomføring av taktiske samvirkeoperasjoner i en fellesoperativ ramme. I 2018 vil det økte aktivitetsnivået for 2017 videreføres.

Hæren vil i all hovedsak løse oppgavene knyttet til daglig å hevde norsk suverenitet og suve-

rene rettigheter ved å nytte avdelingene Garnisonen i Sør-Varanger og Hans Majestet Kongens Garde (HMKG) til formålet. Gjennom tilstedeværelse og informasjonsinnhenting har Grensevakten, med utgangspunkt i to helt nye og moderne grensestasjoner (Pasvik og Jarfjord), evne til å reagere mot krenkelser av norsk suverenitet langs den norsk-russiske grensen. HMKG utfører kontinuerlig vakthold og sikring av kongehuset. I tillegg skal HMKG kunne løse oppdrag i hovedstadsområdet relatert til samfunnssikkerhet innenfor rammen av bistandsinstruksen. Øvrige oppdrag som seremonier, parader og musikk videreføres. HMKG og Grensevakten viderefører sine oppgaver.

Hæren har også i 2018 avdelinger og enheter på kontinuerlig nasjonal beredskap for raskt å kunne møte oppdukkende hendelser, men også for å kunne bidra til ivaretagelse av samfunnssikkerhet og andre sentrale samfunnsoppgaver.

Hærens hovedbidrag til Forsvarets oppgave om å delta i flernasjonalt krisehåndtering vil for 2018 være bataljonsstridsgruppe Telemark bataljon. Bataljonsstridsgruppen består av en mekanisert infanteribataljon, et artilleribatteri, et artillerilokaliseringebatteri, et logistikkkompani, et sanitetselement og et oppklaringsselement. Bataljonsstridsgruppen skal stå på NATO-beredskap og inngå som del av *Initial Follow-on Forces Group* (IFFG). I tillegg kommer et antall stabsoffiserer som skal bekle stillinger i bataljons- og brigadehovedkvarter. Hæren vil være forberedt på å bidra i *Operation Inherent Resolve* i Irak samt bidra med stabsoffiserer til øvrige pågående operasjoner og misjoner i utlandet. Som del av styrkingen av NATOs evne til avskrekking og kollektivt forsvar har alliansen besluttet å etablere et forsterket framskutt nærvær, *enhanced Forward Presence* (eFP), med multinasjonale styrker deployert til Estland, Latvia, Litauen og Polen. Norge stiller et betydelig bidrag i 2017, og vil også i 2018 være forberedt på å kunne bidra med styrker til et framskutt nærvær med multinasjonale styrker i Litauen.

Organisasjon og styrkestruktur

Om den videre utviklingen av landmakten, se Prop. 2 S (2017–2018).

Sjef Hæren fortsetter samordningen av Hærens taktiske ledelse med brigadekommandoen for å videreutvikle denne i en mer mobil innretning.

Hærens tyngdepunkt i Indre Troms og Østerdal garnison videreføres innenfor rammen av Brigade Nord. Brigade Nord videreføres med to

mekaniserte bataljoner, Telemark bataljon og Panserbataljonen, og en infanteribataljon, 2. bataljon. Tilførselen av moderniserte kampvogner, CV90, fortsetter, og i 2018 starter etableringen av en kampluftvernnavdeling som organisatorisk skal være en del av Artilleribataljonen. Arbeidet med å lukke det mangeårige etterslepet i vedlikehold, anskaffelse av reservedeler og oppbygging av beredskapsbeholdninger fortsetter. Det reduserte etterslepsavviket vil bidra til økt operativ evne.

HMKG videreføres som en oppdragstilpasset lett infanteribataljon.

Den gradvise oppbygningen av jegerkompaniet ved Garnisonen i Sør-Varanger fortsetter i henhold til plan. Jegerkompaniet skal ha evne til å føre selvstendig strid, men skal også evne å forsterke grensevakten.

Hærens fagskole logistikk videreutvikles under Hærens våpenskole for å ivareta fagansvaret for landbasert logistikk. Logistikkbase land, Forsvarets kompetansesenter for objektsikkerhet, Forsvarets ABC-skole, Forsvarets hundeskole og Forsvarets militærpolitivdeling videreføres under Hæren lokalisert til Sessvollmoen. Hæren videreutvikler egen sanitetskapasitet gjennom egne ROLE 1-kapasiteter.

Personell, utdanning og kompetanse

For å kunne håndtere hele konfliktspekteret er det en forutsetning at Hærens styrkestruktur er fylt opp med kompetent personell på riktig nivå. Dette krever tydelige roller og klar ansvarsfordeling innenfor styrkeproduksjon og styrkedisponering. Innføring av ordningen for militært tilsatte videreføres i 2018.

Karriere- og tjenesteplaner for offiserer, befal og grenaderer sammen med Forsvarets høgscoles profesjonsutdanning, skal bidra til mer målrettet rekruttering og økt utnyttelsesgrad for å styrke operativ evne.

Hæren understøtter arbeidet med iverksetting av utdanningsreformen. Hæren vil vektlegge innføring av ordningen for militært tilsatte og vil justere kompetanseproduksjonen når ny utdanningsordning er etablert.

Arbeidet med ny HR-modell i Forsvaret er en prioritert oppgave. Etablering av et effektivt system for kompetansestyring er kommet godt i gang, og vil videreutvikles i 2018.

Vernepliktige i førstegangstjeneste utgjør en vesentlig del av den operative bemanningen i Hærens avdelinger. Allmenn verneplikt gir økt mangfold. Vernepliktige rekrutteres til videre tjeneste i Hæren, og målet er at dette skal bidra til å

gjøre personellsammensettingen mer i tråd med samfunnet for øvrig.

Arbeidet knyttet til mangfold, likestilling, holdninger, etikk og ledelse videreføres på alle nivåer i

Hæren i tråd med Hærens egen tiltaksplan som fastslår at gode holdninger og profesjonalitet skal prege all virksomhet, herunder også forvaltningsområdet.

Kap. 4731 Hæren

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	103 160	63 993	90 584
	Sum kap. 4731	103 160	63 993	90 584

Post 01 Driftsinntekter

Posten videreføres på samme nivå som i saldert budsjett for 2017.

Kap. 1732 Sjøforsvaret

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	3 877 819	4 236 223	4 114 269
	Sum kap. 1732	3 877 819	4 236 223	4 114 269

Kapitlet dekker Sjøforsvaret utenom Kystvakten, som er budsjettert over kapittel 1790.

Sjøforsvaret styrkes i budsjettforslaget gjennom en betydelig satsing på vedlikehold, reservedeler og beredskapsbeholdninger. Styrkingen legger til rette for å dekke et identifisert, men tidligere ikke-finansiert etterslep, samtidig som styrkingen bidrar til et varig og bærekraftig vedlikeholdsnivå. Risiko for at den planlagte aktiviteten ikke kan gjennomføres reduseres dermed betraktelig. Denne tydelige styrkingen begynte allerede med en vesentlig ettårig bevilgningsøkning i 2016-budsjettet, og tiltakene som er iverksatt øker utholdenhet og tilgjengelighet på Sjøforsvarets

struktur. I tillegg styrkes materielldriften knyttet til erfart kostnadsvekst. Sjøforsvaret tilføres ressurser slik at den økte aktiviteten for fregatt i 2017 kan videreføres, og det bygges opp flere besetninger.

Sjøforsvarets moderniserte struktur gir et svært moderne og styrket sjøforsvar med betydelig operativ slagkraft og økt evne til tilstedeværelse i nord.

Post 01 Driftsutgifter

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2017:

Tabell 5.11 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	4 236,2
Lønns-, soldat- og priskompensasjon	59,8
Tekniske endringer	-254,8
Frigjøring av midler gjennom forbedring og effektivisering	-4,3
Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen	-7,5
LTP-formål	138,1
Øvrige endringer	-53,3
Forslag 2018	4 114,3

Posten foreslås redusert nominelt med 122,0 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2017. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 7,5 mill. kroner.

De tekniske endringene som foreslås er i hovedsak knyttet til overføring av oppgaver og til-

hørende ressurser til kapittel 1720 i forbindelse med gjennomføring av utdanningsreformen.

Hensyntatt de budsjettekniske endringene foreslås det en økning på 84,8 mill. kroner. I dette ligger det at Sjøforsvaret skal effektivisere for 11,8 mill. kroner i 2018.

Tabell 5.12 LTP-formål

	(i mill. kr.)
Økt aktivitet og bemanning og innfasing av KNM Maud	86,0
Erfart kostnadsvekst	0,8
Videreføring av Kystjegerkommandoen	30,8
Tilbakeført omdisponering i 2017 til vedlikehold, reservedeler og beredskapsbeholdninger	20,5
Sum LTP-formål	138,1

Se forklaring av tabellen på side 87.

Overordnede oppgaver

Sjøforsvaret skal bidra til å løse Forsvarets oppgaver ved å produsere sjømilitære styrker som besitter tilstrekkelig og nødvendig operativ evne. Dette omfatter blant annet stridsevne, tilgjengelighet og utholdenhet innenfor gjeldende klartider. Sjøforsvarets kapasiteter skal bidra til suverenitetshevdelse, utøve myndighet og støtte opp om ivaretagelsen av norske interesser. Tilstedeværelse av Sjøforsvarets styrker bidrar til å skape stabilitet, troverdighet og forutsigbarhet, og er viktig for den daglige maritime sikkerheten i norske havområder.

Regjeringen foreslår en videreføring av den etablerte normaltstanden, hvor en ubåt er fast stasjonert ved Ramsund orlogsstasjon. Dette viderefører en økt maritim operativ tilgjengelighet og tilstedeværelse i Nord-Norge.

Forsvarets oppgaver omfatter forsvar av Norge innenfor rammen av NATOs kollektive forsvar. Gjennom trening og deltakelse i øvelser, nasjonalt og i utlandet, bygges kompetanse for effektivt å utnytte Sjøforsvarets kapasiteter i løsning av gitte oppgaver, selvstendig eller i samarbeid med andre.

Sjøforsvaret vil i 2018 delta med to fartøyer til NATOs *Very High Readiness Joint Task Force* (VJTF). En fregatt vil i andre halvår være på

beredskap, og i denne perioden delta i NATOs stående maritime styrker (SNMG1) i fire måneder. Et minerydderfartøy vil være på beredskap hele 2018, og delta i NATOs stående minerydderstyrke (SNMCMG1) i to perioder, hver på om lag fire måneder. Videre vil det for 2018 meldes inn en ubåt til *Initial Follow-on Forces Group* (IFFG). For første halvår meldes to korvetter inn, og i andre halvår 2018 et eksplosivryddelag fra Sjøforsvaret i tillegg. Til *Follow-on Forces Group* (FFG) vil Norge delta med et Ro-Ro-fartøy på beredskap gjennom hele året, et minedykkerlag og et minerydderfartøy. I tillegg vil det meldes inn et mindre antall offiserer til *Naval Coordination and Guidance for Shipping* (NCAGS).

Organisasjon og styrkestruktur

Sjøforsvaret omfatter Marinen og base- og skolestrukturen. I tillegg kommer Kystvakten, som omtales under kapittel 1790.

Sjef Sjøforsvaret med stab er lokalisert til Haakonssvern orlogsstasjon og har et helhetlig ansvar som styrkesjef. Et felles taktisk ledelselement styrker den operative ledelsen av Marinens enheter. Fregattene viderefører sin kapasitet som mobil kommandoplattform for operativ ledelse på taktisk nivå. Styrkestrukturen i Marinen videreføres og videreutvikles i 2018, blant annet ved etablering av flere besetninger på fregatt. I 2018 overføres KV Magnus Lagabøte fra Kystvakten til Marinen. Dette medfører at Marinens struktur økes med ett fartøy i støttestrukturen. Logistikkfartøyet KNM Maud er forsinket, men vil i 2018 gi økt kapasitet for Sjøforsvaret.

Arbeidet med å lukke det mangeårige etterslepet i vedlikehold, anskaffelse av reservedeler og oppbygging av beredskapsbeholdninger fortsetter og vil bidra til økt operativ evne.

Sjøforsvarets rekruttutdanning videreføres på Madla i samarbeid med Luftforsvaret.

Personell, utdanning og kompetanse

Sjøforsvaret skal i 2018 løse oppdrag og utvikle organisasjonen i samsvar med overordnede krav og føringer. Dette innebærer en videre tilpasning av personell- og kompetansestrukturen for å nå operative målsetninger. Innføring av ordningen for militært tilsatte, og videreutvikling og tilpasning til nye teknologiske HR-løsninger vil bli prioritert i 2018. Dette er viktige tiltak for at Sjøforsvaret skal nå målsetningen om nok personell med riktig kompetanse til rett tid.

Sjøforsvarets strategiske konsept 2040 er en strategisk plan for å tilpasse Sjøforsvaret til morgendagens utfordringer. I tråd med intensjonene i konseptet har Sjøforsvaret redusert bemanningen på land og overført stillinger til fartøysstrukturen. I 2018 vil Sjøforsvaret ytterligere styrke besetningene i tråd med intensjonene i langtidsplanen. Dette er en langsiktig prosess som på sikt vil føre til at flere fartøyer kan bemannes, noe som vil bidra til styrket sjømilitær kompetanse og operativ evne. Det er fremdeles behov for å gjøre besetningene mer robuste for å kunne opprettholde tilstedeværelse i nasjonale og internasjonale operasjoner.

Sjøforsvaret understøtter arbeidet med iverksetting av utdanningsreformen. Sjøforsvaret vil vektlegge innføring av ordningen for militært tilsatte og vil justere kompetanseproduksjonen når ny utdanningsordning er etablert.

Arbeidet med ny HR-modell i Forsvaret er en prioritert oppgave. Etablering av et effektivt system for kompetansestyring er kommet godt i gang, og vil videreutvikles i 2018.

Sjøforsvarets høyteknologiske plattformer må bemannes av offiserer, befal og konstabler med riktig kompetanse for å sikre at de kan løse komplekse oppgaver i fred, krise og krig.

Konjunkturrendringene i arbeidsmarkedet de siste årene har medført at færre forlater Sjøforsvaret til fordel for sivile arbeidsgivere. Hensikten med innføring av den nye ordningen for militært tilsatte, er blant annet å legge til rette for økt kontinuitet i bemanningen av fartøyer. Karriere- og tjenesteplaner som tilrettelegger for forutsigbare karriereløp er forventet å bidra til å heve erfaringsnivået og kompetansen i Sjøforsvaret.

HR-teknologi bidrar til forenkling av prosesser og styrking av analysekapasitet. Nytt system for personellforvaltning skal også bidra til bedre kompetansestyring for å styrke Sjøforsvarets operative evne. Sjøforsvaret vektlegger å være en god arbeidsgiver og søker å gi personellet og deres familier størst mulig forutsigbarhet i tjenesten.

Vernepliktige i førstegangstjeneste og lærlinger utgjør en vesentlig del av den operative bemanningen på fartøyene. I tillegg rekrutteres menige til videre tjeneste i Sjøforsvaret. Tilrettelegging for allmenn verneplikt vektlegges.

Arbeidet knyttet til mangfold, likestilling, holdninger, etikk og ledelse videreføres på alle nivåer i Sjøforsvaret, i tråd med Sjøforsvarets egen tiltaksplan. Gode holdninger og profesjonalitet skal prege all virksomhet, herunder også på forvaltningsområdet.

Kap. 4732 Sjøforsvaret

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	102 178	54 761	54 284
	Sum kap. 4732	102 178	54 761	54 284

Post 01 Driftsinntekter

Posten videreføres på samme nivå som i saldert budsjett for 2017.

Kap. 1733 Luftforsvaret

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	4 966 013	4 774 506	4 936 621
	Sum kap. 1733	4 966 013	4 774 506	4 936 621

Luftforsvaret styrkes i budsjettforslaget gjennom en betydelig satsing på vedlikehold, reservedeler og beredskapslogistikk. Styrkingen legger til rette for å dekke et identifisert, men tidligere ikke-finansiert vedlikeholdsbehov, samtidig som styrkingen bidrar til et varig og bærekraftig vedlikeholds-nivå. I tillegg styrkes materielldriften knyttet til erfart kostnadsvekst, innfasing av NH90-helikoptre og innleie av kalibreringskapasitet som

følge av utfasing av DA-20 *Jet Falcon*. Regjeringen foreslår også å styrke Luftforsvaret i overgangsfasen mellom F-16 og F-35.

Post 01 Driftsutgifter

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2017:

Tabell 5.13 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	4 774,5
Lønns-, soldat- og priskompensasjon	81,6
Tekniske endringer	-234,4
Frigjøring av midler gjennom forbedring og effektivisering	-15,4
Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen	-16,8
LTP-formål	445,4
Øvrige endringer	-98,2
Forslag 2018	4 936,6

Posten foreslås økt nominelt med 162,1 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2017. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 16,8 mill. kroner.

De tekniske endringene som foreslås er i hovedsak knyttet til overføring av oppgaver og tilhørende ressurser til kapittel 1720 i forbindelse med gjennomføring av utdanningsreformen.

Hensyntatt de budsjettekniske endringene foreslås det en økning på 347,2 mill. kroner. I dette ligger det at Luftforsvaret skal effektivisere for 32,2 mill. kroner i 2018. Denne effektiviseringen er trukket ut av den nominelle endringen. Det er lagt til grunn lavere drivstoffpriser og valutakurser i 2018 enn i saldert budsjett for 2017. De frigjorte midlene prioriteres til andre formål i Luftforsvaret.

Tabell 5.14 LTP-formål

	(i mill. kr.)
Økt aktivitet, utgifter til materielldrift og innfasing NH90 og F-35	412,1
Omstillingsutgifter	22,6
Erfart kostnadsvekst	10,7
Sum LTP-formål	445,4

Se forklaring av tabellen på side 87.

Overordnede oppgaver

Luftforsvarets hovedoppgave er å styrkeprodusere luftmilitære kapasiteter til Forsvarets styrkestruktur, samt stille styrker på beredskap for luftovervåking, myndighetsutøvelse og suverenitetshevdelse, nasjonalt og i utlandet, i hele spekteret fra fred til væpnet konflikt. Deler av den luftoperative strukturen er tilgjengelig på kort varsel for operasjoner hjemme og ute. Tilstedeværelse i nordområdene prioriteres.

Luftromsovervåking og suverenitetshevdelse med F-16 kampfly på beredskap blir ivaretatt i henhold til operativ ambisjon i overgangsfasen hvor F-35 innfases. Regjeringen foreslår en videreføring av den etablerte normaltilstanden, med flere og lengre tokt for maritime patruljefly. Dette viderefører en økt maritim flyoperativ tilgjengelighet og tilstedeværelse i Nord-Norge, og økt evne til å ivareta pålagte oppgaver knyttet til overvåking og informasjonsinnhenting for eget og alliansens bruk, samt suverenitetshevdelse ved rutinemessig overvåking av aktiviteten på og under havoverflaten i norsk territorialfarvann og tilstøtende områder.

Luftforsvaret skal også kunne løse oppdrag innenfor ressurs- og miljøoppsyn over havområdene samt søk- og redningsoperasjoner (SAR). Beredskapen på Bardufoss og Rygge med Bell 412 videreføres, med tilhørende aktivitet, fram til annen kapasitet kan erstatte denne beredskapen. C-130J transportfly bidrar med transport av gods og personell i inn- og utland. Støtte til maritim

kontraterroberedskap videreføres. Trening og øving i Luftforsvaret i 2018 vil bidra til evnen til å løse oppdrag i nordområdene, herunder evnen til maritim luftovervåking og håndtering av eventuelle krenkelser av norsk territorium på en troverdig måte.

Det vil i 2018 bli meldt inn et maritimt patruljefly på beredskap til *Initial Follow-on Forces Group* (IFFG).

Organisasjon og styrkestruktur

Sjef Luftforsvaret videreføres på Rygge samlokalisert med Luftforsvarsstaben og Luftoperativt inspektorat.

Luftforsvarets organisasjon og styrkestruktur vil i 2018 være på om lag samme nivå som i 2017. Virksomheten i Luftforsvaret vil også i 2018 være preget av nødvendige og omfattende endrings- og moderniseringsprosesser som følger opp de vedtak som er fattet av Stortinget. Den videre omstillingen mot et kraftig styrket og mer slagkraftig luftforsvar er både kompleks og krevende, og Luftforsvarets evne til å løse sine oppgaver vil i omstillingsperioden kunne påvirkes ved overgangen fra gamle til nye systemer. Regjeringen legger vekt på at omstillingen i Luftforsvaret skal skje innenfor rammen av Stortingets beslutninger, effektivt og med forutsigbarhet for personellet.

Anskaffelse av det nye kampflyet, F-35, skjer i henhold til planene, og utbyggingen av kampflybasen på Ørland går som forutsatt og fortsetter i 2018. Ytterligere seks F-35 kampfly ankommer

Norge i 2018, og det vil pågå aktiviteter for å oppnå initiell operativ kapabilitet i 2019. F-16-strukturen videreføres som kampflysystem og helt nødvendige oppgraderinger blir foretatt i tråd med overgangsløpet mellom gamle og nye kampfly. Utfasingen av F-16 er avstemt med innfasingen av F-35.

Den operative virksomheten for redningshelikopter opprettholdes ved alle detasjementene. De nye redningshelikoptrene AW101 innføres gjennom operativ testing og evaluering på Sola.

Operativ testing og evaluering av NH90-helikoptrene gjennomføres fortsatt ved Bardufoss flystasjon, og levering av NH90 i endelig utgave fortsetter i 2018. NH90 for bruk på Kystvaktens helikopterbærende fartøyer innføres, og er underlagt 337 skvadron på Bardufoss. NH90 for bruk på fregattene integreres gradvis, og er underlagt 334 skvadron på Haakonsværn orlogsstasjon.

Luftkommando- og kontrollstrukturen moderniseres og videreutvikles. Luftoperasjonssenteret (NAOC) på Reitan videreutvikles i takt med innføringen av NATOs nye kommando- og kontrollsystem *Air Command and Control System* (ACCS) og innføring av nytt kampflysystem.

Luftforsvarets rekruttutdanning videreføres på Madla i samarbeid med Sjøforsvaret.

Personell, utdanning og kompetanse

Luftforsvaret løser daglig skarpe oppdrag over hele landet. Dette krever motivert personell med høy kompetanse. Luftforsvarets hovedutfordringer knyttet til personell, utdanning og kompetanse er å tilrettelegge for en vellykket gjennomføring av den pågående omstillingen.

For at beredskapskrav skal bli oppfylt, og de nye kampflyene, helikoptrene og overvåkingsflyene skal kunne innføres og anvendes på en effektiv og forsvarlig måte, er Luftforsvaret avhengig av å beholde kritisk kompetanse og rekruttere personell med riktig kompetanse.

Luftforsvaret jobber målbevisst med innføring av ordningen for militært tilsatte, og dette arbeidet vil fortsette i 2018. Målet er å sikre rekruttering av befal og grenaderer (spesialister) og forlenge tiden den enkelte står i samme stilling, slik at kompetanse og operativ evne styrkes. Personellstruktur og karriere- og tjenesteplaner er på plass.

Ordningen for militært tilsatte åpner for direkte rekruttering fra førstegangstjenesten til spesialistutdanning i Luftforsvaret og tilsetting som spesialist. I tillegg vil Luftforsvaret rekruttere personell med relevant kompetanse fra sivil sektor.

Luftforsvaret understøtter arbeidet med iverksetting av utdanningsreformen. Luftforsvaret vil vektlegge innføring av ordningen for militært tilsatte og vil justere kompetanseproduksjonen når ny utdanningsordning er etablert.

Arbeidet med ny HR-modell i Forsvaret er en prioritert oppgave. Etablering av et effektivt system for kompetansestyring er kommet godt i gang, og vil videreutvikles i 2018.

Rekruttering til Luftforsvaret vil i større grad rettes inn mot vernepliktige i førstegangstjeneste i tiden som kommer.

Arbeidet knyttet til mangfold, likestilling, holdninger, etikk og ledelse videreføres på alle nivåer i Luftforsvaret. Gode holdninger og profesjonalitet skal prege all virksomhet, herunder også forvaltningsnivået.

Kap. 4733 Luftforsvaret

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	149 556	109 250	107 878
	Sum kap. 4733	149 556	109 250	107 878

Post 01 Driftsinntekter

Posten videreføres på samme nivå som i saldert budsjett for 2017.

Kap. 1734 Heimevernet

(i 1 000 kr)				
Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	1 199 298	1 378 353	1 241 819
	Sum kap. 1734	1 199 298	1 378 353	1 241 819

Regjeringen foreslår at Heimevernet (HV) i 2018 viderefører det høye aktivitetsnivået som er etablert for innsatsstyrkene og områdestrukturen. Videre legger forslaget opp til at HV skal ha et ressursgrunnlag for å opprettholde oppfylingsgraden av mannskaper i tråd ved vedtatt styrkestruktur. Etableringen av Nasjonal territoriell kommando (NTK) vil bedre HVs evne til å planlegge og gjennomføre operasjoner i hele landet.

Post 01 Driftsutgifter

Det identifiserte, men tidligere ikke-finansierte etterslepet innenfor vedlikehold, reservedeler og

beredskapsbeholdninger ble prioritert i 2017, og vil i stor grad være tatt inn i løpet av 2017. Midler som opprinnelig var planlagt for å ta inn dette etterslepet i HV i 2018 foreslås omdisponert til andre prioriterte områder innenfor landmakten. Forslaget legger også opp til at det i 2018 ikke skal oppstå nye etterslep med hensyn til vedlikehold, reservedeler og beredskapsbeholdninger.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2017:

Tabell 5.15 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	1 378,4
Lønns-, soldat- og priskompensasjon	19,0
Tekniske endringer	-3,5
Frigjøring av midler gjennom forbedring og effektivisering	-8,4
Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen	-5,0
LTP-formål	61,1
Øvrige endringer	-199,8
Forslag 2018	1 241,8

Posten foreslås redusert nominelt med 136,5 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2017. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 5,0 mill. kroner.

De tekniske endringene som foreslås er blant annet knyttet til overføring av ressurser til kapittel 1731 i forbindelse med etablering av Forsvares kompetansesenter for objektsikring samt overføring til kapittel 1720 for finansiering av tilleggsutgifter til Forsvarets logistikkorganisasjon.

Hensyntatt de budsjettekniske endringene foreslås det en reduksjon på 138,7 mill. kroner. I dette ligger det at HV skal effektivisere for 13,4 mill. kroner i 2018. Reduksjonen skyldes i hovedsak at det identifiserte, men tidligere ikke-finansierte etterslepet, i stor grad ble finansiert i 2017. Tilstandsgraden på HVs materiell er dermed vesentlig bedret og har nå en god status. Midlene som opprinnelig var avsatt til dette etterslepet for 2018, er derfor omdisponert til andre prioriterte områder innenfor landmakten. I 2017 ble styrkin-

gen av HV-16 og HV-17 forsert. Tildelingen for 2018 foreslås justert til et normalnivå. Midlene til

ekstra øving av Sjøheimevernet i nord i 2017 er trukket ut.

Tabell 5.16 LTP-formål

	(i mill. kr.)
Styrking Heimevernsstaben og Nasjonal territoriell kommando (NTK)	25,4
Erfart kostnadsvekst	5,9
Videreføring av HV-11 og styrking av HV-16 og HV-17	29,8
Sum LTP-formål	61,1

Se forklaring av tabellen på side 87.

Overordnede oppgaver

Det er ingen endringer i HVs oppgaver. HV skal bidra til å løse Forsvarets oppgaver ved å styrkeprodusere militære kapasiteter til innsatsstyrkene og områdestyrkene slik at HV som helhet har tilstrekkelig og nødvendig operativ evne bestående av fastsatt reaksjonstid, stridsevne, tilgjengelighet og utholdenhet.

HV har et landsdekkende territoriell ansvar. Hovedoppgavene er å etablere evne til territoriell overvåking og kontroll samt etablere evne til vakt- hold og sikring av utpekte militære og sivile objekter. HV skal også ha evne til nedkjemping av mindre, fiendtlige styrker, til grensevakt og til styrkebeskyttelse av nasjonale og allierte styrker. HV utgjør derfor et vesentlig bidrag til løsning av Forsvarets oppgaver med forsvar av Norge innenfor rammen av NATOs kollektive forsvar, samt til avverging og håndtering av episoder og sikkerhetspolitiske kriser.

I 2018 vil sjef HV videreutvikle sin rolle som styrkesjef. Sjef HV med stab videreføres på Terningmoen. Nasjonal Territoriell kommando (NTK) videreutvikles integrert med HV-staben på Terningmoen for taktisk ledelse av HVs styrker.

Som del av styrkeproduksjonen, og for å kunne ivareta det territorielle ansvaret, gjennomfører HVs avdelinger oppdragsrelaterte øvelser med relevante militære og sivile samvirkepartnere. Treningsnivået i områdestrukturen og i innsatsstyrkene videreføres i 2018 på samme høye nivå som i 2017.

HV utgjør en potensielt betydelig ressurs for sivil sektor, og kan bli anmodet om å bistå sivile myndigheter ved naturkatastrofer, ulykker, leteaksjoner og terrorhendelser. Således er HV viktig for Forsvarets oppgave med å bidra til ivaretagelse av samfunnssikkerhet og andre sentrale samfunnsoppgaver.

Organisasjon og styrkestruktur

Om den videre utviklingen av landmakten, se Prop. 2 S (2017–2018).

HV skal fortsatt være mobiliseringsbasert, og videreføres innenfor en ramme på 35 000 befal og mannskaper i områdestrukturen. Innsatsstyrkene videreføres med 3 000 befal og mannskaper. Innsatsstyrkene skal etter behov kunne nyttes over hele landet. Sjøheimevernet avvikles i 2018. HVs oppgaver ligger fast, herunder bidrag til sikring av objekter med sjøside.

HVs skole- og kompetansesenter videreføres på Dombås.

Luftheimevernet inngår i områdestrukturen, og videreføres som en integrert del av baseforsvaret på enkelte av Luftforsvarets operative baser. I tillegg kan luftheimevernet også nyttes til å løse det samme oppgavespekteret som styrkene i landheimevernet.

Forsvarets logistikkorganisasjons logistikkonsept, basert på avtale med Wilnor Governmental Services AS, videreføres og videreutvikles. HVs lagre tilpasses konsept og struktur, samt Forsvarets øvrige lokalisering.

Personell, utdanning og kompetanse

Styrkeproduksjonen av militært personell i forsvarsgrenene er forutsatt å dekke HVs personellbehov i den operative strukturen. HVs befalskole i Porsanger ble nedlagt i 2017. Tilgangen på befal fra forsvarsgrenene dekker imidlertid ikke HVs behov. HV må derfor fortsatt gi særskilt opplæring til personell uten formell befalsutdanning for å dekke befalsstillinger i styrkestrukturen.

Øvrig kompetanseproduksjon til styrkestrukturen i HV videreføres ved egen utdanningsinsti-

tusjon og ved distriktsstabene, og gjennomføres som kurs, trening og øvelser.

Innføring av ordningen for militært tilsatte videreføres i 2018. Målet er å sikre rekruttering av befal, grenaderer og konstabler slik at kompetansen, og dermed også den operative evnen, styrkes. Et tilpasset karriere- og utdanningssystem er forventet å redusere utfordringer knyttet til å beholde personellet i organisasjonen og i stilling.

I 2018 skal områdestrukturen etter planen gjennomføre årlig trening etter en 2+1-modell. Befal og mannskaper gjennomfører årlig trening to år på rad, og befalet gjennomfører befalstrening det tredje året. Den årlige treningen omfatter seks dager trening for befal og fire dager trening for mannskapene. Innsatsstyrkene viderefører treningsnivået som i 2017, noe som inkluderer at fem utvalgte innsatstropper skal gjennomføre inntil 30 dagers øving og at innsatsstyrken i HV-17 fra 2018

skal gjennomføre forsterket årlig trening og øving i henhold til fordelingen 30 dager for befal og 25 dager for mannskapene.

Fra 1. januar 2018 vil HV ha tilpasset styrkestrukturen i samsvar med den vedtatte langtidsplanen. HV vil treffe tiltak for å opprettholde bemanningen i innsatsstyrkene og områdestrukturen i henhold til vedtatt styrkestruktur.

Sjøheimevernet (SHV) i nord skal legges ned i første kvartal 2018 med avvikling og omfordeling av materiell.

Ordningen med at personell som står i HVs styrkestruktur på frivillig basis kan delta i styrkebidrag til internasjonale operasjoner videreføres.

Arbeidet knyttet til likestilling, holdninger, etikk og ledelse videreføres på alle nivåer i HV, i tråd med HVs tiltaksplan på området. Gode holdninger og profesjonalitet skal prege all virksomhet, herunder også forvaltningsområdet.

Kap. 4734 Heimevernet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	7 512	5 598	5 681
	Sum kap. 4734	7 512	5 598	5 681

Posten videreføres på samme nivå som i saldert budsjett for 2017.

Kap. 1735 Etterretningstjenesten

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
21	Spesielle driftsutgifter	1 558 348	1 714 268	1 905 510
	Sum kap. 1735	1 558 348	1 714 268	1 905 510

Norges sikkerhetspolitiske omgivelser er i økende grad kompliserte og uforutsigbare. Regjeringen anser at en relevant og effektiv utenlandsetterretningstjeneste er svært viktig for å sikre en god situasjonsforståelse og et relevant beslutningsgrunnlag for norske myndigheter. Dette er igjen en viktig forutsetning i arbeidet med å trygge norsk sikkerhet og norske interes-

ser. Regjeringen har styrket Etterretningstjenestens budsjetter betydelig utover de opprinnelige planene for perioden 2013–2016. De økte bevilgningene er i ferd med å bli omsatt til en teknologisk og kapasitetsmessig modernisering av tjenesten. Dette gjør Etterretningstjenesten bedre i stand til å utføre sine lovpålagte oppgaver i framtiden.

Norges evne til å håndtere det uforutsette må fortsatt styrkes. Regjeringen vil i tråd med Prop. 151 S (2015–2016) fortsette styrkingen av Etterretningstjenesten i løpet av perioden 2017–2020, for å ytterligere øke kapasitet, kompetanse og relevans innenfor tjenestens ansvarsområde. Den påbegynte styrkingen fra 2016 og 2017 har hatt god effekt. Den stadig raskere teknologiske utviklingen innebærer betydelige utfordringer med til-

hørende behov for rask støtte og høy endringstakt på stadig nye felt.

Etterretningstjenesten vil i 2018 prioritere å følge opp utviklingen i Russland og nordområdene, det digitale rom og utfordringene fra internasjonal terrorisme. Utviklingen i Ukraina, Midtøsten og Nord-Afrika er forhold som også blir fulgt nøye, og vil bli gitt høy prioritet.

Tabell 5.17 LTP-formål

	(i mill. kr.)
Sum styrking til LTP-formål	41,5

Se forklaring av tabellen på side 87.

Etterretningstjenesten styrkes i budsjettforslaget for kapasitetsutvikling samt økte midler til materielldriften knyttet til erfart kostnadsvekst.

Post 21 Spesielle driftsutgifter

Posten økes nominelt med 191,2 mill. kroner i forhold til saldert budsjett for 2017.

Etterretningstjenesten er regulert ved lov av 20. mars 1998 nr. 11 om etterretningstjenesten. Etterretningstjenesten skal bidra til å kartlegge og motvirke ytre trusler mot Norge og viktige nasjonale interesser. Oppgavene omfatter innsamling av relevant og oppdatert etterretningsinformasjon og gjennomføring av analyser til støtte for utformingen av norsk utenriks-, sikkerhets- og forsvarspolitik, samt å opprettholde et godt situasjonsbilde som grunnlag for norske myndigheters beslutninger. Etterretningstjenesten støtter i tillegg forsvarsplanleggingen og norske styrker som deltar i operasjoner i utlandet. Norges sivile og militære utenlandsetterretningstjeneste er underlagt forsvarssjefen, og støtter både militære og sivile myndigheter, samt Norges allierte, med informasjon og vurderinger, innenfor rammene av etterretningstjenesteloven.

Etterretningstjenesten skal holde Forsvarsdepartementet og andre departement orientert om relevante endringer i den militære og politiske situasjonen i norsk interesseområde. Bidrag til

kampen mot internasjonal terrorisme, trusler i det digitale rom og spredning av masseødeleggesvåpen utgjør videre sentrale deler av Etterretningstjenestens aktiviteter. Viktigheten av et rettidig og godt beslutningsgrunnlag for militære og sivile myndigheter stiller store krav til den videre utviklingen av Etterretningstjenesten.

For å ivareta oppgavene som er tillagt tjenesten vektlegges høy faglig kompetanse tilpasset det nye trusselbildet, samt videreutvikling av tjenestens tekniske kapasitet og evne til å prosessere store mengder informasjon. Det sammensatte og til dels uklare trusselbildet, sammen med den raske teknologiske utviklingen, vil også i framtiden utfordre kravene til en moderne og effektiv tjeneste med god tilgang til relevant informasjon fra utenlandske samarbeidspartnere. Dette gjør det nødvendig med tiltak for å modernisere tjenesten.

Felles kontraterrorsenter (FKTS) med bemanning fra Politiets sikkerhetstjeneste (PST) og Etterretningstjenesten skal sikre et effektivt samarbeid mellom de to tjenestene på kontraterrorfeltet og for de grenseoverskridende truslene. For å videreutvikle samarbeidet mellom PST, Kripos, Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) og Etterretningstjenesten, er det besluttet å etablere et felles cyberkoordineringssenter (FCKS). Senteret skal bidra til å styrke evnen til å motvirke truslene i det digitale rom.

Kap. 1740 Forsvarets logistikkorganisasjon

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	1 690 017	1 797 022	
	Sum kap. 1740	1 690 017	1 797 022	

Kapitlet har tidligere dekket Forsvarets logistikkorganisasjon.

Regjeringen foreslår fra 2018 å samle bevilningene til kapittel 1720 Felleskapasiteter i Forsvaret. Det vises til omtale på dette budsjettkapitlet.

Kap. 4740 Forsvarets logistikkorganisasjon

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	266 565	82 943	
	Sum kap. 4740	266 565	82 943	

Regjeringen foreslår å samle inntektene til kapittel 4720 Felleskapasiteter i Forsvaret. Det vises til omtale på dette budsjettkapitlet.

Kap. 1760 Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter, <i>kan nyttes under kap. 1760, post 45</i>	1 660 632	1 502 392	1 590 612
44	Fellesfinansierte investeringer, nasjonalfinansiert andel, <i>kan overføres</i>	22 629	55 714	96 331
45	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1761, post 45</i>	4 756 543	4 907 916	5 914 782
48	Fellesfinansierte investeringer, fellesfinansiert andel, <i>kan overføres</i>	33 651	71 500	71 500
75	Fellesfinansierte investeringer, Norges tilskudd til NATOs investeringsprogram for sikkerhet, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1760, post 44</i>	86 989	90 000	92 430
	Sum kap. 1760	6 560 444	6 627 522	7 765 655

Kapitlet foreslås økt blant annet for å kunne planlegge og gjennomføre økningen i investeringsporteføljen som er lagt til grunn i inneværende langtidsplan, samt eierskapsforvaltning og understøttelse av drift av ulike systemer parallelt med investeringene. For å følge opp det historiske økonomiske løftet i langtidsplanen vil investeringsnivået økes betydelig i 2018, og økningen er planlagt å fortsette i perioden fremover. I 2018 legges det opp til betydelige utbetalinger til nye kystvaktfartøyer, maritime patruljefly og kampluftvern til Hæren. I tillegg fortsetter utbetalin-

gene til viktige pågående prosjekter som NH90-helikoptrene og kampvogner i Hæren.

Post 01 Driftsutgifter

Posten finansierer driftsutgiftene til etaten Forsvarsmateriell, og dekker gjennomføringskostnader til materiellanskaffelsesprosjekter og utgifter knyttet til materiellforvaltning i forsvarssektoren.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2017:

Tabell 5.18 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	1 502,4
Lønns-, soldat- og priskompensasjon	21,8
Tekniske endringer	83,6
Frigjøring av midler gjennom forbedring og effektivisering	-7,5
Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen	-7,5
Øvrige endringer	-2,2
Forslag 2018	1 590,6

De tekniske endringene består i hovedsak av korrigeringer av bevilgninger til pensjoner.

Hensyntatt de budsjettekniske endringene foreslås det en reduksjon på 2,2 mill. kroner. I dette ligger det at Forsvarsmateriell skal effektivisere for 15 mill. kroner i 2018. Denne effektiviseringen er trukket ut av den nominelle endringen.

Evnen til å håndtere den omfattende investeringsporteføljen for materiell styrkes i budsjettforlaget.

Post 44 Fellesfinansierte investeringer, nasjonalfinansiert andel

Posten dekker de nasjonale utgiftene knyttet til gjennomføring av NATOs investeringsprogram for sikkerhet, og prefinansiering av NATO-prosjekter når dette er nødvendig. Posten er foreslått økt nominelt med 40,6 mill. kroner sammenliknet med 2017. Økningen skyldes i hovedsak nye godkjente og planlagte prosjekter.

Post 45 Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold

Posten omfatter utgifter til investeringer i materiell til forsvarssektoren, unntatt nye kampfly med baseløsning, som bevilges over kapittel 1761, og flernasjonale investeringsprogrammer i NATO. For omtale av kategori 1-prosjektene, vises til del I, 4. Investeringer. Posten omfatter også utgifter til forsknings- og utviklingsaktiviteter (FoU) og *Concept, Development and Experimentation*-aktiviteter. I tillegg omfatter posten bidrag til markedsføring av norskprodusert materiell som Forsvaret anvender eller planlegger å anskaffe, herunder markedsføring overfor utenlandske myndigheter og bidrag fra Forsvarets personell med brukerinnsikt og som referanse kunder. Investeringsmidler kan også nyttes til tiltak for å redusere driftsutgifter, øke produktiviteten eller forbedre kvaliteten på leveranser innenfor vedtatt struktur og ambisjonsnivå.

Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) og Forsvarsbygg har en egen FoU- og investeringsportefølge inkludert i posten. NSMs FoU-aktiviteter skal rettes mot utvikling av sikkerhetstiltak for å bedre sikkerhetstilstanden i samfunnet. FoU-aktive-

tene vil i hovedsak være rettet mot økt kompetanse om forebyggende sikkerhet, utvikling av forebyggende IKT-sikkerhetstiltak, hendelses- håndtering og objektsikkerhet.

Regjeringen foreslår å samle alle bevilgninger til drift av Forskningsrådets virksomhet på én rammestyrte post på Kunnskapsdepartementets budsjett fra 2018. Forsvarsdepartementet foreslår på denne bakgrunn å flytte 0,156 mill. kroner fra kapittel 1760 post 45 til kapittel 285

post 55 på Kunnskapsdepartementets budsjett. For nærmere omtale se Kunnskapsdepartementets budsjettproposisjon for 2018, programkategori 07.70.

Posten foreslås nominelt økt med 1 006,9 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2017 til styrking av investeringsporteføljen i langtidsplanen for 2017–2020.

Nedenfor følger endringer, sammenliknet med saldert budsjett for 2017:

Tabell 5.19 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	4 907,9
Lønns- og priskompensasjon	107,8
Tekniske endringer	-237,8
LTP-formål	881,6
Øvrige endringer	255,3
Forslag 2018	5 914,8

De tekniske endringene er i hovedsak føring av utgifter i 2017 til AMRAAM tilbake til kapittel 1761.

Hensyntatt de budsjettekniske endringene foreslås det en økning på 1 136,9 mill. kroner.

Tabell 5.20 LTP-formål

	(i mill. kr.)
Strategiske investeringer	686,5
Forsert investering i kampluftvern til Hæren	195,1
Sum LTP-formål	881,6

Se forklaring av tabellen på side 87.

Materiellinvesteringsporteføljen styrkes i budsjettforslaget som følge av LTP-tiltak til strategiske investeringer og til forsert investering i kampluftvern til Hæren.

Post 48 Fellesfinansierede investeringer, fellesfinansiert andel

Posten dekker nasjonale utgifter til NATOs investeringsprogram for sikkerhet. For autoriserte prosjekter forskutteres utgifter på grunnlag av prognoser for forbruk. Utgiftene refunderes fra NATO, og inntektsføres på kapittel 4760, post 48.

Posten er foreslått videreført på samme nivå som i saldert budsjett for 2017.

Post 75 Fellesfinansierede investeringer, Norges tilskudd til NATOs investeringsprogram for sikkerhet

Posten dekker Norges tilskudd til de fellesfinansierede investeringene i NATO. Posten foreslås videreført på samme nivå som i saldert budsjett for 2017. Norges utgifter til NATOs investeringsprogram for sikkerhet forventes å stabilisere seg på 2017-nivå, om ikke NATO-landene blir enige om å øke rammen for det fellesfinansierede programmet. Utbetalingene er avhengige av den totale framdriften i prosjektene i alle NATOs medlemsland, og kan i liten grad påvirkes av Norge.

Kap. 4760 Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	150 689	29 750	30 400
45	Store nyanskaffelser	45 157		
48	Fellesfinansierte investeringer, inntekter	43 279	71 536	71 536
	Sum kap. 4760	239 125	101 286	101 936

Post 01 Driftsinntekter

Posten foreslås videreført på samme nivå som i saldert budsjett for 2017.

Post 48 Fellesfinansierte investeringer, inntekter

Posten foreslås videreført på samme nivå som i saldert budsjett for 2017. Posten gjelder refusjo-

ner fra NATO i forbindelse med NATOs investeringsprogram for sikkerhet. Inntektene blir justert hvert år ut fra framdrift og forbruk i allerede godkjente prosjekter. Inntektene på post 48 er i hovedsak knyttet til refusjon av utgifter på kapittel 1760, post 48. Refusjon fra NATO på prosjekter som er prefinansiert vil også bli inntektsført på kapittel 4760, post 48.

Kap. 1761 Nye kampfly med baseløsning

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter, <i>kan nyttes under kap. 1761, post 45</i>	145 307	194 686	187 712
45	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1760, post 45</i>	6 606 969	7 282 849	7 787 467
47	Nybygg og nyanlegg, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1710, post 47</i>	1 250 903	1 309 680	1 022 487
	Sum kap. 1761	8 003 179	8 787 215	8 997 666

Kapitlet omfatter anskaffelsen av inntil 52 F-35 kampfly med baseløsning, som Stortinget sluttet seg til ved behandlingen av Innst. 388 S (2011–2012) til Prop. 73 S (2011–2012).

Da kampflyanskaffelsen ble besluttet, ble det lagt opp til en midlertidig styrking av forsvarsbud-

sjettet med samlet inntil 28 mrd. 2012-kroner. I tillegg synliggjøres forventet fordeling mellom ordinær bevilgning på kapittel 1761 og den midlertidige styrkingen av kapitlet.

Tabell 5.21 Kostnadsbildet for kampfly med baseløsning

	2012–2017	2018	Gjenstående	Totalt
Gjennomføringskostnader (post 01)	693	188	961	1 842
Samlet kostnadsbilde for F-35 kampfly med utrustning (post 45)	23 058	7 637	42 314	73 009
Kostnadsbilde produksjonsavtale F-35 (post 45)	906	150		
Kostnadsbilde for baseløsning (post 47)	3 637	1 022	2 605	7 264

Tabell 5.22 Finansiering av kampfly med baseløsning

	2012–2017	2018	Gjenstående	Totalt
Ordinær bevilgning på kap. 1761, post 45	16 533	3 542		
Midlertidig styrking av kap. 1761, post 45 Kampfly	6 525	3 808	17 502	27 834
Midlertidig styrking av kap. 1761, post 45 JSM	1 212	288	926	2 426
Ordinær bevilgning på kap. 1761, post 47	821	271		
Midlertidig styrkning av kap. 1761, post 47	2 816	751	1 622	5 189

Post 01 Driftsutgifter

Posten dekker gjennomføringskostnader for kampflyprogrammet. Dette er driftsutgifter for prosjektorganisasjonen både i Norge og interna-

sjonalt, prosjektaktiviteter ved Ørland flystasjon og utdanningsvirksomhet for flygere og teknikere.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2017:

Tabell 5.23 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	194,7
Lønns- og priskompensasjon	3,1
Frigjøring av midler gjennom forbedring og effektivisering	-0,1
Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen	-1,0
Øvrige endringer	-8,9
Forslag 2018	187,7

Posten foreslås redusert nominelt med 7,0 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2017. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 1,0 mill. kroner.

Hensyntatt de budsjettekniske endringene foreslås det en reduksjon på 8,9 mill. kroner hovedsakelig knyttet til lavere gjennomføringsutgifter enn i 2017.

Post 45 Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold

Posten omfatter utgifter til investeringer i nye kampfly med nødvendig tilleggsutstyr og tjenester. Posten foreslås økt nominelt med 504,6 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2017. Hovedgrunnen til økningen er at produsent-

ten nå er i full produksjon med norske fly og at Norge, for å ivareta sin del av partnerskapets tiltak for å redusere enhetsprisene gjennom flerårig anskaffelse av fly, øker sine tidlige innbetalinger på produksjonsseriene 13 og 14. I tillegg begynner utgiftene til integreringsaktiviteter for *Joint Strike Missile* (JSM) trinn 3 å løpe.

I løpet av budsjettåret kan det bli nødvendig å endre leverings- og betalingsplaner som følge av den usikkerhet som alltid vil være til stede i den årlige gjennomføringen av investeringer. Oversikten over kontrakter og utbetalinger i 2018 er derfor basert på estimater, og vil kunne bli justert gjennom budsjettåret. Kostnadsbildet for kampflyanskaffelsen og kostnadsrammen for det enkelte

prosjekt oppjusteres årlig i forhold til den faktiske priskompensasjonen på kapittel 1761, post 45. Det mest oppdaterte anslaget på forventet kostnad for kampflyanskaffelsen ligger innenfor kostnadsrammen. Regjeringen legger til grunn at endringer i økonomisk omfang for prosjekter som følge av priskompensasjon og valutaendring ikke krever særskilt behandling av Stortinget.

Utover de direkte utgiftene til anskaffelsen påløper det programrelaterte utgifter til deltakelse i produksjonsavtalen for F-35, som i 2018 vil beløpe seg til om lag 150 mill. kroner.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2017:

Tabell 5.24 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	7 282,8
Priskompensasjon	154,4
Tekniske endringer	-89,0
Øvrige endringer	439,1
Forslag 2018	7 787,5

De tekniske endringene som foreslås er knyttet til omdisponeringer mellom kapittel 1760, post 45 og kapittel 1761, post 45.

Hensyntatt de budsjettekniske endringene foreslås det en økning på 439,1 mill. kroner knyttet til økte utbetalinger for kampflyanskaffelsen i 2018.

Kampflyanskaffelsen – gjennomføring av hovedleveransen

I tråd med den leveranseplanen Stortinget sluttet seg til ved behandlingen av Innst. 489 S (2012–2013) til Prop. 136 S (2012–2013) går regjeringen, basert på tidligere gitte fullmakter, videre med anskaffelsen av F-35 kampfly med nødvendig tilleggsutstyr og nødvendige tjenester med forventet levering i perioden fram til 2022. Regjeringen fikk fullmakt til å bestille fly for leveranse i 2022 gjennom behandlingen av Prop. 1 S (2016–2017). Dette inngår i det flernasjonale partnerskapets tiltak med felles bestilling av flyanskaffelser over flere år. Partnerskapet er nå i forhandlinger med leverandørene om dette. Totalt antall fly i bestilling er nå 40.

Forventet behov for økte bestillingsfullmakter knyttet til planlagte bestillinger i 2018 er 0,4 mrd. kroner. Endringen skyldes oppstart av anskaffelse av presisjonsstyrte våpen. På flere deler av anskaffelsen er det identifisert kostnadsreduksjoner i forhold til forrige analyse, som sammen med allerede foretatte utbetalinger bidrar til å redusere det totale behovet for bestillingsfullmakter sammenliknet med saldert budsjett for 2017. Det samlede beløpet for forslaget til bestillingsfullmakt knyttet til kapittel 1761, post 45, er som følge av dette på 27,7 mrd. kroner. Denne bestillingsfullmakten vil sammen med forventet bevilgning i 2018 dekke de samlede gjenstående forpliktelse for å anskaffe 40 kampfly med nødvendig tilleggsutstyr og nødvendige tjenester.

For leveransen av nye fly er det, i henhold til bestillingsprosedyrene nedfelt i avtalen mellom partnernasjonene, behov for innmelding og bekreftelse av bestilling fire år før leveranse. Dette medfører at for fly som skal leveres i 2023, må bestilling foretas i 2019. Regjeringen legger derfor opp til å komme tilbake til dette i budsjettproposisjonen for 2019.

Leveranseplanen legger til grunn at Norge vil motta seks fly hvert år fra 2017 til 2024.

Den endelige hovedleveransen av kampfly skal ligge i et intervall på 42–48 kampfly. I tillegg kommer de fire flyene til treningsformål i USA. Endelig beslutning om de siste seks kampflyene vil tas etter at bestillingsfullmakt for de første 42 kampflyene i hovedleveransen er gitt.

Post 47 Nybygg og nyanlegg

Foreslått bevilgning i 2018 vil i hovedsak bli benyttet til videreføring av investeringsprosjekter i eiendom, bygg og anlegg som ble besluttet igangsatt ved Stortingets behandling av Innst. 381 S (2016–2017) til Prop. 123 S. (2016–2017). Disse prosjektene er viktige for å tilrettelegge for oppnåelse av en initiell operativ evne (IOC) med F-35 kampfly på Ørland innen utgangen av 2019. I denne proposisjonen legges det ikke fram nye prosjekter knyttet til innfasing av nye kampfly på Ørland.

Skvadronsbygg for F-35 ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 234 S (2013–2014) til Prop. 84 S (2013–2014). Bygget er felles administrasjonsbygg for de to F-35-skvadronene, simulatorskvadronen og vedlikeholdsskvadronen. Videre skal bygget gi plass for åtte F-35-simulatorer og fasiliteter for planlegging av trening, øving og operasjoner med F-35. Bygget er tatt i bruk, men mindre kompletteringsarbeider gjenstår. Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 652 mill. kroner.

Vedlikeholdsbygg for F-35 ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 337 S (2014–2015) til Prop. 113 S (2014–2015). Bygget skal ivareta vedlikehold og reparasjon av flyene. Videre vil bygget inneholde undervisningslokaler for opplæring av verkstedpersonell på F-35. Bygget ble tatt i bruk i 2017, men mindre kompletteringsarbeider gjenstår for gjennomføring i 2018. Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 1 465 mill. kroner.

Hovedinfrastruktur for F-35 ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 337 S (2014–2015) til Prop. 113 S (2014–2015). Prosjektet skal ivareta høyspent kraftforsyning til basen, ny hovedinfrastruktur for vann og avløp, etablering av fjernvarme- og fjernkjølerør, IKT-infrastruktur til F-35-området og adkomstveier til F-35-området. Prosjektet er i hovedsak ferdigstilt, men noe arbeid gjenstår i 2018. Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 294 mill. kroner.

Forlengelse av hovedrullebanen ved Ørland flystasjon ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2015–2016) til Prop. 1 S (2015–2016). Prosjektet innebærer en 286 meters forlengelse av hovedrullebane og parallellrullebane ved Ørland flystasjon. Rullebanen tas i bruk i 2017, men noe arbeid vil bli gjennomført i 2018. Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 767 mill. kroner.

Nye hangarer for F-35 ved Ørland flystasjon ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 381 S (2016–2017) til Prop. 123 S (2016–2017). Prosjektet innebærer bygging av tolv hangarer, hver med plass til to F-35 kampfly og med en robust konstruksjon som gir tilstrekkelig beskyttelse mot inntrengning og ytre påvirkning. Hver hangar har rom og utstyr for klargjøring av flyene før oppdrag. Byggarbeidene starter høsten 2017. Seks hangarer ferdigstilles i 2019, og resterende seks i 2020. Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 2 320 mill. kroner.

Gjennomføring av tiltak for å redusere støykonsekvensene for bygningsmasse med støyømfintlig bruksformål utenfor baseområdet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 381 S (2016–2017) til Prop. 123 S (2016–2017). Prosjektet innebærer å tilby innløsning av bygninger med støyømfintlig bruksformål i rød støysone og å gjennomføre støyreducerende tiltak på bygningsmasse med støyømfintlig bruksformål i gul støysone i henhold til reguleringsplanen for Ørland flystasjon sine bestemmelser. I tillegg skal eventuell bygningsmasse som innløses i rød støysone avhendes, sikres eller rives. Prosjektet er planlagt fullført innen utgangen av 2019 i henhold til reguleringsbestemmelsene for Ørland flystasjon. Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 1 338 mill. kroner. Når det gjelder kostnadsbildet for etablering av eiendommer, bygg og anlegg (EBA) for F-35 ble Stortinget informert om dette i Prop. 113 S (2014–2015) og Prop. 151 S (2015–2016). Gjennom Stortingets behandling av Innst. 62 S (2016–2017) til Prop. 151 S (2015–2016) ble de totale kostnadene økt med 1 600 mill. 2016-kroner, til 7 314 mill. kroner.

Utbyggingen av Evenes som base for både Forsvarets nye maritime patruljefly og som framskutt operasjonsbase for et mindre antall F-35 kampfly er omtalt under del I, punkt 4.5 Investeringer i materiell, eiendom, bygg og anlegg.

Kap. 1790 Kystvakten

		(i 1 000 kr)		
Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	949 997	1 094 428	1 027 838
	Sum kap. 1790	949 997	1 094 428	1 027 838

Post 01 Driftsutgifter

Kystvakten har god kapasitet og fartøystrukturen kan løse hele spennet av oppgaver. Ivaretagelsen av Kystvaktens oppgaver må ses i sammenheng med Forsvarets øvrige kapasiteter som etterretning og overvåking, herunder maritim luftovervåking. Fartøystrukturen er gjennom Stortingets behandling av Innst. 62 S (2016–2017) til Prop.

151 S (2015–2016) besluttet til 13 fartøyer fra 2018, hvorav åtte i Ytre kystvakt og fem i Indre kystvakt. KV Magnus Lagabøte overføres til Marinen i 2018. Aktiviteten i 2018 vil være på et normalt nivå for strukturen, etter en periode med omfattende vedlikehold og oppgradering av fartøyene.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2017:

Tabell 5.25 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	1 094,4
Lønns-, soldat- og priskompensasjon	16,4
Tekniske endringer	-57,5
Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen	-0,1
Øvrige endringer	-25,4
Forslag 2018	1 027,8

Posten foreslås redusert nominelt med 66,6 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2017. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 0,1 mill. kroner.

De tekniske endringene som foreslås er i hovedsak knyttet til overføring av ressurser til kapittel 1732, i forbindelse med overføring av KV Magnus Lagabøte til Marinen.

Hensyntatt de budsjettekniske endringene foreslås det en reduksjon på 25,4 mill. kroner som i hovedsak er knyttet til forventede lavere drivstoffpriser i 2018 enn i saldert budsjett for 2017. De frigjorte midlene prioriteres til andre formål i Forsvaret. Kystvakten har ikke et internt effektiviseringskrav i 2018.

Overordnede oppgaver

Kystvaktens hovedfunksjon er suverenitetshevdelse og myndighetsutøvelse. Kystvaktens aktivitet prioriteres til de nordlige havområdene.

For fiskeriene har Kystvaktens bidrag til ressursforvaltningen betydning for kontroll gjennom effektiv overvåking, relevant tilstedeværelse og jevnlig og målrettede inspeksjoner i områder med fangst og fiske. «Nasjonal strategisk risikovurdering», utarbeidet av fiskeridirektøren, gir rammer for og prioritering av innsats og ressurskontroll knyttet til fiskeriene. Kystvakten prioriterer tiltak mot overfiske i Barentshavet, mot dumping av fisk, mot uregistrerte landinger av fangst og mot problemer knyttet til bi-fangst. I tillegg gir Kystvakten viktige bidrag til redningsberedskap, sjøsikkerhet, oljevernberedskap og andre sivile oppgaver. Kystvakten vil fortsatt bidra

til den nasjonale beredskapen gjennom deltakelse i kystberedskap og aksjonsledelse. Kystvakten er også representert i internasjonalt Kystvaksamarbeid, som for eksempel *Arctic Coast Guard Forum* og *North Atlantic Coast Guard Forum*.

Organisasjon og styrkestruktur

Kystvaktens felles ledelse videreføres på Sortland. Innfasingen av nye maritime helikoptre (NH90) vil være en prioritert aktivitet for de helikopterbærende fartøyene, som vil få et betydelig og utvidet dekningsområde. Potensialet vil kunne utnyttes fullt ut når alle helikoptrene er innfaset og operative. Fem av fartøyene som opererer i kystnære farvann er utstyrt med mindre, hurtiggående patruljefartøyer for å øke fleksibilitet og rekkevidde, samt redusere reaksjonstiden ved hendelser.

Det vises til del I, 4. Investeringer, hvor planlagte investeringsprosjekter for videre modernisering av Kystvakten omtales. En fornyelse av fartøystrukturen med tre nye helikopterbærende fartøyer vil gi Kystvakten fartøyer med betydelig bedre egenskaper og kapasiteter. Dette gjelder i særlig grad økt overvåkingskapasitet, mobilitet og

økte kommunikasjonsmuligheter. Den operative evnen en slik oppgradering vil gi, vil forsterkes ytterligere ved innfasing av nye maritime helikoptre. For å sikre evnen til luftovervåking for Kystvakten videreføres samarbeidet med Kystverket for bruk av Kystverkets overvåkingsfly, på samme nivå som i 2017.

Moderniseringen medfører at Forsvarets og Kystvaktens primære oppgaver innenfor suverenitetshevdelse og myndighetsutøvelse i havområdene under norsk jurisdiksjon også i framtiden kan ivaretas på en god måte.

Personell, utdanning og kompetanse

Forsvarets utdanningssystem skal også ivareta Kystvaktens personellbehov. Det foregår styrt utveksling av personell mellom Kystvakten og andre deler av Sjøforsvaret. Kystvakten må innenfor utdanning, trening og øving ses i sammenheng med Sjøforsvaret, jf. kapittel 1732. Utdanning, trening og øving vil også i 2018 rettes mot å videreutvikle kompetansen med tanke på å håndheve norsk jurisdiksjon og å løse Kystvaktens øvrige oppgaver.

Kap. 4790 Kystvakten

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	3 971	1 106	1 122
	Sum kap. 4790	3 971	1 106	1 122

Post 01 Driftsinntekter

Posten videreføres på samme nivå som i saldert budsjett for 2017.

Kap. 1791 Redningshelikoptertjenesten

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	833 043	925 343	854 745
	Sum kap. 1791	833 043	925 343	854 745

Post 01 Driftsutgifter

Redningshelikoptertjenesten utgjør en vesentlig del av Forsvarets daglige bistand til det sivile samfunn. Årlig utfører 330 skvadrons redningshelikoptertjeneste godt over 1 000 søk-, rednings- og ambulanseoppdrag, og skvadronen har spesiell kompetanse og særskilt utstyr til å utføre søk etter savnede personer, også under vann. Det er vesentlig at samfunnsberedskapen opprettholdes, og det omfattende vedlikeholds- og modifiseringsprogrammet SK 2020 for dagens *Sea King*-redningshelikoptre videreføres fram til 2020. Programmet skal anskaffe reservedeler for å sikre en forutsigbar og god beredskap og tilgjengelighet i perio-

den frem til nye redningshelikoptre AW101 er innfasert. Utgiftene til Redningshelikoptertjenesten fordeles etter en fastlagt fordelingsnøkkel mellom Justis- og beredskapsdepartementet (JD) og Forsvarsdepartementet. Denne er formalisert i en driftsavtale mellom de to departementene. Dette innebærer for 2018 at JD dekker i underkant av 90 pst. av de budsjetterte utgiftene til operativ og teknisk drift, mens Forsvaret dekker resterende drift. I tillegg kommer utgiftene knyttet til utdanning av personellet, som i sin helhet dekkes av Forsvaret.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2017:

Tabell 5.26 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	925,3
Lønns-, soldat- og priskompensasjon	6,2
Tekniske endringer	-0,2
Avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen	-4,7
Øvrige endringer	-71,8
Forslag 2018	854,7

Posten foreslås redusert nominelt med 70,6 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2017. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 4,7 mill. kroner. Hensyntatt de budsjettekniske endringene foreslås det en reduksjon på 71,8 mill. kroner. Reduksjonen er i stort knyttet til planlagt redusert behov på prosjektet *Sea King* 2020, hvor behovet for ressurser varierer fra år til år, og til NAWSAHR-prosjektet for anskaffelse av nye redningshelikoptre (AW101). I tillegg er det reduksjon som følge av at Forsvaret får lavere driftsutgifter grunnet innleie av sivilt helikopter til basen i Florø.

Oppdrag og organisering

Luftforsvaret utdanner, trener og bemanner nødvendige besetninger for å sikre en tilfredsstillende redningshelikoptertjeneste. Tolv *Sea King*-helikoptre er organisert i 330 skvadron administrativt underlagt 139 Luftving på Bardufoss, og støtter

redningstjenesten på permanent basis. Hovedoppgaven for 330 skvadron i fredstid er å utføre søk- og redningsoppdrag så hurtig og sikkert som mulig.

Den operative virksomheten for redningshelikopter opprettholdes ved alle detasjementene. De nye redningshelikoptrene, AW101, innføres gjennom operativ testing og evaluering på den nye redningshelikopterbasen på Sola, som ble åpnet i 2017.

I tillegg til tilstedevakt for ivaretagelse av redningstjeneste skal helikoptrene også i 2018 inngå i statens luftambulansetjeneste. De inngår også i den nasjonale beredskapen ved å ha kontinuerlig beredskap gjennom hele året for å støtte innsetting av militære og sivile kapasiteter i forbindelse med krisehåndtering i norske områder på land og til havs. Maritim kontraterrorberedskap, som ble reetablert i 2016, videreføres med eksisterende systemer og vedlikeholder kapasiteten til hurtig innsetting av personell mot skip i fart i kystnære farvann.

Kap. 4791 Redningshelikoptertjenesten

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	776 742	838 289	768 137
	Sum kap. 4791	776 742	838 289	768 137

Post 01 Driftsinntekter

Forsvarets inntekter på kapitlet er den del av utgiftene som belastes Justis- og beredskapsdepartementet.

Kap. 1792 Norske styrker i utlandet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	844 861	823 497	1 009 909
	Sum kap. 1792	844 861	823 497	1 009 909

Norge vil også i 2018 aktivt bidra til internasjonal innsats. Regjeringen prioriterer i 2018 innsatsen til kampen mot terror gjennom norske bidrag til *Operation Inherent Resolve* og *Resolute Support Mission*. I tillegg foreslås rammen økt for å ta høyde for inndeckning av merutgifter knyttet til eventuell videreføring og mulig endring/styrking

av norske, militære styrkebidrag i pågående operasjoner.

Post 01 Driftsutgifter

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett 2017:

Tabell 5.27 Endringer fra 2017

	(i mill. kr.)
Saldert budsjett 2017	823,5
Lønns- og priskompensasjon	12,5
Tekniske endringer	1,1
Øvrige endringer	172,8
Forslag 2018	1 009,9

Posten foreslås økt nominelt med 186,4 mill. kroner. De tekniske endringene som foreslås er i hovedsak knyttet til justering av pensjonspremie. Hensyntatt de budsjettekniske endringene er posten forslått økt med 172,8 mill. kroner.

Overordnede målsettinger

Deltakelse med militære bidrag i flernasjonale operasjoner i utlandet er et sentralt element i Norges sikkerhets- og forsvarspolitik, og tjener flere

formål. For det første demonstrerer det Norges vilje til å ta medansvar for å sikre stabilitet og sikkerhet i konfliktrammede områder. Videre tjener det Norges egen sikkerhet ved å hindre at konflikter sprer seg og eventuelt utvikler seg til trusler i norske nærområder. Det bidrar også til at Norge støtter opp om FN, opprettholder et godt samarbeid med sentrale NATO-allierte og andre nærstående land, samt bidrar til EU og andre viktige internasjonale institusjoner. Slik deltakelse vil dessuten bidra til å utvikle Forsvarets operative evne, herunder evne til militært samvirke med allierte og andre samarbeidspartnere. Styrkeproduksjon til flernasjonalt krisehåndtering og bidrag til NATO er utfordrende. Særlig logistikk, sambandsstøtte og sanitet er nødvendige, men knappe og kostnadskrevenne kapasiteter.

Irak

Det norske militære styrkebidraget til den internasjonale koalisjonen som bidrar til å bekjempe terrorgruppen ISIL i Irak gjennom operasjon *Inherent Resolve*, vil også i 2018 være et av Norges største internasjonale militære bidrag. Operasjonen har foreløpig mandat fram til mars 2018. Bidraget vil støtte irakiske myndigheter med trening og rådgivning av landets sikkerhetsstyrker i deres kamp mot ISIL.

Jordan

Norge vil i 2018 videreføre et bidrag til operasjon *Inherent Resolve* med utgangspunkt i Jordan. Operasjonen har foreløpig mandat fram til mars 2018. Bidraget vil bestå av personell som tilhører spesialstyrkene. De norske styrkene skal sammen med koalisjonen bidra til at lokale syriske grupper på best mulig måte kan frigi områder som i dag er kontrollert av ISIL. Norge vil også stille et mindre antall personell til koalisjonens arbeid med å bedre forståelsen for forholdene rundt fremmedkrigere i regionen. Regjeringen følger situasjonen tett, og vurderer fortløpende innretningen på det norske bidraget.

Mali

Norge vil videreføre sin innsats i FN-operasjonen *Multidimensional Integrated Stabilisation Mission in Mali* (MINUSMA) med et begrenset bidrag i 2018. Norge har tatt initiativ til etablering av en ny flernasjonalt rotasjonsordning for transportflybidrag til MINUSMA ut 2020. Norge tilbyr et nytt flybidrag på seks måneder i 2019. Transportfly er

en svært etterspurte og kritisk nisjekapasitet, som øker MINUSMAs operative evne, samtidig som det reduserer avhengigheten av de risikoutsatte konvoiene til områdene nord i Mali. Dette innebærer en mangeårig, forutsigbar og kostnadseffektiv høykvalitetsleveranse av en av de mest etterspurte militære ressursene i dagens FN-operasjoner. Denne løsningen er en pilotordning, som vil kunne danne modell for hvordan FN kan sikre denne type kapasiteter i framtiden. Norge vil derfor videreføre driften av den norske leiren (Camp Bifrost) i 2018 og oppgradere leiren for å kunne drifte den ut 2020. Dette tilrettelegger for andre nasjoners transportflybidrag i denne perioden, og gir forutsigbarhet for nære allierte og partnere (Portugal, Danmark, Sverige og Belgia). I tillegg viderefører Norge deltakelsen med stabsoffiserer og etterretningspersonell i operasjonens stab i hele perioden.

Afghanistan

På grunn av den forverrede sikkerhetssituasjonen i Afghanistan har NATO besluttet å videreføre *Resolute Support Mission* (RSM). Alliansen har nå et flerårig perspektiv før det vil være aktuelt å redusere innsatsen. Norge bidrar med støtte til opplæring og støtte til den afghanske spesialpolitienheten *Crisis Response Unit* (CRU) i Kabul, og vil i 2018 styrke dette bidraget noe. CRUs hovedoppgave er å forhindre og bekjempe terrorisme i Kabul og omkringliggende provinser, men CRU er samtidig en nasjonal kapasitet med hele Afghanistan som ansvarsområde. I tillegg stiller Norge med enkelte stabsoffiserer til RSMs kommandostruktur i Kabul-området.

Afghan National Army (ANA) Trust Fund

Det internasjonale samfunns finansiering av de afghanske sikkerhetsstyrkene kanaliseres blant annet gjennom ANA støttefond. Fondet ble opprinnelig opprettet i 2007. Norge har forpliktet seg til å yte finansiell støtte til ANA *Trust Fund* fram til 2020. For 2018 vil Norges andel utgjøre 60 mill. kroner.

Styrket fremskutt alliert tilstedeværelse i Estland, Latvia, Litauen og Polen

Som del av styrkingen av NATOs evne til avskrekking og kollektivt forsvar har alliansen besluttet å etablere et forsterket fremskutt nærvær (*enhanced Forward Presence* (eFP)) med multinasjonale styrker deployert til Estland, Latvia, Litauen og Polen. I

praksis innebærer dette at det er etablert en mekanisert bataljonsstridsgruppe i hver av de fire nasjonene. De fire stridsgruppene ledes av et multinasjonalt divisjonshovedkvarter i Polen. Regjeringen viderefører et norsk bidrag i 2018 til det tysklede eFP i Litauen.

Balkan

Norges bidrag til NATO på Balkan planlegges videreført på 2017-nivå, men med mulighet for tilpasninger på basis av endrede behov og prioriteringer. I tillegg bidrar Norge med en person til NATO HQ Sarajevo (Bosnia-Hercegovina).

Deltakelse i flernasjonale stående beredskapsstyrker

Forberedelser, trening og øvelser forut for deltakelse i flernasjonale beredskapsstyrker (*Enhanced NATO Response Force*, NATOs hurtigreaksjonsstyrker) dekkes innenfor styrkeprodusentenes driftskapitler. En eventuell innsetting av norske styrker forutsetter en politisk behandling. Det vil i den forbindelse også tas stilling til utgiftsinndekningen.

NATOs hurtigreaksjonsstyrke (NRF)

NATO har de siste årene økt reaksjonsevnen og volumet for NRF, og alliansen vil ha behov for forutsigbarhet over lengre perioder for sine reaksjonsstyrker. Konseptet for NRF innebærer en tredeling av styrken: *Very High Readiness Joint Task Force* (VJTF), *Initial Follow-on Forces Group* (IFFG) og

Follow-on Forces Group (FFG). VJTF er styrken med kortest reaksjonstid og erstatter *Immediate Reaction Force* (IRF). FFG erstatter *Response Forces Pool* (RFP), mens IFFG er en ny mellomkategori.

For 2018 meldes det inn flere norske bidrag til henholdsvis VJTF, IFF og FFG. Den store NATO-øvelsen *Trident Juncture* i Norge 2018 er også sertifiseringsøvelse for VJTF 2019. I tillegg melder Norge inn et antall stabspersonell på NRF-beredskap til relevante hovedkvarter. Samlet utgjør norsk NRF-beredskap for 2018 om lag 1 245 personell.

Andre operasjoner

Norge vil videreføre tilpassede bidrag til ulike andre operasjoner og beredskapsregistre innenfor rammene av NATO, EU og FN. Bidragene til *United Nations Mission in the Republic of South Sudan* (UNMISS), *United Nations Truce Supervision Organisation* (UNTSO) samt *Multinational Force and Observers* (MFO) planlegges videreført på om lag samme nivå som i 2017. Regjeringen vurderer fortløpende behovet for å stille bidrag til andre internasjonale operasjoner.

Ivaretagelse av personell før, under og etter operasjoner i utlandet

Det er i 2018 avsatt 1,5 mill. kroner til uavhengig tilsyn av Forsvarets helsetjenester i utlandet. Mellomlanding for alle kontingenter, i forbindelse med hjemkomst etter tjeneste i operasjoner i utlandet, videreføres i 2018.

Kap. 4792 Norske styrker i utlandet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap		Forslag
		2016	budsjett 2017	2018
01	Driftsinntekter	64 253	25 117	39 362
	Sum kap. 4792	64 253	25 117	39 362

Post 01 Driftsinntekter

Posten økes med 14,2 mill. kroner, hovedsakelig grunnet refusjoner fra FN i forbindelse med C-130J-bidraget i Mali.

Kap. 1795 Kulturelle og allmenntilgode formål

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsutgifter	272 229	252 602	
72	Overføringer til andre	2 564	2 636	
	Sum kap. 1795	274 793	255 238	

Kapitlet har tidligere dekket Forsvarets musikk, Forsvarets museer og Forsvarets kommandantskap.

Regjeringen foreslår fra 2018 å samle bevilningene til kapittel 1720 Felleskapasiteter i Forsvaret. Det vises til omtale på dette budsjettkapitlet.

Kap. 4795 Kulturelle og allmenntilgode formål

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
01	Driftsinntekter	16 736	8 223	
	Sum kap. 4795	16 736	8 223	

Regjeringen foreslår å samle inntektene til kapittel 4720 Felleskapasiteter i Forsvaret. Det vises til omtale på dette budsjettkapitlet.

Kap. 4799 Militære bøter

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag 2018
86	Militære bøter	702	500	500
	Sum kap. 4799	702	500	500

Post 86 Militære bøter

Inntektene gjelder militære bøter.

Del III
Omtale av særlige tema

6 Informasjonssaker

6.1 Regulering av godtgjøring til vernepliktige i tjeneste

Regjeringen ønsker at de som avtjener første-gangstjenesten skal få en kompensasjon som står i forhold til innsatsen. For å sikre at regulering av godtgjøringene er på linje med lønnsutviklingen i samfunnet for øvrig, vil reguleringen fra og med 1. januar 2018 gjennomføres med grunnlag i den årlige justeringen av grunnbeløpet i folketrygden.

Økonomiske ytelser til vernepliktige i tjeneste har i mange år blitt regulert med grunnlag i lønnsoppjøret for ansatte i staten. Det er tillegget på lønnstabellen for lavest lønnet ufaglært arbeidskraft som har vært grunnlaget for reguleringen. I de siste årene er det lagt vekt på å øke den lokale andelen av lønnsoppjøret. Dette innebærer at de generelle tilleggene på lønnstabellen er blitt relativt mindre. Innretningen har medført at vernepliktige i tjeneste har fått en lavere økonomisk uttelling enn lønsmottakere. Dette til tross for at regjeringen har benyttet den høyeste prosent-satsen for lavest ufaglært arbeidskraft i staten etter lønnsoppjøret som grunnlag for reguleringen. Endringen i innretningen av lønnsoppjøret har dermed bidratt til en utilsiktet svak utvikling i regulering av godtgjøringer til vernepliktige i tjeneste.

Ordningen med egen proposisjon for å regulere godtgjøringer til vernepliktige i tjeneste utvikles, og forslag til regulering vil legges fram for Stortinget i de årlige forsvarsbudsjettene. Videre vil godtgjøringene reguleres fra og med 1. januar hvert år. Det vises til vedlegg 1, Ordninger i tilknytning til verneplikten, der regulering av godtgjøringer for 2018 er omhandlet.

6.2 Forsvarets flysamling Gardermoen

I 2016 ble Forsvarsdepartementet og Stiftelsen Militærhistorisk Forum Østlandet enige om å overføre driften av Forsvarets flysamling Gardermoen til staten ved Forsvaret. Overføringen skjedde med virkning fra 1. januar 2017, og samlingen ble igjen åpnet for publikum i 2017.

6.3 Regjeringens minnemedalje

Regjeringens minnemedalje for innsats under andre verdenskrig ble innført i 2015 i anledning markeringen av at det var 70 år siden frigjøringen etter andre verdenskrig. Å tildele minnemedaljer har ikke vært norsk tradisjon etter andre verdenskrig. Det finnes imidlertid minnemedaljer fra tidligere tider, og regjeringens minnemedalje for andre verdenskrig ble utformet med inspirasjon fra disse. Minnemedaljen er tildelt om lag 1 100 norske og utenlandske militære og sivile som anerkjennelse for innsats under andre verdenskrig. Kommuner, fylker, ambassader og enkeltpersoner har utført et betydelig arbeid for å finne kandidater til minnemedaljen. Medaljen skulle i utgangspunktet kun tildeles i jubileumsåret, men erfaringer gjort underveis har medført at ordningen blir videreført.

6.4 Historisk gjennomgang av dekorasjonsspørsmål knyttet til andre verdenskrig

---

Regjeringen besluttet i 2009 å gjeninnføre tildelingen av krigsdekorasjoner. I hele etterkrigstiden har det jevnlig blitt framsatt krav om dekorering av krigsdeltakere og grupper av krigsdeltakere. I 2011 opprettet Forsvarsdepartementet et prosjekt som skulle undersøke om noen var utelatt fra dekorering med de tre høyest rangerte krigsdekorasjonene som en følge av politiske forhold, hemmelighold eller manglende kunnskap. De tre krigsdekorasjonene som ble utredet var Krigskorset med sverd, St. Olavsmedaljen med ekegren og Krigsmedaljen. Tildeling av disse dekorasjonene har alltid vært forbundet med strenge dokumentasjonskrav. Tre historikere ble tilsatt i prosjektet. En referansegruppe bestående av tre historikere ble også etablert.

Prosjektet så spesielt på enkelte grupper for å vurdere om disse var forfordelt ved tildeling av dekorasjoner. Disse gruppene omfattet partisanene i Finnmark og Nord-Troms, kommunistiske sabotasjegrupper, handelsflåtens personell, kvin-

nelige krigsdeltakere og personer som gjorde en innsats i Nord-Norge. Det ble ikke påvist forskjellsbehandling mellom Nord-Norge og Sør-Norge ved tildeling av dekorasjoner under og etter krigen. Etter vedtak i Hjemmestyrkens råd i 1946 ble ikke hjemmestyrkens personell innstilt til individuelle dekorasjoner, og de kommunistiske sabotasjegrupper ble i så måte behandlet likt med Hjemmestyrkene for øvrig. Kjønnsskillemønsteret på 1940-tallet medførte at kvinner bare unntaksvis fikk delta i virksomhet som ga grunnlag for krigsdekorasjoner. Når kvinner likevel deltok i slike handlinger, ble de dekorert på linje med sine mannlige kollegaer. Personer som selv gikk i alliert makts tjeneste ble eventuelt dekorert av den angjeldende makt i samsvar med dennes dekorasjonsregime, enten vedkommende tjenestegjorde i US Army, Royal Navy eller Den røde armé. Personell fra handelsflåten under Nortraship ble tildelt krigskors og krigsmedaljer ved den første ordinære tildelingen. De fleste krigsdekorasjonene ble tildelt personell fra handelsflåten.

Store kildemangler førte til at Forsvarsdepartementet i 2015 ba publikum om å sende inn forslag om dekorering. Prosjektet fikk inn forslag om noen grupper og omkring 1 200 enkeltpersoner. To av referansegruppens medlemmer spilte også inn forslag til dekorering.

Mangel på dokumentasjon viste seg imidlertid fortsatt å være et stort problem. Nye tildelinger ville blitt tilfeldige, med nye potensielle skjevheter som følge. Prosjektets råd til regjeringen var at det ikke burde tildeles ytterligere krigsdekorasjoner av de høyeste valørene for innsats under andre verdenskrig. Prosjektets referansegruppe stilte seg ikke bak konklusjonen. Forsvarsdepartementets dekorasjonsråd stilte seg bak prosjektets anbefaling og konkluderte med:

«Et dekorasjonssystem kan aldri bli fullt ut rettferdig. Det er svært krevende å gå inn for å korrigere skjevheter i dekorasjonspraksis knyttet til begivenheter som ligger to generasjoner tilbake i tid, der de skriftlige kildene er mangelfulle og der langt de fleste tidsvitner for lengst har gått bort. Risikoen ved å gå tilbake for å rette opp urettferdighet i dekorasjonene etter andre verdenskrig er at man skaper enda større urettferdighet og generer enda større ubalanse. Forsøk på å rette opp skjevheter vil med noen få unntak måtte basere seg på hendelser som ikke kan dokumenteres. I verste fall kan hele dekorasjonssystemets troverdighet bli svekket som en konsekvens av en slik prosess.

Rådet vil på denne bakgrunn tilrå at det ikke tildeles nye dekorasjoner for innsats under andre

verdenskrig. Den praksis som har vært fulgt for dekoreringer knyttet til 1940–1945 er nå grundig beskrevet av historikerprosjektet og må formidles til publikum. Det er en praksis som i store trekk har vært rasjonell og ryddig, selv om enkelte aspekter ikke er i samsvar med det man i dag, to generasjoner senere, vil regne som riktig. Snarere enn å korrigere tildelingspraksisen, kan det imidlertid være hensiktsmessig å betrakte den nettopp som historie – et avsluttet kapittel som kan analyseres og diskuteres, kanskje også kritiseres, men ikke endres.»

Regjeringen sluttet seg til prosjektets og dekorasjonsrådets tilrådning. Skulle det senere framkomme ny kunnskap, vil dette kunne føre til nye vurderinger.

Prosjektet dokumenterte også at for de grupper som ble dekorert, ble det gjort et grundig og samvittighetsfullt arbeid. Til sammen ble over 40 000 dekorasjoner delt ut, hvorav i overkant av 2/3 tilfalt personell fra handelsflåten.

Til tross for at prosjektet ikke førte til nye tildelinger av de tre høyest rangerte krigsdekorasjonene, ga den historiske gjennomgangen ny kunnskap om dekorasjonsinstituttet slik det ble praktisert under og etter andre verdenskrig. Denne kunnskapen er tilgjengeliggjort gjennom boken «Norske krigsdekorasjoner for innsats under andre verdenskrig» som ble utgitt i februar 2017. Boken ble også gitt til samtlige forslagsstillerne, sammen med et brev fra statsråden knyttet til forslaget.

Forsvarsdepartementet fikk inn mange forslag om dekorering. Noen av forslagene var basert på hendelser som i liten grad har vært kjent. Forsvarsdepartementet er av den oppfatning at flere av disse bør være en del av Norges felles krigshistorie. Det arbeides derfor med et bokprosjekt hvor disse historiene fortelles. Der vil også de som ble foreslått dekorert navngis.

6.5 Evaluering av husleieordningen i forsvarssektoren

Forsvarsdepartementet besluttet i 2015 at det skulle gjennomføres en evaluering av husleieordningen i forsvarssektoren innen utgangen av 2019. I forbindelse med Stortingets behandling av Innst. 240 S (2016–2017) til Dokument 3:3 (2016–2017) «Riksrevisjonens undersøkelse av forvaltningen av forsvarssektorens eiendommer, bygg og anlegg», orienterte forsvarsministeren om at en slik evaluering ville bli igangsatt allerede inneværende år. Forsvarsdepartementet har i tråd

med dette nå nedsatt en arbeidsgruppe som skal evaluere husleieordningen i forsvarssektoren. Arbeidet vil se hen til og benytte funn fra igangsatte og pågående EBA-studier og -analyser i regi av Forsvarsbygg og Forsvarets forskningsinstitutt. Forsvarsdepartementet tar sikte på å orientere Stortinget nærmere om resultatet av arbeidet våren 2018.

6.6 Preparatory Action on Defence Research (PADR) i EU

Norge har som eneste ikke-medlem fått anledning til å delta i EUs forberedende tiltak for forsvarsforskning, *Preparatory Action on Defence Research*, PADR. Tiltaket gjennomføres i perioden 2017–2020, for å gi EU-kommisjonen et bedre grunnlag for å vurdere nytten av eventuell framtidig støtte til forsvarsforskning i EU. Det legges opp til at Norge skal forplikte seg til deltakelse i tiltaket ett år om gangen. Deltakelse i PADR vil gi Norge flere gode muligheter i form av blant annet styrket konkurransevne på det europeiske forsvarsmarkedet og etablering av internasjonale samarbeidsnettverk.

Tiltaket er en del av den europeiske forsvarshandlingsplanen *European Defence Action Plan*, EDAP, som har til hensikt å styrke Europas forsvarsevne og forsvarsindustri gjennom å stimulere til økt forskningsinnsats på forsvarsområdet, utvikle konkurransedyktig og innovativ europeisk forsvarsindustri og bidra til effektive anskaffelser av forsvarskapabiliteter.

6.7 Anmodningsvedtak til Forsvarsdepartementet (2016–2017)

Det ble fattet seks anmodningsvedtak for Forsvarsdepartementet i stortingssesjonen 2016–2017.

Revidert lov om Etterretningstjenesten
Vedtak nr. 466, 21. februar 2017

Stortinget ber regjeringen legge frem forslag til en revidert lov om Etterretningstjenesten.

Dokumentene som ligger til grunn for vedtaket er Innst. 164 S (2016–2017) og Dokument 7:2 (2015–2016) «Særskilt melding fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) om retts-

grunnlaget for Etterretningstjenestens overvåkingsvirksomhet».

EOS-utvalget stilte i Dokument 7:2 (2015–2016) spørsmål ved om rettsgrunnlaget for Etterretningstjenesten var tilstrekkelig oppdatert, og påpekte et mulig behov for lovendringer for å sikre at Etterretningstjenesten har hjemmelsgrunnlag for den aktivitet den utøver.

Utviklingen i trusselbildet, styrkingen av menneskerettighetenes stilling i norsk rett og ikke minst digitaliseringen av samfunnet siden etterretningstjenesteloven ble vedtatt på slutten av 1990-tallet, innebærer endrede forutsetninger for Norges utenlandsetterretningstjeneste. Regjeringen hadde derfor allerede i forkant av anmodningsvedtaket vurdert at det var behov for å gjennomgå rettsgrunnlaget for Etterretningstjenesten. Formålet med gjennomgangen er å vurdere om regelsettet i dag gir det nødvendige rettslige grunnlaget for de oppgaver tjenesten er satt til å utføre i ivaretagelsen av rikets sikkerhet. Videre vil det vurderes hvordan rettsgrunnlaget bør ajourføres sett i forhold til rettsutviklingen på særlig menneskerettighets- og personvernområdet. Gjennomgangen har ikke som formål å begrense Etterretningstjenestens oppgaver og samfunnsoppdrag, men snarere sørge for at disse har en sikker lovmessig forankring.

En full gjennomgang av Etterretningstjenestens rettsgrunnlag er et omfattende arbeid. Dagens lov og forarbeider er kortfattede og må bygges betraktelig ut. Å sikre at lovforslaget er i overensstemmelse med de folkerettslige forpliktelser Norge er bundet av, og da særlig menneskerettighetskonvensjonene, er en sentral del av utredningsarbeidet. Arbeidet har jevn framdrift og Forsvarsdepartementet forventer at et lovforslag kan sendes på alminnelig høring i løpet av 2018. Det er i dag for tidlig å anslå når en lovproposisjon kan fremmes for Stortinget. Forsvarsdepartementet vil informere Stortinget om framdriften i lovarbeidet i Prop. 1 S (2018–2019).

Evaluering av deltakelsen i operasjonen i Libya i 2011
Vedtak nr. 574, 18. april 2017

Stortinget ber regjeringen ta initiativ til å gjennomføre en evaluering i egnet form av den norske militære og sivile deltakelsen i operasjonen i Libya i 2011.

Vedtaket ble fattet av Stortinget i samsvar med Innst. 248 S (2016–2017) om «Redegjørelse av utenriksministeren og forsvarsministeren om Afg-

hanistan, inkludert rapporten fra det regjeringsoppnevnte utvalget som har evaluert og trukket lærdommer av Norges sivile og militære innsats i Afghanistan for perioden 2001–2014».

Vedtaket er fulgt opp. Regjeringen vedtok 10. august 2017 et mandat hvor det legges opp til at et eksternt ledet utvalg skal gjennomføre en evaluering av den norske deltakelsen i Libya-operasjonen. Utvalget skal levere sin rapport til utenriksministeren og forsvarsministeren våren 2018.

Lovhjemmel for å ivareta fangers rettigheter

Vedtak nr. 576, 18. april 2017

Stortinget ber regjeringen utrede en egen lov- hjemmel for å sikre at fanger som holdes av norske styrker i forbindelse med væpnet konflikt får ivaretatt sine rettigheter, samt hvordan rettighetene til personer som holdes fanget av norske soldater kan ivaretas i våre internasjonale operasjoner.

Vedtaket ble gjort i forbindelse med behandling av Innst. 248 S (2016–2017) om «Redegjørelse av utenriksministeren og forsvarsministeren om Afghanistan, inkludert rapporten fra det regjeringsoppnevnte utvalget som har evaluert og trukket lærdommer av Norges sivile og militære innsats i Afghanistan for perioden 2001–2014». Forslaget ble fremmet av Miljøpartiet De Grønne etter at innstillingen var fremmet for Stortinget.

Forsvarsdepartementet har som ansvarlig departement innledet en prosess med Justis- og beredskapsdepartementet og Utenriksdepartementet, og er i ferd med å vurdere hvordan vedtaket kan følges opp på best mulig måte, herunder om innhold, omfang og hvem som skal foreta hele eller deler av utredningen. Forsvarsdepartementet vil komme tilbake til Stortinget med informasjon om utredningen, og om når en eventuell lovproposisjon kan fremmes for Stortinget.

Offentliggjøring av landmaktutredningen

Vedtak nr. 667, 15. mai 2017:

Stortinget ber regjeringen offentliggjøre forsvarssjefens landmaktutredning og eventuelt de ulike delutredningene når disse er ferdige.

Dokumentene som ligger til grunn for vedtaket er Innst. 273 S (2016–2017) og Dokument 8:52 S

(2016–2017) «Representantforslag om offentlighet rundt landmaktstudien».

Vedtaket er fulgt opp. Forsvarssjefen offentliggjorde en statusrapport fra landmaktutredningen 19. juni 2017. Formålet med statusrapporten var å gi et grunnlag for den offentlige debatten samt å gi innsyn i arbeidet. Det har vært lagt til rette for stor grad av åpenhet gjennom folkemøter og offentliggjøring av informasjon. Den videre utredningen har foregått i en integrert arbeidsprosess mellom Forsvarsdepartementet og Forsvaret. Regjeringen legger høsten 2017 fram en egen landmaktproposisjon, Prop. 2 S (2017–2018).

Anskaffelsen av NH90-helikoptre

Vedtak nr. 677, 22. mai 2017

Stortinget ber regjeringen foreta en ny gjennomgang av kontrakten om anskaffelse av helikoptre NH90 til fregattene og meddele Stortinget resultatet, herunder forventet fremdrift i helikopterleveransen.

Dokumentene som ligger til grunn for vedtaket er Innst. 290 S (2016–2017) og Dokument 3:13 (2015–2016) «Riksrevisjonens undersøkelse av fregattvåpenets operative evne».

Forsvarsdepartementet vil komme tilbake til Stortinget på egnet måte senest våren 2018.

Objektsikring

Vedtak nr. 1019, 20. juni 2017

Stortinget ber regjeringen underrette Stortinget om hvilke forbedrende tiltak som er iverksatt for å sikre at instruksens krav og Stortingets forutsetninger er innfridd.

Dokumentene som ligger til grunn for vedtaket er Innst. 483 S (2016–2017) og Tillegg nr. 1 til Dokument 1 (2016–2017) «Riksrevisjonens rapport om revisjon av politiets og Forsvarets objektsikring».

Forsvarsdepartementet ga 1. september 2016 Forsvaret oppdrag om en rekke forbedringstiltak basert på Riksrevisjonens anbefalinger. Arbeidet omfatter tiltak knyttet til arbeidet med nøkkelobjekter, tiltak knyttet til Forsvarets bistand til politiets objektsikring og tiltak knyttet til permanent grunn-sikring. Mange av tiltakene er allerede gjennomført, mens andre er under gjennomføring. Status har derfor blitt vesentlig bedre i 2017 enn den var i 2015. Det er normalt at det tar noe tid før nye utpekte objekter har objektplaner og det har blitt

øvd på å sikre objektene. For store og komplekse objekter kan det også være tid- og kostnadskrevende å få på plass permanent grunnsikring i henhold til de formelle kravene. Arbeidet med objektsikring er et kontinuerlig og langsiktig arbeid. For langtidsplanperioden 2017–2020 er forebyggende sikkerhet etablert som et strategisk mål for forsvarssektoren. Dette er nytt, og innebærer blant annet ytterligere fokus på objektsikkerhet.

Justis- og beredskapsdepartementets oppfølging av vedtak 1019, 20. juni 2017, framgår av deres Prop. 1 S (2017–2018) for budsjettåret 2018.

Forsvarets sikring av nøkkelobjekter

Forsvaret skal forberede og gjennomføre sikring av nøkkelobjekter i sikkerhetspolitisk krise og væpnet konflikt. Dette er objekter med avgjørende betydning for forsvarsevnen og det militære forsvar i krig, og som er å anse som lovlige militære mål i krig. Da den nye instruksen for objektsikring med sikringsstyrker kom i 2012, hadde dette arbeidet ikke vært prioritert på flere år. Siden 2012 har nøkkelobjektlisten blitt oppdatert hvert år. Antallet nøkkelobjekter økte etter revisjonen av listen i desember 2016. I 2017 har listen også et stort innslag av sivile objekter utpekt i samarbeid mellom Forsvaret og sivile myndigheter. Likevel er det klart færre nøkkelobjekter som står på listen nå enn for noen få år siden. Pr. august 2017 er det utarbeidet objektplaner for 87 pst. av nøkkelobjektene, og det skal i 2017 øves på 43 pst. av objektene.

Forsvarets bistand til politiets objektsikring

Politiet kan be om bistand fra Forsvaret for å sikre objekter mot kriminelle handlinger, herunder mot terroraksjoner. Andelen slike forhåndsutpekte objekter som det er utarbeidet objektplan for var kommet opp i 80 pst. i august 2017. Det skal i 2017 øves på 32 pst. av objektene. Samarbeidet og dialogen mellom de to etatene har blitt videreutviklet blant annet ved tiltak som faste liaisoner og faste videokonferanser på hovedkvarternivå, felles utdanningsmodul i krisehåndtering og beredskap, samt ved forbedringer innenfor helikopterstøtte, maritim kontraterror og øvelser. Forsvarets bistand har blitt lovfestet i politiloven. Ny bistandsinstruks trådte i kraft 1. september 2017, og medførte blant annet forenklede prosedyrer for bistandsanmodninger.

Heimevernets operative evne for objektsikring

Heimevernet er den viktigste ressursen både for sikring av nøkkelobjektene og for bistand til politiets objektsikring. Regjeringen har de senere årene generelt styrket Heimevernets budsjetter for å gi bedre materiell og mer øving. Dette er en styrking som videreføres i langtidsplanen for 2017–2020. Det investeres blant annet i nye feltvogner for å gi økt mobilitet. For 2017 ble Heimevernet styrket med 191 mill. kroner, blant annet for å ta igjen etterslep i vedlikehold og for å fasilitere noe høyere aktivitet og øving i prioriterte avdelinger. Dette omfattet også 27 mill. kroner til sperremateriell. Styrkingen vil bedre Heimevernets operative evne for objektsikring. Heimevernet har en generell kompetanse i objektsikring som gir evne til også å sikre objekter som det ikke foreligger objektplan for og som det ikke har blitt øvd på å sikre. Ved nedlegging av Sjøheimevernet vil sikring av objekter med sjøfront ivaretas av øvrige relevante avdelinger i Forsvaret. Selv om Sjøheimevernet avvikles i 2018, ligger HVs oppgaver fast, herunder sikring av objekter med sjøside, og deler av kompetansen i dagens Sjøheimevern vil derfor videreføres i Heimevernet.

Forebyggende grunnsikring

Forsvaret er, i likhet med alle eiere av skjermingsverdige objekter, pålagt å etablere permanent grunnsikring for sine egne objekter etter sikkerhetslovens forskrift om objektsikkerhet. Slik sikring omfatter for eksempel gjerder, sperringer, forsterkninger og elektronisk sikring. Alle Forsvarets skjermingsverdige objekter har en form for permanent grunnsikring. En stor del av objektene befinner seg på militære baser som har gjerder, vakthold og elektronisk sikring i tillegg til sikringen av selve objektet. Det gjenstår fremdeles skjermingsverdige objekter i Forsvaret som ikke er sikret etter alle krav i forskrift om objektsikkerhet.

Etter at objektsikkerhetsforskriften trådte i kraft i 2011 er det gjennomført fysiske grunnsikringstiltak for objekter i Forsvaret for mer enn 1,1 mrd. kroner. Det er også brukt 450 mill. kroner til elektroniske sikringssystemer. Det er videre planlagt ytterligere 450 mill. kroner til sikring av skjermingsverdige objekter de kommende årene, hvorav 87,2 mill. kroner er foreslått i 2018-budsjettet. I tillegg har alle nye bygg og nye prosjekter sikring som en integrert del av investeringsprosjektet. Det forventes at dette vil løfte grunnsikringen til et tilfredsstillende nivå. I tillegg

foretas det nå investeringer for rundt 900 mill. kroner for å erstatte dagens radiolinjenett med fiberkabler, noe som vil redusere antallet skjermingsverdige objekter.

Regjeringen har styrket Nasjonal sikkerhetsmyndighets budsjetter over flere år, og styrkingen videreføres i den nye langtidsplanen. Nasjonal sikkerhetsmyndighet gir råd og veiledning om oppfølging av objektsikkerhetsforskriften, og fører tilsyn med etterlevelsen av den. Regjeringen

la i juni 2017 fram et forslag til ny sikkerhetslov. Forslaget vil gjøre myndigheter og virksomheter bedre i stand til å sikre samfunnet og sentrale nasjonale interesser mot trusler, i en verden som stadig er i endring. Loven vil særlig styrke samarbeidet mellom myndigheter og virksomheter slik at det forebyggende sikkerhetsarbeidet mot terror, sabotasje og spionasje kan gjennomføres på en mer effektiv og forsvarlig måte på tvers av samfunnssektorene.

7 Oppfølging av § 1 a i likestillingsloven

7.1 Forsvarsdepartementet

Forsvarsdepartementets personalpolitikk danner grunnlaget for systematisk utvikling og effektiv benyttelse av mangfoldet i medarbeideres kompetanse. Forsvarsdepartementet legger til rette for en trygg og forutsigbar arbeidssituasjon for medarbeidere i ulike livssituasjoner, og for at alle medarbeidere skal ha et godt arbeidsmiljø med relevante utviklingsmuligheter.

Arbeidet med likestilling i Forsvarsdepartementet er integrert i Forsvarsdepartementets daglige virksomhet. Ved utgangen av 2016 var 363 personer ansatt i Forsvarsdepartementet. 110 var kvinner, altså 30 pst., mot 31 pst. ved utgangen av 2015.

Av 363 var 86 militære stillinger. Seks var kvinner, altså 7,7 pst., mot 9 pst. i 2015 og 8 pst. i 2014.

Kvinneandelen i lederstillinger var 28,9 pst. i 2016. I toppledergruppen på åtte var det tre kvinner. Forsvarsdepartementet ønsker å rekruttere og beholde kvinner på alle nivåer og i alle funksjoner i organisasjonen. Forsvarsdepartementet er særskilt oppmerksom på områder der kvinneandelen er lav. Ledere med personalansvar er ansvarlige for at likestillingsaspektet er vurdert ved all rekruttering.

Sykefraværet i Forsvarsdepartementet viser en svak nedgang i 2016: 4,4 pst., mot 4,9 pst. i 2015. For kvinner var sykefraværet 5,9 pst., mot 8,7 pst. i 2015. For menn var tallene 3,7 pst. i 2016, mot 3,3 pst. i 2015.

Overtidsbruken i Forsvarsdepartementet var 18 133 timer i 2016, mot 19 847 i 2015. Kvinner arbeidet totalt 4 128 timer overtid, et gjennomsnitt på 53 timer for dem som rapporterte overtid. Menn arbeidet 14 005 timer overtid, med et gjennomsnitt på 63,4 timer for dem som rapporterte overtid.

Forsvarsdepartementet er en IA-bedrift, og har en livsfasepolitikk som gjelder alle ansatte. Arbeidsgiver gir rom for at arbeidstakere har ulike behov i ulike faser av sitt yrkesaktive liv. Det blir gitt individuell tilrettelegging, i særlig grad for småbarnsforeldre, gravide, langtidssyke og eldre arbeidstakere.

Økt mangfold gir større erfaringsgrunnlag og ny og variert kompetanse. Det er et mål i Forsvarsdepartementets personalpolitikk at rekruttering skal bidra til økt mangfold. For å være troverdig i dagens samfunn, er det viktig at Forsvarsdepartementet er en inkluderende arbeidsplass hvor ingen blir diskriminert.

7.2 Forsvaret

Forsvarets verdigrunnlag fastsetter at organisasjonen skal gjenspeile samfunnets mangfold. Dessuten har Forsvaret operative behov som krever et mangfold av kompetanse. Riktig kompetanse og et godt arbeidsmiljø preget av likeverd, øker Forsvarets effektivitet. Forsvarets fokus på mangfold og likestilling har derfor også direkte tilknytning til oppdragsløsning. Forsvaret arbeider aktivt for at det ikke skal være strukturelle, funksjonelle eller kulturelle hindre mot at organisasjonen skal fortsette å utvikle seg og løse oppdragene på best mulig måte.

I tillegg til Forsvarets verdigrunnlag har noen av Forsvarets avdelinger utarbeidet lokale handlingsplaner for mangfold og likestilling. Dette styrker lokale sjefers og avdelingenes eierskap til likestillingsarbeidet. Samtidig har avdelingene dermed et verktøy for å arbeide mer systematisk med likestilling.

Som på alle samfunnsområder, arbeider også Forsvaret med å integrere et kjønnsperspektiv i sin virksomhet. Dette er knyttet til FN-resolusjon 1325 om kvinner, fred og sikkerhet (2000) og tilhørende resolusjoner. I tråd med regjeringens handlingsplan for kvinner, fred og sikkerhet 2015–2018, skal det rekrutteres flere kvinner spesielt til operative avdelinger og til styrkebidrag i internasjonale militære operasjoner. Et kjønnsperspektiv skal innarbeides i alle øvelser og i utdanningen. Det skal dessuten integreres et kjønnsperspektiv i analyse, planlegging, gjennomføring og rapportering av operasjoner. Deltakelse fra kvinner i operasjonsområder er nødvendig, både for å styrke operasjonen og for at lokale kvinner skal kunne være aktører som styrker sin egen

situasjon. I tillegg skal det bidra til å forebygge og beskytte spesielt utsatte grupper mot overgrep, inkludert seksualisert og kjønnsbasert vold. Norge har, fra midten av 2016, to offiserer ved det Nordiske kompetansesenteret for gender i militære operasjoner (NCGM) i Sverige og et fagmiljø innenfor kjønnsperspektiv og kultur ved Forsvarets høgskole. Det å integrere et kjønnsperspektiv gir økt effekt til militære operasjoner, i form av blant annet bedre situasjonsforståelse og styrket gjennomføringsevne.

De første vernepliktige som er berørt av lovendringen i 2014 som sidestilte kvinner og menn i verneplikten, møtte til førstegangstjeneste i 2016. Forsvaret arbeider for at avdelingene skal være godt i stand til å ta imot flere kvinner til førstegangstjeneste. Førstegangstjenesten er en viktig rekrutteringsarena for videre tjeneste. Forsvaret forventer derfor at allmenn verneplikt vil lede til økt kvinneandel i Forsvaret.

I forbindelse med innføringen av allmenn verneplikt har to pilotprosjekter pågått i Forsvaret. Prosjekt «50/50», gjennomført i 2014–2016, innebar jevn kjønnsbalanse blant vernepliktige i en avdeling i Luftforsvaret. Videre pågår et prosjekt i spesialstyrkene i form av en jegertropp for kvinner. Forsvaret har fått stor nasjonal og internasjonal oppmerksomhet for både allmenn verneplikt og prosjektene. Forskere har fulgt utviklingen, og deler funn og erfaringer blant annet med andre NATO-land.

I tråd med regjeringens handlingsplan mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk (2017–2020), «Trygghet, mangfold og åpenhet» har Forsvaret i flere år gjennomført tiltak i tråd med det som ligger i handlingsplanen. Blant annet er Forsvaret fast medlem i det statlige nettverket for mangfold.

Forsvaret har siden 2003 også delt ut en likestillingspris på forsvarssjefens årlige likestillingskonferanse.

Kvinneandelen, særlig ved Forsvarets skoler og i førstegangstjenesten, viser en positiv utvikling. Kvinneandelen blant dem som fullførte befalsutdanning var 19,9 pst. i 2016. I 2015 var denne andelen 17,7 pst. Kvinneandelen blant dem som fullførte krigsskoleutdanning var 15,8 pst. i 2016. I 2015 var andelen 8,2 pst. Ved utgangen av 2016 var andelen kvinner som avtjente verneplikten 20,6 pst. 1997-kullet er det første årskullet berørt av allmenn verneplikt. Ved det første inntaket der 1997-kullet møtte til tjeneste, det vil si sommeren 2016, utgjorde andelen kvinner 26,9 pst.

Ved utgangen av 2016 var det 9,9 pst. kvinner blant offiserer og 12,9 pst. kvinner blant befal,

konstabler og grenaderer. Kvinneandelen totalt blant militært ansatte var 10,9 pst., en økning på 0,4 prosentpoeng fra 2015. Kvinneandelen på oberst-/kommandørnivå og høyere viser en svært positiv utvikling. I 2007 var det tre kvinnelige offiserer på dette nivået. I 2016 var tilsvarende tall 20, hvorav fire var på generalmajor-/kontreadmiralnivå. Kvinner i sivile stillinger utgjør 33 pst. i Forsvaret. Denne andelen har ligget stabilt i flere år.

Forsvaret har utfordringer med å beholde militære kvinner for en livslang karriere. Noen bruker Forsvaret som et springbrett til andre karrierer, mens andre ikke finner seg til rette i organisasjonskulturen. Forsvarets ledere er derfor svært bevisste på betydningen av en god og inkluderende organisasjonskultur, der Forsvarets verdier skal omgjøres til handling.

I 2016 har profesjonalisering av rekrutteringsprosessen blitt viet særskilt oppmerksomhet, blant annet gjennom deltakelse i prosjektet «Profesjonell rekruttering er likestilt rekruttering». Prosjektet er gjennomført i regi av det statlige nettverket for mangfold. Forsvaret har nulltoleranse for mobbing og trakassering. For personell i førstegangstjeneste gjennomføres det årlige undersøkelser der blant annet omfanget av mobbing og trakassering kartlegges. Dette var også tema for Soldataksjonen 2015–2016: «Gjensidig respekt – et felles ansvar», i regi av Tillitsvalgtdelingen i Forsvaret. Aksjonen ble gjennomført i samarbeid med Likestillings- og diskrimineringsombudet. Samarbeidet vil videreføres. Dessuten har Forsvarets forskningsinstitutt, på oppdrag fra Forsvaret, utviklet et forskningsbasert verktøy for kvalitetsmessig bedre kartlegging av, og dermed tiltak mot, mobbing og seksuell trakassering i Forsvaret. Verktøyet prøves ut i 2017.

7.3 Forsvarsbygg

Forsvarsbygg har som målsetting at arbeidsmiljøet skal preges av tverrfaglighet, mangfold og likestilling. Dette uttrykkes i alle stillingsutlysninger. I samtlige innstillinger til tilsettingsrådet skal kjønnsbalansen i rekrutterende enhet redegjøres for, og det fokuseres på kjønnsbalanse. Det utarbeides årlig en HR-rapport som viser tall for kjønnsbalanse totalt i Forsvarsbygg, alle forretningsområder, i ulike stillingskategorier, lederstillinger og turnover med kjønnsfordeling. Hensikten er å ha kontinuerlig fokus på god kjønnsbalanse i virksomheten.

Forsvarsbyggs HR-politikk deles inn i leder- og medarbeiderprinsipper, kompetansepolitikk,

lønnspolitik, livsfasepolitikk og arbeidsmiljøpolitikk. Likestilling inngår i kompetanse- og lønnspolitikken. I 2016 ble det utarbeidet en handlingsplan for IA-arbeidet, med egen handlingsplan for mangfoldarbeid. Dette er et ledd i å realisere Forsvarsbyggs målsettinger, og å sette nye mål.

I 2016 rekrutterte Forsvarsbygg 111 nye medarbeidere, hvorav 25 pst. kvinner. Det viser seg å være særlig krevende å rekruttere kvinner til for-

valtnings-, drifts-, og vedlikeholdstillinger, noe som blant annet skyldes færre kvinner enn menn i de fagmiljøene det rekrutteres fra.

Ved utgangen av 2016 hadde Forsvarsbygg 1 372 ansatte fordelt på 1 297 årsverk. Tall for turnover blant personalet viser noe høyere turnover for kvinner enn for menn. Samtidig var forskjellen på turnover langt mindre enn for 2015, da renholdspersonalet gikk ut av Forsvarsbygg.

2016	Turnover uten pensjon	Turnover inkl. pensjon
Totalt	3,54 %	6,0 %
Turnover kvinner	4,91 %	6,3 %
Turnover menn	3,07 %	4,8 %

Kvinneandelen i Forsvarsbygg var totalt 25,4 pst. ved utgangen av 2016, mot 40 pst. i 2015. Nedgangen skyldes avviklingen av renholdstjenester. Sammenliknet med andre virksomheter i forsvarssektoren og eiendomsbransjen er kvinneandelen relativt lav.

Andelen kvinnelige ledere i Forsvarsbygg i 2016 var 20,6 pst., mot 29 pst. i 2015. Nedgangen skyldtes i all hovedsak avviklingen av renholdstjenester. Forsvarsbygg har ikke oppnådd en ønsket kjønnsbalanse innenfor ledende stillinger. Innenfor forvaltning, drift, vedlikehold og renhold var 7,5 pst. av personalet kvinner. 82 pst. av ingeniør-/arkitektstillingene var besatt av menn. Blant rådgiverne i Forsvarsbygg var 41,8 pst. kvinner. Innenfor administrative stillinger var kvinneandelen på 59 pst. Alle militært tilsatte i Forsvarsbygg var menn.

Forsvarsbygg gjennomfører for tiden en omstilling med fokus på effektivisering av områdene stab, støtte og ledelse. Omstillingen vil kunne føre til at noen blir overtallige. Det er imidlertid et mål å oppnå en jevnere kjønnsbalanse i organisasjonen også etter omstillingen.

I 2016 avviklet 5,1 pst. ansatte foreldrepermisjon. Andelen som tok ut foreldrepermisjon fordelte seg med 46,3 pst. for kvinner og 53,7 pst. menn. Kvinnene tok ut 68,3 pst. av de totale foreldrepermisjonsdagene i 2016, mot 66 pst. i 2015. Deltidsansatte utgjorde 4,8 pst. av arbeidsstyrken i 2016. Blant disse var 51,6 pst. kvinner og 48,4 pst. menn.

Det er liten innbyrdes forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder lønns- og stillingsnivåer. Innenfor samme stillingskode er lønnsnivået for kvinner og menn nokså likt.

Overtidsbruken utgjorde 2,3 pst. av total arbeidstid i 2016. Kvinnenes andel av det totale overtidsarbeidet utgjorde 20,2 pst., mens mennenes andel utgjorde 79,8 pst. Menn utgjorde cirka 75 pst. av de ansatte ved utgangen av 2016.

7.4 Nasjonal sikkerhetsmyndighet

I 2016 var 30,5 pst. av Nasjonal sikkerhetsmyndighets ansatte kvinner. Dette var en nedgang fra 2015 med ett prosentpoeng, men en økning fra 2014 da andelen var 28 pst. Nasjonal sikkerhetsmyndighet har de siste fire årene vokst betydelig i antall ansatte. Kvinneandelen var de første årene stigende, men har de siste to årene holdt seg mer eller mindre stabil. 50 pst. i topplederfunksjoner er kvinner. På mellomledernivå var ikke kvinneandelen like god, med 14 pst. kvinner i 2016. Dette er likevel en økning fra 2015, da 9,5 pst. av mellomlederne var kvinner.

Nasjonal sikkerhetsmyndighet har særlig fokus på å øke kvinneandelen på mellomledernivået og i de tekniske fagmiljøene. Flere av fagmiljøene i organisasjonen er svært tekniske. Den største avdelingen, Cybersikkerhetsavdelingen, med totalt 128 ansatte ved utgangen av 2016, har en kvinneandel på 12,5 pst. Flertallet av søkerne til de tekniske stillingene i organisasjonen er menn, hvilket gjenspeiler at både nyutdannede og erfarne arbeidssøkende i tekniske fag fortsatt hovedsakelig er menn.

For å synliggjøre Nasjonal sikkerhetsmyndighet som en attraktiv arbeidsplass også for kvinner, stiller organisasjonen alltid med begge kjønn i profileringsarbeid på høyskoler og universiteter,

samt ved andre profileringsaktiviteter. Videre søker Nasjonal sikkerhetsmyndighet å synliggjøre kvinnelige ledere og ansatte i media. Kvinner oppfordres til å søke stillinger, og kvalifiserte kvinnelige søkere inviteres alltid til intervju til ledige stillinger.

Avdelinger som favner bredere enn kun tekniske stillinger, blant annet innenfor kategoriene samfunnsvitere, jurister og økonomer, har en jevn fordeling av kvinner og menn.

Nasjonal sikkerhetsmyndighet ønsker å være en god arbeidsgiver for både kvinner og menn og synliggjør mulighet for fleksitid, barnehage og trening i arbeidstiden. Det er ikke lønnsdifferanse mellom kvinner og menn når utdanning, erfaring og alder tas i betraktning.

I 2016 var sykefraværet blant kvinner 11 pst., sammenliknet med 9,8 pst. i 2015. For menn var sykefraværet 4,5 pst., mot 5,2 pst. i 2015. Totalt sett var sykefraværet i 2016 6,5 pst. Det er satt fokus på forebygging av sykefravær. Dette innebærer at arbeidsplasser tilpasses den enkelte medarbeider. Alle ledere kurses i HMS og sykeoppfølging, og får opplæring i IA-avtalens innhold og forpliktelser.

Nasjonal sikkerhetsmyndighet legger, så langt det er mulig, til rette for at personer med nedsatt funksjonsevne kan fungere godt på arbeidsplassen. Videre foreligger tilbud til ansatte om psykologbistand, samt bedriftshelsetjeneste for arbeidstakere med behov for det.

7.5 Forsvarets forskningsinstitutt

Forsvarets forskningsinstitutt tilrettelegger for at instituttet skal ha en sammensetning av ansatte som viser mangfold i alder, kjønn, etnisitet og funksjonsevne. Målrettet rekrutteringsopplegg, gjennomarbeidet lønnspolitikk og bevisstgjøring av lederne er tiltak for å oppnå dette. Det er et mål å øke kvinneandelen i de gruppene andelen er lav.

Ved utløpet av 2016 hadde Forsvarets forskningsinstitutt 715 ansatte, hvorav 26,9 pst. kvinner. Andelen har gått litt ned, fra 27,8 pst. i 2015. Kvinneandelen innenfor gruppen vitenskapelige ansatte, forskere og ingeniører har også sunket med fire personer siste år og utgjør nå 20,7 pst., mot 21,6 pst. i 2015.

Forsvarets forskningsinstitutt arbeider aktivt for å øke kvinneandelen i ledende stillinger. Kvinneandelen i ledelsen har økt og var 19,7 pst. i 2016 mot 16,9 pst. i 2015. Instituttets ledergruppe besto i 2016 av ti personer, hvorav to kvinner.

Den vitenskapelige virksomheten er teknologitung, og Forsvarets forskningsinstitutt rekrutterer fra fagområder med sterk mannsdominans. Rekrutteringspolitikken er aktiv og målrettet, og FFI legger vekt på å rekruttere kvinner, spesielt til vitenskapelige stillinger. Siden 2004 har kvinneandelen blant vitenskapelig ansatte økt fra 13 pst. til 21 pst. Instituttets mål er fortsatt å være en attraktiv arbeidsplass i et konkurransepreget arbeidsmarked. Forsvarets forskningsinstitutt vil systematisk kartlegge relevante forhold knyttet til å beholde kvinner i vitenskapelige stillinger. Dette gjøres for eksempel gjennom å analysere relevante faktorer i medarbeiderundersøkelsene, gjennom tilbakemeldinger fra nyansatte og samtaler med ansatte som slutter. Samtidig vil instituttet fortsette med målrettet profilering overfor utvalgte studentgrupper og kvinner. I 2016 var 21 pst. av sommerstudentene kvinner, mot 19 pst. i 2015.

Arbeidstiden blir tilrettelagt ved spesielle behov, i tråd med organisasjonens livsfasepolitikk. I 2016 hadde 49 ansatte deltidsarbeid etter eget ønske og behov, og 57 pst. av disse var kvinner. Antallet har vært relativt stabilt de siste årene.

Kvinnens andel av overtidsbruken i 2016 var 22 pst., mot 78 pst. for menn. Dette innebærer at kvinnens andel av overtidstimene er noe lavere enn mennenes, i og med at kvinneandelen totalt er om lag 27 pst.

Sykefraværet i 2016 var 3,2 pst., hvilket er godt innenfor målet i «Handlingsplan for Inkluderende Arbeidsliv». I hovedsak har generelt lavt langtidssykefravær bidratt til dette.

46 pst. av foreldrepermisjon i 2016 er benyttet av kvinner. I snitt tok menn ut i underkant av to uker mer enn regelverkets minimumsandel avsatt til far. Det var omtrent tilsvarende som året før.

Andelen ansatte med utenlandsk statsborgerskap har siden 2009 hatt en svak økning. I 2016 lå den på omtrent 3 pst. av de ansatte, om lag som året før. FFI har mange arbeidsoppgaver innenfor forskning som krever at den som utfører dem må ha norsk statsborgerskap. Ansatte med innvandrerbakgrunn utgjorde 5,8 pst. i 2016, og det er en liten oppgang fra året før.

Antall ansatte med nedsatt funksjonsevne er uendret. Rekruttering av personell med nedsatt funksjonsevne behandles på ordinær måte i tilsetningsprosessen i henhold til gjeldende lover og regler for hvordan dette skal registreres og behandles. For egne ansatte som får nedsatt funksjonsevne, sørger Forsvarets forskningsinstitutt for tilrettelegging og omplassering ved behov. Bedriftshelsetjenesten bistår i oppfølging av dem dette gjelder.

7.6 Forsvarsmateriell

Forsvarsmateriell ble opprettet 1. januar 2016. Forsvarsmateriell har som målsetting at arbeidsmiljøet skal preges av tverrfaglig kompetanse, mangfold og likestilling. Dette framgår av alle stillingsutlysninger. Organisasjonen arbeider for å tiltrekke seg og rekruttere den mest relevante kompetansen innenfor de fagområdene som organisasjonen har ansvaret for, og er opptatt av at det ikke skal være strukturelle, funksjonelle eller kulturelle hindre mot god kompetanseanvendelse. Det gjøres individuelle vurderinger av kandidatene uavhengig av kjønn, etnisitet og funksjonsevne. Forsvarsmateriell er en inkluderende virksomhet. Det er utarbeidet en egen handlingsplan for hvordan IA-arbeidet skal gjennomføres. Det finnes kontaktpersoner for inkluderende arbeidsliv i HR-avdelingene på Kolsås, Kjeller, i Oslo og Bergen.

Forsvarsmateriell ser det som viktig å skape en inkluderende organisasjonskultur og være en organisasjon som speiler samfunnet. Forsvarsmaterielle kjerneverdier integritet, respekt og ansvar er viktige i arbeidet med å skape og opprettholde en ønsket kultur.

Ved utgangen av 2016 hadde Forsvarsmateriell 775 sivile og 538 militært ansatte, totalt 1 313 personer. Alt militært personell er ansatt i Forsvaret. De har søkt eller blitt disponert inn i militære stillinger i Forsvarsmateriell. Kvinneandel totalt var 18,4 pst. Blant sivile var andelen 29 pst., og blant militære var den 3,2 pst.

Andel kvinner i lederstillinger på direktør- og avdelingsdirektørnivå (ledernivå 1) var i 2016 på 10 pst. og 16,7 pst. blant avdelings- og seksjonssjefer (ledernivå 2). Det jobbes aktivt med å rekruttere kvinner inn i lederfunksjoner. Forsvarsmateriell er opptatt av likelønn, altså at de kriterier som legges til grunn ved lønnsforhandlinger er kjønnsnøytrale. Tabellen under viser antall ansatte i ulike stillingsgrupper, fordelt prosentvis på kvinner og menn, samt gjennomsnittlig brutto årslønn for de samme stillingsgruppene. Oversikten viser at kvinneandelen er størst i saksbehandler- og rådgiverstillinger. Kvinner er underrepresentert i lederstillinger og tyngre tekniske fagstillinger. Tabellen viser at avlønningen er tilnærmet lik for kvinner og menn, med unntak av kategori saksbehandlere/kontorstillinger.

Kjønnsbalanse og lønn på ulike stillingsnivåer	Kjønnsbalanse			Gjennomsnittlig lønnstrinn		
	K %	M %	Antall	K	M	Totalt
Totalt i virksomheten 2016	18,4	81,6	1313	64,2	68,2	67,5
Ledernivå 1	10,0	90,0	11	Led.lønn	85,2	85,2
Ledernivå 2	16,7	83,3	48	80	79,9	79,9
Rådgivere og prosjektledere, oberstløytnanter	18,9	81,1	190	70,8	72,9	72,5
Saksbehandlere og kontorstillinger	67,0	33,0	194	59,7	63,8	61
Ingeniør av ulike stillingskategorier	12,0	88,0	459	68,3	68,8	68,8
Andre	2,9	97,1	411	64,4	65	65

Totalt i Forsvarsmateriell tjente i 2016 menn i snitt 559 000 kroner, mot 601 000 kroner for kvinner. Blant menn arbeidet 1,3 pst. deltid, mot 5,3 pst.

blant kvinner. Sykefravær blant menn var på 1,5 pst, mot 0,7 pst. blant kvinner.

8 Omtale av klima- og miljørelevante saker

8.1 Innledende del

Regjeringens klima- og miljøpolitikk bygger på at alle samfunnssektorer har et selvstendig ansvar for å legge miljøsinn til grunn for aktivitetene sine og for å medvirke til at de nasjonale klima- og miljøpolitiske målene kan nås. For omtale av regjeringens samlede klima- og miljørelevante saker, se Klima- og miljødepartementets fagproposisjon.

Forsvarssektoren skal ivareta sektoransvaret på klima- og miljøområdet. Etatene i forsvarssektoren har et selvstendig ansvar for å finne gode løsninger og effektive virkemidler for å redusere belastningen på miljøet. Miljøvernarbeidet i forsvarssektoren omfatter både forebygging av naturskade og forurensning, bevaring av kulturminner, reduksjon av klimagassutslipp og fortsatt innsats for opprydding etter tidligere tiders forurensning.

Forsvarssektorens klima- og miljøutfordringer er spesielt knyttet til at bruk av materiell, trening, øving og operativ virksomhet kan påføre omgivelsene støyplager, skader på natur og miljø og utslipp av klimagasser. Forsvarssektorens omfattende bygningsmasse medfører dessuten et betydelig forbruk av energi til drift og oppvarming, som direkte og indirekte medfører utslipp av klimagasser. Forsvarssektorens miljøoffiserer og kompetansemiljøer i etatene legger ned en omfattende innsats for å redusere skader på miljøet under utdanning og øvelser, og de samarbeider i den forbindelse tett med sentrale og lokale myndigheter.

8.2 Naturmangfold

Forsvarssektoren er en av landets største eieomsforvaltere, med til dels store og svært varierte arealer spredt over hele landet. Store landområder benyttes som skyte- og øvingsfelt. Det legges betydelige ressurser i å forebygge skade på naturen. Forvaltning av forsvarssektorens eiendommer skal være kunnskapsbasert, og det skal gjøres naturfaglige vurderinger ved gjennomføring av aktiviteter og tiltak.

Tilbakeføring av Forsvarets utrangerte skyte- og øvingsfelt til sivile formål omfatter, i tillegg til rydding av eksplosivrester og av forurensning, også landskapsforming og etablering av ny vegetasjon. Rydding av skyte- og øvingsfelt er tid- og ressurskrevende, og pågår over mange år. Rydding av Hjerkinnskytefelt ble påbegynt i 2006 og planlegges avsluttet i 2020.

8.3 Kulturminner og kulturmiljø

Kulturminner og kulturmiljøer i forsvarssektoren skal forvaltes og tas vare på som bruksressurser, og som grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskaping. De nasjonale festningsverkene er viktige kulturminner og skal sikres for dagens og framtidens generasjoner. Forsvarssektoren skal ha kunnskap om forekomster av kulturminner og kulturmiljøer i øvings- og operasjonsområdene. Det utføres kartlegging, arkeologiske utgravninger og merking av arkeologiske kulturminner i forsvarssektorens områder.

8.4 Forurensning

Virksomhet ved forsvarssektorens baser og anlegg skal ikke medføre fare for alvorlig forurensning. Det gjennomføres derfor blant annet tiltak for å rydde opp i grunn og i sjøbunn som er forurenset som følge av tidligere tiders virksomhet. I samarbeid med sentrale og lokale myndigheter og andre samarbeidsparter gjennomføres tiltak for opprydding av forurenset sjøbunn. Ved Laksevåg i Bergen følges det opp med måling av effekt på tiltaket som er gjennomført i 2017, mens det planlegges med gjennomføring av miljøopp-rydding i Horten indre havn i samarbeid med andre parter i området.

Det gjennomføres forebyggende tiltak på eksisterende skyte- og øvingsfelt for å redusere framtidig utlekking av tungmetaller og andre miljøfarlige stoffer som følge av Forsvarets ammunisjonsbruk. Det gjøres kartlegging og iverksettes tiltak for å rydde opp i tidligere tiders

forurensning på flyplasser og ved andre baser og anlegg.

Bruk av helse- og miljøfarlige kjemikalier er en stor utfordring for forsvarssektoren, og det skal kontinuerlig arbeides for å redusere utslipp og bruk av kjemikalier som utgjør en trussel mot helse og miljø. Det er et mål å stanse eller redusere vesentlige utslipp og spredning av miljøgifter innen 2020.

8.5 Klima

Forsvarssektoren følger opp regjeringens arbeid for å fase ut fossil fyringsolje til oppvarming. Det gjennomføres omfattende prosjekter for å konvertere varmesentraler og fyrkjeler fra fossil fyringsolje til bioenergi, varmepumper eller tilknytning til fjernvarme. Forbruk av fossil fyringsolje til oppvarming er redusert med nesten 80 pst. sammenliknet

med 2006. Regjeringen planlegger for at fossil fyringsolje til grunnlast i Forsvarets bygg i hovedsak fases ut i 2018, og at fossil fyringsolje ikke skal benyttes etter 2020. For å redusere fremtidig energibehov er det krav om at nye bygg skal være passivbygg eller nullenergibygger der det er relevant.

8.6 Miljøansvar ved forsvarssektorens anskaffelser

Forsvarssektoren er en stor innkjøper av bygg, materiell, varer og tjenester, og kan således påvirke og stimulere leverandører til å utvikle og prioritere løsninger som er miljøvennlige og holder et etisk forsvarlig nivå. Det skal stilles miljøkrav når forsvarssektoren inngår avtaler om anskaffelser. Forsvarssektoren skal sikre at leverandører dokumenterer at leveranser ikke bryter med relevante konvensjoner.

9 NATOs vurdering av Norge

9.1 Overordnet vurdering

NATO gjennomfører, som et ledd i sin felles forsvarsplanprosess, regelmessige vurderinger av den enkelte alliertes forsvarsplaner og forsvarsinnsats. Ved siden av å hovedsakelig beskrive utviklingen innenfor ulike deler av forsvarssektoren, inneholder vurderingene anbefalinger til den enkelte nasjon om prioriteringer i det kontinuerlige arbeidet med å utvikle forsvarsevnen. NATOs vurdering av allierte utgis normalt hvert annet år. En oversettelse av NATOs siste vurdering av Norge er gjengitt i Prop. 1 S (2016–2017) og NATOs neste vurdering av Norge innarbeides i budsjettproposisjonen for 2019.

9.2 Resultatmåling

I tillegg til de mer omfattende vurderingene av den enkelte nasjons forsvarsplaner og forsvarsinnsats har NATO egne målesystemer som synliggjør medlemslandenes bidrag innenfor utvalgte områder. Oversikten som gjengis her gir status innenfor utvalgte områder for 2015 og 2016.

Målingen gir en pekepinn på hvordan statene har anvendt sine ressurser og styrker. I tillegg gis en vurdering av hvor stor andel av styrkene som er tilgjengelige for, og kan opprettholdes over tid i, internasjonale operasjoner.

Det er utfordrende å etablere systemer i NATO som på en helhetlig og dekkende måte kan måle nasjonenes samlede bidrag, og ikke minst kvaliteten på bidragene. Målingene gir derfor kun en forenklet kvantitativ framstilling av statenes bidrag på enkelte områder, og er et supplement til de mer grundige og helhetlige vurderingene.

Nedenfor følger et faktaark for Norge som lister opp de ulike indikatorene i målingen og som illustrerer hvordan Norge er plassert, sammenliknet med NATOs øvrige medlemsland. Indikatorene er basert på regnskapstall og ikke på salderte budsjetter. Resultatmålingen viser blant annet at Norge økte sine forsvarsutgifter fra 2015 til 2016 og at forsvarsutgiftenes andel av brutto nasjonalproduktet økte i samme periode. Resultatmålingen viser også at deployerbarheten til landstyrkene og at antallet oppfylte stillinger i NATOs kommandostruktur har økt noe fra 2015 til 2016. Samlet vurdert kommer Norge godt ut av denne målingen.

Tabell 9.1 Input/Output Metrics – Individual Nation's Fact Sheet. Year: 2015–2016

Norway	Selected Indicator	Absolute Value		Contribution (%)		NATO Guideline (%)	Rank 2015	Rank 2016
		2015	2016	2015	2016			
	GDP (constant 2010 prices, million national currency)	2 810 539	2 839 330					
	1. Defence Expenditure (constant 2010 prices, million national currency)	41 299	44 006	1,47	1,55	2	Top	Top
	2.1 Major Equipment Expenditure, including related R&D (constant 2010 prices, million national currency)	9 287	10 583	22,49	24,05	20	Top	Top
	2.2 Personnel Expenditure (constant 2010 prices, million national currency)	15 984	16 406	38,70	37,28		Top	Top
	2.3 Operations & Maintenance and Other Expenditure (constant 2010 prices, million national currency)	13 717	13 953	33,21	31,71		Top	Top
	2.4 Infrastructure Expenditure (constant 2010 prices, million national currency)	2 312	3 064	5,60	6,96		Top	Top
	Total Land Forces Personnel	10 071	9 757					
4.1	Deployable Land Forces Personnel	5 916	6 422	58,74	65,82	50	Middle	Middle

Tabell 9.1 Input/Output Metrics – Individual Nation's Fact Sheet. Year: 2015–2016

Norway	Selected Indicator	Absolute Value 2015	Absolute Value 2016	Contribution (%) 2015	Contribution (%) 2016	NATO Guideline (%)	Rank 2015	Rank 2016
5.1	Sustainable Land Forces Personnel	1 187	1 127	11,79	11,55	10	Top	Middle
6.1	Land Forces Personnel deployed/employed (annual average) – NATO		45		0,46			
	Land Forces Personnel deployed/employed (annual average) – non-NATO		47		0,48			
	Land Forces Personnel deployed/employed (annual average) – Other Activities		0		0,00			
	Land Forces Personnel deployed/employed (annual average) – Total		91		0,94			
	Total Airframes	110	110					
4.2	Deployable Airframes	96	98	87,27	89,09	40	Top	Top
5.2	Sustainable Airframes	18	18	16,36	16,36	8	Top	Top
6.2	Airframes deployed/employed (annual average) – NATO		0,24		0,22			
	Airframes deployed/employed (annual average) – non-NATO		0,92		0,84			
	Airframes deployed/employed (annual average) – Other Activities		0		0,00			

Tabell 9.1 Input/Output Metrics – Individual Nation's Fact Sheet. Year: 2015–2016

Norway	Selected Indicator	Absolute Value 2015	Absolute Value 2016	Contribution (%) 2015	Contribution (%) 2016	NATO Guideline (%)	Rank 2015	Rank 2016
	Airframes deployed/ employed (annual average) – Total		1,16		1,06			
	Total Vessels	40	39					
4.3	Deployable Vessels	40	39	100	100	80	Top	Top
5.3	Sustainable Vessels	14	14	35,00	35,90	28	Top	Top
6.3	Vessels deployed/ employed (annual average) – NATO		2,00		5,13			
	Vessels deployed/ employed (annual average) – non-NATO		0,00		0,00			
	Vessels deployed/ employed (annual average) – Other Activities		0,00		0,00			
	Vessels deployed/ employed (annual average) – Total		2,00		5,13			
6.4	Incremental expendi- ture on operations, missions, engagements and other activities (constant 2010 prices, million national cur- rency)		656		1,49			
7.	Fulfilment of NATO Command Structure (NCS) positions	112	113	97,32	99,12	100	Top	Middle

10 Lederes ansettelsesvilkår i heleide foretak under Forsvarsdepartementet

10.1 Aerospace Industrial Maintenance Norway AS (AIM Norway AS)

Administrerende direktør i AIM Norway AS, Ove Haukåssveen, mottok i 2016 en fastlønn på 1 648 000 kroner og 300 000 kroner i bonus.

Andre godtgjørelser utgjorde 127 000 kroner. Administrerende direktør er del av foretakets innskuddsbaserte pensjonsordning, og beregnet pensjonsutgift utgjør 75 000 kroner. Dersom styret sier opp ansettelsesforholdet gis det tolv måneders etterlønn etter oppsigelsestidens utløp.

Forsvarsdepartementet

t i l r å r :

I Prop. 1 S (2017–2018) om statsbudsjettet for år 2018 føres opp de forslag til vedtak som er nevnt i et framlagt forslag.

Forslag

Under Forsvarsdepartementet føres det i Prop. 1 S (2017–2018) statsbudsjettet for budsjettåret 2018 opp følgende forslag til vedtak:

Kapitlene 1700–1792, 4700–4799

I

Utgifter:

Kap.	Post		Kroner	Kroner
		Alle		
1700	Forsvarsdepartementet			
	01	Driftsutgifter	802 665 000	
	21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres, overslagsbevilgning</i>	125 150 000	
	43	Til disposisjon for Forsvarsdepartementet, <i>kan overføres</i>	15 722 000	
	71	Overføringer til andre, <i>kan overføres</i>	64 734 000	
	73	Forskning og utvikling, <i>kan overføres</i>	28 886 000	
	78	Norges tilskudd til NATOs og internasjonale driftsbudsjetter, <i>kan overføres</i>	305 523 000	1 342 680 000
1710	Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg			
	01	Driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	3 907 588 000	
	47	Nybygg og nyanlegg, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1761, post 47</i>	2 706 455 000	6 614 043 000
1716	Forsvarets forskningsinstitutt			
	51	Tilskudd til Forsvarets forskningsinstitutt	186 572 000	186 572 000
1720	Felleskapasiteter i Forsvaret			
	01	Driftsutgifter	9 666 656 000	
	71	Overføringer til andre, <i>kan overføres</i>	21 567 000	9 688 223 000
1723	Nasjonal sikkerhetsmyndighet			
	01	Driftsutgifter	269 465 000	269 465 000
1731	Hæren			
	01	Driftsutgifter	5 066 104 000	5 066 104 000
1732	Sjøforsvaret			
	01	Driftsutgifter	4 114 269 000	4 114 269 000

Kap.	Post	Kroner	Kroner
1733	Luftforsvaret		
	01 Driftsutgifter	4 936 621 000	4 936 621 000
1734	Heimevernet		
	01 Driftsutgifter	1 241 819 000	1 241 819 000
1735	Etterretningstjenesten		
	21 Spesielle driftsutgifter	1 905 510 000	1 905 510 000
1760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold		
	01 Driftsutgifter, <i>kan nyttes under kap. 1760, post 45</i>	1 590 612 000	
	44 Fellesfinansierte investeringer, nasjonalfinansiert andel, <i>kan overføres</i>	96 331 000	
	45 Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1761, post 45</i>	5 914 782 000	
	48 Fellesfinansierte investeringer, fellesfinansiert andel, <i>kan overføres</i>	71 500 000	
	75 Fellesfinansierte investeringer, Norges tilskudd til NATOs investeringsprogram for sikkerhet, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1760, post 44</i>	92 430 000	7 765 655 000
1761	Nye kampfly med baseløsning		
	01 Driftsutgifter, <i>kan nyttes under kap. 1761, post 45</i>	187 712 000	
	45 Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1760, post 45</i>	7 787 467 000	
	47 Nybygg og nyanlegg, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1710, post 47</i>	1 022 487 000	8 997 666 000
1790	Kystvakten		
	01 Driftsutgifter	1 027 838 000	1 027 838 000
1791	Redningshelikoptertjenesten		
	01 Driftsutgifter	854 745 000	854 745 000
1792	Norske styrker i utlandet		
	01 Driftsutgifter	1 009 909 000	1 009 909 000
	Sum alle		55 021 119 000
	Sum departementets utgifter		55 021 119 000

Inntekter:

Kap.	Post	Kroner	Kroner
Alle			
4700	Forsvarsdepartementet		
	01 Driftsinntekter	25 194 000	25 194 000
4710	Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg		
	01 Driftsinntekter	3 664 063 000	
	47 Salg av eiendom	503 574 000	4 167 637 000
4720	Felleskapasiteter i Forsvaret		
	01 Driftsinntekter	224 387 000	224 387 000
4723	Nasjonal sikkerhetsmyndighet		
	01 Driftsinntekter	11 641 000	11 641 000
4731	Hæren		
	01 Driftsinntekter	90 584 000	90 584 000
4732	Sjøforsvaret		
	01 Driftsinntekter	54 284 000	54 284 000
4733	Luftforsvaret		
	01 Driftsinntekter	107 878 000	107 878 000
4734	Heimevernet		
	01 Driftsinntekter	5 681 000	5 681 000
4760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold		
	01 Driftsinntekter	30 400 000	
	48 Fellesfinansierte investeringer, inntekter	71 536 000	101 936 000
4790	Kystvakten		
	01 Driftsinntekter	1 122 000	1 122 000
4791	Redningshelikoptertjenesten		
	01 Driftsinntekter	768 137 000	768 137 000
4792	Norske styrker i utlandet		
	01 Driftsinntekter	39 362 000	39 362 000
4799	Militære bøter		
	86 Militære bøter	500 000	500 000
	Sum alle		5 598 343 000
	Sum departementets inntekter		5 598 343 000

Fullmakter til å overskride gitte bevilgninger

II

Merinntektsfullmakter

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2018 kan benytte alle merinntekter til å overskride enhver utgiftsbevilgning under Forsvarsdepartementet, med følgende unntak:

- a. Inntekter fra militære bøter kan ikke benyttes som grunnlag for overskridelse.
- b. Inntekter ved salg av større materiell kan benyttes med inntil 75 pst. til overskridelse av bevilgningen under kapittel 1760 Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold, post 45 Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold.

Merinntekt som gir grunnlag for overskridelse skal også dekke merverdiavgift knyttet til overskridelsen, og berører derfor også kapittel 1633, post 01 for de statlige forvaltningsorganene som inngår i nettoordningen for merverdiavgift. Merinntekter og eventuelle mindreinntekter tas med i beregningen av overføring av ubrukt bevilgning til neste år.

Fullmakter til å pådra staten forpliktelser utover gitte bevilgninger

III

Bestillingsfullmakter

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2018 kan:

1. foreta bestillinger utover gitte bevilgninger, men slik at samlet ramme for nye bestillinger og gammelt ansvar ikke overstiger følgende beløp:

Kap.	Post	Betegnelse	Samlet ramme
1720		Felleskapasiteter i Forsvaret	
	01	Driftsutgifter	1 517 mill. kroner
1731		Hæren	
	01	Driftsutgifter	30 mill. kroner
1732		Sjøforsvaret	
	01	Driftsutgifter	910 mill. kroner
1733		Luftforsvaret	
	01	Driftsutgifter	1 500 mill. kroner
1734		Heimevernet	
	01	Driftsutgifter	65 mill. kroner
1760		Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	
	01	Driftsutgifter	1 100 mill. kroner
	44	Fellesfinansierte investeringer, nasjonalfinansiert andel	80 mill. kroner
	45	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold	25 000 mill. kroner
	48	Fellesfinansierte investeringer, fellesfinansiert andel	165 mill. kroner

Kap.	Post	Betegnelse	Samlet ramme
1761		Nye kampfly med baseløsning	
	45	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold	34 335 mill. kroner
1790		Kystvakten	
	01	Driftsutgifter	2 080 mill. kroner
1791		Redningshelikoptertjenesten	
	01	Driftsutgifter	60 mill. kroner
1792		Norske styrker i utlandet	
	01	Driftsutgifter	25 mill. kroner

2. gi Forsvarets forskningsinstitutt fullmakt til å ha økonomiske forpliktelser på inntil 60 mill. kroner utover det som dekkes av egne avsetninger.

IV

Tilsagnsfullmakt

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2018 kan gi tilsagn om økonomisk støtte utover bevilgningen, men slik at samlet ramme for nye tilsagn og gammelt ansvar ikke overstiger følgende beløp:

Kap.	Post	Betegnelse	Samlet ramme
1700		Forsvarsdepartementet	
	73	Forskning og utvikling	68 mill. kroner

Andre fullmakter

V

Nettobudsjettering av salgsomkostninger

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2018 kan trekke salgsomkostninger ved salg av materiell og fast eiendom fra salgsinntekter før det overskytende inntektsføres under kapittel 4760 Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold, post 45 Store nyanskaffelser og kapittel 4710 Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg, post 47 Salg av eiendom.

VI

Personell

Stortinget samtykker i at:

1. Forsvarsdepartementet i 2018 kan fastsette lengden på førstegangstjenesten, repetisjons-tjenesten og heimevernstjenesten slik det går frem av Prop. 1 S (2017–2018).
2. enheter oppsatt med frivillig heimeverns-personell kan overføres til forsvarsgrener og fellesinstitusjoner, og benyttes i operasjoner i utlandet.

VII

Investeringsfullmakter

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2018 kan:

1. starte opp nye investeringsprosjekter som er presentert i Prop. 1 S (2017–2018), innenfor de kostnadsrammer som der er omtalt.
2. endre tidligere godkjente prosjekter som anført i Prop. 1 S (2017–2018), herunder endrede kostnadsrammer.
3. starte opp og gjennomføre materiellinvesteringsprosjekter med en kostnadsramme under 500 mill. kroner
4. starte opp og gjennomføre eiendoms-, bygge- og anleggsprosjekter (inkludert tilhørende innredning) med en kostnadsramme under 200 mill. kroner.
5. nytte bevilgningen på den enkelte investeringspost, hhv. post 44, 45, 47 og 48 fritt mellom formål, bygge- og eiendoms-kategorier, anskaffelser og prosjekter som presentert i Prop. 1 S (2017–2018).

6. gjennomføre konsept- og definisjonsfasen av planlagte materiellanskaffelser.
7. igangsette planlegging og prosjektering av eiendoms-, bygge-, anleggsprosjekter (inkludert tilhørende innredning) innenfor rammen av bevilgningen på de respektive poster.
8. inkludere gjennomføringskostnader i eiendoms-, bygge- og anleggsprosjekter på post 47.

VIII

Fullmakter vedrørende fast eiendom

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2018 kan:

1. avhende fast eiendom uansett verdi til markedspris når det ikke foreligger annet statlig behov for eiendommen. Eiendommene skal normalt legges ut for salg i markedet, men kan selges direkte til fylkeskommuner eller kommuner til markedspris, innenfor EØS-avtalens bestemmelser. Dersom eiendommene er aktuelle for friluft- eller kulturformål kan de selges på samme vilkår til Statskog SF hvis ikke fylkeskommuner eller kommuner ønsker å kjøpe eiendommene. Likeledes kan eiendommer som er nødvendige for å oppfylle samfunnets målsetting om å opprettholde en selvfinansiert sivil luftfart, selges direkte til Avinor AS. Dette gjelder følgende eiendoms kategorier:
  - a. rullebaner, taksebaner med tilhørende sikkerhetsområder, flyoppstillingsplasser og andre arealer og infrastruktur for flyoperasjoner

- b. terminal innrettet mot det service- og tjenestebehov som forbrukere og myndigheter har bruk for
- c. områder for kollektiv og privat tilbringer tjeneste
- d. kontorer og lignende
- e. eiendommer for fremtidig utbygging
2. avhende fast eiendom til en verdi av inntil 100 000 kroner vederlagsfritt eller til underpris når særlige grunner foreligger.

IX

Tidspunkt for belastning av utgiftsbevilgninger

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2018 kan belaste utgiftsbevilgninger for bestillinger gjennom NSPA (*NATO Support and Procurement Agency*), andre internasjonale organisasjoner eller andre lands myndigheter fra det tidspunkt materiell blir bestilt, selv om levering først skjer senere i budsjettåret eller i et etterfølgende budsjettår.

X

Andre fullmakter

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet gjennom Forsvarsbygg i 2018 kan kjøpe/innløse boliger med fellesgjeld, slik at samlet gjeld knyttet til eierskap av slike boliger ikke overstiger 100 mill. kroner.

Vedlegg 1

Ordninger i tilknytning til verneplikten

Følgende bestemmelser gjelder for verneplikten i 2018

Førstegangstjenesten

Innkalling til førstegangstjenesten skal baseres på rettferdig og mest mulig lik behandling av vernepliktige og frivillige. Den enkeltes ønsker skal vektlegges så langt det er mulig og alle skal ha samme mulighet til å konkurrere seg til tjenestestillinger.

Førstegangstjenestens varighet er normalt tolv måneder, men kan differensieres mellom seks og 18 måneder. De som frivillig utvider førstegangstjenesten utover tolv måneder, kan få en lengre ordinær tjenestetid, jf. forsvarsloven § 18.

Forsvaret kan forkorte førstegangstjenesten med inntil seks uker. Tjenestepliktige som ikke ønsker å få redusert tjenestetiden, skal gis anledning til å fullføre tjenesten dersom forholdene ligger til rette for det. Av hensyn til utdanning og arbeid kan den enkelte vernepliktige som er innkalt til minimum tolv måneders tjeneste, førtidsdimitteres inntil seks uker før ordinær dimisjonsdato. Tjenestetidsreduksjonene skal gjennomføres på en måte som gir forutsigbarhet for de vernepliktige og ikke får konsekvenser for beredskapen.

Tjenestepliktige som avtjener førstegangstjeneste kan ta ut inntil seks uker av foreldrepengeperioden. Dette kommer i tillegg til 14 dagers omsorgspermisjon etter arbeidsmiljøloven § 12-3.

Fellesbestemmelser

Frivillig tjeneste regnes ikke som del av den ordinære tjenesteplikten dersom annet ikke er bestemt.

Repetisjonstjeneste og kurs

Repetisjonstjeneste er normalt 21 dager. Offiserer, befal og øvrig militært personell som har avtjent førstegangstjenesten og har kompetanse Forsvaret har behov for, med grad over menig, kan i tillegg kalles inn til tjeneste i ni dager før eller etter hver repetisjonstjeneste. Øvrig militært personell omfatter grenaderer og konstabler (OR 2–4 i mili-

tærordningen). Slik tjeneste skal ikke overskride 36 dager. Det skal normalt gå minimum to år mellom hver repetisjonstjeneste som varer lengre enn ti dager. Det gis ingen begrensning i antall innkallinger i tjenestepliktperioden.

Vernepliktige og tjenestepliktige som ikke er pålagt annen tjeneste, kan kalles inn for å støtte gjennomføring av repetisjonstjeneste og etterutdanningskurs. Tjenesten omtales som hjelpe-tjeneste.

Vernepliktige og tjenestepliktige kan innkalles til etterutdanningskurs av inntil tolv dagers varighet.

De som sier seg villige til sjefsstillinger og forutbestemte nøkkelstillinger på lavere og midlere nivå, kan kalles inn til etterutdanningskurs av inntil fem ukers varighet.

Årlig tjenesteplikt i Heimevernet

Den årlige tjenesteplikten i Heimevernet er inntil seks dager for vernepliktige med menig grad, og inntil ni dager for offiserer, befal og personell som har avtjent førstegangstjenesten og har kompetanse Forsvaret har behov for med grad over menig.

De som har inngått kontrakt om tjeneste i Heimevernets innsatsstyrke, har inntil 30 dagers tjenesteplikt i tillegg til den årlige tjenesteplikten i Heimevernet.

Tjenesteplikt for kvinner født før 1997

Kvinner som er født før 1. januar 1997 og som har inngått kontrakt om tjenesteplikt i Forsvaret, tjenestegjør på samme vilkår og har samme forpliktelser som vernepliktige. Det samme gjelder kvinner som allerede tjenestegjør i Forsvaret.

Godtgjøringer til vernepliktige i tjeneste

For å sikre at regulering av godtgjøringer er på linje med lønnsutviklingen i samfunnet for øvrig, vil regulering av godtgjøringer til vernepliktige i tjeneste fra og med 1. januar 2018 gjennomføres

med grunnlag i den årlige justeringen av grunnbeløpet i folketrygden. Stortinget vedtok denne endringen ved behandling av Innst. 492 S (2016–2017) til Prop. 139 S (2016–2017). Grunnbeløpet i folketrygden ble justert med 1,14 pst. i mai 2017. Med virkning fra 1. januar 2018 reguleres godtgjøringer til vernepliktige i tjeneste med grunnlag i justeringen av grunnbeløpet.

Offiserer, befal og øvrig militært personell (OR 2–4) som ikke er tilsatt i Forsvaret skal under

ekstraordinær tjeneste og repetisjons- og heimevernstjeneste, etter forsvarsloven § 17, godtgjøres i samsvar med lønnsoppgjøret i staten og Forsvarets praksis. Det militære personellet som omfattes skal ha gjennomført førstegangstjeneste, ha over menig grad, og inneha en kompetanse Forsvaret har behov for. Godtgjøring gis for alle tjenestegjørende dager, inklusive reisedager til og fra tjenesten. Godtgjøringen er skattepliktig.

Vedlegg 2**Standardiserte nøkkeltall for forvaltningsorganer med særskilte fullmakter – Forsvarets forskningsinstitutt (FFI)**

Tabell 2.1 Virksomhetenes brutto utgifter og inntekter fordelt etter art

Utgifter/inntekter	(1000 kroner)			
	2014	2015	2016	Budsjett 2017 (i 2017 kr)
1. Utgifter				
<i>Driftsutgifter</i>				
Lønnsutgifter (1)	561 285	587 993	591 901	625 000
Varer og tjenester	266 685	255 555	226 596	248 000
<i>Sum driftsutgifter</i>	<i>827 970</i>	<i>843 548</i>	<i>818 497</i>	<i>873 000</i>
<i>Investeringsutgifter</i>				
Investering, større utstyrsanskaffelser og vedlikehold	43 041	26 818	39 901	50 000
<i>Sum investeringsutgifter</i>	<i>43 041</i>	<i>26 818</i>	<i>39 901</i>	<i>50 000</i>
<i>Overføringer fra virksomheten</i>				
Utbetalinger til andre statlige regnskaper				
Andre utbetalinger	296	0	5 616	0
<i>Sum overføringsutgifter</i>	<i>296</i>	<i>0</i>	<i>5 616</i>	<i>0</i>
<i>Finansielle aktiviteter</i>				
Kjøp av aksjer og andeler				
Andre finansielle utgifter				
<i>Sum finansielle utgifter</i>				
Sum utgifter	871 307	870 366	864 014	923 000
2. Inntekter				
<i>Driftsinntekter</i>				
Inntekter fra salg av varer og tjenester	679 135	651 915	638 5284	696 180
Inntekter fra avgifter, gebyrer og lisenser				

Tabell 2.1 Virksomhetenes brutto utgifter og inntekter fordelt etter art

Utgifter/inntekter	(1000 kroner)			
	2014	2015	2016	Budsjett 2017 (i 2017 kr)
<i>Refusjoner (2)</i>				
Andre driftsinntekter	2 751	2 488	4 168	0
<i>Sum driftsinntekter</i>	<i>681 887</i>	<i>654 403</i>	<i>642 696</i>	<i>696 180</i>
<i>Investeringsinntekter</i>				
Salg av varige driftsmidler	0	337	28	0
<i>Sum investeringsinntekter</i>	<i>0</i>	<i>337</i>	<i>28</i>	<i>0</i>
<i>Overføringer fra virksomheten</i>				
Inntekter fra statlige bevilgninger (3)	227 300	229 730	239 535	208 817
Andre innbetalinger				3 000
<i>Sum overføringsinntekter</i>	<i>227 300</i>	<i>229 730</i>	<i>239 535</i>	<i>211 817</i>
<i>Finansielle aktiviteter</i>				
Innbetalinger ved salg av aksjer og andeler				
Andre finansielle innbetalinger				
<i>Sum finansielle inntekter</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
Sum inntekter	909 187	884 470	882 260	907 997
3. Netto endring i kontantbeholdningen	37 881	14 104	18 246	-15 003

Generelt:

Regnskapet til FFI viser en liten økning i kostnadene fra 2015 til 2016. Ved innføring av statlige regnskapsstandarder (SRS) fra januar 2016 har kostnads mønstret endret seg noe.

– *Store anskaffelser i prosjekt*

Disse vises ikke lengre som en del av driftskostnadene, men blir aktivert på linje med driftsinvesteringene.

– *Avskrivninger*

I godkjent inngående balanse (IB) for 2016 økte FFIs eiendeler med 95,142 mill. kroner som følge av en gjennomgang av store anskaffelser i prosjekter og oppdrag i perioden 2006–2015. Disse eiendelene er satt opp med en levetid på ti år beregnet fra anskaffelsesåret, og avskrivningene har dermed økt i forhold til dette.

Det er periodisert inntekter tilsvarende verdien av økningen av eiendeler som inntektsføres i takt med avskrivningene. Dette gjør at avskrivningene av tidligere store anskaffelser ikke får resultat effekt for instituttet.

– *Fleksitid og ikke benyttede feriedager*

I henhold til SRS 25 har FFI beregnet forpliktelsene som følge av opptjent fleksitid og ikke benyttede feriedager. Dette er med i godkjent inngående balanse for 2016, og kun endringene som har oppstått i løpet av året får resultat effekt.

Noter:

1. Lønnsutgifter viste en moderat økning på 2,7 pst., mens øvrige driftskostnader ble redusert. Denne reduksjonen skyldes i stor grad en

- naturlig variasjon innenfor prosjektporteføljen. Instituttet leverte i 2016 496,1 forskningsårsværk, som er om lag ti årsværk mer enn i 2015. Antall vitenskapelige ansatte økte med fire i 2016.
2. Refusjoner er overført som en reduksjon i lønnsutgiftene.
3. Inntekter fra statlige bevilgninger: består av basisbevilgning, forvaltningsoppdrag, tilskudd til drift av forskningsfartøyet H.U. Sverdrup II og tilskudd til Identifikasjonslaboratoriet. I henhold til SRS 10 vises kun forbrukte bevilgninger som inntekt i FFIs eksterntregnskap.

Tabell 2.2 Virksomhetenes inntekter spesifisert etter inntektskilde

Inntektskilde	(1000 kroner)			
	2014	2015	2016	2017 (i 2017 kr)
<i>Bevilgning til finansiering av statsoppdraget</i>				
Bevilgninger fra fagdepartementet (1)	222 996	224 223	234 930	208 817
Bevilgninger fra andre departement	0	0	0	0
Tildelinger fra Norges forskningsråd (2)	4 304	5 507	4 605	3 000
<i>Sum bevilgninger</i>	<i>227 300</i>	<i>229 730</i>	<i>239 535</i>	<i>211 817</i>
<i>Offentlige og private bidrag</i>				
Bidrag fra kommuner og fylkeskommuner	0	0	0	0
Bidrag fra private	0	0	0	0
Tildelinger fra internasjonale organisasjoner	0	0	0	0
<i>Sum bidrag</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
<i>Oppdragsinntekter m. v.</i>				
Oppdrag fra statlige virksomheter (3)	622 923	579 114	594 787	598 680
Oppdrag fra kommunale og fylkeskommunale virksomheter	0	0	0	0
Oppdrag fra private (4)	56 212	72 801	43 742	97 500
Andre inntekter	2 751	2 488	4 168	0
<i>Sum oppdragsinntekter</i>	<i>681 886</i>	<i>654 403</i>	<i>642 697</i>	<i>696 180</i>
Sum inntekter	909 186	884 133	882 232	907 997

Generelt:

Omfang og utvikling av andre inntekter.

1. Tildelinger fra andre departementer eller Norges Forskningsråd (NFR): Tildelingene fra NFR er relativt små og forholdsvis stabile i omfang. Dette gjelder prosjekter som gjennomføres med finansiering av NFR eller andre departementer. Økningen i bevilgninger fra FD fra 2015 til 2016 skyldes i hovedsak tilskudd til Identifikasjonslaboratoriet (Prosjekt 1407).

2. Bidrags- og oppdragsinntekter

Basistilskudd, bidrag til forvaltningsoppdrag og drift av H. U. Sverdrup II, har vært stabile og har kun mindre justering i henhold til det generelle prisnivået.

Noter:

1. Bevilgninger fra fagdepartement: Består av basisbevilgning, forvaltningsoppdrag, tilskudd til drift av forskningsfartøyet H. U. Sverdrup II

og tilskudd kjemiidentifikasjonslaboratoriet (ny fra 2016). Bevilgningen fra fagdepartementet var i 2016 på 236,062 mill. kroner, og utgjorde dermed 26,7 pst. (2015: 25 pst.) av FFIs totalomsetning i 2016. Bevilgninger tildelt i 2015 og periodisert til 2016 utgjorde totalt 44,463 mill. kroner. Periodiserte bevilgninger til 2017 er redusert til 27,687 mill. kroner, og inntektsført bevilgning i 2016 er 243,915 mill. kroner. Dette utgjør 27,6 pst. av totalomsetningen. Justeringer i kontantrappen på 1,132 mill. kroner skyldes justering av bevilgning mottatt i januar 2016 gjeldende 2015, 1,196 mill.

- kroner i redusert bevilgning og tillegg på 64 000 kroner mottatt desember 2016.
2. Tildelinger fra NFR: Dette er prosjekter hvor kun FFI og NFR er avtaleparter, men også deltagelse i større konsortier med finansiering fra NFR.
  3. Oppdrag fra statlige virksomheter: oppdragsforskning for Forsvaret samt andre statlige etater.
  4. Oppdrag fra private: Oppdragsforskning for sivile og ikke-statlige aktører innenlands og utenlands.

Tabell 2.3 Forholdet mellom virksomhetenes kontantbeholdning, påløpte kostnader og avsetninger pr. 31. desember

Regnskapspost	(1000 kroner)				
	31.12.2014	31.12.2015	Godkjent IB 2016	31.12.2016	Godkjent IB 2016 til 31.12.2016
<i>Kontantbeholdning</i>					
Beholdning på oppgjørskonto i Norges Bank (1)	428 879	441 584	441 584	459 939	18 355
Beholdning på andre bankkonti, andre kontantbeholdninger og kontantekvivalenter (2)	1 859	5 560	5 560	5 473	-95
Andre kontantbeholdninger og kontantekvivalenter (3)	21	25	25	11	-14
<i>Sum kontantbeholdning</i>	<i>430 760</i>	<i>447 177</i>	<i>447 177</i>	<i>465 423</i>	<i>18 246</i>
<i>Avsetninger til dekning av påløpte kostnader som forfaller neste budsjettår</i>					
Feriepenger mv.	49 627	51 280	73 315	75 443	2 128
Skattetrekk og offentlige avgifter	44 100	48 069	51 176	51 060	-116
Gjeld til leverandører	48 960	57 573	57 573	47 260	-10 313
Gjeld til oppdragsgivere (4)	246 221	241 094	196 631	238 070	41 439
Annen netto gjeld/fordring som forfaller neste budsjettår	-8 196	-20 144	-21 847	-12 145	9 701
<i>Sum til dekning av påløpte kostnader som forfaller neste år</i>	<i>380 712</i>	<i>377 872</i>	<i>356 848</i>	<i>399 688</i>	<i>42 840</i>

Tabell 2.3 Forholdet mellom virksomhetenes kontantbeholdning, påløpte kostnader og avsetninger pr. 31. desember

Regnskapspost	(1000 kroner)				
			Godkjent IB		Godkjent IB 2016
	31.12.2014	31.12.2015	2016	31.12.2016	til 31.12.2016
<i>Avsetninger til dekning av planlagte tiltak der kostnadene helt eller delvis vil bli dekket i fremtidige budsjettår</i>					
Prosjekter finansiert av Norges forskningsråd					
Større, påbegynte flerårige investeringsprosjekter finansiert av grunnbevilgningen fra fagdepartementet					
			44 463	27 687	-16 776
Konkrete påbegynte, ikke fullførte prosjekter finansiert av grunnbevilgningen fra fagdepartementet					
Andre avsetninger til vedtatte, ikke igangsatte formål					
Konkrete påbegynte, ikke fullførte prosjekter finansiert av bevilgninger fra andre departementer					
<i>Sum avsetninger til planlagte tiltak i fremtidige budsjettår</i>					
			44 463	27 687	-16 776
<i>Andre avsetninger:</i>					
Avsetninger til andre formål/ikke spesifiserte formål					
				0	
Fri virksomhetskapskapital	50 048	69 305	45 866	38 048	-7 818
<i>Sum andre avsetninger</i>	<i>50 048</i>	<i>69 305</i>	<i>45 866</i>	<i>30 048</i>	<i>-7 818</i>

Tabell 2.3 Forholdet mellom virksomhetenes kontantbeholdning, påløpte kostnader og avsetninger pr. 31. desember

Regnskapspost	(1000 kroner)				
	31.12.2014	31.12.2015	Godkjent IB 2016	31.12.2016	Godkjent IB 2016 til 31.12.2016
<i>Langsiktig gjeld (netto)</i>					
Langsiktig gjeld knyttet til anleggsmidler					
Annen langsiktig gjeld					
<i>Sum langsiktig gjeld (netto)</i>					
Sum netto gjeld og forpliktelser	430 760	447 177	447 177	465 423	18 246

Generelt:

Kontantbeholdningen har de siste årene vært relativt stabil. En stor del av kontantbeholdningen skyldes penger som oppdragsgivere har innbetalt i prosjekter, men der arbeidet ikke er fullført ved utgangen av budsjettåret. En reduksjon i kunde- fordringene fører til økt likviditet. En økning i leverandørgjelden gir samme effekt. Variasjonen i de ulike postene anses som helt normalt, og alle fordringer og gjeld blir betalt i henhold til forfall.

Noter:

1. Beholdningen på oppgjørskonto i Norges bank: Inneholder feriepenge, skattetrekk, for-

dringer fra leverandører, ikke gjennomførte prosjektaktiviteter og frie likvide midler. Se også note 3 nedenfor.

- Beholdningen på andre bankkonti: Forskudds- innbetaling fra EU på valutakonto for prosjek- tet *Twobias*.
- Andre kontantbeholdninger er gavekasse og kasse H. U. Sverdrup.
- Gjeld til oppdragsgivere: Prosjekter og opp- drag som er under gjennomføring, men hvor arbeidet ikke er ferdig. For 2016 er periodise- ringen i prosjekter og oppdrag som er finansi- ert av bevilgninger skilt ut, slik at dette vises i raden «Større, påbegynte flerårige investe- ringsprosjekter finansiert av grunnbevilgnin- gen fra fagdepartementet».

Budsjettstatistikk for perioden 2015–2018

Tabell 3.1 Vedtatt budsjett og regnskap

Kap.	Betegnelse	Post	2015		2016		2017		2018		
			Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Forslag budsjett	Reell endring justert for effektivisering	
1700	Forsvarsdepartementet	01	371 412	-6 349	379 258	8 435	772 976	45 591	802 665	10 755	
		21					121 860	0,0	125 150		
		43					15 610	0,0	15 722	-200	
		71					60 825	400	64 734	-500	
		73		32 679	477	33 108	(519)	28 127	-5 908	28 886	
		78						297 491	22 460	305 523	
1710	Forsvarsbygg	01	3 317 684	80 264	3 472 606	94 470	3 641 748	-169 138	3 907 588	298 623	
		45			300 592	161 688	277 515	57 684	0		
		46	104 274	-64 366	76 279	(30 000)					
		47	1 541 795	-87 915	1 472 025	(110 310)	1 579 700	27 246	2 706 455	725 543	
1716	Forsvarets forskningsinstitutt	51	186 117	867	189 135	(1 156)	162 479	-20 000	186 572	20 000	

Tabell 3.1 Vedtatt budsjett og regnskap

Kap.	Betegnelse	Post	2015		2016		2017		2018		
			Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Forslag budsjett	Reell endring justert for effektivisering	
		70	8 974	3 000	2 721	9 408	1 078				
		71	18 950		18 942	19 156	18 917	21 129	1 500		
1731	Hæren	01	5 226 167	82 702	5 372 147	5 268 233	(7 558)	5 460 228	314 300	5 066 104	15 047
1732	Sjøforsvaret	01	3 452 649	54 787	3 562 904	3 530 785	43 703	4 236 223	298 200	4 114 269	84 783
1733	Lufforsvaret	01	4 573 004	225 693	4 980 177	4 731 004	35 081	4 774 506	147 000	4 936 621	347 158
1734	Heimevernet	01	1 214 132	31 217	1 236 644	1 213 906	(8 029)	1 378 353	191 200	1 241 819	-138 654
1735	Etterretnings-tjenesten	21	1 222 911	46 274	1 236 788	1 180 760	(38 584)	1 714 268	-9 549	1 905 510	157 614
1740	Forsvarets logis-tikkorganisasjon	01	1 937 194	7 169	2 171 241	1 297 709	(17 854)	1 797 022	101 880		
1760	Forsvarsmateriell og større anskaf-felser og ved-likehold	01	983 761	15 776	1 006 969	1 409 328	(121 479)	1 502 392	64 586	1 590 612	-2 226
		44	66 533	28 198	29 553	56 546	(11 783)	55 714	-2 246	96 331	39 503

Forsvarsdepartementet

Tabell 3.1 Vedtatt budsjett og regnskap

Kap.	Betegnelse	Post	2015		2016		2017		2018			
			Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Forslag budsjett	Reell endring justert for effektivisering		
1761	Nye kampfly med baseløsning	45	5 904 332	-1 440 594	5 657 034	5 251 182	(670 893)	4 756 543	4 907 916	168 428	5 914 782	1 136 869
		48	80 764	54 300	22 417	71 500	(9 264)	33 651	71 500	0,0	71 500	
		75	87 907	-3 085	75 099	87 549	(2 907)	86 989	90 000	0,0	92 430	
1790	Kystvakten	01	1 034 780	4 916	1 000 660	1 045 380	(5 369)	949 997	1 094 428	37 200	1 027 838	-25 400
1791	Redningshelikoptertjenesten	01	737 888		813 752	859 016	-	833 043	925 343	-33 561	854 745	-71 791
1792	Operasjoner i utlandet	01	570 366	-263 552	604 099	615 480	35 638	844 860	823 497	101 421	1 009 909	172 771
1795	Kulturelle og allmenntilretteleggende formål	01	265 792	-8 230	274 696	265 116	(100)	272 229	252 602	2 842		
		72	2 492		2 492	2 564		2 564	2 636	0,0		
	SUM TOTALT		43 787 866	1 652 164	45 338 863	48 263 706	3 694 992	49 253 989	51 248 190	992 258	55 021 119	3 358 825

Tallene i tabellen over er i nominelle kroner. Endringene mellom de årlige vedtatte budsjettene fremkommer som faktisk endring. Faktisk endring bygger på reelle budsjettmessige endringer, men tar hensyn til effekt av interneffektivisering i henhold til langtidsplanen for perioden 2013–2016 og for perioden 2017–2020.

Regnskapstall er hentet fra statsregnskapet og er til informasjon.

Vedlegg 4**Nøkkeltall for perioden 2015–2018**

Tabell 4.1 Utviklingen i forsvarsbudsjettet 2015–2018 med og uten kampfly med baseløsning

	Saldert budsjett 2015	Saldert budsjett 2016	Saldert budsjett 2017	Forslag budsjett 2018
Totalbudsjettet	43 787 866	48 892 262	51 248 190	55 021 119
Totalbudsjettet uten midlertidig styrking knyttet til kampfly med baseløsning	42 414 866	44 740 262	46 450 097	50 174 402

(1000 kr)

Tabell 4.2 Fordeling av vedtatt budsjett 2015–2017 og forslag for 2018

År	Materiell- investeringer	EBA- investeringer	Drift uten kap. 1792	Kap. 1792 Norske styrker i utlandet
2018	24,9 %	7,3 %	66,0 %	1,8 %
2017	23,8 %	6,1 %	68,5 %	1,6 %
2016	24,6 %	6,5 %	67,5 %	1,4 %
2015	20,5 %	5,9 %	72,3 %	1,3 %

Tabellen er basert på nominelle kroner.

Materiellinvesteringer omfatter:

- Kap. 1760 Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold, post 45 Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold
- Kap. 1761 Nye kampfly med baseløsning, post 45 Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold

EBA-investeringer omfatter:

- Kap. 1710 Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg
- post 47 Nybygg og nyanlegg

Kap. 1760 Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold

- post 44 Fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider, nasjonalfinansiert andel
- post 48 Fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider, fellesfinansiert andel
- post 75 Fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider, Norges tilskudd til NATOs investeringsprogram for sikkerhet

Kap. 1761 Nye kampfly med baseløsning

- post 47 Nybygg og nyanlegg

Tabell 4.3 Forsvarsbudsjettet og brutto nasjonalprodukt

År	BNP ¹ pr. innbygger	Forsvarsutgifter ² pr. innbygger	Forsvarsutgifter ³ som andel av BNP ⁴
2016	kr 591 457	kr 9 682	1,55 %
2015	kr 600 562	kr 9 035	1,47 %
2014	kr 611 339	kr 9 000	1,52 %

¹ Basert på nominelle kroner. Foreløpige tall for 2016. Endelige BNP-tall offentliggjøres 23 måneder etter årets utløp.

² Basert på nominelle kroner. Utgifter til pensjoner til ansatte i forsvarssektoren inngår i henhold til NATOs definisjon av forsvarsutgifter.

³ Basert på 2010-kroner. Utgifter til pensjoner til ansatte i forsvarssektoren inngår i henhold til NATOs definisjon av forsvarsutgifter.

⁴ Basert på 2010-kroner.

Kilde: NATO

Bestilling av publikasjoner

Offentlige institusjoner:

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

Internett: www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefon: 22 24 00 00

Privat sektor:

Internett: www.fagbokforlaget.no/offpub

E-post: offpub@fagbokforlaget.no

Telefon: 55 38 66 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på

www.regjeringen.no

Trykk: 07 Xpress AS – 10/2017

